

Анатолій Недавній

Анатолій Недавній

Народження прізвища

Вуличні і козацькі прізвища

Полтава
Полтавський літератор
2017

Недавні А.В. Народження прізвища: Вуличні і козацькі прізвища. – Полтава: Полтавський літератор, 2017. – 264 с.

В історії України подібної книжки ще не було. Читач має унікальну нагоду особисто бути присутнім при народженні прізвища.

Стати свідком численних історій: трагічних і кумедних, неймовірних і буденних, міфічних і реальних, стародавніх і зовсім свіжих. Кожна з яких, започаткувала народження Українського прізвища.

Публікація видана на замовлення Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Полтавської облдержадміністрації за планом випуску соціально значущих видань.

Народження прізвища

То був дивний час. То був час, коли все вже сталося. І коли все ще тільки починалося.

Ще живі соратники Богдана Хмельницького. Ще процвітає славетна Запорозька Січ.

Ще в розквіті літ козаки, що пам'ятали смак перемоги під Жовтими Водами.

Але вже помер найближчий сподвижник Богдана Хмельницького Іван Богун. І вже зовсім не багато залишалося до гетьманства Івана Самойловича, який призведе до знищення Гетьманщини на Правобережній Україні.

Ще цілих сто років до ліквідації Катериною запорозьких вольностей. Ще майже пів століття до трагічної для України Північної війни. Ще не почалася російська колонізація і знищення всього українського. Ще в силі права і вольності Гетьманщини. Ще була в Гетьманщини широка автономія. Автономія, яка могла, стати першим кроком до незалежної держави України.

І в цей час ще не встигли висохнути чорнила на Переяславській угоді. І запорозькі козаки вже присягали на вірність російському царю.

Вже клялися новачки, вступаючи до запорізьких лав, на вірність північному монарху. І вибрано вже на гетьманство Івашка Брюховецького. Того Брюховецького, який заради булави розшматував Гетьманщину на частини. І не буде вже після цього ніколи цілісної України. Вже навіть гетьманів будуть називати Правобережним і Лівобережним.

То був дивний час.

Коли все уже сталося. І коли все ще тільки починалося.

Саме в цей час в шести десятих роках XVII століття народжується українське прізвище.

Неймовірним дивом до нашого часу дійшли документи Полтавського городского уряду.

Розглядалися судові справи. Звичайні буденні судові справи. Майже як і зараз. Крадіжки, бійки, тяганина сусідів за межу і тому подібне. Читаєш документи і не віриш очам – виявляється у багатьох людей не було прізвищ! Судді, котрі проводили справу, іноді не могли записати прізвище свідка чи обвинуваченого. І це в офіційних документах. Так, то був час, коли багато людей прізвища не мали. Тому суддям доводилось якось викручуватися, і писати наприклад таке: *Хлипчин зять Петро. Тубульців зять Гиміш. Торгаши Фесько – дозорець млинів скарбу військового, Стадників зять Алексій, Рисів братанич Юсип, Милашка Параска(тобто Параска – жінка Милаша(Милентія), Милашеч чина Стипаниха, Іскришин зять Петро, Грек, Бутенків зять Петро.*

В той час, в середині XVII ст. таких неусталених імен було багато. Таким чином називали мало не третину людей.

Це нагадувало ранні сходи. Все як на ниві – щось уже зійшло. Щось тільки проклонулось із землі. Були зерна, які чекали свого пробудження.

Воістину золотий час для того, хто цікавиться походженням прізвища. Ось вони, в документах – конкретні люди, з конкретними прізвищами – з конкретними історіями. Кумедними, і трагічними, неймовірними і буденними.

В цей час – прізвище було не якимось там умовним поняттям. Не безособним випадковим словом, що за сутністю, і змістом не мало жодного відношення до людини. Як зараз, коли прізвище і людина абсолютно між собою не пов'язані.

А в той час, якщо людина була мельником, то вона була Мельником. Той хто був литвином – був таки Литвином. Якщо хтось від народження був недорікою, рудим, довготелесим – то для знайомих, односельчан, сусідів на одній вулиці, в церковних метриках, книгах міського уряду – вони були Недоріка, Рудий, Цибань.

Але все тільки починалось. І становлення прізвищ теж.

В документах того часу добре видно, як встановлені, закінчені прізвища сусідили з не визначеними, тобто багато людей ще не мали прізвища.

Вже через п'ятдесят років прізвище майже встановилося. На початку XVIII ст в документах лише подекуди можна зустріти людину, яка не мала прізвища. Замість прізвища зрідка, ще траплялися псевдоніми:

В документах Полтавського полку початку XVIII ст. зустрічаємо: «Козаки Веприцької сотні *Северин Божа Молитва і Степан Жовта Вода*; Козак містечка Келеберда *Стецько Нелупи Рак*; козак з містечка Кишеньки *Перебреди Море*; козак села Мачухи *Мартин Собачий дядько*».

З того часу так повелося, що у людини було кілька прізвищ. Одне – офіційне. Друге – вуличне.

У нас на Україні у одного чоловіка три й чотири прозвища; по батькові, по тестеві, по теці, по жінках прозиваються, – говорив полтавський полковник Витязенко московському стольнику Кікіну.

В 1667 році стольник приїхав розслідувати справу про бійку між козаками і москалями. Сотник прийшов в замешкання. Прізвища козаків, наведених в Полковому Реєстрі, не сходилися з наведеними в скарзі. Одні й ті ж самі люди у воеводи в мужицькій реєстрі написані одними прозвищами, а в полковій козацькій іншими.

І так було не тільки в Гетьманщині.

Іван Франко наводить свідчення В. Охримовича, про те що мешканці Верховини мають двоякі прізвища: урядові, котрими пишуться в метриках

і всіляких урядових книгах і записках, і прозвища сільські, котрими кличуться між собою. Не кожний верховинець, а мало котра верховинка, знає своє урядове прозвище; натомість сільське прозвище в громаді знає кожен.

Поділ на офіційні і вуличні прізвища зберігся до нашого часу.

В 2006 році вийшла книжка Віктора Міщанина. Коли він записував свідчення односельчан, старожилів села Малі Будища Зіньківського району, згадуючи минуле, ті завжди називали і вуличне і офіційне прізвища: *Капони по – вуличному Пацюки; Оленічі по – вуличному Левченки; Білаші по вуличному Любки, Грушки по вуличному Тишки, Герасименки по – вуличному Галушки*, навіть вулиця де ті жили, до цього часу зветься Галушківкою. Як бачимо, спочатку вулиця давала людині прізвище, а згодом уже саме прізвище давало назву вулиці.

Важко, майже не можливо визначити походження прізвища – чи то воно прийшло з Запоріжжя, де козаки кожному прибульцю давали своє ймення, чи то прізвище дала вулиця. Вуличні і запорозькі прізвища важко розділити.

Тому в цій книжці йде мова про народження і вуличних і козацьких прізвищ.

Іван Франко називав Запорозьку Січ «однією великою кузницею свіжих прозвищ». Значна частина людей, що знаходили тут собі захист, мала вагомі причини приховати від світу давнє, родове прозвище і надати собі нове, писав І. Франко в «Причинках до української ономастики».

Щасливим дивом можна назвати те, що до нашого часу дійшли документи середини XVII ст. Адже до того, Полтаву не раз спалювали, знищували разом з офіційними документами.

Як писав український історик Орест Левицький про «Актові книги Полтавського городского уряду».

«Навряд чи знайдуться судові акти, що так яскраво і всебічно змальовують народне життя». Пояснюється це тим, що в другій половині XVII ст. в Україні суд був у прямому значенні цього слова – народним. Тодішній суд представляв всі прошарки суспільства. Тодішній суд ще не мав мертвого формалізму. Юридична практика того часу не встигла набути мертвих канцелярських форм. Ще не прийшов той час, коли найяскравіші прояви життя, що пройшли через протокол, наполовину знеособлювалися. Протоколи малоросійських судів, написані мовою народною, до цього часу відрізняються життєвістю.

Але ця книжка не тільки про той час. Прізвища виникають постійно. Вони і зараз десь з'являються, нові вуличні прізвища. І це буде тривати доки на землі буде жити людина. Людина як індивід, як неповторне явище людської фантазії. Тут багато прізвищ, створених в різні періоди української історії – від прізвища першого запорозького ватажка Івана Підкови до зниклого безвісти на Донбасі бійця АТО Максима Мандика.

Абиборщ

*І закам'яніло серце фараона
І перестав чути він голос Бог
(Книга Вихід Розд. 7.13)*

Року Божого 1653-го.

Туман стелився як дим. А дим стелився як туман. Дощ котився по щоках сльозами. А сльози котилися дощем. Згарища пахли домашнім вогнищем. Домашні вогнища пахли згарищем. В місті були люди. Але люди були мертвими. Місто смерділо мертвечиною.

На згарищі копався старець. Краще б такого старця вам не зустріти на своєму шляху. Через обдерті лахмани світилося пошрамоване тіло. Від обличчя до литок старця вкривали страшні вереди. То були жажливі язви від обмороження. На лівий не було пальців, а на місці лівого ока чорніла діра. Якби старець посміхнувся, видно було б, що в діда не було жодного зуба.

То був не старець, а запорозький козак, котрий пробирався з Галичини на Лівобережну Україну. Він був зовсім не старим. Старим його зробила безкінечна шестилітня війна. Тисячі і тисячі калік, без рук, без ніг, сліпих, з відбитими нирками і поламаними ребрами бродили Україною.

Цей натрапив на Дермань. Саме натрапив. Адже містечка не було. Подекуди диміли згарища. Над печищами кружляли зграї ворон. Навіть ворони не могли знайти поживу, бо вовки, лисиці і здичавілі бродячі собаки давно до останнього мосла обгризли трупи жителів Дермані. Міста не було. Вже навіть мертвяки не смерділи. До осені на руїнах встигли вирости буряни.

Влітку все горіло від війни. Влітку все горіло від сонця. Влітку все горіло від неймовірної посухи. Вода в річках завонялася. За такої спеки водоймище починає смердіти, вода набуває червоного відтінку. То від високої температури гниють водорості. Смердить риба, котра задихається і впливає черевом до гори. В таку спеку береги річок і озер всіяні мертвими жабками. Ті вискакують з води, що перетворилася в окріп, на берег і тисячами гинуть від сонця.

Неймовірний сморід вбиває все живе. Сморід вбиває все, народжує хмари мух і машкари. Величезні, відгодовані на падалі мухи накидаються на будь яке живе створіння. Нещасному тут ж приходить кінець.

Худоба, що втекла на далекі луки чи в ліс і дивом залишилась живою, теж не минала печальної участі. Варто було напиться з такої річки червоною

гнилої води, як тварина через кілька хвилин корчилася помираючи в страшних муках.

Люди, що залишились, і повилізали в пошуках їжі звідкись з під руїн, накидалися на дохлих корів коней, кіз, свиней. Голод не питає. Голод не зважає. Голод не застерігає. Останніх, хто дивом залишився після того, як містечком пройшли каральні зағони татар, ляхів, козаків, викосила чума.

І о, диво, на згарищі людина! Дивак, він сподівається викопати щось їстівне! Хоч щось! Хоч щось їстівне! Хоч щось, що можна посмоктати, а ще краще пожувати, і о щастя, щось проковтнути!

Серед білого дня раптом стало темно. Старий козак, котрий пройшов все що тільки можна пройти, котрого не раз до кісток спалювало південне сонце, замість омріяної їжі несподівано відчув як на зубах скрипить пісок. Цей смак старий вояка добре пам'ятав, ще коли його мало не засипала піщана буря в Олешківських пісках. Але звідки тут, на Поліссі пісок?

То дійсно була пилова буря. Тогорічна посуха геть все спалила. Гарячий полудневий вітер не тільки приніс неймовірний для цих місць жар, але й легіони саранчі. Саранча обгладала все! Деревостояли голі як пізньої осені. Не стало трави, нечисть пожерла навіть бур'яни. Гола земля стала легкою здобиччю вітру. Почалися бурі пилу. Так несло, що навіть вдень ставало темно. Хмари пилу закривали сонце.

Старий відчував не тільки голод, але і спрагу! Пити! Як же хочеться пити! Хоча б калюжа десь. Але звідки? Звідки тут калюжа, коли земля не бачила дощу з минулого року?

А може з річки? Так, смердить. Ой як смердить! Але пити хочеться і це гірше ніж будь який сморід. І тоді чоловік в страшних лахманах закрив носа пальцями, закрив очі, став на коліна і нахилився до води. Здалеку можна було подумати, що то не людина, а собака збирається хлебтати з річки гнилу воду.

– Не пий! Чувш, не пий! Здохнеш!

Спраглого хтось відтягував від води.

Тепер їх було вже двоє. Вдвох і голодувати якось легше.

Вони вже нічого не шукали. Вже нічого не хотіли. Вже ні на що не сподівались. Мовчки лежали під деревом і чекали смерті. Більше чекати їм було нічого.

– Хоча б якийсь, трьохрічної давнини сухарик знайти, – мрійливо говорить один. Ото було б щастя!

– Е, щастя, ти не знаєш, що таке справжнє щастя? Сухар йому давай...

– Аби оце борщу!

Його товариш по нещастю, видно зійшов з розуму. Він дико почав реготати. Він помирав від приступів нестримного сміху. Він качався по землі. Він гикав від сміху. Він хапався за живіт і корчився в неймовірних судочках.

– Борщ йому! Аби оце йому борщ! Ви бачили таке? Він нічого не хоче їсти крім борщу!

Той хто згадав про борщ, теж почав посміхатися, а потім і зареготав. І довго ще над мертвим містом Дермань, лякаючи лисиць і вовків, зганяючи з попелищ зляканих шумом ворон, довго ще лунав сміх. Лунав мабуть, назло отому, хто був там, в небесах, . Тому, котрий наслав того року на Україну всі кари єгипетські.

Той, що був там, в небесах, і сам мабуть злякався. А чи не з нього вони сміються? Точно, з нього сміялися. Він не зміг поставити їх на коліна. Не зміг вмертвити, ні посухою, ні війнами, ні саранчею, ні голодом.

Мабуть той що на горі, махнув рукою.

– Ет, що з вами робити! Здаюсь. Живіть з вашими жартами далі.

Ні, ви бачили таке; «Аби оце борщ!» Той що був Вище Всіх, не витримав і сам посміхнувся.

– Аби йому борщ...

В той час неподалік проїжджали якісь люди. Їх здивував сміх. Багато років в цих краях не чули сміху. Люди давно забули що таке сміх. А ці, диви, вигигичують. Як не перед добром сміються.

Через деякий час зустрічаємо старого знайомого в Нових Санжарах. Козак Марко Абиборщ калачник.

Видно любив чоловік поїсти, тому що професію вибрав по собі. Випікав хліб і калачі.

Ох, вже цей борщ! З капусткою і бурячком, з червоним перцем, заправлений здоров. На червоному тлі, притрушеному зеленню, плаває велика ложка сметани. А до цього борщу – велика скибка пухкого білого хліба. Хліб щойно з печі, розламуєш, а з нього парує гарячим. А поряд чарочка. Горілка така холодна, що скло запотіло. І така прозора, як сльоза.

Аби борщ! Що ще треба для щастя?

Алілуйко

Вперше, я побачив його, коли ми били семінаристів. Майбутніх попів били ніжками від стільців і виламаними з ліжок бильцями. Бурсаки підходили до дверей школи метрів за двісті і починали нас дражнити.

– Ей, ти, дилда, ану іди сюди! Я тобі вставлю в одне місце...

Час від часу, у дворі школи лунав умовний свист. Кожен хапав, що потрапляло під руки – шматок арматури, відірвану кришку з парти, цеглину, і вся ця орава з криками, погрозами і улюлюканням кидалась в бік семінарії.

Бити одеських бурсаків ніхто не збирався. А головне, їх догнати було неможливо. Дуже вже швидко вони бігали.

Під час чергової сутички я опинився на лівому фланзі. В руках у мене був шматок гумового водопровідного шлангу. На цей раз я вирішив за будь яку ціну догнати і оперезати по спині рябого скуластого кацапа, який, без сумніву викликав мене. Високим і худим був саме я. Але трапилось щось не зрозуміле. На моєму шляху опинився один з семінаристів. Він не приймав участі в кпинах. Стояв збоку і мовчав. І ось, коли його товариші почали тікати, цей залишився стояти на місці. Придурок стояв якраз на моїй дорозі. Я вже було замахнувся.

– Ти що, ідіот? Тебе зараз бити будуть!

– Ні, мене бити не будуть.

Заперечити хлопчині я не міг. Адже я його дійсно міг ударити, але не зробив цього! І пояснити це я до цього часу не можу. Він просто ВІРИВ, в те, що його бити не будуть.

Я не спитав як його звати. Я не спитав звідки він. Я не розпитав звідки в нього така віра. Але я все життя згадував той випадок.

Згадую хлопчину кожного разу, коли починаю у щось ВІРИТИ. Не довіряти, а вірити. Не сподіватися, не надіятися, не чекати, а вірити. Саме вірити. А це різні речі. І в чому їх відмінність, впевнений, пояснити не зможе ніхто.

Іду пішки з Дібрівки в Миргород. По видноколу – стовпи дощу. Дощ з усіх сторін, по всьому горизонту. Небо зтягнуте брудними плямами, і тільки наді мною, небо немов хто розвів руками – шматок голубого простору. Весь час поки я йду, а дорога не близька – кілометрів десять, цей шматок чистого неба рухається за мною. Немов рука ангела, що покриває мою голову від зливи. Хтось може вірити, хтось ні, але весь час коли я йшов, я був упевнений, ні, я дійсно вірив, в те, що поки буду йти, жодна крапля дощу не впаде на мою голову. Я просто це знав!

Наступного разу я побачив його в Києві, біля Кабміну пізньої осені 2004 року. Не впізнати його було неможливо. Всі хто там був – кричали, верещали, вимагали. Стукали в порожні бочки, дудили в якісь футбольні пищалки, бахкали петардами. Кудись бігли, несли якісь написані від руки гасла, тягли дрова. На голови безперервно щось сипалось – сніг, листівки скинуті з гелікоптера, сажа від численних вогнищ. Тисячі облич – натхнених, заклопотаних, щасливих, зморених.

І тільки він стояв серед цього натовпу мовчки і відсторонено.

Нашу коротку зустріч в Одесі на «16-й станції» він звичайно не пам'ятав. Коли прихожани питали його: Отче, скажіть чесно, ви самі вірите? Ви впевнені, що Бог дійсно є?

– Я його не бачив, – відповідав, – тому стверджувати що він є не можу. В Бога можна тільки ВІРИТИ.

Хотів було запитати в нього, чи вірить він в Оранжеву революцію. Але відчув, що запнувся на пів слові. Точнісінько так, як тоді, коли не зміг його вдарити. Він не вірив. Я це знав. Зрозумів я це дуже швидко, коли до мільйонів людей, мільйонів українців нарешті дійшло, що їх просто використали, як використали і викинули на смітник написані від руки лозунги.

І я згадав його дивні слова, там, під стінами Кабміну, пізньої осені 2004: «Вони не вірять» Як це не вірять?! На площі Незалежності зібралось мільйон людей! І що, всі вони не вірять? Варто лише поглянути, які в них обличчя!

– Та не вірять вони, кажу тобі, ще раз. Вони сподіваються. Надіються. Чекають. Але не вірять... А Бог, як відомо дає кожному по вірі...»

Знаєш, мій прапрадід теж був священником. Він теж, як і я втік з церкви. Прийшов на Січ прямо в рясі. А ти думаєш, звідки у нас таке дивне прізвище – Алілуйко. Запорозькі козаки, коли дізналися, що до них прибився священник, тут же дали йому прізвисько Алілуй, а позаяк він був худеньким і невисокого росту, то його згодом почали кликати Алілуйка.

Бабак

З бабаком він порівнював себе всього лише раз в житті.

Обличчя так опухло, що повіки доводилось відкривати руками. Скільки товкли чоботами в обличчя – сказати важко. Втрачає свідомість – виливають на голову відро води. Знову чоботами в обличчя. Знову чорне провалля. І знову відро води.

– Скільки ти збив німецьких літаків? Скільки німецьких літаків ти збив? Скільки збив літаків німецьких? Німецьких літаків скільки збив?

Через кілька днів капітан Бабак дійсно був схожим на неповороткого степового звірка. Весь опух від побоїв і постійно впадав в забуття. Як байбачок, котрий прокидається ранньої весни всього лише на кілька годин.

Часу було багато, і коли приходила свідомість Іван жалкував, що разом з прізвищем, не отримав у спадок предківський характер. Його прадіда по вуличному прозивали Бабаком. Той міг днями не злазити з печі. А щоби не допікали жінка та старі батьки, ховався десь в садку і вже там відводив душу задаючи хропака.

От якого біса, він, вчитель сільської школи подався до авіаційного училища? Сидів би зараз спиною до теплого комина зошити перевіряв. Дала

йому доля предківське прізвище, та не дала предківського характеру. Не був Іван Бабак ніколи схожим на бабака – ні за характером, ні за зовнішністю.

Німцям неймовірно пощастило. В полон взяли більшовицького льотчика, який отримав наказ ліквідувати самого Геббельса. До того ж, в руках у німців опинився Герой Радянського Союзу.

16 березня 1945 року комдив Покришкін отримав завдання знищити Йозефа Геббельса. В містечку Лаубан німецька кіногрупа на чолі з доктором Йозефом Геббельсом знімала фільм про «звірства більшовиків». Нашим льотчикам потрібно було вирахувати в колоні і знищити автомобіль Геббельса.

Кому довірити? Звичайно найкращому. А найкращим був Герой Радянського Союзу Іван Бабак.

Геббельсу того разу пощастило. Скоріше за все, професійно діяла фашистська розвідка – замість того, щоб рухатися колоною, автомашини роз'їхалися в різні боки. Іван Бабак навіть не встиг долетіти до запланованої цілі, як отримав по рації наказ про відміну операції.

Ось тоді Бабака вбили перший раз.

Його вбили німці. Вбили німці, а поховали свої.

Збитого німцями льотчика поховали з почестями, на одому з літаків ескадрильї Покришкіна написали: «За Ваню Бабака!».

Поховали Бабака в пустій труні. Знали – на зворотному шляху машину капітана Бабака збили німці.

Німці підібрали радянського льотчика без свідомості, з обгорілим обличчям.

Допитував капітана начальник оперативного відділу генштабу німецьких ВПС. Фріци хизувалися своєю розвідкою. Про командирів наших ВПС фашисти знали практично все.

Навіть фото Покришкіна показали. Як ці світлини до них потрапили?

Вже згодом, після полону, разом з Покришкіним намагалися зрозуміти як це трапилося. Скоріше за все, це сталося в Польщі.

Згадали, як неподалік розташування ескадрильї Покришкіна лежав під парканом п'яний. Його обшукали, але нічого підозрілого не знайшли. Можливо фото було зроблене мініатюрним фотоапаратом, який, можна було сховати наприклад, в гудзику. Спритність німецьких розвідників, якість фото, дивували.

Німці пропонували Івану зустріч з Гітлером і Герінгом.

Іван Ілліч за все життя так і не зрозумів, говорили про це серйозно, чи блефували.

Пропонували виступити на німецькому радіо закликаючи радянських солдат здаватися. Але всі пропозиції наш льотчик категорично відхилив.

Ось тоді його і вбили другий раз. Розстріляли.

Поставили спиною до урвища, і німецький офіцер підняв руку.

Після пострілу Бабак не провалився в забуття, як очікував, а полетів у небо. Точнісінько, як це описується в священних книгах. Земля раптом піднялася в повітря. Немов десь там, в глибині прокинувся підземний бог Аїд і скинув з плечей ненависний тягар земної тверді.

Але то були не міфічні боги підземелля. То були американці. Союзники наступали.

Третій раз Івана убили, коли назвали зрадником і відправили уже до сталінського концтабору.

– Зробити зрадниками всіх без винятку військовополонених було нечуваною підлістю і цинізмом сталінської системи, – з боєм у серці, говорив незадовго до смерті Іван Ілліч Бабак.

Ця система набагато більше розвинута, більш цинічна і набагато образливіша для всіх нас в порівнянні з німецькою. Впевнений, що фашисти до такого б, не додумались. Це нечувано, щоб командир прославленого на фронті покришкінського полку через місяць після полону був кинутим до табору як ворог народу. Особливе приниження ми відчували від агітплакатів, які висіли повсюди. Солдат, які водили нас на допити, називали воїнами. Саме до них було звернення: «Советский воин! Будь бдителен. Вокруг тебя – враги!»

А в цей час ворогів громив літак з написом: «За Ваню Бабака!». Ніхто ж не знав, що Іван живий.

Школярі з Маріуполя зібрали гроші і збудували на них літак, а його товариші по дивізії, вважаючи Івана загиблим, продовжували відмічати на бойовій машині кількість збитих фашистських літаків та знищених автоколон.

В руках у радянської контррозвідки були документи з німецькими протоколами допитів, які свідчили, що Бабак, Батьківщину не зраджував. Але вони ніколи не переставали його переслідувати.

Іван Ілліч вирішив повернутися до своєї попередньої, довоєнної професії. Став він директором школи.

«Компетентні органи» постійно вимагали від учителів таємно слідкувати за директором школи. Доповідати в органи державної безпеки про кожен крок директора школи.

Не менш ніж двічі на тиждень, обов'язково пізньої ночі, додому до Бабака несподівано приходили незвані гості. Заходили як господарі, розклали на столі фотографії, вимагали визнати на них знайомих. Але знайомих там не було.

– А ти, сука, подивись ще раз!

Іван Ілліч з жінкою Мотроною Демянівною змушені були покинути Нікополь. Але і на Полтавщині, де Бабак влаштувався директором школи, його не залишали в спокої.

Начальник Опішнянського КДБ часто викликав Івана Ілліча в райцентр, а це вісімнадцять кілометрів, о першій, чи третій годині ночі.

– Ну, що, падлю, згадав, за скільки продався американцям!

Плакав від безсилля Іван лише один раз в житті.

В колоні наших полонених, яких конвоювали наші ж солдати, поряд з Бабаком ішов льотчик зі зламаними ребрами. Він задихався і час від часу спльовував під ноги кривавою піною. Хлопці – полонені десь роздобули для нього велосипед. Неймовірно, але веломашину дістали. Але потім, хтось з конвоїрів накинув на велосипед оком: «Все одно здохне!». В ту ж мить полонені розступилися і вийшов Іван Бабак. Зняв чобота, підійшов до охоронця і врізав халявою по пиці.

Так його вбили ще раз. Трибунал засудив Героя Радянського Союзу Івана Бабака до розстрілу.

Кинули його в підвал. До німецьких полонених. З вогкої підвальної темряви, де сиділи полонені власівці, почув російську мову.

– Ну, що, сталінський соколе, воювали по різні боки, а помирати будемо разом, від своїх?

Ось тоді, перший і останній раз в житті Іван заплакав.

Від предків, що дали нам неповторне прізвище нас відділяють сотні і сотні літ, між нами – десятки поколінь. Ні, зовсім не схожий Іван на свого далекого предка – ні за характером, ні за вдачею, ні зовні.

... Я тримав в руках фотографії Бабака в молодості. І дівчата, що стояли поруч і дивились через плече – так і зойкнули – на світліні – високий, стрункий капітан з вольовим обличчям чорними очима і хвацькою чуприною, на грудях якого була ще й Зірка Героя Радянського Союзу... Ні, зовсім не підходить прізвище до людини, що його носить!

Бангера

Накрита труна прапором. Два кольори на прапорі. Жовтий і блакитний. Жовтий – як колір садів і парків на Покрову, в день його смерті. Блакитний – як колір холодного неба в день його поховання. Не було в той час такого прапора на світі – жовто – блакитного. Не було жодної країни на землі з таким прапором. Але труну з його тілом вкривав жовто – блакитним прапор. То був прапор країни, якої на світі не було. Країни, що з'явиться на карті

тільки через тридцять років по його смерті.

На тому похороні були тисячі людей. Всі вони говорили українською мовою. Хоча в Україні далеко не всі говорили українською мовою.

На тому похороні священники правили службу українською мовою. Хоча в самій Україні службу в церквах часто правили зовсім не українською мовою. Та й церков, як таких, майже не залишилось – храми знищили, закрили, перетворили у відхожі місця, зерносклади, клуби, свинарники.

Там співали українських пісень. Там багато людей прийшли у вишиванках. Здавалось, що все відбувалося десь під Станіславом, Ковелем чи Золотоношею. Але далеко то було від України. Вбитого чекістами Степана Бандеру проводжали за вічну межу в чужому, далекому від України Мюнхені. І тільки грудку привезеної з України землі кинули в могилу. І тільки трохи води з Чорного моря вилили на могилу.

Випадково, чи може ні, але під час поховання сказано було символічні слова: «Прапороносець упав у бою, але прапор боротьби підхоплює ціла нація. І понесе його далі, вірна заповітам свого вірного сина...»

Прапороносець! Ось воно, головне слово! Слово, що наклало своєрідну карму. Що запрограмувало ще при народженні людині долю. Адже в галицько-польських діалектах: «бандера», «бандрей» означає «прапороносець». Як тут не поєднаєш, дивовижний зв'язок прізвища з долею людини?

Хто міг в той час навіть уявити, що через кілька десятиліть Україна здобуде Незалежність? Хто міг уявити це в період найбільшого розквіту радянської ідеології? В той час, коли комуністи поставили на українському націоналізмі хрест. В 1959 році українське націоналістичне підпілля навіть за кордоном ледве жевріло. Що вже говорити про тодішню Україну.

Але то була помилка. Час від часу траплялися неймовірні речі. Немов сам дух Степана Бандери піднімався з могили, і піднімав то тут, то там жовто-блакитний прапор. Прапор не позначеної на картах держави.

1 травня 1967 року робітники київського заводу «Більшовик», що збиралися на демонстрацію, побачили на будинку Київського інституту народного господарства незнайомий жовто-блакитний прапор. Потім виявилось, його повісили Георгій Москаленко та Віктор Кукса. Робітник і студент. Молодих хлопців судили за антирадянську діяльність. Два роки українським патріотам довелося провести в колонії суворого режиму Мордовії

У 60-тих роках жовтої тканини в продажу не було. Хлопці зшили кілька жовтих жіночих шарфів. Український тризуб вони теж ніколи в житті не бачили, навіть не уявляли, який у нього вигляд, тому купили у нумізматів петлюрівську банкноту, з якої змалювали герб Української народної республіки. Чорнилом на полотнищі написали: «Ще не вмерла Україна! Ще її не вбито!»

За визнанням Георгія Москаленка, «антирадянським» він став, слухаючи розповіді фронтовиків, які брали участь у війні з УПА і розповіді переселенців з Галичини. На Віктора Куксу великий вплив мали шкільні вчителі, що пройшли через пекло сталінського ГУЛАГу.

Уже після проголошення України незалежною державою на будівлі Полтавського обкому партії довго висів червоно – синій прапор Радянської України. Три місяці чиновники боялися його знімати. Чекали якогось особливого розпорядження з Києва. Давайте чесно! До прапора просто боялися торкатися. Це була святиня. І це почуття, мало не містичного ставлення до прапора, у комуністів не могло побороти навіть проголошення Незалежності України.

Складалося враження, що змінивши машкару, комуністи, які засіли в органах державної влади, як і раніше саботували український прапор.

Полтавець Олександр Келим, який в кінці 80-х на початку 90-х очолював Полтавську обласну організацію Народного Руху України згадував, що до 1994 року жовто – блакитний прапор можна було купити тільки в офісі НРУ. У Полтаву, в обласну організацію НРУ приїжджали за прапором з районних адміністрацій! Чиновники, напевно думали, невідомо, як все ще повернеться, тому і не налагодили ні випуску ні продажу національного прапора.

Але й це ще не все! Неафішований повзучий антиукраїнський саботаж тривав десятиліттями. Вже після Революції Гідності, після того, як загинула Небесна Сотня, український футбольний клуб покарали за те, що фанати розмахували на стадіоні націоналістичними прапорами! То була явна змова українських чиновників – саботажників і російських спецслужб, що зуміли через ФІФА проштовхнути дискримінаційне для українських вболівальників рішення.

Той прапор з портретом Степана Бандери на стадіоні когось дуже і дуже розлютив, Так дратує бика червона ганчірка.

А тепер ще раз про чиновників, які так боялись змінити в 1991 році червоний прапор над Полтавською обласною адміністрацією на жовто – блакитний. Їм би повчитися патріотизму в українського відлюдника Віктора Іваненка.

Його я знайшов на хуторі Кардашівка що на кордоні Диканського, Котелевського та Зіньківського районів. До хутора немає доріг. Туди не тягнеться лінія електропередач. Там ніколи не було ні електрики ні радіо. Лісник там з'являється раз на два-три місяці.

В серпні 1991 року, можливо одним з першим в Україні, житель хутора Кардашівка Віктор Іваненко повісив на імпровізованій щоглі жовто-блакитний прапор України. Де він його взяв – так і не сказав. Але в 1991 році я

бачив прапор власними очима.

Щоранку, за будь-якої погоди, на зло хуртовина і вовкам, над покинутим хутором Кардашівка підіймається український стяг. Прапор підіймає Кардашевський відлюдник Віктор Іваненко. Людина багато років живе подібно ченцям – схимникам. Древко з прапором над лісом хтось можливо вважає тиме за дивацтво.

В іншій країні таке ставлення до національного прапора не здивує нікого і «ненормальною» таку людину нікому навіть в голову не прийде називати.

Так повинно бути, якщо люблять і поважають державу в котрій живуть.

За це, впевнений, загинув Степан Бандера. За це прийняв мученицьку смерть, коли «кегебіський» агент Сташевський бризнув йому в обличчя кислотою.

Баранчик

В небі баранці, а під ногами первоцвіти. В тутешніх краях їх теж називають баранцями. В кожному вікні стоять чудернацькі глиняні коники. Ні, то не коники, то баранці. Тут, в Опішні та навколишніх селах – кожен другий гончар. А улюблений виріб гончарів – баранці. Їх ліплять від зовсім мініатюрних до велетенських. Поблизу воріт стоять ці баранці як вартові. Так стояли колись на варті бронзові леви. За однією з середньовічних легенд, була така міфічна рослина – баранець, що росла в степах і плодоносила вівцями.

Піднімаюсь вгору вулицею, яку називають Баранчиковою. Піднімаюсь на гору, яку називають Баранчиковою.

Давно, дуже давно немає на цьому світі Баранчика. За піввіку після його смерті жодного живого свідка не залишилось, хто знав Баранчика живим. Свідків немає, а Баранчик – живий. Спитай кого завгодно в селі, чи знають вони Баранчика?

– Це той, що пішки прийшов з годинником з Полтави?

Той великий настінний годинник до цього часу в будищанській сільській раді. Годиннику більше ста років. Годинник ніколи і не зупиняли. Навіть під час війни. Вміли прадіди робити на совість. Але мабуть головне не це. Давно помічено – чим більше душі вклав в подарунок той хто його дарував, тим більше подарунок буде служити.

Неймовірна сутність вуличного прізвища – воно переживає покоління і стає прізвищем. Ніхто, хіба що крім краєзнавців, не скаже вам, яким було справжнє прізвище місцевого гончаря якого по-вуличному звали Баран-

чиком. А звали його Іваном Андрійовичем Герасименком. Це він приніс з Полтави великий настінний французький годинник. Приніс, щоб подарувати сільській управі. Так він відзначив народження власного сина. Подарував годинник не синові, відніс, не додому, а в сільську управу! Для загального добра! Між іншим, до Полтави більше п'ятдесяти кілометрів. Змінювались історичні епохи, минали роки, а годинник Баранчика (як називали по-вуличному сільського гончаря Герасименка) все відраховував і відраховував час. І нині, як історична реліквія, годинник висить в кабінеті сільського голови.

Глиняних баранців гончарі виготовляють споконвіку. Дуже полюбляв робити їх Іван Герасименко. Тому односельці дали йому прізвисько Баранчик. За пів віку після смерті гончаря, в селі майже забули справжнє прізвище імя та по-батькові людини, а ось – Баранчик пам'ятають досі. Воно продовжує жити у назві вулиці і в назві гори, біля якої жив колись чоловік. Ба, навіть внуків і правнуків називають не за прізвищем. Зазвичай говорять: «То Баранчиків внук. То Баранчиків правнук»

Бас

У місті було дві пам'ятки. Нудьга і рояль. Нудьга була сірою, а рояль чорним. Нудьги було багато. У кожному будинку. Рояль в місті був один. І він стояв на вулиці.

На роялі грав старий музикант, колишній піаніст міського драматичного театру. В театральному оркестрі Бас грав на контрабасі, через це музикант отримав прізвисько Бас. Після того як вийшов на пенсію, з весни до осені грає на роялі.

Рояль стоїть на міській площі. Можливо, то єдиний у світі рояль, що стоїть на площі.

Вікна готелю, де я зупинився під час відрядження, виходили на площу. На площі стояв чорний рояль. Я вийшов подивитися на рояль. Адже найстрашніше – це вечір, проведений в готелі маленького містечка. Це навіть страшніше, ніж знаходитись опівдні на вулиці великого міста. Опівдні на вулиці великого міста не можливо ні зупинитися, ні задуматися, ні присісти. Тобі завжди є куди поспішати. Тобі завжди не вистачає часу.

Увечері в готелі маленького містечка ти не можеш ні встати, ні йти. Встати можна. Йти нікуди. Хіба що від дверей до вікна. А тут, за вікном, на величезній курній площі – рояль! Рояль стояв таким же самотнім, як і готельний постоялець, як самотній Ленін на площі. Але в цьому містечку

Ленін був особливим. Вечорами тутешній Ленін слухав «Апасіонату». Я знав, що вождь любив «Апасіонату». Але ніколи не бачив, що б «Апасіонату» слухав пам'ятник.

Що за маячня? Який до біса рояль на вулиці? Але, чорт візьми! Тисяча чортів! На міській площі дійсно стояв рояль. І на роялі грали.

Крім Леніна рояль слухали десяток місцевих обивателів.

Я вирішив, що мені цікавіше поговорити з місцевими жителями, ніж з місцевими тарганами. І пішов на площу, послухати рояль. Там почув я не-ймовірну історію.

Рояль був великим, а чоловіки ледачими. Ледачі чоловіки відмовлялися нести рояль на п'ятий поверх. Кому ж хочеться нести рояль на п'ятий поверх? Навіть вантажникам не хочеться тягти рояль на п'ятий поверх.

Жінка стояла біля рояля, беззвучно відкриваючи й закриваючи рота. Господарка роялю не знала, що говорити і що робити. Вантажівка поїхала. Двір спорожнів. Рояль лишився біля під'їзду. Жінці потрібні були чоловіки. Зараз і тут. З чоловіками їй ніколи не щастило. Не щастило все життя. Не щастило і сьогодні. Коли тобі вічно не щастить, здається, що сьогодні тобі не щастить особливо. Навіть доміношники, які стукали у дворі не тільки вдень, але навіть вночі і в ожеледицю, кудись поділися. Жінка вперлася плечем у чорного монстра. Обійшла навколо, штовхнула ногою. Рояль жалібно завив. Він не очікував від вчительки музики подібного хамства. Але біда одна не ходить.

Їх було двоє. Два нещастя. Дві гіркі біди. І обидва чоловіки! Ось воно, щастя, подумала жінка. Цілих два щастя. Як і жінці, чоловікам теж не вистачало щастя. Хоча б двісті грам щастя на кожного.

Давні приятелі обнялися, поцілувалися, голосно ляснули один одному в долоні і попрямували до альтанки на подвір'ї. Жінка зрозуміла, що ці чоловіки її останній шанс. Можливо останній шанс в житті.

Чоловіки зраділи. Вона сама йшла в руки. Та, яку вони так хотіли. Та, про яку навіть не мріяли. Не якась там дешевка. Шляхетна. Дорога. Інтелігентська. Ох, яка несподівано вимальовувалася пляшка коньяку! І майже задарма!

Затягнути рояль в ліфт. Піднятися на п'ятий поверх. Витягнути рояль з ліфта. Пара дрібниць.

Знайшли кілька дощок. Поставили на сходи. Рояль на коліщатках до ліфта підкотили як по рейках. Але рейки закінчилися. Поїзд став в глухий кут. Тупик був у вигляді залізного ящика під назвою ліфт. Вантажний ліфт категорично відмовився тягнути рояль на п'ятий поверх. Жінка сором'язливо закрила вуха. Але чоловіки не встигли висловити свою думку з приводу роботи ліфтової служби. Ліфт передумав, сіпнувся і потягнув рояль нагору.

Ось і п'ятий поверх. Залишалося тільки викотити інструмент на майданчик. Штовхнули. «Поїхали!» Але поїхав не рояль, а ліфт. Ліфт, подібно Гагаріну рвонув кудись в космос. Двері ліфта закрилися, кабіна поповзла вгору. Рояль вже наполовину викотили на сходовий майданчик. Але ліфт так і не зміг перемогти чорного монстра на ім'я «Веккер». Рояль все-таки старовинний, а ліфт – сучасний. Найгірше те, що заклонило вихід з пасажирського ліфта. Рояль перекинув прохід на сходах. У висотних будинках сходи роблять вузькі, очевидно у впевненості, що ліфт працюватиме завжди, і сходами громадяни будуть користуватися рідко.

На сходах вже лаялися тітки з господарськими сумками в руках. У заблокованому пасажирському ліфті плакала дитина, відчуючи біду, підвигала собаку. Працівників ліфтового господарства приїхало багато, але зробили вони мало. Поговорили і на тому розійшлися. Після чого, не на жарт розійшлися люди.

– Що значить, згоріло реле? Так міняйте! Як це ні?

Хлопчаки зуміли пролізти між ніжками інструменту. Хтось уже передавав гарячий чай і бутерброди. У суєті ніхто навіть не помітив, що рояль лишився один. Вантажники не стали чекати заповітної винагороди за працю. Господарка роялю сховалася в квартирі. Сусіди пообіцяли їй шикарні похорони в чорному лакованому ящику з клавішами.

Напевно мешканці будинку змовилися заздалегідь. Саме в цей час всім закортіло виносити сміття. Саме в цей час у людей закінчився хліб, червоний стручковий перець для борщу і туалетний папір.

Нарешті, привезли довгоочікуване реле. Люди зраділи і вирішили порвати працівників ліфтового господарства на шматки. Коли побачили тих – зраділи, а коли почули, що ті сказали, вирішили тут же, на місці їх і вбити.

Для того, щоб поставити реле, потрібно витягнути рояль. А для того, щоб витягнути рояль, потрібно поставити реле. Кабіну з роялем заклонило, щось там погнулося.

На п'ятому поверсі один з мешканців відкрив двері і виставив на майданчик телевизор. У місцевих новинах передавали про надзвичайну ситуацію, яка склалася в одному з будинків. Мер міста зібрав екстрену нараду. Подейкували, що в місті збираються вводити надзвичайний стан.

Трапитися могло все що завгодно. Не дай бог пожежа в квартирі вище п'ятого поверху! Трапиться нещастя, не зможуть допомогти працівники швидкої допомоги. Начальник міського відділу охорони здоров'я попросив уявити, що буде, якщо примандюриться народжувати жінці на дев'ятому поверсі? У цьому будинку, до речі, є жінка на восьмому місяці вагітності. Ви можете уявити, як народжує жінку. Яку виносять по пожежній драбині? Та й немає у місцевих пожежних сходів, що здатні піднятися до дев'ятого

поверху.

Мер особисто виїхав до місця аварії. Начальник МНС запропонував к бісовій матері розламати рояль!

– Не смійте! На цьому роялі грав Петро Ілліч Чайковський! Це культурна реліквія!

Господиня роялю спостерігала за подіями в замкову щілину. Але вийти боялася.

Реле ще не знайшли, а меру вже подзвонили з Нью-Йорка. Кореспондент «Нью-Йорк-Таймс» цікавився, чи не потрібна допомога американської держави? Хлопчак принесли ноутбук. Сидячи на сходинах, мешканці будинку обговорювали, як у різних країнах світу описують їх будинок. Там були навіть прізвища мешканців і фотографії будинку. Але реле ніде не було!

Близько опівночі боязко відкривши двері, виглянула піаністка. Її злякала тиша. На сходах нікого не було. Хтось притягнув дерев'яну драбину. По ній на рояль спочатку влізли чоловіки, а потім і деякі найсміливіші жінки. З того боку поставили стільці. Тих хто був старим, хто не міг подолати рояль таким екстравагантним способом, прихистили мешканці нижніх поверхів. Хтось поїхав ночувати до родичів. З ліфтової шахти чулося тільки монотонне бубоніння ремонтників.

О першій годині ночі в квартирі мера пролунав телефонний дзвінок. З трубки чулася добірна лайка начальника служби ліфтового господарства.

– Ви мене можете звільнити за хамство. Але я більше не можу терпіти. Мої люди як цуцики цілий день бігали по місту, шукали прокляте реле. Люди не спали, не їли, все кинули заради одного будинку. Ліфт відремонтували. Рояль витягли. І що ви собі уявляєте? Вона не відкриває! Годину стукали у двері. Вже весь будинок розбудили. Цю піаністку треба або судити або відправити в божевільню. Але краще за все порізати її на реміні!

– Не треба її різати. Ми поставимо їй пам'ятник. «Від вдячних городян». Зв'язок обірвався. Мер задоволено хіхікав. Смакував, як на тому кінці відреагували на його слова.

– Наш мер від хвилювання збожеволів!

– А може від перенапруги назююкався?

– Та він просто над нами знущається, скотина безрога!

Але від шоку відійти так і не встигли. По сходах піднімався міський голова.

– Рояль назад в ліфт і спускайте на перший поверх. Що я не зрозуміло сказав? Виносьте рояль у двір.

Робітники не рушили з місця. Кожен з них був вкрай втомленим, ошелешеним, здивованим. Люди сопіли і мовчали. Від першої в місті людини вимагали пояснень.

– Господарка роялю передає музичний інструмент місту в подарунок. Завтра вирішимо, куди його краще віддати – в Будинок культури, дитячу музичну школу чи в інтернат.

Кажуть, слово не горобець. Але слово, жартома сказане головою міської адміністрації, не пропало в суї. Дало благодатні сходи.

Наступного дня на зборах у мера тільки й розмов було про рояль. Рояль прославив непримітне містечко, мало не на весь світ! Про надзвичайну подію повідомили провідні інформаційні агентства. В інтернеті інформація побила всі рекорди відвідування. Хтось з городян встиг зняти застряглий рояль на мобільний телефон і виставити у всесвітній павутині. Якщо говорять про людину, що вранці вона прокинулася знаменитою. То містечко вранці точно прокинулося знаменитим на весь світ.

І вирішили роялю поставити в місті пам'ятник. Спорудили на центральній площі бетонний поміст. На ньому міські майстри зробили дуже красиву альтанку, куди і поставили рояль. Взимку рояль переїжджає до Будинку культури. А з весни до пізньої осені рояль показують приїжджим, як головну пам'ятку. Щовечора на роялі грає піаніст на прізвисько Бас. Спрагне прізвище музиканта мало хто в містечку вже й пам'ятає.

Місцеві жителі, не розбещені культурними подіями, збираються на центральній площі відпочити, поспілкуватися. Послухати музику. Скільки того щастя в нашому житті?

Вранці, наступного дня відрядження, я прокинувся, скочив до вікна і відкрив штори... Приснитися ж, таке!

Безименний

Того дня погода збожеволіла. Так мело, що трасою доводилося продиратися навромацки. Досвідчений далекобійник багато бачив на своєму віку. Але від страху скрикнув вперше в житті. Так, ні, ж, не спить! Крізь пелену снігу шофер побачив силует вершника. У вершника не було голови! Водій так розгубився, що забув і про зчеплення, і про гальма, і про педалі акселератора.

Пізніше виявилось – той хто їхав по трасі – дійсно був без голови. Але подорожній був не на коні, а на велосипеді. А без голови – тому що наклався капюшоном.

На щастя, водій не залишив потерпілого на узбіччі.

А те що це був потерпілий, підтвердили в Пирятинській районній лікарні.

Людина, яку привезли з автотраси, дійсно виявилася без голови. Незнайомиць нічого про себе не знав. Лікарі вперше бачили людину, яка не могла сказати про себе нічого. Куди їхав? Звідки? Де живе? – на жодне запитання відповісти не міг. Недоріка говорив наймерзненнішим суржи́ком, що підтверджувало – чоловік наш, місцевий, родом з Полтавщини, або сусідніх областей. На Поділлі, Галичині, на Півдні говорили по – іншому. Потім виявилось, що Безименний, як записали на всякий випадок в журналі реєстрації хворих, краще говорить англійською, ніж українською чи російською мовою. Працівники міліції і лікарі зойкнули від розпачу – справа більше й більше ускладнювалась. Далі – більше. Чоловік, якого впіймали на трасі, без будь яких проблем вирішував найскладніше рівняння з алгебри. О Боже, чи не інопланетянин спустився під Пирятином? Він напам'ять знав безліч віршів.

Навіть невинуваті, закінчені романтики, бродяги і мандрівники під час далекої дороги мріють про одне. Мріють повернутися додому. Особливо гостро відчуваєш, це пізньої осені. Коли дощ, коли холодний вітер, коли голосуєш на дорозі, коли час від часу тебе обливають грязюкою автомашини і забрьохані по ву́ха міжміські автобуси. Хочеться лише одного – швидше доїхати додому! Пірнути в гарячу ванну, наковтатися палючого чаю, і а потім – з головою під теплу затишну ковдру!

Він теж хотів додому. Але де його дім з теплою ковдрою він не знав. Хоча точно знав, що дім у нього є!

Уявляєш на лавці пирятинської автостанції того нещасного, якому дали прізвище Безименний, і стає якось не по собі.

То був рідкісний на сьогодні випадок новоутвореного прізвища. Пирятин – містечко зовсім не пристосоване для бездомних. Іти тут нікуди. Місцевий вокзал – де двічі на добу проходить пасажирський потяг, і автостанція на автотрасі. Всього лише два місця, де можна посидіти під час негоди.

Безименний блукав містом тиждень. Ночував на вокзалі. А потім не витримав, знову повернувся до лікарні. Іти було більше нікуди. В центральній райлікарні були єдині люди, яких він в незнайомому місті знав.

Виявилось, що в Безименного було не все впорядку не тільки з головою.

Двостороннє запалення легенів. Потрібне було термінове хірургічне втручання. Ще тиждень на вулиці і чоловіка врятувати буде не можливо. О, в нього виявляється, ще й селезінка хвора

З того часу почалася неймовірна історія. Історія того, як невелике місто Пирятин рятувало життя зовсім невідомій людині. Причетними до цього стали десятки людей. Колектив лікарні переживав за незнайомця. Кожен намагався допомогти, чим тільки міг. Хто пиріжок домашній принесе, хто яблучко, хто одяг. Зима на вулиці, а на Безименному одна лише літня сорочка.

Коли Безименного трохи підлікували, той сказав, що збирається знову іти. Куди ж ти пойдеш, – запитують? Подзвонили в міліцію. Виправили якісь документи. І він поїхав. Потім виявилось, нікуди не виїжджав. Через тиждень знову повернувся у відділення.

– У нас своїх трос, невже шматка хліба для четвертого не знайдеться, – спитала себе Наталія Юре́ва, – і повела Безименного додому. Порадилися з чоловіком. Якщо ми не візьмемо, хто нещасного прихистить? Наталія Петрівна працює на Пирятинському сирзаводі. Про нещасного жінці розповіла дочка – медсестра районної лікарні.

Хлопець як убитий впав на диван і проспав майже добу. Поруч, немов лікуючи власною енергією, примостилася кішка Юр'євих, а домашній улюбленець ротфеллер так прив'язався до гостя, ніби знав того все своє собаче життя.

Але вічно так тривати не могло. У хлопчини напевно були рідні. Мати десь уже всі очі виплакала, мабуть давно поховала зниклого безвісти сина. Але як повернути людині пам'ять? Цю нелегку задачу взяла на себе лікар – психотерапевт Лариса Семенова.

Про гіпноз Семенова знає все. Вивченням його вже тридцять п'ять років. Його рідкісні феномени відпрацювала ще в студентські роки. Психотерапевт вищої категорії, Семенова вважає, змогла б допомогти багатьом. Але вийшло так, що живе в невеликому містечку. Яка вже там серйозна практика. А тут – такий випадок. Наче саме для неї доля занесла в Пирятин людину, що загубила власне минуле.

Якось навесні, – згадує Лариса Іванівна, – дивилися ввечері телевізор. Саме йшла передача «Жди меня». Група психоаналітиків, – як розповідав ведучий, – часто працює з людьми, що втратили пам'ять. Але позитивними результатами психотерапевти похвалитися можуть не часто. Дивилася, і в таємниці мріяла. От би і мені спробувати! Зможу чи ні? Це було навесні, а взимку, напередодні Нового року, трапилася ця історія.

Я не мала практики в таких справах. Не знала, чи зможу щось зробити.

Спочатку ми з ним вилікували запалення легенів. Двостороннє запалення з важкими ускладненнями. Запалення лікувала просто. Клала на голову руки. Між іншим, найдавніший спосіб лікування! Нічого не говорила, клала руки на голову. Ніяких ліків і в помині! Потім, уже, коли мій пацієнт зміг прийти сюди, спробувала провести регресію пам'яті.

Майже два роки, крок, за кроком, по крихтах людина відновлювала власне минуле.

Спочатку перші дитячі враження.

Ось іде хлопчик по вулиці.

– Яка вулиця, питаю? Одноповерхові будиночки. Зрозуміло, що це село.

Поряд іде якийсь чоловік. Хто? Мама? Бабуся? Вибігає собачка. Чорненька така. Кидається на малого. Той кричить.

Потім уже, коли приїхала його мати, згадала – дійсно був у дитинстві такий випадок. Той собака дуже сильно малого налякав.

Далі я йому даю завдання.

– Підеш додому, ляжеш спати і тобі присниться де ти живеш.

Перший сеанс був вранці. Наступний – по обіді. Годині о третій він прийшов на сеанс. Сказав, що дійсно заснув. І наснилася йому дорога, з покажчиком на роздоріжжі. І покажчик той, з трьома назвами. Він не знає, що це за населені пункти. Але назву запам'ятав. Де шукати ці села? Вирішили шукати в найближчих областях. Полтавській, Черкаській, Дніпропетровській.

Коли почали вивчати великомасштабну карту Дніпропетровської області, знайшли три села, які він назвав. Розташовані поруч! Але що це дає? Ми ж так і не знали, як хлопця звуть по справжньому. Знову вводжу в гіпноз і знову відправляю в дитинство! На цей раз «відправляю» його в школу. Згадує, як іде в перший клас, як мама веде за руку. У пам'яті воскресає те, що там збереглося. Що яскраво відклалося.

Я намагалася дізнатися хоч щось про місце проживання. Де одяг купували коли до першого класу ішов? На базарі? На базарі. Як на базар їхали? Автобусом. А як автобус називався? Тобто, фіксувала в його свідомості те, що він міг би мені сказати. Хто у нього вдома? Сестри. Ось він бачить себе вдома, бачить сестру. Як її звати? Ось друга сестра. Як вчився в школі? Що робив після школи? У технікумі вчився. Нарешті, дізналися як його справжнє прізвище. Ім'я. По батькові.

Прибігла додому. Швидко на телефонну станцію. Там працювала моя колишня пацієнтка. Знайшли населені пункти, які хлопчина називав. Вийшли на місцевого депутата, який пішов до матері.

І вже наступного дня, під вечір мешканка села Широкого Дніпропетровської області Галина Клименко була в Пирятині. З того часу, коли мати востаннє бачила сина Віталія, пройшло два роки. Жінка плакала, говорила, що материнське серце їй підказувало: «Твій син живий, живий!» Біля будинку весь час літав віщий птах пугач. Але не кричав. А це, кважуть, добрий знак!

Нарешті з'ясувалося, що ж трапилося з Віталієм.

В той день син сказав матері, що їде в Миколаїв, влаштуватися на роботу. Кливав армійський товариш, з яким ще недавно, разом демобілізувалися.

Того проклятого дня Віталій вже доїхав до Кривого Рогу. Чекав свого автобуса. На лавку, де сидів, підішли два хлопці. А далі. Як це часто буває, Віталій прокинувся без грошей, документів. І що найстрашніше – і без пам'яті! Точно так, як це було у відомому польському фільмі «Знахар». Не-

стерпно боліла голова, яка до того ж, була в чомусь липкому. Зайшов у медпункт. Його запитують, хто ти, звідки, паспорт? І він раптом розуміє, що нічого не може сказати. Тоді, почав називати себе першим іменем, яке, прийшло в голову. Сів на потяг, що підійшов до перону. Поїзд ішов у бік Дніпропетровська. Якийсь час працював у Дніпропетровську на ринку. Господар розорився. Їздив якимись селами, перебивався випадковими заробітками.

А потім був той неймовірний випадок з вершником без голови. І довгі два роки намагався згадати самого себе.

А в історії Пирятини він назавжди так і залишиться Безименним.

Бурдїй

Бурдїйка так швиргнула тарілку, що борщ вихлюпнувся через край. В кутку валялася поламана кочерга. Вчора чоловік прийшов додому пізно. П'яний, скотина, мов чіп. Але ж то було вчора. Сьогодні він тверезий. І дуже втомлений.

Та якщо вже проклятій бабі потрапило в сідницю шило, та обов'язково знайде причину влаштувати сварку. Кожного дня чоловік ішов додому, і ніколи напевне не знав, що його чекає. Який в Неї сьогодні настрій? Цього напевне не міг знати, сам Господь Бог.

Левко кріпився з останніх сил, але мовчав. Мовчання рідко допомагало.

Останньою краплею став пересолений борщ. Схопив картуза і гайнув з дому.

Було в нього потаємне місце. Там можна було сховатися від світу.

Там не було жінки – прояви. Не було начальника – ідіота. І сусіда – кацапа, який постійно «дегустував» свіжо вигнану самогонку. Запрошував за компанію і Левка. Пити з рудим архангельським тарганом Левко зарікся. Коли сусід починав пити, розум у того, тікав кудись в гузно.

Левко пішов до Дніпра. після того як дніпровські хвилі поховали сотні сіл, на Кременчуцькому водосховищі залишилися численні острови. На одному з таких островів Бурдїй влаштував лігво. Дійсно, схоже то було, більше на житло звірине, аніж на людське.

На острові стояла чи то напів-хатина, чи то напів-землянка. Відлюдник викопав яму, поставив чотири стіни з переплетеного хмизу. Дякувати, такого добра на островах було достатньо. Стіни обмазав глиною. Маленьке віконце. В середині стояла – піч – кам'янка. Юшку варив на примітивній тринозі, на яку підвішував казан. Чи багато йому, Бурдїю, потрібно? Наловить риби, зварить юшку. Сидить на березі, спостерігає за примхливими кольо-

рами неба і води на заході сонця. Тихо і спокійно. Оцей мабуть і є, думав Бурдій, справжній рай на землі.

Такі землянки односельці Левка робили після війни, коли німці спалили село. Толком ніхто не встиг навіть відбудуватися, як почали зводити Кременчуцьку ГЕС. Село опинилося на дні моря.

Бурдій знав, що його прапрадід був запорозьким козаком. Той був гарним. Дуже нестримним. Якось, бундючний польський поміщик допік до живого. І треба ж такому статися, перше що відчув в руках селянин, – віжки. Так ось він тими віжками тут же, на місці і повісив пана на найближчому дереві.

Після того залишалася небораці одна дорога – на Запорозжя.

Позаяк, більш за все чоловік любив свободу, то не став разом з іншими козаками жити в курені, а поселився у плавнях, відлюдником. Виколав яму, поставив вздовж стін переплетення з хмизу, обмазав глиною і кізяком.

Вже пізніше, коли старий козак повернувся додому, а це було саме під зиму, те ж збудував собі звичне надійне козацьке житло. Ось тоді його прадід і отримав від односельців вуличне прізвище Бурдій. Дуже вже незвичне було житло в запорожця.

Навіть лютої зими там було тепло. При світлі вогню в кабіці довгими зимовими вечорами, затягнувшись люлькою-носогрійкою, старий козарлюга любив згадувати минуле.

Не раз і не два згодився українцям хай архаїчний, хай примітивний, але надійний стародавній, бурдій. Наскочать татари – сплять село – знову люди землянки копають.

Може тому й вижили його земляки, що від ворогів немов в землю входили. Рідна земля їх завжди рятувала.

Варибрус

– Чого ти тут крутишся? Геть звідси! Щоб я тебе більше не бачив! Так нагоду, більше не захочеш! Іди, йди, нічого заглядати по нишпорках!

Знову цей ненажера збирається щось на кухні поцупити. Ди, ди, круга-ми пішов.

Як ото ходить кіт навколо сала і вибирає зручний момент, так і цей вічно тинявся поблизу армійської кухні. Опецькуватий недомірок, недавній новобранець, новоспечений недолугий вояка, добряче встиг набриднути кухарям.

Весь вільний час Варибруса бачили виключно поблизу кухні. В того

була якась нездорова незборима тяга до кухні. Коли інші солдати у вільний час писали листи, підшивали відірвані гудзики і підворотнички, пропадали на спортивному майданчику, в бібліотеці, фотолабораторії, чи просто байдикували, то цей вічно крутився біля кухні.

Коли Варибруса забирали на військову службу, члени призовної комісії відразу звернули увагу на те, що хлопець має спеціальну освіту. До призову Варибрус всиг закінчити кулінарне училище.

– О, це те що потрібно нашій армії, сказали члени призовної комісії. Нашій армії потрібні. кухарі.

Варибрус відразу потрапив на кухню. Але пробув він там не довго.

Коли кухар під час приготування їжі пробує на смак те що варить, це нормально,. Але у Варибруса виходило все якось наверх. У цього все було навпаки, якось не по-людському. Коли звичайний кухар готує страву, звісно, куштує її на смак. Готує і тільки іноді пробує на смак. Варибрус весь час куштував їжу на смак, і тільки іноді пробував варити.

Ніхто ніколи не бачив Варибруса з закритим ротом. Вічно той щось запихав до пельки. Вічно жував. Вічно облизував пальці. Немов голодний пес вічно видивлявся чогось їстівного, принохувався, і ковтав слину. І де він тільки брав усе? Інші солдати вічно ходили напівголодними.

Лише одна людина знала справжню правду про Варибруса. Це був на-чмед, цивільною мовою головний лікар медичної частини гарнізону.

В призовних документах Варибруса лікар знайшов кілька слів, що багато про що досвідченому медичному працівнику могли розказати :«Схильний до хронічної булімії».

Булімія – це постійна тяга до їстівного, вічне почуття голоду. При цьому така людина може зовні бути нормальною, не обов'язково страждати на зайву вагу. Хронічна хвороба могла бути спадковою, могла переходити з покоління в покоління.

Лікар запросив Варибруса на прийом і делікатно почав розпитувати. Чи знає щось про історію своєї родини, про дідів, прадідів, якими хворобами ті страждали. Цього «голодного» потрібно було лікувати,

Ось тоді і впливла таємниця прізвища Варибрус.

Селом лунає веселий передзвін. Вжик – вжик, вжик – вжик! З кожного двору з раннього ранку чути косарську мелодію. Чух – чух – чух – чух! В село прийшло свято. Свято косовиці. Бдзинь – бдзинь – бдзинь – бдзинь!

Радує звук мантачки чоловіче серце. Важка косарська робота. Важка, але приємна. Щаслива пора для кожного чоловіка. Справжня зелена неділя. Тиждень на далеких луках. Нагода загубитись і пропасти для світу в морі

трав. Ночі під зоряним небом. Неймовірне відчуття дикої свободи! Хіба то не щастя?

І ось косарі вже на місці. Досвіту, коли ще й чорти не билися навкулачки. Коли ще спали навіть вранішні півні. Коли ще не прокинувся вітер, від чого річкова сага нагалує дзеркало. Ще такий густий туман стояв, що на відстані витягнутої руки не видно товариша. Ще проймала до кісток холодна ранкова сирість. Ще стояла над землею і світила немов величезний яскравий ліхтар ранкова зоря – Венера. Ще дуже – дуже рано було.

А косарі уже молились, плювали на долоні, і глибоко вдихали дна повні груди повітря. Так люди роблять перед важкою роботою, або перед тим як пірнути у воду. Косарі готувалися пірнути в море у море лугових трав.

На «хазайстві» залишили вайлуватого Кирика. До приходу косарів Кирик повинен був приготувати обід, зварити куліш.

Косити Кирику не довіряли. Якось, той схопив литовку. Хотів похизуватися що вміє косити. З першого ж помаху черкнув себе по ногах.

Після того небезпечний косарський інструмент Кирику не довіряли. Втім, довіряти недотепі не можна було ні в чому.

В селі казали, що руки в Кирика росли прямо з гузна. Де в нього була голова ніхто не міг навіть здогадатися.

Почав Кирик розв'язувати торбу з пшоном. І якось так розв'язував, що висипав всю крупу в траву. Вибрати її з трави було неможливо. В мішку був тижневий запас.

Кирик почав нишпорити і знайшов ще один мішечок з крупою. Його взяли на всякий випадок, як резервний. Раптом доведеться затриматися довше.

Ось і готова каша. Попробував Кирик – добра, смачна вийшла страва! Ох і смачна ж каша! Насипав Кирик собі в тарілку. Не зчувся, як там уже нічого не було. Наче зовсім не їв.

– Невже я за те що наварив хлопцям їсти, не можу насипати зайву тарілку? Звичайно можу! І Кирик знову поліз половником в казан.

Ось і обід. Зморені прийшли косарі. Голодні як собаки.

– Ну хлопче, чим ти нас годувати будеш?

Ще стояв в повітрі запах звареної каші. Дуже смачний запах. Чули його косарі і в кожного вже слина котилась.

Один з хлопців, не в змозі більше чекати, відкрив казан. На дні залишилася ложка каші.

– Що це таке, Кирико? Де наш обід?

– Я хотів покуштувати. Тільки покуштувати і все, – белькотів Кирик.

– А що ми будемо їсти?

Гоголь колись назвав подібну картину «німою сценою»

Німу сцену перервала добірна лайка. То хтось знайшов в траві посіяну

на озимину пшеничну крупу. Один з косарів кинувся до воза і підняв пустого клунка, ще з ранку повного крупи.

Косарі так і стояли з розведеними від подиву руками. В одній руці коса – в іншій брус, мантачка, якою гострили коси.

– Бачу на сьогодні обід відміняється, ледве стримуючись, щоб не зареготати, сказав один з косарів.

– Хоч з бруса кашу вари! Бери і вари з бруса кашу!

З того часу мов шевська смола до Кирика назавжди приклеїлось прізвисько Варибрус. А згодом в церковній метриці сина Кирикового записала Варибрусом.

Верхолаз

На площі море людей і мертва тиша. Серед білого дня в людному місці стояла мертва тиша. Ніколи ще в історії містечка такої тиші не було. Чутно було як цвірінькали в куцах горобці. Здавалось навіть собаки в окрузі принішкли.

Натовп мовчав від страху. Всі дивилися на соборну дзвіницю. По дзвіниці ліз Ісус Христос. На спині той тягнув величезного хреста.

Так багатьом здавалось. Як іще можна було пояснити те що всі бачили? Людина з великим хрестом на спині.

Кілька днів тому над містечком пронісся смерч. Негода наробила лиха. Разом з іншими бідами зламала на соборній дзвіниці хреста.

Поставити хрест могла тільки одна людина. Але чоловік не так давно помер. Був ще один – його внук. У них в роду всі були верхолазами. Ще за гетьмана Данила Апостола родину прозвали Верхолазами.

Запрошувати Федька боялися. Відчайдуха лазив на дзвіниці без будь якого страхування. Говорив начебто вірьовки, рушники та все інше, що люди пропонували для безпеки заважає йому рухатися

Коли Федько без будь яких пристосувань, без жодного страхування, як павук ліз на дзвіницю, люди, що зібрались на ярмарковій площі подивитись все це, замирали від страху. Це був мабуть єдиний випадок в історії людства, коли на гамірній площі ставало тихо. Видовище лоскотало нерви. Ніхто навіть не скрикнув від страху. Зайвими зойками боялись налякати Верхолаза. Хрест прив'язали йому на спині Так, щоб він легко міг рухатись і зняти хреста.

На перший карниз дзвіниці Федько заліз по приставленій драбині. Далі йому з кількох спроб вдалося закинути і зачепити кітвою за кругле віконце

вгорі дзвіниці драбину сплетену з віжок.

Чим вище піднімався, тим лізти вгору ставало все складніше. На маківці був всього лише невеликий стрижень, на який насаджувався хрест. Триматися там взагалі було нізачо.

Федько спочатку прикріпив до щогли для хреста дерев'яну поличку. На ній можна було вже хоч якось стояти і прикріплювати хрест.

Люди внизу на майдані оціпеніли. А одна дівчина від страху закрила лице руками.

З дня на день вона чекала від Федька головних слів. Федько ось – ось повинен був запропонувати їй вийти заміж.

Все! Дівчина дала слово – наступного дня після весілля з небезпечною роботою буде назавжди покінчено. Вона не зможе кожного дня труситися за життя коханого як тремтить зараз.

А що, як не дай Бог залишиться одна з дітьми? А то може бути ще гірше- Федько стане інвалідом? Верхолази не рідко зривалися і розбивалися або калічилися.

Не захоче? А вона йому поставити вимогу – вийде заміж, коли той дасть слово змінити професію. Після цих слів на душі стало спокійніше. Ця дзвіниця в житті Федька буде останньою!

У хлопця і дівчини була страшенна таємниця. Не дай бог в селі хтось про те дізнався б, тоді точно тікай з села. У них уже була дитина. Дитина ще не народилася, але вона вже була! Тому, за Федька в ту мить переживали і майбутня жінка і майбутня дитина.

Кожного вечора Федько-Верхолаз приїздив на побачення. Кілька місяців їздив до неї увечері з сусіднього села. Там будували нову дзвіницю. Проводили опоряджувальні роботи, збирались ставити хрест. Вдень Федько працював, а вночі, пришпоривши коня, мчав за шістнадцять верст на побачення.

Цікаво було з тим Федьком! Скільки він усього знав!

Виявляється, перші християни були схимниками. Жили в печерах на березі Дніпра. Нічого не їли крім хліба і води. Весь час проводили в молитвах. Антоній та Феодосій, поселившись в печерах, заснували монастир. Церкви що там були, збудували дванадцять братів. А ще ж треба було збудувати дзвіницю. А як її збудуєш, коли ще не було ніяких пристосувань для будівництва?

Одного разу приснилося братам, начебто скільки вони збудують вдень, скільки викладуть з цегли, скільки все вночі і увійде в землю. Викладали стіни дзвіниці довго. До того часу, доки старшому братові не явилась уві сні Божа мати яка сказала, що стіни класти досить, бо уже в усьому світі немає вищої будівлі ніж Велика Лаврська дзвіниця. Бо той монастир що збудували

брати називали Лаврою. А ще Богородиця сказала покрити купол дзвіниці золотом і золотий хрест нагорі поставити. А дзвіниця вийшла з-під землі.

Слухала дівчина і посміхалася. В тих легендах бачила вона фантастичні мрії будівничих, бачила їх нелегкий труд.

Дивиться той верхолаз чи муляр вгору на риштування, що губиться десь високо в небі. Дивиться на ту висоту, куди потрібно залізти, і думає про себе: «Ех, було б так, щоб ця дзвіниця опустилася в землю! Поставив хреста і нехай собі в небо знову піднімається!»! Мабуть не до одного з майстрів подібні думки приходили.

А ще Федько говорив, що у них, у верхолазів, є така професійна традиція. Для того щоб зробити дівчині пропозицію вийти заміж, хлопець верхолаз повинен прикріпити стрічку з її коси на самий верх найвищої дзвіниці. Ото як побачить дівчина ту стрічку, значить коханий її заміж кличе

Коли Федько поїхав, розплітаючи коси, дівчина помітила що однієї стрічки не вистачає. Як же він ловко її викрав! А на душі було так радісно! Скоро! Скоро! Скоро все трапиться!

Скоро все і трапилось Тієї ж ночі. Уже вночі постукали у вікно.

Далі було все як у сні. Море людей біля церкви. Точнісінько так як вона і уявляла їх вінчання. Музика. Співи. Точно так, як вона і уявляла. Наречений в святковому одязі. Наречений мовчить. Мабуть хвилюється від урочистого моменту. І вона мовчить. Бо не розуміє що відбувається. Все чомусь як в тумані. І чому її дівчата під руки тримають? Мабуть вона так хвилюється, що навіть кілька разів втрачала свідомість. Чи варто так хвилюватися, моя наречена? Моя бідна моя мила наречена, якій не вистачило для щастя всього лише одного дня...

Хоронили в тій церкві Федька – верхолаза, який зірвався з дзвіниці і розбився на смерть.

Якось підсвідомо, мимоволі глянула дівчина нагору. Можливо ще раз подивитися на хрест, останній хрест поставлений в житті Федька Верхолаза.

До хреста була прив'язана стрічка

Вечір

—1—

Вечір. Вечір

Вітер. Вітер

Захід вичах

Вітер вистих
Вечір вистиг
Обрій згаснув
Згасли фарби
Згасли барви
Тихо. Тихо
Чутно десь лунає стиха
Стиха му́зика-музика́
Зика музика триндика
Бубнить бубон
Скиглить скрипка
Обзивається сопілка
Звуки пісні
Ближче. Ближче
Звуки більші
Згуків більше
Сміх дівчат
Баси хлоп'ят
Звуки дужче
Гомін ближче
Вже не тихо
Вже не стиха
Вже не стихне до зорі
Від зорі все – до зорі
Поряд музика – музика
Грімко гра музика – зика
Вечір. Гамір.
То вечірки
У Вечірках тих – вечірки
Кажуть назва тих Вечірок
Від вечірок. Від вечірок.

–2–

Їхав з Києва в Лубни
Може з Градизька в Ромни
Може з Сосни в Переяслав
Може з Лохвиці у Жашків
Все на світі може бути
Тільки броду не минути
Всі дороги, кажуть – в Рим

Всі дороги через брід
Всі дороги через брід
Той що зветься Перевід
Через той відомий брід
Й річку звали Перевід
Їхав з досвітку до смерку.
Притомився кінь до смерті
Сонце сіло за Шпилем
Синьо стало за Вдаєм
Синь синіє на очах
Вже вогні на небесах
Зорі. Зорі. Зорі
Зорі в річці в Переводі
Вітер з луку пахне сіном
Вже не синє небо – синька
Вечір. Втома. Відпочити.
Щось поїсти й засопіти.
Та не може мандрівець
З місця зрушити в кінець!
Так того зачарувало
Так вразило. Так дістало.
Так все стало до душі
Зачепило за живе
Боже, хтось же тут живе!
Боже, що за благодать!
Жити б тут. Молитись Богу
За щасливу нагоду.
Що людину привела
Зупинила. Полонила
Райським місцем осенила

–3–

Чорні хмари. Чорні хмари
То не хмари. То татари.
То татари. То пожари.
Де татари скрізь пожари.
Чорні хмари. Чорний дощ
То не дощ. Не чорний дощ
З неба прах згорілих душ
Попіл православних душ.

Все пішло до неба з димом
 Ліс. Поля. Убогі хати.
 Горить хата. Горить мати.
 Горять з батьком в старій хаті.
 З димом мати. З димом – хата.
 Спалили і сина.
 А мати й не знає.
 Спалили Вечірки.
 Спалили Вечірку
 Під вечір впіймали. Впіймали Вечірку
 Скрутили татари осавула Вечірку
 Осавула Вечірку родом з Вечірок.
 Спалити Вечірку татарам замало.
 Вирвали серце татари у Вечірки
 Спалили серце Якіма Вечірки.
 Якіма Вечірки з села Вечірки
 Чорні хмари. Чорні хмари.
 То не хмари. То не хмари.
 То не попіл То не сажа.
 То не дим по вітру стелеться
 То попіл Вечірки додому вертається
 Вітром попіл принесло
 Попіл серця принесло
 В рідні Вечірки
 Куди ж іще??
 Прах Вечірки – туди де всі.
 Вечірком був батько
 Вечірком дід
 Вечірком прадід
 І прадіда дід...

Поетична назва у села Вечірки на Полтавщині. Романтична назва у села Вечірки. Будить уяву назва села Вечірки. Не дає спокою назва села Вечірки. Все б кинув, пішки пішов би до села Вечірки навіть пішки.

Багато красивих назв мають українські села. Але ця – особлива.

Походження назви села Вечірки має кілька версій

Перша з них, говорить про те, що назва походить через те, що в давнину молодь збиралася на вечірки, на гулянки.

Що ж, нехай така версія залишається. Кожна легенда заслуговує на життя. Але будь який знавець топоніміки скаже вам про те, що прин-

ципи за якими виникли назви населених пунктів, частіше за все мають аналоги, тобто можна знайти схожі приклади. І чим більше таких прикладів, тим більша ймовірність того, що походження назви трактується правильно.

Бувають звичайно і винятки. Один з таких винятків – походження назви села Вечірки. Начебто назва пішла від молодіжних гулянок – вечірок.

Нічого подібного в українській топоніміці не зустрічається.

Друга версія говорить, начебто їхали колись мандрівники, зупинилися в мальовничому місці над річкою Перевод, там де зараз село, і так сподобалась подорожнім навколишня місцевість, що вирішили зупинитися тут проїжджаючи назавжди.

У цієї версії теж немає відповідників. Залишаємо версію як виняток.

Третя версія найбільш вірогідна. До того ж, підтверджена реальними історичними доркументами

Назва походить від першого засновника, якого звали Вечір.

Назва села, що походить від імені засновника, першого поселенця – найбільш розповсюджена практика утворення назви поселення.

Так і в нашому випадку.

Ці землі на Лівобережжі України після довгого періоду спустошення ординцями, колонізували поляки і литовці. Сюди на безлюдні, сплюндровані татарами терени осадчі заманювали переселенців з Польщі, Волині, Галичини, Поділля. Є дуже велика ймовірність того, що засновником села був поляк

Адже в історичних документах Яким Вечірко пишеться як Вечорко. В польській транскрипції (Wieczor)

Федір Якимович Вечорко – Гадяцький полковий хорунжий і осавул родом з Вечорок. По звірячому закатований кримськими татарами навесні 1696 року.

В Літописі Самовидця говориться: «У живого серце вирвали і спалили»

В «Малоросійському Родословнику» В. Модзалевського читаємо: «По імені Вечорок і село стало називатися Вечорками».

Вирвихвіст

Вирвихвіст лежав горілиць під зоряним небом. Зоряне небо нагадувало велетенське дзеркало. Звичайно, ж дзеркало! Вночі небо відбиває оповиту темрявою землю з тисячами вогників. То світяться вікна селянських хат. То розсипаються чудернацьким намистом вогні великих міст з вулицями

освітленими газовими ліхтарями. Найбільші, найяскравіші зірки, то мабуть вогні маяків. Десь серед тих зірок і вогонь чумацького вогнища, біля якого лежить Вирвихвіст. Ні, дійсно нічне небо – то дзеркало. Немає жодного сумніву.

Одного разу він бачив справжнє дзеркало. То було в панському будинку. То було не крихітне люстерко, в яке дивляться дівчата. То було величезне дзеркало розміром в два людських зрости.

Вирвихвіст спочатку навіть перелякався від несподіванки. Зайшов в покої панського будинку, дивиться, а перед ним в різьбленій рамі стоїть якесь страховище. Високе, здоровенне і чорне. Таке страшне, таке моторошне, що Вирвихвіст на якусь мить навіть остовпів від переляку. Хоча був хлопець не з лякливих. Те страховище ішло прямо на нього. Видно було, що дорогу уступати не збирається. Примара погрозово дивилась на прибульця. Ось-ось і чудовисько кине́ться на Вирвихвоста.

До тям хлопцеві прийшов від крику. То був навіть не крик, а моторошний, тваринний вереск. Кричала панянка, котра побачила в батьківських покоях примару.

Масла у вогонь підлила книжка, яку саме в цей час тримала в руках дівчина. Читала якраз англійський роман з середньовічного життя. Майже всі герої британських письменників душевно хворі параноїки. В англо-саксонських творах завжди привиди, вампіряки, кровожерливі монстри та подібна нечисть.

Саме в найбільш драматичний кульмінаційний момент твору, коли інтрига дійшла точки кипіння, коли напруження в сюжеті досягло неймовірної висоти, коли нерви готові були забриніти як струна, тільки торкнись. Саме в цей момент все і сталося.

«Чорної ночі. , коли стояла моторошна тиша, графиня Йоркширського замку, що була зовсім одна в пустому домі, почувла стук у вікно».

...У шибку дійсно стукали. Панянка глянула у вікно і побачила жахливе обличчя. Страховище заглядало в кімнати. Воно дивилося прямо на неї!

Двері відчинилися і привид зайшов у покої. З голови до ніг примара була у грязюці.

Панянка сховалась під ліжку і продовжувала безперервно верещати. Витягти її звідти не було ніякої змоги. Допоміг старий слуга, котрий умовив дівчину вилізти на світ божий.

Те що зявилося, було не примарою. То був парубок, котрий прийшов сказати, що пан з панною, своєю бричкою засіли в болоті. Почався дощ, пани були легко одягненими і просили когось із слуг, чи дочку, принести теплий одяг і щось, аби накритися від дощу. Пан просив чоботи. В той час одягали спеціальні чоботи з високими халявами, без яких ходити по грязюці було не можливо.

Цей хлопець допомагав витягти застряглу бричку з болота. Тому і прийшов таким брудним.

Панянка заспокоїлась і веліла покоївці відвести хлопця помитися і дати чистий одяг. В той час ще не було такої помітної різниці між бідними і багатими. Люди були добрими один до одного. Багатші не задирали носа і почували себе з менш багатими майже рівними.

У парубка була забута на сьогодні, але в ті часи надзвичайно потрібна професія. Щось на зразок рятувальної служби. Вимощених доріг в ті часи майже не було. Тому дуже часто після затяжних дощів, особливо навесні і восени, гужовий транспорт і волові мажі по самі ступиці сідали в болото.

Ох, вже ця вічна, непролазна багнюка! Хто її тільки не возвеличив!

Євген Гребінка згадував як він приїхав до Полтави і побачив тамтешні дороги:.

«Полтава дуже гарненьке містечко! Мені рідко траплялося бачити площу красивішу полтавської, на якій стоїть пам'ятник Петру Першому.

Дуже гарненьке містечко Полтава! Але вибачте. в цій картині є і свої темні сторони. Це пил і бруд. Даремно петербуржці відрікаючись від бруду, вважають себе знавцями пилу. Вони не мають ніякого поняття про провінційний пил взагалі, і про полтавський особливо. У Петербурзі пилом називають кам'яний порошок без смаку і запаху, яким послужливий вітер постійно засипає міські вулиці. Навпаки, в Полтаві пилюка м'яка, легка, якась оксамитова, здатна забарвити вас в кілька хвилин ніби сажено. І до того ж, що не виробляє ні чхання ні гикавки, як її петербурзька сестриця. Полтавська пилюка здатна стояти в повітрі довго без допомоги вітру немов туман, а з вітром виробляє такі фантастичні хмари, що часто затьмарює сонце. А полтавський бруд вище всякого опису. Хто його не зазнав, тому тільки можна сказати. Прийди і подивись.

В липні 184... року я приїхав до Полтави підвечір.

Від останньої станції всю дорогу візник гнав, відпльовувався і просив дощу. Видно бажання його було почуто. Вночі заgrimів грім, заблищала блискавка і полив дощ як з відра. Вранці я з жахом побачив, що вулиці перед моїми вікнами перетворилися в озеро рідкого бруду. Незабаром в цьому бруді з'явилися екіпажі. Вони, здавалося не їхали, а пливли. Змучені коні ледве піднімали ноги, обливаючи брудом перехожих. По той бік вулиці під парканом ішли і ліпилися дуже дивні люди, вони були одягнені порядно, у фраках зі світлими гудзиками і в круглих капелюхах. Але замість звичайного взуття мали на ногах якісь широкі глибокі потворні ботфорти. Спочатку я думав, що це хворі водянкою в ногах ідуть з лікарні. Але здоровий і червоний колір обличчя пішоходів зовсім суперечив моїм припущенням. Нарешті, мій господар пояснив, що це зовсім не хворі, а ті, з панів службовців,

які не мають своїх екіпажів і повинні відправлятися пішки, для чого під час бруду одягають особливі тубільні калоші, на зразок широких чобіт майже до пояса, в які варто тільки схопитися і потім сміливо можна йти по вулиці. На місце, де вискочиш з них, і сухим і чистим.

Жаль відомий баясник не написав жодної байки про те, як у Полтаві в багнюці тонули воли. А тонули нещасні тварини часто. Непросто було витягти вола з болота. Це вам не трактора чи машину витягти з баюри. Зачепив тросом раз – два і на сухе. В часи про які ми розказуємо, не те що тросів, навіть вірьовки пристойної не було. Не те що вола витягти, повіситися було ні на чому! Сид і срам!

Та й як його доберешся до того вола, що застряг посеред величезної калюжі? Тут би чого доброго самому не втопитись в грязюці. Ото ж борсається нещасна тварина посеред величезного брудного озера, кричить у відчай, на допомогу кличе, а натовп зівак сперечається, як їй допомогти.

Тут спеціаліст потрібен, авторитетно заявляє дядько з текою під пахвою. Ну то відразу видно, людина учена, тож до його думки прислухаються. Знають всі, що це не перший випадок. Часто в полтавській твані застрягали воли. І не тільки в полтавській. Для того аби не ображати Полтаву скажемо, що в той час ні доріг ні мостових взагалі не було.

Вічна непролазна грязюка народила професію. Були люди, котрі допомагали витягати різного роду транспортні засоби з грязюки. На узвозах вони теж підсобляли.

Ото ж застрягне в болоті віл. Ні підійти до нього ні підїхати. Що робити? Потрібні професіонали. Фахівці з волячою силою і такими ж волячими мізками. Це мабуть про них і приказка «Сила є ума не треба» Яку ж то силу треба, щоб витягти вола з болота!

Розказують, якось трапилася халепа. Засів бик в болоті. Ну як його тягти, того вола? За роги ж не потягнеш. Кільканадцять чоловіків тягнуть за ярмо, а віл ні тпру ні ну. А один, такий здоровенний хлоп, так розізлився, що схопив вола за хвоста.

А йому з натовпу кричать: «Хвіст вирвеш!» «Вирвеш хвіст!», «Вирви йому хвоста к бісовій матері!»

Так і прозвали того витягача волів з грязюки Вирвихвіст.

Чумак згадував, як воно все вийшло. Добре скупавшись, хлопець вийшов з панської лазні. І треба ж такому статися, знову зустрівся з панянкою. Глянула та і зашарілась. О такий порі, в такому віці дівчина може почервоніти тільки в одному випадку. Це був саме той випадок.

Парубок вийшов з лазні навіть не одягнувши сорочку. Не встиг. Панючка побачила широченні немов стільниця обіднього столу груди, що вже потроху почали вкриватись чорним пушком. Під шкірою залізними бугра-

ми випирали м'язи. Товста бичача шия прямо від підборіддя переходила у спину. Чорні кучері. Прозорі карі очі. Товсті червоні губи. Від хлопця, як від ковальського горна пашило молодістю і силою. Цей дійсно міг витягти за хвоста будь якого вола з якого завгодно болота.

Так вони зустрілися перший раз.

В центрі Полтави саме в той час відкрили Дворянське зібрання. Ошатний будинок з білими колонами відкрили, але дороги ще не було. До панського клубу підїздили на волах, бо коні в тому болоті були безсилями. Слуги, а іноді місцеві хлопці за невелику платню переносили на руках з карет і тарантасів до приміщення панів на руках.

І тут доля в черговий раз звела нашого червонощогокого здорованя з панянкою. А що таке нести на руках дівчину? Хтось знає чим це завжди закінчується? Це коли ти відчуваєш біля обличчя гаряче дихання. Коли вдихаєш аромат молодого тіла. Коли чуєш як поряд, в чужих грудях бється серце. Ти чуєш як воно шалено бється! І тобі стає незручно, соромно що ти нічого не можеш вдіяти, бо твоє власне серце теж видає почуття!

Не можна дозволяти так близько одне від одного бути хлопцеві і дівчині такого незрілого віку! Добром подібні речі не закінчується.

Історія, що повторювалася мільйон раз в різні віки за різних правителів і соціальних систем. Не побоїмось, сказати – історія банальна. Повторювати давно відому трагедію про те, чим закінчується кохання бідного хлопця з багатою панночкою. Навіщо? Так було. і так буде завжди.

Для того аби раз і назавжди забути кохання як страшний сон, хлопець пішов на крайній крок. Адже ця панночка для нього недосяжна. Тож наш парубок, відомий в Полтаві як Омелько Вирвихвіст подався в чумаки.

А що думав він часто, коли лежав біля чумацького вогнища, розказували, що траплялося, нерідко чумаки ставали заможними. Може і він розбагатіє. І тоді підїде до панського будинку як рівний до рівних. А паняночка ще зовсім мала. Не встигне вийти заміж.

А може Вирвихвіст її навіть вкраде....

Дейнека

«Перед нами, достойними жителями Полтави, віри гідними Полковником полтавським, суддею, отаманом, городовим та іншими вибраними суддями. Розглянули справу брата Петра Довгополого про викраденого коня».

Суддя на якусь мить замислився.

– Тьху! «Брат Петра». Де це видано, в якій країні в документах пишуть

таку бридню? «Брат Петра», «Свояк шинкаря», «Тубульців сусід». Що це за судочинство недолуге?

Суддя ще раз уважно подивився на підсудного. Той стояв босий, в брудній порваній сорочці, з якоюсь палицею в руках.

За вікном було неспокійно. На площі перед городовим урядом чуто було вугуки. В церквах невпинно дзвонили в усі у дзвони.

Полтава чекала своєї смерті. Іван Виговський вів на Полтаву татарську орду, що вже не раз до цього палила і грабувала місто.

Мартин Пушкар закликав усіх, хто міг тримати в руках зброю виступити на захист. «Усіх, хто міг тримати зброю...» Легко сказати. Яка зброя? Звідки?

Але як то було до цього вже не раз, городяни взяли в руки, перше що потрапляло на очі. Каменюка так каменюка! Дубина замашна буде в руках, то і дубиною можна воювати!

Суддя зрозумів, що цей «Петра брат» саме з того дивного «війська», яке воює з палицями і косами в руках.

Але що ж записати в судовій справі? Знову «Петрів брат»?

І тоді суддя написав: Ivan Degnek brat Petra Dovgorologo. Бо в той час судочинство велося латинським письмом. Суддя назвав Петра Кийком, тому що в підсудного в руках була палиця. Але написано це було латинською мовою.

Кажуть саме в той час, і саме так зявилося слово «дейнека». Всіх, хто був в імпровізованому «народному війську» пізніше називали Дейнеками.

Восьмого грудня 1657 року полтавський полковник Мартин Пушкар організував на території свого полку повстання. Невдоволені прокримською політикою Івана Виговського запорожці, городові козаки і «чернь», збиралися поблизу Полтави під проводом Пушкаря

В червні створили полк дейнеків, тобто «людей з палицями». Ось як писав про це літописець Самійло Величко: «Зібрав собі з винників, броварників, пастухів, і наймитів людських полк піхотний, найменувавши його дейнеками. Котрий полк мало в себе мав зброї до війни придатної. А були тільки з рогатинами, косами і киями».

Але ж непогано воювали! Навіть вишколених німецьких вояків, котрих за гроші найняв Іван Виговський, змусили наші дейнеки з поля бою тікати.

25 січня 1658 року під Полтавою дейнеки розбили військо Богуня.

В той час зявилося багато прізвищ, які пізніше стали розповсюдженими. Прізвище виникало спонтанно, випадково, в залежності від того, з чим ішов у бій дейнека.

Є під Полтавою село Розсошенці, власником якого був такий собі Розсоха. Його прізвище часто зустрічається в документах того часу, бо Розсоху

в Полтаві рахували за поважну людину, тому часто цей чоловік приймав участь в судових слуханнях.

Розсоха – вила, рогатина. Вила, як зброю, часто використовувала «чернь». Вила – то своєрідний символ народно-визвольної війни. Селянин з вилами – одна з найкolorитніших постатей скульптурної композиції пам'ятника Богдану Хмельницькому в Чигирині.

Очевидно і прізвище Ломака бере свій початок з тих часів. Скоріше за все, звідти також пішло і прізвище Лопата, якою теж воювали. Також, з того часу зявилося і прізвище Литовка. Литовку не слід плутати з Литвином. Литвин – територіально-етнічне поняття, а литовкою називають косу. З косами – литовками воювала половина дейнеків. Сюди можна додати і Цепуру, адже ланцюгом, або ціпом теж непогано можна воювати.

Та все ж таки, замало хоробрості і самопожертви з косами і ломаками в руках. Вже через кілька місяців після першої перемоги, в червні 1658 року за підтримки ханських військ та німецьких найманців Іван Виговський побив пушка рівців.

Після спільної з татарами перемоги Виговський віддав співвітчизників – полтавців татарам у рабство. Спаливши Полтаву, ті рушили до Криму з багатими подарунками. Бранців, православних, українців, співвітчизників Виговський як подарунок, як винагороду віддав татарам. Ясиру – живої здобичі набрано було велику кількість і зведено до Полузир'я під Стасівцями.

Але козацьке військо зажадало від Виговського відняти в татар ясир. З цим дозволом кільканадцять тисяч добрих молодців осідлали коней, а прибувши в Полузир'я до орди, сказали, щоб відпустили весь ясир на волю, а коли не зроблять цього, то «учиниться розбрат». Ординці вимушено відпустили бранців, говориться в літописі, а самі пішли до Криму з порожніми руками.

Але історія дейнеків на тому не закінчилася. Історія «народної армії» озброєної киями, тільки почалася.

В 1666 році в Україні численні виступи проти тодішніх шляхетських порядків уже називають Рухом дейнеків. На території Північної Київщини і Волині проходили виступи, які очолював Дацько Дейнека Тут ми бачимо, що Дейнека згадується вже як прізвище, а перше повстання під Полтавою очолював Іван Донець. І слова дейнеки в українській мові взагалі ще не було.

Ділиқваша

1

– Боже, яка радість! Свашко! Які гості! Чоловіче, глянь, свати прийшли.
Цьом, Цьом, Цьом!
Геть обслинила сваху.
Цьом, Цьом, цьом!
– Яке щастя. Які гості прийшли! Які дорогі люди завітали!
Геть пику свату заплювала.
– Боже, як я рада, як я рада!
Цьом, Цьом, Цьом!
Сват ледве стримувався, щоб не заплакати від щастя.
Сваха саме перед тим наїлася цибулі.
Цьом, Цьом, Цьом!
– Ой, свашко, яка ж ви хазяйка! Та яка ж то ви рукодільниця! Ой, свахо, яка ж ви розумна та працювита! І в хаті порядок і біля хати. Що хазяїн трудяга, то трудяга. Так і хазяйка ж яка!
– Ой свахо, що ви розкажете? Та куди нам до вас? От у вас хазяйство, так хазяйство. Як же я вас поважаю. Які ж ви обоє трудолюбиві! А які щедрі, які порядні, які інтелігентні.
Ой, свашечко, та я ж навіть не знаю куди посадити таких великих людей, таких богатирів! Куди посадити і чим пригостити!
Яка ж я щаслива, що ми наших діток скоро повінчаємо.
– Еге ж, ще з дитинства парувалися. В дитячому садочку ходили взявшись за ручки.
Чоловіче, дивись що ото вони роблять? На що ви оце все принесли? Куди ви ото викладаєте? Все з дому винесли. Хіба ж ото можна таким щедрим бути?
– Еге, куди вже нам до вашої щедрості.
– Давайте ж дорогі свати поговоримо про весілля. Хто, чого, скільки, коли і на скільки?
– Ми все візьмемо на себе!
– Ні, давайте вже ми все візьмемо на себе. Ми для свого синка нічого не пожаліємо. Нічого!
– А що ж ми вже такі злидні що нічого не можемо? Невже ми єдиній дочці не можемо допомогти на весіллі?

2

– Ах, ти ж гадюка! Ах ти ж змія підколодна! Ах ти ж проститутка!
То була їх перша шлюбна ніч. То була остання їх шлюбна ніч.
– Який же я дурень! Який же остолоп! Як я міг їй повірити? Як міг повірити, що вона невинна, як горбата монашка з заячою губою.
І як це трапилось? В селі де всі про всіх все знають ніхто навіть не обмовився про оцю тічку.
Хто він, признавайся! А втім, яке це тепер має значення? З мене тепер все життя люди будуть сміятися, діти пальцем тикатимуть.
Як ж ти підла тванюко! І від кого? Від кого?
В домі ще навіть посуд не встигли прибрати зі столу. Ще повсюди в хаті, у дворі, в літній кухні, і навіть у свинячому хліві спали зморені учтою гості. Ще підходила в діжі опара. Хотіли на весілля свіженького хліба спекти. Бо ж гуляти збиралися ще кілька днів. Весілля ще не почалося, але вже закінчилося.

3

Під дверима сільради спозаранку вже стояли свати. Свати сопіли і не розмовляли. В неділю, зранку зуміли підняти з ліжка голову сільради і секретаря. Спросонку той не второпав і скочив як опечений. Думав горить сільська рада. А сільська рада дійсно горіла. Біля сільської ради палало полум'я братовбивчої війни
– Щоб тобі їжакового пуху наїстися! І ти з молодості шльондрою була, і дочка твоя шльондра!
– Та ваш синок даун! Його ж з дитинства діти дурачком дражнили! І ви ідіоти, і ваш син каліка на всю голову!
– Я тобі всі патли вирву! Очі видряпаю. Осоромили нас на весь світ! Хотіли свою пузату хвойду спихнути на нашого сина. Ось! Ось тобі! Бачила! Бачила!
В хід пішла найрозповсюдженіша зброя українських жінок.
– Куди ти свої граблі межіоці тикаєш?

-Тьху! Тьху! Тьху! Ось тобі прямо в твої баньки погані! І тобі очі заплюю і твоїй шалаві!

Голова сільради з секретарем вчасно підскочили і ледве розвели жінок, що мертвою хваткою вчепилися одна одній у волосся.

Ніякі умовляння голови сільради почекати до наступного дня не допомогли.

– Шлюб розірвати негайно!

А ще, не чекаючи суду, підписали з обох сторін зобов'язання повернути витрачені на весілля гроші. На щастя збереглися і записи, де свати домовлялися хто чого і скільки витратився на весілля. Там все було зрозуміло. Справу залагодили швидко. Голова сільради востаннє поставив печатку і полегшено зітхнув. Голова не доспав. Він уже бачив, як впаде в постіль і годинку понижиться. Якраз жінки не було дома, поїхала на вихідні кудись до батьків. І Чоловік міг трішки побайдкувати. Він уже піднявся з – за столу і хотів іти.

– Боже, а борошно?

– Яке борошно?

– Як це яке борошно? Я тобі давала мішок борошна.

– Так воно давно в діжі. Вже й опара підійшла!

– Лантух борошна вищого гатунку! Чому це я повинна тобі його дарувати?

– Як же я тобі його віддам? Крім того, там мої дріжджі.

-Борошно зараз дороге. Віддавай назад моє борошно.

Голова сільради не стримався і почав реготати.

-Ах так! Та ви заодно! Якщо так – діли квашу!

Хочете по справедливості? Діли квашу! Віддай мою половину!

Жінка вискочила з сільради і побігла додому до недавньої свахи. Забігла у двір і мало не перечепилась через курку. Так підділа птицю ногою, що та бідна відлетіла метрів за десять.

– Дивіться люди, які в неї кури худі! В цьому домі навіть курей голодом поморили. А ще хочуть щоб наш син вийшов за цю шльондру!

Накинулась на квашу і почала видирати руками шматки тіста. Але руки швидко злиплися. Так з руками по лікті в тісті і вибігла на вулицю...

Довго після того хлопець не міг женитися. Дівчат, які не проти були вийти за нього заміж було немало. Але за звичаєм, наперед обов'язково потрібно було засилати сватів. А ось іти у свати, не хотів в селі ніхто. Чи то боялися матір хлопця. Чи може людей відлякувало вуличне прізвисько Ді-ликваша. Воно швидко і міцно приклеїлось до родини. Так міцно, як приклеюється до рук тісто коли його замішуєш в діжі.

Довгосрун

– А, Микола?

– Немає Миколи. Повісили.

Вперше по війні зустрілися однокласники. Покосила війна земляків. Геть вичистила довоєнний клас. А кого не викосила, того зачепила косою. Той без руки, а той зовсім сивим став, геть постарів. В одну мить чоловік втратив усе. Раз і немає. Ні сина, ні дочок, ні жінки, ні батька з матір'ю, ні діда з бабою. Наче навмисне зібралися всі в одному місці щоб загинути. Бомба. Пряме потрапляння.

Повісили Миколу німці. По дурному попався партизан. Обидно мати таку смерть як у нього. Навіть незручно про таку смерть говорити, соромно. Хоча, як може бути соромно мертвому?

Миколиних батьків на вулиці називали Довгосрунами. В школі Миколку весь час доводили до сліз.

*Сидю в кукурудзі **

Сидю та й сидю

Бурчить щось у пузі

А я все сидю

Тоді Микола хапав все що потрапляло під руку і кидався на кривдника. Дуже його зачіпала ця пісня. Так ще його батька в дитинстві на вулиці піддівали однолітки.

Поженеться Микола за одним, а з іншого боку вже підхопили:

Сидю десь у полі

Сидю та й сидю

Вже місяць на небі

А я все сидю

В той час в школі читали політінформації. Кожен по черзі розповідав про політичну ситуацію у світі. Для того потрібно було прочитати хоча б одну газету. Цього було достатньо щоб розказати про останні новини світу.

Тут теж кожного разу Миколу доводили до сліз.

– Миколо, а скільки твій батько сьогодні газет прочитав?

В той час прості люди використовували газети не стільки для читання, як для практичних потреб.

То були жорстокі жарти. Але де ви бачили не жорстоких підлітків? Підлітки часто – густо безжальна дурнувата свинота. Чим дошкульніше ти зну-

* Вірш К. Беляєва

щасяє над ровесником, тим більше задоволення отримуєш.

*Ось Колик – пердолик
Стягає штани
Дрищить щось у полі
Вже Коля в лайні*

Микола плакав. Вчителі намагалися пояснити, що не можна ображати людину за такі речі. Що це не порядно, що це безсоромно. Дітей навіть карали. Викликали до школи батьків Але не допомагало нічого. Якщо в школі на якийсь час над Миколою знущатися переставали, на вулиці все одно усе продовжувалось.

*Сидимо з Миколою журні та сумні
Жде дівка Миколу
А він вже в лайні*

В родині Миколи з покоління в покоління передавалася одна й та ж хронічна хвороба. То скоріше навіть не хвороба була, а дрібний фізіологічний недолік. Чоловіки в роду страждали запорами. Про це в селі всі знали. Для Довгосрунів то була біда, а для інших нагода повправлятися в мистецтві насмішок.

Під час війни Миколина хвороба зіграла з ним злий жарт.

Хлопець воював в партизанському загоні. Геройськи воював. Немало залили німцям сала за шкіру. А одного разу, після вдало проведеної диверсії по слідах партизанів ішли німці. Якби наші хлопці не гайнували часу, спокійно повернулися б в загін. Вони й повернулися. Крім Миколи.

Скрутило в Миколи живіт. Так скрутило, що він бідний аж позеленів. От тоді партизани на свою голову і зупинилися... Микола сказав товаришам іти вперед, а сам сів навпочіпки.

Німці несподівано вигулькнули звідкись з-за кушів. Миколу так і схопили, зі спущеними штанами....

Дорогообіг

Не спить чоловік. В темряву дивиться. Білу темряву бачить. Біла як молоко темрява. Все навколо біле. Білий сніг. Біле небо. Білим снігом сани засипало. Біла від снігу спина коня. Покрита білим інєєм батькова борода. Білі вуса бурульками звисають.

Лежить Гаврило горілиць. В темряву дивиться.

Біла темрява навкруги. Біла темрява, тому що нічого не видно. Що з того що на дворі ясный день. Як нічого не видно, то це темрява. Білий морозний туман. Біла пара з рота у коня. Біла пара з батькового рота. Батько повертається до нього і Гаврило бачить в очах у батька страх. Вони збилися з дороги. Збилися серед білого дня. Збилися з дороги за якийсь десяток верст від села. Поїхали в ліс за дровами і заблукали. На витягнуту руку нічого не видно.

Світло. Дуже світло в полі. Багато світла навколо. А вони наче в темряві. Батько не знає в який бік їхати. І не їхати не можна. Якщо не їхати, то за кілька хвилин снігом замете, А їхати все важче і важче. Бо їдуть вони не дорогою, а навання. Коні вже по черево бредуть в снігу.

Кашель в кутку повертає Гаврила в ніч. Знову ніч стає темною. Знову він лежить з відкритими очима в чорній порожнечі. Знову чує, як батько кашляє.

Кожного дня прокинувшись вранці син не знав, живий батько чи ні. Батько давно помирав. Разом з ним помирав і син. Уже кілька років син кожного дня хоронив батька. Хоронив, бо кожної хвилини не переставав думати про похорон.

Де взяти гроші на похорон?

Труну зробить кум. З грошима кум якось почекає.

Яму викопують жінчині брати. Він їм скільки переробив усього. І весь час казав: «Колись розрахуємось, Свої люди чого там...»

А ось обід... Дорого обід...

Знову бачить Гаврило білу темряву. Знову бачить, як вони з батьком заблукали в степу.

Коні захропіли. Захропіли не від того що були зморені. Захропіли тому що злякалися. Батько здогадався, чому злякалися коні. Зрозумів, і відчув як стало жарко. Лоб змокрів немов на вулиці була спека. З під серця щось відірвалось і упало вниз. Коліна затремтіли, а зуби зацокотіли. Так зуби цокотять від холоду. Але зуби танцювали не від холоду.

Вже потім, коли Гаврило підріс, коли вони з батьком згадували ту пригоду, старий признався синові, що в ту мить злякався не за себе, а за нього. Головне, не показати дитині що страшно! Але як це зробити? Зібравши всі сили в кулак, батько повернувся до хлопчика і посміхнувшись весело закричав: «Не бійся Гаврилку, скоро будемо дома!»

Позаду саней майнули білі тіні. Немов несло вітром вслід саям снігові кулі, з яких діти роблять сніговиків. Навіть сірих вовків густий сніг зробив білими.

– Ану синку, тримай віжки!

Батько схопив дерев'яну ломаку і почав відмахуватися від вовків.

– Гони, гони! Бий віжками сильніше! Не жалій коней, а то нас вовки точно не пожаліють!

Один з вовків уже вскочив у сани. На такій близькій відстані довгим дрином батько не міг відбиватися від вовків. Тоді він зняв чобота і скільки було сил почав бити вовка чоботом по голові. Навряд чи можна вбити вовка чоботом. Та мабуть у батька в той час було єдине бажання – врятувати сина. І це прагнення дало чоловікові, таку неймовірну силу, що людські сили удесятерилися. Вовк заскавчав і опинився знову на землі. Очевидно батько розбив звірові голову. Бо почувши запах крові, інші сіроманці немов собаки, котрі б'ються за кістку зчепились між собою.

Гаврило бачив, як у батька ходили ходором руки, коли той знову взяв віжки. Цього разу батько вже не ховав страху.

Все життя, згадуючи той випадок Гаврило питав себе: «Якби тоді поруч з батьком не було сина, чи зміг би він перемогти? І хто кого врятував? Батько сина чи може навпаки, син допоміг батькові...? Він нічого не робив. Він був малим. Він тільки був поряд. І цим допоміг батькові...»

З темряви знову почулось кахикання.

Старий кашляв в подушку, щоб не розбудити сина і невістку. Та як же його стримаєш, той кашель?

Коли батько починав кашляти будив усіх. Просипався навіть старий собака в буді біля порога і починав тоскно завивати. Той теж відчував смерть хазяїна. А смерть все не приходила і не приходила.

Кашель був такий довгий, такий надсадний, що здавалось ось-ось чоловіка виверне навиворіт, як вивертає вовняну рукавичку.

В тому кашлі природа вирішила поєднати в одне всі звуки які тільки були на світі. З грудей помираючого свистіло, шипіло, рипіло, харчало, гарчало, булькало, харкало, стогнало, пищало, глухо бухикало, намагалось вивратись з грудей назовні. Хворий так кашляв, що чутно було як дзелень чат у вікні шибки.

Вночі дід нікому не давав спати. Тільки всі задрімають, знову починає кашляти. На якийсь час стихить. І знову. Як тільки всі задрімають старий знову починає свою «музику».

Музикою батьків кашель називала невістка. Невістці доводилось виносити за дідом відро, прати спідню білизну, купати. Невістка мовчала. Сопіла. Щось бурчала під носа. Кидала на стіл тарілки, так що борщ вихлюпувався. Але мовчала. З жінкою Гаврилові пощастило. Гаврило тільки не знав, на скільки вистачить жінчиного терпіння.

Старий чув як вночі син з дочкою займалися любов'ю. Робили вони це так тихо, що навіть в повній тиші, про це можна було тільки здогадуватися. Дідові було жалко сина й дочку.

Хіба ж то... Він згадував свою молодість. Вночі молода жінка зойкала, стогнала на повний голос, не соромилась навіть кричати! А ці? Хіба то життя? Він і сам впевнений був, що до ранку не доживе. Але кожного ранку знову і знову прокинувшись, бачив що живий.

Знову дивиться Гаврило в темряву. Знову не може знайти вихід, як поховати батька, щоб не осоромитись.

– Ні. Не можна без обіду. Ніяк не можна... За що ж той поминальний обід робити?

Одного разу батько поїхав на ярмарок. На ярмарок батько поїхав за чоботами. Взувачка в нього геть розвалилися. Батько ходив у чоботах перев'язаних вірьовками. В таких навіть на ярмарок їхати було соромно. Навіть старці не ходили в таких чоботах. Мати радила взагалі їхати босим. Літо. Тепло. Багато людей, каже, босоніж ходять. Але батько не захотів. Все таки між люди їхати. Як же можна без чобіт?

І ось батько повернувся.

– Ну, покажуй, похвались!

Здавалось, що то не чоловік купив собі чоботи, а жінці привіз кришталеві черевички, ті самі «в яких цариця ходить». Є такі люди, котрі чужому щастю радіють набагато більше, ніж власному. Для таких зробити близьким радість куди більше задоволення ніж собі. Такими були Гаврилові батько і мати.

Батько спочатку витяг яскраву хустку. Мати сплеснула руками.

– Ну навіщо ти гроші викинув? Я б і в старій ще походила.

Потім батько простягнув Гаврилові довгу предовгу цукерку загорнуту в яскраву кольорову обгортку. То була така красива обгортка, що Гаврило зберігав її багато років. Там ще був пряник печатний, такі пряники називалися «тульськими» їх привозили на ярмарок з Росії кацапи.

– А де ж чоботи?

Мати стривожилась.

– Ет, чоботи! Обійдусь без чобіт!

Батько витяг з торби невеликий дитячий кожушок. Справжній овечий кожух, тільки маленький. Такий то був ловкий кожушок, що в хаті аж неначе світліше стало. Кожушок пахнув свіжо вичищеною шкірою. Білий кожушок, весь оздоблений вишивкою – різнокольоровими яскравими квітами. Такі кожушки мабуть носили тільки панські діти. Та й то, не в кожного пана, а тільки в дуже багатих поміщиків.

– В чому ж ти тепер будеш ходити?

Мати не кричала, не лаяла чоловіка. Вона тільки з такою жалістю дивилася на обмотані вірьовками чоловікові чоботи, що якби, хтось в ту мить заглянув в її очі, то від жалю розірвалося б у людини серце.

Дивиться Гаврило в темряву. Все про обід поминальний думас.

– Дорого обід, дорого обід...

Старий бачив, що син з невісткою сплять відвернувшись, спиною один до одного. Ніякої любові там уже не було. Вони відразу засинали. Як птахи на різних гілках.

Дід не раз чув як син з невісткою вночі про щось довго шепотілися. Син гаряче умовляв жінку, а вона: «Або він, або я!»

Про що вони говорили? Про що вночі говорили чоловік і жінка, сумніву старий не мав. В усьому винен він.

Бо ніяк не може померти. Він би вже і радий. І бога постійно просив прибрати. Тільки як же туди, по добрій волі?

Навесні, в домі закінчилася картопля. А тут ще й син захворів. А захворівши, зостався без роботи.

Дійшло до того, що одну картоплину мусили ділити на всіх. Важко ділити одну картоплину на двох. Ще важче поділити її на трьох. Незручно ділити картоплину на три частини. Бо розсипається картоплина. То добре що син не так давно женився, і дітей у них ще не було.

Невже ці вічні злидні передаються у спадок, немов прокляття переходять від одного покоління до іншого? Так боролися кожного дня з нуждою і батько і дід, Невже і дітям його світить така ж доля?

Гаврило схопився. І сів на ліжку. Обличчя горіло. ! Йому здавалось, що він навіть в темряві світиться як червоний ліхтар. Гаврилові стало так соромно! Так соромно! Невідомо перед ким, але соромно! Він згадав, що його діда на вулиці називали Дорогообід.

Той не влаштував поминальний обід по своєму батькові. І ось він, Гаврило, внук, знову може повторити те ж саме? Невже їм на роду написано вічно бідувати?

Але немає на світі нічого вічного. Прийшов час, перестав кашляти на печі батько. Тихо стало в хаті. Тільки собака у дворі всю ніч вив, не замовкав. А потім і взагалі порвав цеп і кудись пропав.

Немає батька. Поховали. Відбули. З кладовища люди зібрались іти.

І раптом Гаврило впав на коліна.

– Люди добрі, пробачте заради Бога! Знаю, що гріх великий перед вами на душу беру! Простіть якщо зможете! Нічим мене вас пригостити!

– Та ти не хвилюйся! Встань. В чому ти винний? В тому що як проклятий, як віл працюєш, а нічого не маєш? Не ти перший такий не ти останній. Пішли додому. Пішли. Не плач. В тебе і так горе.

Підійшла баба Оришка.

– Візьми, не відмовляйся. Більше на жаль не маю.

В хустині було з десяток свіжих яєць.

– Не відмовляйся Гавриле, – бо це вже точно буде гріх. Все що люди сьогодні тобі дадуть, все від чистого серця.

Коли Гаврило зайшов в хату побачив довгий, через всю хату стіл, заставлений наїдками і напоями. Село поминало Гаврилового батька.

Головня

В стані клінічної смерті чоловік був чотири рази. В Байраці говорять, що Іван зумів відпроситися у смерті, щоб та дала йому ще трохи пожити.

І як можна не повірити, коли людина дійсно чотири рази була покійником?

Якщо людина вмирати не хоче, вона не помре ніколи! Фермер з села Байрак в цьому переконаний. Божиться, що навіть на тому світі зумів уговорити відпустити його назад, на землю.

Іван говорить, що зумів переконати санітарів не відвозити його в морг, а зробити операцію!

Хірурги сумнівалися. Професіонали скальпеля по кілька разів на дню роблять «безнадійні» операції, але у випадку з диканським фермером дуже вже сумнівалися. Перетоніт крайнього ступеня занедбаності. Якщо говорити простою мовою – нутроці селянина нагадували пухлий гнилий лантух з гноєм. Шансів ніяких. Але операцію все-таки зробили. Як і очікували, хворий на операційному столі відійшов до пращурів.

Зустрівши ангелів, – чи то жартує, чи серйозно говорить Іван, – почав тих переконувати, що йому конче треба повернутися на землю! Ангели порадилися між собою. Ну, точнісінько, так, як радилися до цього лікарі перед операцією, і подискутувавши між собою – відпускати чи ні, вирішили повернути небіжчика назад, на землю.

Але ж то тільки один випадок. «Відкачували» Івана чотири рази. Чотири рази дядько потрапляв до реанімації. І чотири рази знову повертався в цей грішний світ.

Впевнений, то його дід був характерником, і зумів передати нащадкам своє вміння.

Діда прозвали Головня. Під час запеклої січі з ляхами, поляки оточили дерев'яну клуню, де засіли козаки, і підпалили. Його дід зумів вийти з того полум'я обгорілим, але живим. Залишившись без будь якої зброї, схопив палаючий шматок дерева і почав розмахувати перед обличчям польського жовніра. Той оторопів від такого нахабства. І поки стояв відкривши рота, забувши що в нього в руках зброя, підоспіли запорожці. Козацька підмога прийшла вчасно.

З того і почалося. Тільки що, козаки починають кепкувати: «Головня, ану розкажи, як ти обгорілим шматком дерева смерть прогнав».

Якщо людина вмирати не хоче, вона ніколи не помре, переконаний житель с Байрака. Це, він доводить все життя!

Може той дід був характерником, – розмірковує невмирущий чоловік з під Диканьки.

– Вчився я добре, розповідає Іван Олексійович, тому, отримавши диплом з відзнакою, міг вибрати сам.

Сказав, що боюся холоду, попросився кудись «в теплі краї. » Вибрав Грузію, Ткварчелі. Там є невеликий вугільний басейн. Я ж був гірничим інженером. Спочатку все було відмінно. Одружився. Отримав квартиру. Син народився. Тільки жити та жити. Але абхазі народ гостинний. Їх гостинність дорого мені обійшлося. Вина багато. Все в гості запрошують. І відмовлятися не можна. Скривдиш! Загалом, пропив усе!. Сім'ю. Роботу. Квартиру. Це напевно і була, моя перша смерть. Тільки потім, кинувши цю гидоту, зрозумів яке це щастя – просто не пити. Не пити і нічого більше! Це найбільше відчуття радості, яке людина може відчувати – радіти тому, що ти не питуєш! Це можуть по справжньому відчувати тільки ті, хто вирвався з цієї безодні! За останні 25 років не взяв у рот ні краплі спиртного. Навіть пива.

Розповідає кандидат медичних наук, доцент кафедри госпітальної хірургії Української медичної стоматологічної академії Михайло Горлач:

–В цієї людині від природи є дар, натхнення, здібності. Це дається кожному, але на жаль, користуватися подібним даром можуть не всі. Іван – людина грамотна, освічена. Якщо він чимось захоплений, то віддає цьому себе всього! Так він захопився лікувальним голодуванням. Майже рік їв одну кропиву і вівсянку. На тлі цього «лікувального» голодування загострився банальний апендицит. Таке трапляється. На тлі голодування, на тлі того, що захисні сили організму порушилися, клініка була згладженої. Його захворювання приймали за що завгодно, тільки не за апендицит. Привезли до лікарні у вкрай занедбаному стані. Подивилися – ознаки перитоніту. Але який перетоніт? Навіть тут, в обласній лікарні розібратися довго не могли. Перетоніт – це запальний процес Він поступив у другій половині дня, лежав у комі, під крапельницею весь світловий день. Потім ніч. Апендицит вже лопнув, і гній пішов по всій черевній порожнині.

– У ті, рідкісні моменти, коли свідомість поверталася, весь час говорив «Я виживу. Я все одно виживу!» Я бачу, що людині хочеться жити. Я бачу, що він вірить мені. Вірить, що ми йому допоможемо. Між нами відразу виникла довіра. Я люблю, коли хворий мені вірить. З таким пацієнтом легко працювати.

– Іван: Вони не вірили в успішний результат операції. Я бачив це по виразу їхніх облич. Я їх почав переконувати, розповідати, що у мене два

сини. Що синам ще освіту треба дати, що у мене вдома ще багато роботи. , Що мені ще треба свідчити про Бога. Що я ще не виконав свою місію на Землі. І тоді вони вирішили робити операцію. Дуже важка. Я потрапив до реанімації А через дві доби вирішили зробити ще одну операцію. Знову в реанімацію потрапив. Знову різали. Свідомість іноді поверталася. Зробили операцію. Вирішили, що зробили невдало. А я живу і день і другий. Вирішили робити ще одну операцію. Знову розрізали. І знову в реанімацію.

– Іване Олексійовичу, про людей, які були ТАМ, біля воріт вічності, писано – переписано. Ви ж опинялися на межі життя і вічності не раз. Чи справді людина бачить всі ці чорні труби, тунелі та інше?

– У мене було і так і трохи не так. Дійсно, схоже на відчуття ніби летиш у трубі. Попереду я бачив вихід. Це нагадувало крапку, що слабо світилася вдалині. Але мені більше здавалося, що перебуваю на космічному кораблі. Реальне відчуття величезної швидкості.

Потім з'явилися двоє. Як їх назвати, я не знаю. Ангели? Нехай будуть ангели. Начебто радяться ті ангели між собою. Вирішують, куди мене відправити. Ліворуч чи праворуч. В пекло чи в рай.

– А який вони мали вигляд? Нагадували людей?

– Так, чимось нагадували людей, тільки не видно було облич. Ніби в скафандрах. Довго радилися між собою. А я почав їм доводити, що мені треба ще жити, що мені треба синів підняти, переконую, що сини будуть теж служити Господу. І я їх, все ж таки зумів переконати! Знову прокинувся на операційному столі. О, думаю, відпустили мене. Напевно, всі, хто був у стані клінічної смерті, бачили те ж.

У свої шістдесят три він виглядає років на десять молодше. Нещодавно одружився. Дружина Тамара, молодша на шінадцять років. Видно що чоловік дасть фору будь – якому молодому. Замість живота у Головні вставлено штучну сітку. Після численних операцій живого місця там не залишилося. Ця фірмова сіточка нагадує каркас. Поставили, пришили. Він один з кращих фермерів в районі, на його плечах сорок гектарів землі. А це дуже важка фізична праця. Іван Олексійович застрибує в кабінку трактора «ХТЗ» як хлопчисько. До речі по цьому «ХТЗ» давно музей плаче. На такому ще Крючков знімався в довоєнному фільмі «Трактористи». Комбайн – «Колос» – теж антикваріат.

Люди, подібні Головні, що завдяки величезній силі волі не побажали вмирати, не така й рідкість. Ті, хто побував «по той бік» вічності, в стані клінічної смерті, зустрічаються не так часто. Ті, ж, хто був там кілька разів, взагалі одиниці.

Головня – той хто вийшов живим з вогню. Головня, той хто повернувся живим з того світу.

Завийборода

За старої України з бородами ходили кацапи, священники і старообрядці.

У перших була рідка «козляча» борідка. У священників борода була велика, але акуратно підстрижена. А ось у старообрядців борода була величезною, до пояса, або навіть до самих колін, яка ніколи не знала що таке ножиці і гребінець. Велика борода весь час завивалась і тріпотіла на вітрі.

Таку людину називали Завийборода.

За чотириста п'ятдесят років, з того часу як почалися переслідування старообрядців, в їх житті нічого не змінилося. Важко повірити, але ці люди живуть, так, як вони жили і тисячу років тому.

...Горе. Велике горе у старовірів. Церква згоріла. А в церкві священник згорів. Тридцятирічний Андрій Дронов, прикрашаючи церкву, готував лак з живиці, скипидару і ще якогось розчинника. Допомогала отцю Андрію п'ятидесятирічна Параска

Суміш варили в підсобному приміщенні, на плиті, на відкритому вогні. Коли вариво закипіло, пари заповнили приміщення, Отець Андрій зсував каструлю, пари запалилися і він випустив каструлю на підлогу. Полум'я охопило все навколо. У полум'ї не могли знайти двері, вибили вікно і немов дві запалені свічки вискочили з охопленого полум'ям приміщення Парасковія померла відразу. За оцінками лікарів, опіки у постраждалих склали 80 – 90 відсотків тіла. У Андрія Дронова шкіра в деяких місцях обвуглилася на пів сантиметра.

З такими опіками помирають відразу. Це вам скаже будь який лікар

Отець Андрій чекав чотири дні. Свідомість не покидало його. Мучився кажуть, нестерпно.

Старообрядці впевнені, що все це неспроста. Андорій Дронов не міг померти, не дочекавшись єпископа Льва. Він не міг померти, не причастившись Святих Таїн Христових.

Яку ж треба мати віру, щоб продовжувати жити в такому важкому стані!?

Хутір старовірів знаходиться в найглухішому місці найглухіших лісів Полтавщини. Тут живуть два десятка старовірів. Подорож сюди – подорож у часі. Мандрівка в епоху Київської Русі. Старовіри зберегли до останньої букви все, що було за часів перших християн. Одяг, спосіб життя, сувора моральність, а найголовніше – щира і непідробна ВІРА! Цю віру навіть і порівняти не можна з вірою «набожної» бабусі, яка, проклинаючи сусідку, через годину молиться в церкві, впевнена що Господь все простить. Старообрядці, наприклад впевнені, що людина, яка хоча б раз пропустила службу в храмі, чи не помолився, вже не простимий грішник. Серед старообрядців

відсутні будь – які відступи від Заповідей, тут не знають, що таке розлучення між чоловіком і дружиною, що таке непристойні слова, чоловіки ніколи не голять бороди, бо на їх думку, людина повинна бути такою, якою її створив Бог. Жінка у них завжди носить косу. Це дуже суворі люди. Тут під час богослужіння в церкві не можна навіть вийти з храму – Гріх! Електрики старовіри не визнають, і в церквах горять тільки свічки – притому свічки з чистого воску, Ну скажіть, хто з нас буваючи в церкві, замислювався, які там свічки – воскові чи парафінові? Хіба не все одно? Ні, не все одно! Для старообрядців дрібниць немає.

У Алли Олександрівни Петченко Біблія – якій понад триста років. Цю книгу в родині передають у спадок із покоління в покоління.

Жінка вважає непристойним, гріховним, покласти духовну книгу на коліна! Перш ніж це зробити, покладе на коліна чистий рушник. І тільки на нього – книгу. Незважаючи на жорстокі переслідування, незважаючи на необхідність жити в глухих лісах, без шкіл, а в багатьох випадках і без священників, всі покоління старообрядців грамотні і дуже начитані! Старообрядці не тільки багато читають.

Вирушаючи на проповідь в сусіднє село, старообрядець везе з собою кілька підвід канонічних і доктринальних книг «духовного зброй», писав журнал «Знання – Сила» в N 4 за 1993 рік.

Майже п'ятсот років старовіри ховаються від світу, не спілкуються з іншими людьми. Або якщо і спілкуються, то тільки в разі крайньої необхідності.

Кожен з російських царів, вважав своїм обов'язком видати Указ по боротьбі з «Цим злом». Віруючих відловлювали і знищували навіть в глухій тайзі, де вони ховалися від переслідувань. Спалювалися церкви, знищувалися безцінні ікони, написані Рубльовим, Греком, Діонісієм.

Не може бути, вигукне здивований читач. Хіба це можливо на Русі, де в усі часи Церква була сильнішою Держави?

Сьогодні, про старообрядців мовчать. Начебто їх взагалі не існує. Світської літератури про старообрядців немає. Не дивно, що пересічна людина хоч і чула, що були колись, якісь «розкольники», але що це за люди, проти чого вони виступали і чому їх переслідували, про це мало хто знає. Ще менше знають про те, що переживши сотні років переслідувань, старообрядництво дожило до наших днів.

Що ж це за розкол в Російському православ'ї і чому він виник?

Хід історії визначила випадкова людина, яка опинилася на вершині церковної влади. Звали цю людину патріархом Никоном. Ігумен загубленого в глухих північних лісах Кожеозерного монастиря, немов за помахом чарівної палички став Патріархом Всієї Русі.

Сталося це неспроста. Задуманий церковний переворот не можна було здійснити руками старих досвідчених священнослужителів.

Зіграли на простоті, недосвідченості і марносластві Никона.

Ось перелік особливостей, в яких власне, і полягають основні відмінності між старим і новим обрядом.

По-перше, більшість православних, хрестяться складаючи три пальці-великий,вказівний і середній в пучку. Старообрядці моляться, складаючи два пальці разом – великий і безіменний. , Саме так зображений на всіх канонічних іконах і Христос. Так молилися з часів появи християнства.

По-друге, ім'я Христа – Спасителя старообрядці вимовляють і пишуть з однією літерою «і» – Ісус, знову таки, згідно давньослов'янської орфографії.

По-третє, таїнство Євхаристії (тобто літургії, або обідні) у старообрядців відбувається на семи просфорах (круглий хлібець). Никон виключив дві просфори. Крім того, малюнок друку на просфорі був сильно змінений у бік спрощення.

По-четверте, відрізняється і старообрядницький хрест, він восьмикутний, з короткою поперечиною вгорі, однією довгою нижче і косою перекладиною внизу. Никон і його послідовники ввели на Русі четвероконечного, (католицького) хреста.

По-п'яте, хресний хід навколо церкви прямує у старообрядців «за сонцем», «від сходу направо» слідом за Сонцем – Христом. Никонівська5 реформа направила цей рух в протилежний від сонця бік, «проти сонця. »

По-шосте, у старообрядців всі види церковного богослужіння здійснюються за книгами, виданими до реформи, або за їх точними копіями. Саме з тих книг, які містять всі багатства духовної спадщини Давньої Русі

Виправлені Никоном книги містять таку кількість відступів від давньоруських джерел, що до цього часу навіть фахівці не можуть підрахувати їх точну кількість. Мало того, в «нових» книгах маса стилістичних помилок! Переписувачі погано знали мову. Прочитавши нові тексти, народ жахнувся. Адже за старих часів богослужбові переписувачі вважалися мало не святими. Це були обрані люди. Будь – яка помилка в переписі прирівнювалась мало не до гріха! Тому в старовинних богослужбових книгах фахівці взагалі не знайшли помилок. Згадаймо, скільки помилок можна знайти при бажанні в сучасній книжці виданій друкарським способом.

Никон, до речі, ставши знову простим ченцем, до кінця днів своїх відмовлявся свій гріх. Він розумів, в яку прірву штовхнув російське православ'я. До самої смерті Никон переписував стародруки повторюючи «Старі служебники добрі. » А в цей час старообрядців били яловичими жилами, відрізали носи і вуха, вирізали язика, відсікали руки.

Старообрядці визнають тільки дерев'яні ікони, написані в стилі стародавнього візантійського та російського церковного живопису, тобто в манері Феофана Грека, Андрія Рубльова, Діонісія.

Як бачимо, православна віра у старообрядців збереглася у всій повноті статутів, звичаїв, обрядів такою, якою вона була за часів Хрещення Русі. Хтось можливо і запитає, а чи варто було тих жертв, які понесли старообрядці, чи не занадто велику ціну заплатили старообрядці за свою ВІРУ ?. Як вважають самі старообрядці, збережені перекази – це не що інше, як багатовікової духовний досвід ,відображений в різних зовнішніх формах.

Загубілий

– Задубів! Задубів! Задубів!

Злякані сусіди вибігли на вулицю.

– Холодний як лід! Руки посиніли!

Жінка рвала на собі волосся.

– Боже, геть холодний! Холодний як дубина!

Знову Микита помер. Скільки той жив, скільки помирав. Вже давно вирости постаріли і повмирили ровесники. Вже навіть сина Микитино не стало. Вже внуки посивіли. А Микита все помирав.

І кожного разу, він таки помирав по справжньому. В сараї наготові чекала труна. Домовина геть зносилася від постійного використання. Треба вже було б і нову робити. Та хіба ж його знаєш, а раптом Микита дійсно візьме та й помре?

Викликали фельдшера. Той сказав, що серце не б'ється, що пульс не чуто,що дихання немає.

– Знову обмер, – пане фершал?

– В медицині це називається летаргічним сном. Маємо надзвичайно рідкісний випадок. Жодних ознак життя.

– А може дійсно помер?

– Біс його знає. Для науки це загадка. Він може прокинутися через три дні. Може через тиждень. А буває, в такому стані людина перебуває роками.

– Знати б, Микита зараз на тому світі, чи на цьому?

– Ніяк моєї смерті не діждешся ?

Все що відбувалося Микита чув і бачив. Як він пізніше розповідав, – душа його в цей час літала під стелею.

– Знаю, ждеш – не діждешся, поки я чоботи в куток навічно поставлю! Все життя до моєї жінки литки смалиш. Борода давно в борошні, а все туди ж! Кінь з яйцями! Старий жеребець на скотобійні.

Кожного разу повторювалося одне й теж. Починалося з того, що сусіди чули на вулиці жажливі крики: «Задубів!», «Задубів!», «Задубів!». Знову ви-кликали фельдшера. Знову кожен намагався торкнутися Микитиної руки

– Ти ба, дійсно таки Микита задубів.

Через це Микита отримав вуличне прізвисько Задубілий.

Холодного Микиту поклали в труну, а труну поставили на возі під повіткою. Щоб менше рідним на очі потрапляв, щоб серце не кравав, аби не так часто думали в хаті про покійника.

Розійшлися і забули. Прокинеться – встане. Не прокинеться – поховають. Спочатку хотіли почекати три дні. Через три дні вирішили почекати до тижня. Ні, не встає Микита, не виглядає хитро з труни. Було підніме важке віко над головою, і блимає одним оком, як в комору з зерном горобець заглядає: «А що, ви мене вже й поховали? От бісові діти!»

Тоді накривали столи. Святкували щасливе повернення Задубілого з того світу.

– Ніхто, каже Микита, ще з того світу не повертався, а я туди запросто ходив, як до себе в клуню.

– Ану ж розкажи, як там воно? Чи дуже страшно? Чи дуже нашого брата мордують і катують за гріхи?

– Душа, в час смерті, немов пташка вилітає. Полетіла по хаті, сіла на покуті під образами. Все чути що робиться в хаті. Хто що говорить чує небіжчик. Тільки от померлого ніхто не чує і не бачить.

Хотів я, каже, – з хати вилетіти, а гріхи на порозі стоять, не пускають! Так я тоді взяв та й у піч вилетів. Піч тоді якраз не топлена була. Бо на вулиці літо, а влітку жінка завжди варить їсти на тій печі, що біля хати стоїть. Ми влітку і обідаємо на вулиці під грушею. Влітку ніхто в хаті навіть не спить. Так ото, гайнув я через комин, в димар та й уже на вулиці.

А там ще по дорозі інші душі зустріли. Ті вже дещо знали більше за мене, бо були на тому світі не перший день.

Летимо, аж гульк, а на дорозі дві собаки зчепилися. Знаєте, ж як собаки гризуться, аж страшно дивитися.

– То душі двох братів не помиряться, – розказують мені. Ішли якимось брати степом та й погризлися. Та так, що до бійки дійшло. Ось – ось готові вбити один одного.

Побачив це Господь і каже: Коли вже рідні брати б'ються, то де вже буде добро між людьми? Нехай же, каже, гризуться вічно, як собаки! І стали брати собаками.

Летимо, – каже Микита, – далі.

Видно, як за власні гріхи кожен свою спокуту несе.

Хто милостину бідним давав, все те йому і повернулося, перед ним лежить. Чи шматок хліба, чи кільце ковбаси, чи крашанки. Все повернулося.

А хто нічого не давав, той від голоду страждає.

Далі, розповідає Микита, бачимо воли пасуться. Така висока та густа трава, що ледь роги з неї виглядають. Що за диво? Трави багато, а воли худючі та голодні!

А поряд по голій землі воли ходять. Хоч би де травинка, нічого! Немає. Але ж які відгодовані ті воли!

Хтось пояснює Микиті, ті воли що худі, то багаті, грішники, котрі людьми в розкоші жили, бідним та нужденним відмовляли, коли ті шматок хліба просили.

А ситі воли – то бідні люди, що від свого рота часто відривали останнє та старцям віддавали. Ті що багаті та скупі, тепер так голодують і вічно будуть голодувати, як голодували за короткого земного життя старці. А ті, що за земного життя голодували, але готові були віддати останнє, на цьому світі вічно будуть ситими і напоєними.

– Так, як в Святому Письмі написано, – на розповідь Микити зауважив хтось із слухачів.

– То єдина правдива книга на світі, – говорить Микита. Там написана все що було, що є і що буде, – сам не знаючи того, процитував Задубілий слова Еклезіяста.

– А чи ж є, – питають у Задубілого, – гріхи, які ніколи навіть на тому світі не можна спокутувати?

– Є, каже, бачив я там одного злодія, котрий на віку багато людських душ загубив.

До якого попа не піде, жоден не хоче його сповідувати.

Що ж ти хочеш, як той зарізяка сотні людських душ загубив.

Ото приходить і каже:

– Висповідай мене, панотче, та накинь яку покуту. Багато я душ зі світу звів, а ще батька й матір убив.

Лиш почує піп про батьків, відразу відмовляє у сповіді. Розсердився гайдамака, взяв та й убив попа.

І другого та ж доля спіткала.

Ніхто не хоче сповідувати зарізяку! Аж ось почув, начебто є такий піп, котрий може його сповідувати. Розповідають, того священика ще коли був малим, батько продав нечистому.

Вислухав цей піп убивцю і каже:

– Тяжкі твої гріхи. Втім, є надія врятувати душу. Хоча це дуже важко. Життя людського не вистачить. Хочеш, то спробуй.

– На все згоден, – каже Микита Задубілий.

Тоді піп повів його на гору, на могилку. Візьми каже, оцю яблуневу палицю, яка мені ще від діда дісталася. Посади її на могилці. А он бачиш у полі, далеко – далеко на обрії видно криницю. Будеш ходити вранці і ввече-

рі до тієї криниці. Кожного разу воду ротом носитимеш яблуню поливати. Коли яблуня виросте. Коли принесе перші яблука. Струсиш яблука, а разом з яблуками всі твої гріхи впадуть.

А років може через тридцять знову іде піп мимо того місця. Чує, так яблуками пахне, так пахне! А на могилі яблуня стоїть. Така вже рясна! Обсипана срібними яблуками. І серед срібних двійко золотих. Дід сидить під яблунею. Зовсім сивий. Впізнали один одного. Зраділи.

Ну, каже піп, труси яблука. Струсив той яблуню. Всі срібні яблука впали, а двоє золотих висять. І як не трусив старий яблуню, так вони і не впали.

— Оце твої гріхи, за те, що батька і матір убив, — каже священник.

Так не прощеним гайдамака і сконав під яблунею.

— А чому ж тебе Микито, назад на цей світ знову відправили?

— А для того, щоб я людям розповідав, про все, що там бачив.

Таке там бачив провалля глибоке, що навіть дна не видно. А в темряві щось клекоче, якісь там зойки, стогін, плач.

Багато кажуть там душі загблих, здається не за такі вже й важкі гріхи. Хтось можливо подумає, — це ж не те що той гайдамака матір і батька вбив. В тому і біда, що багато людей не вважає за важкі гріхи лайку, бійку, скнарість, брехню, крадіжки, Люди повинні знати, що за це доведеться прийняти теж пекельні муки. Це зовсім не дрібниці...

Лежить Задубілий тиждень. Лежить другий. Треба щось робити. Відкрили труну. Не людина — каменюка. Жодних ознак життя. Вирішили — пора чоловіка поховати. Все як годиться зробили. Відспівали. Усім селом на кладовище небіжчика провели. Закопали. Постояли. Помовчали. Згадали добрим словом покійного. До села пішли.

Раптом дивляться — коні летять. Поспішає хтось бричкою. І видно, що дуже поспішає. Забачивши людей, що ішли з гробовища, так коней осадити, що ті аж дибки піднялися.

Вискочив з брички чоловік і до людей

— Без мене поховали!?

Що тут почалося! Жінки підняли такий вереск, що волосся дибки встало. Старі люди хрестилися. Молоді нічого не розуміючи, дуркуватو гигакали. Діти теж злякалися підняли плач.

Перед односельцями стояв Микита Задубілий.

Знову Задубілий з того світу повернувся! Подібні історії уже траплялися. Але ж його тільки що закопали!

Ви труну відкривали, запитав хтось розгублено? Хоча всі бачили, що Микита лежав у домовині.

— Люди, заспокойтеся, це ж Микитин брат Петро з міста на похорон приїхав. Запізнівся.... Трохи запізнівся.

ЗАПОРОЖЦІ

Безкоровайний

На Запорожжі — весілля. На Запорожжі — гуляють. На Запорожжі святкують — аж гай гуде! На Запорожжі ще ніколи не було стільки гамору. Не збиралося на Запорожжі ще стільки людей як в цей день. Запорожжя — не за Дніпром. Запорожжя з того боку балки. З одного боку вулиця Запорозька. З другого боку — вул. Подільська. Тут Подолля. Тих хто живе по цей бік балки називають Подоляками. На Запорожжі колись поселились запорожці. Судилися запорожці в Підкоморному суді. Доводили свої права на землю. Грамоту Стефана Баторія про запорозькі права показували. Але польський шляхтич все ж таки зумів відібрати частину землі. Там поселив ляхко волинян і подоляків. Добра половина тих, хто живе з того боку балки мають прізвище Запорожець. Тому називають — розрізняють тутешніх Запорожців за вуличними іменами.

На Запорожжі — весілля.

За столом взялися за весільний коровай. Старший боярин приміряється до коровай великим різницьким ножом.

Зеленє жито, зелене,

Дорогії гості у мене.

На іншому кінці столу затягнули пісню.

Зеленє жито женці жнуть,

А вже ж мої гості в хату йдуть

Весільна паляниця прикрашена барвінком, колосками пшениці, калиною. Чого там тільки немає, на тім весільнім короваї? Чого тільки не намудрувала фантазія коровайниці: троянди, ромашки, листочки — колосочки.

Запорозький коровай доживає останні хвилини.

— А у нас весільний коровай — плетений калач з сиру

Це вихопився брат. Вчора приїхав. Десь під Мукачевим живе.

Ой чий то кінь стоїть,

Що сива гривонька?

Це сват зотягнув свою улюблену пісню.

*Сподобалась мені,
Сподобалась мені
Тая дівчинонька.*

– Моя бабуся розказували, – взявши до рук добрячий шмат короваю, – говорить дядина молодого, вчителька з Загребелля, – в давнину був такий звичай, коли батьки вмивалися водою, в якій коровайниця помила руки.

– А ту воду, потім несли на тік, – говорить бабуся навпроти. Там цією водою кропили снопи і клуню. Батько, розказував, що дід, коли віддавав свого сина, мого дядька, там, на току частував усіх горілкою. На току, співали обрядових пісень і танцювали, – бабуся висипала до рота зібрані в жменю крихти короваю.

*Рідна мати моя, ти ночей не доспала,
Ти водила мене у поля край села.*

Аж чарки на столі підскочили, – це своїм громовим басом обізвався голова сільради.

Пішов коровай! Пішов по колу. Пішло серед гостей схвальне прицмокування, ах, та ох!. Дійсно, смачний коровай випікають на Запорозжі. Старший боярин молодий, та не зелений. Першу скибку простягнув батькам молоді. Після чого ті обдаровують молодят.

Ох і смачний же коровай! Ще б пак, тут живе найкраща в районі, а можливо і на всю область коровайниця.

Коровайниця – то спадковий талант. Короваї все життя випікає, а дівоче прізвище – Безкоровайна. От дивина. Чому дивина. Не дивина. Колись в давнину, розповідала бабуся, був такий звичай – весільний коровай випікати. Якою б людина бідною не була, все одно коровай на весіллі обов'язково повинен бути. Був, але не завжди. Важко було женитися бідному. Ще важче було женитися біднішому від найбіднішого. Не було грошей на весільний коровай. Тому прозвали нетягу в селі Безкоровайним. Так плакали батьки, так побивалися, що продали останнього вола. На всі гроші купили найкращого борошна. Молодшого сина женили як заведено – з найпишнішим на все село короваєм. Одна з дівчаток з – за печі уважно слідкувала як жінки мудрують над короваєм. Так їй сподобалась таємниче дійство, що стала вона згодом, найкращою коровайницею на всю округу. З часом перейшла майстерність в сімейну традицію.

Спекти весільний коровай не така вже й проста штука. Вночі, напередодні весілля коровайниця не спить:

– Ото, звечора вчиню опару, до півночі ще раз підчиню, знову підчиню годині о четвертій, коли вже там спати?. Кладу сметану, яйця, цукор. Залишаю, аби тісто підійшло. Коли тісто висходить, замішую, і знову воно підходить.

Тим часом готую піч, згодом роблю коровай.

Після того, як піч прохолоне, а вироби підійдуть, ставлю їх на випікання. На душі не спокійно, до того часу, доки не вийму з печі хліб.

А печиво? Печиво для короваю рум'яне, запашне.

Тут є одна особливість, для голубів потрібне прісне тісто, а не дріжджове.

Вона сама випікає короваї. А раніше робили це гуртом. Жінки з боку молодого і з боку молоді випікали весільний коровай спільно. Під час роботи над короваєм жінки співають. Співали весь час, ото тільки замісили тісто і співати! Тісто обов'язково освячують. Молитви читають.

*Два кольори мої два кольори
Оба на полотні, в душі моїй оба...*

Знову чарки дзенькнули. Знову хтось в черговий раз згадав батьків. Знову хтось намагається зотягнути пісню.

Томтомоля

– То – то – то...

– Тортика?

– То – то – то...

– Томатного сочку?

– То – то – то...

– Тільки, що ти хочеш?

Сільський заїка, високий худий чоловік, схожий на Дон Кіхота намагається щось сказати. Кожен хоче допомогти нещасному Але зробити це не просто. Попробуй вгадати, що там у нього в голові! Перерахували геть усе, що було на столі на букву «те». А він все крутить заперечливо своїм довгим носом. Ніс у нього – не побоюєсь цього слова – видатний. Такого носа ще треба пошукати. Ніс немов вітром на один бік задуло.

Да... вскочив колись чоловік в халепу. Зайшов якось в пивничку. На вулиці жарко. А тут ще кишеню відтягує купа потертих міяків. Вистачить на кухоль холодного «Жигулівського». В «генделику» дим як чистилищі. Тільки голоси в сивий імлі гу – гу – гу... За сусіднім столиком трійця «полірувала пиво горілкою»,

розбавляли, щоб міцніше було. Толя попросив дати сільничку. То було фатальним рішенням. Сьорбав потім, не пиво, а солону кров з носа. Треба ж такому стати-ся, серед компанії, до якої звернувся запорожець, наче навмисне, наче за іронією долі, наче в насмішку, один з гурту виявився заїкою. Той вирішив, що над ним на-сміхаються. Так ото зламали Тототолі ніс. То він був Толя, а потім став Тототолія. Мало того, що заїкався, з поламаним носом став ще й гуняти. Гунявий заїка.

– То – то – то...

– Може танцювати хочеш, га? Бажання заїки намагається вгадати Ва-силь Липован, по вуличному Гакало, той що прийшов з кладовища.

– От бісова скотина! Та що ж ти врешті – решт хочеш, га?

– Та – та – та... Та, відчепіться від мене! Нічого я не хочу!

Гакало

– Ти знаєш, хто я такий, – га? Знаєш, куди я можу піти, – га?

– Ну й пішов, ти в «г»! А хочеш, може іти і в «ж», і навіть на «хе». Хто ти такий? Ти, що, кращий за інших?

– А хіба я не перший подав заяву, га? Я сам яму на кладовищі копав, га, хіба не знаєш? А тепер, що віддати своє місце іншим? Пам'ятаєш, як шукали копачів, га, ніхто жоден дурень в селі не захотів, крім мене. Бо не знайшли в селі жодного придурка самому копати яму, та ще й задарма, га?

– Та історія, коли ти рився на Кладовищі, не має до розподілу місць ніякого відношення!

– Так може тоді жереб кинемо, га, якщо вже так? Хай сліпа фортуна покаже, хто достойний першим отримати місце на Кладовищі. Правильно я кажу, хлопці, га?

Серед молоді, що хотіла будуватись і бажала отримати місце під забудову Василь Липован був найстаршим. Йому вже давно було пора внукам хату зводити, а він на шостому десятку сам надумав будуватися. Для цього потрібно було заручитися згодою сільської ради. Найкращим місцем що виділили під забудову було Кладовище. Чарівне місце під лісом, над річкою. Про нього мріяв кожен хто хотів будуватись. Але місця там було мало, лише на одну садибу. Гакало за будь яку ціну вирішив взяти саме це місце.

Насправді, ніякого кладовища ніколи на тому місці не було. Кладовищем його в селі називали тільки через те, що колись на тому місці проводили археологічні розкопки. Навіть викопали чийсь кістки. Але потім археологи сказали, що ніякої історичної цінності ні кістки, ні місце розкопок не представляє. Після того, західну околицю села прозвали Кладовищем. А тих, хто там жив, називали «ті, що живуть на кладовищі»

Шинкарук

Весілля – в розпалі.

Гучно гра музика – зика

Мідно, срібно, дзвінко, різко

Не всі знають на Запорозжжі про угорського поета Юліуша Тувіма. А якби знали, сказали, б, точно той їхнє весілля описав.

Блиском плюска, брязком сільми

Бючі, звучі, рвучі ритми

Уже й питво в голоду вдарило. Уже й музики зачмеліли. Уже імпровізу-ють, Уже ніхто не помічає, що вони там грають і як. Уже під ногами ноти валяються.

Вже помірковані сусіди завбачливо додому втекли. Вже хтось заліз в куші і захропив.

Скоком – боком хить та хить,

Дриг та дриг ногами гами.

Точно мадярський поет про весілля в Запорозжжі написав!

І раптом стало тихо. Неначе невидима рука перегорнула сторінку в книжці, де розділ про кривавий бій змінила картинка літньої місячної ночі над сільським ставом.

– Шинкарь приїхав! Ну для чого псувати свято? Хоч би в цей день со-вість мав!

До воріт підкотили чотири авто. Чотири чорних позашляховики. З чо-тирьох чорних авто вийшли четверо хлопців в чорних окулярах. Сонце за-йшло за хмару. Десь далеко прогрімів грім. Наближалась гроза – зовсім небажана на весілля гроза. Гроза, яку ніхто ніколи на весілля не запрошує. Як ніхто не запрошував і цих, на дорогих авто. Шинкарь був з того, проти-лежного, чужого, незапрошеного на весілля берега балки. Подоляни і Запо-рожці ніколи не запрошували один одного на весілля. Зовсім було скверно, коли хлопець з одного берега на свою голову закохувався в дівчину з проти-лежного. Цього разу сталося ще гірше...

Багато людей крадькома хрестились. Деякі закривали руками обличчя. Запорозькі хлопці вже зібралися в далекому кутку двору біля повітки і про щось гаряче сперечалися час від часу поглядаючи на Шинкаревих друзів. Рвонув перший шквал вітру. Небо потемніло. Вже запахло недалекою зли-

вою, яка стрімко наближалась.

Рогуля – наречена, була не просто з протилежного берега – колись вони з Шинкарем навіть збиралися одружуватись.

Прізвисько Шинкаренко давно залишилося тільки в паспорті. В дитинстві він був Шеня. Навіть мати так звикла до цього, що називала сина не по імені, а Шеньком. Чи то вона так звикла, що всі називали сина Шеньком, чи можливо тому що того звали Женья, але коли вона кликала хлопця Женько, всім вчувалося Шенько.

Вже коли парубок підріс, став вчащати на гульки, дівчата почали звати його Шоном. Потрапивши в Слідчий ізолятор за влаштовану в клубі бійку Шиня зумів за кілька днів заробити солідний тюремний термін. Зламав наглядцеві руку. Зламав об коліно. Звично і просто зламав, так, як ламають палицю. Після цього Шенько відразу завоював авторитет і отримав прізвисько Шиномонтаж. В місця, куди направили відбувати покарання, повага прийшла навіть першою, аніж сам засуджений прибув. Наглядач змушений був звільнитися з органів внутрішніх справ. Йому б до кінця життя насмішками проходу не давали. Історія про те, як наглядач ходив на роботу з накладеною на переламану руку шиною передавалася б від одного покоління засуджених до іншого.

Коли Шиномонтаж зайшов у двір, першим до нього кинувся дільничний міліціонер Барильченко. І де він взявся? До цього його ніхто не помічав. Мабуть прийшов охороняти порядок на весіллі.

Міліціонер зняв кашкета, чемно поклонився: «Шановний пане Шинкаренко, наш відділ дуже вдячний вам за те що, допомогли з комп'ютером! Щоб ми без вас робили не уявляю. » Здавалось представник правопорядку, в якого від Шинкаренка боліла голова ще відтоді, коли Шиня був хлопчачком, ось – ось поцілує благодійнику руку.

Дід Пергун

– Була б хоч дівчина красива, а то ж, ні рильця ні пердильця!

То першим порушив тишу Дід Пердун.

Пердуном чоловіка прозвали ще в молодості. Готувалися до весілля. Там така кажуть любов була, що ні словом сказати, ні пером описати. Про таке кохання говорять, що їх тільки смерть могла розлучити. Виявляється для кохання є речі страшніші за смерть. В ніч перед заміжжям нареченій не спалося. Отож, вночі вийшла у двір. З майбутнім чоловіком вони були сусідами, той жив через паркан. Треба ж такому статися, саме в цей час вийшов

на двір її суджений. Йому теж не спалося. А може він і вийшов для того щоб пукнути? Зробив він це смачно, з задоволенням, протяжно, голосно. Собаки в селі стривожено завалували. Покотилась вулицею луна, а дівочою щокою покотилась сльоза. Як я могла йому повірити? Як я могла довіритися такій людині!? Дрібне – для жінки суттєве. Дрібне видається головним. Загальне жінки не помічають. Вони не можуть узагальнювати. Вони бачать лише деталі. Якесь гендерна короткозорість. Якщо перед дівчиною будуть стояти два хлопці, обоє цікаві, обоє розумні, красиві і обоє загадково – невідомі. Кого з них вибере? В того, в кого коротше будуть підстрижені нігті. Того, в якого будуть краще начищені черевики. Того, який скаже комплімент, а не того, який промовчить. Тому що перший говорить те, що потрібно говорити, а другий говорить те що думає. І не дай бог не почистити вранці зуби, чи не поголитися! Весілля накрилося величезною шанькою. У прямому значенні слова хлопець пропердів своє щастя. З того часу в селі його почали називати Пердуном. Чоловік так звик до свого прізвиська, що навіть манера розмовляти і жарти в того завжди були своєрідні, з душком, м'яко кажучи, дідові жарти неприємно пахли. Коли його в чомусь просили допомогти, то питали: «Вася зможеш?» Він казав: «Хо, запросто, як перднути!»

Рогуля

Угледівши вчорашнього коханця, Рогуля відкрила рота і забула закрити. А дівка була такою, що не соромилась нікого і нічого. Що таке стид і совість Рогулька забула з того часу, як малою бігала без трусиків. Дівчатко підросло, стало дівкою, але одягати спідню білизну, здавалось, так і не навчилася. Подібна відвертість хлопцям подобалась, видавалась запрошенням до легковажних стосунків. Насправді жоден ані на Запорозжі, ані в цілому селі, не спромігся позбавити Рогулю дівочої честі. Це була дівчина того підступного типу, який одночасно зводить хлопця з розуму, провокує на безглузді вчинки, викликає фальшиву віру в легку доступність. Але варто занадто наблизитися, як негайно отримуєш жорстокого відкоша. Навіть Шиня не зміг добитися від Рогулі головного: «Тільки після весілля!» І Шинкаренко, той самий Шинько, якому не могли диктувати волю навіть «зеки», покірно пристав на умови малої прояви.

Споконвіку в родині жінок називали Рогулями. Матір Малої Рогулі звали Старою Рогулею, бабу звали Баба Рогуля, а прабабу – Махната Рогуля. Жінки носили яскраві кольорові хустки, які завязували на лобі. Від цього на голові немов стирчали ріжки. Жінок в роду споконвіку в селі вважали відьмами.

Рогулі вишіптували хвороби. Запорозькі дівчата бігали до Махнатої Рогулі за приворотом чи просили наслати на суперницю прокляття, відбити хлопця. Махнатою бабу прозвали через те, що такою старою була, що «мохом обросла».

Те, що трапилось в клубі за місяць до весілля, могло статися тільки з такою дівчиною як Рогуля. Черговою жертвою підступної Рогулі став Сява – Харпаків внук. Сява ще з першого класу тягав за малою Рогулею портфеля. Після школи хлопець кудись зник, про нього в селі встигли забути. Несподівано Сява знову з'явився.

Харпак

Жили собі дід і баба і була в них курочка Ряба. Це про Харпаків. Харпаками чоловіка і жінку називали через те, що жили скромно. Жили скромно, але жили в раю. То був воістину рай. Біленька хата розмальована мальвами у вишневого садку.

Старий Харпак завжди намагався вставати першим. Поки прокинеться стара Харпачиха, дід вже і курей з козою погодує, і їсти зварить, і навіть каву бабі в постіль подасть, що для села надзвичайна рідкість. Дід вітався вранці з усіма. Вітався з білим світом. Вітався з сонечком. Бажав доброго здоров'я навіть півневі з козою і старому глухому Рябкові. Здавалось в цьому дворі, на цьому місці щасливими почували себе навіть горобці в бузку. Вони цвірінькали щасливіше і голосніше від горобців з сусіднього двору.

Того вечора Харпаки дивилися по телевізору французький детектив «Страх над містом». В найдраматичніший момент, коли залякана телефонними погрозами героїня фільму з жахом чекала чергового дзвінка. Саме в той час, коли у героїв фільму та глядачів нерви були натягнуті як струна, яка ось – ось порветься, саме в цей момент у вікно Харпаків постукали. Це було так несподівано, дідові й бабі на мить видалося, що то не в кіно вбивця вривається в квартиру, а ламає двері до них у хату. Здавалось злочинець сплутав час і простір.

Відкриваючи двері, дід навіть не спитав хто стукає Ніколи в житті, люди що жили в цій хаті, не бачили на своєму порозі поганих людей. Всі, хто сюди приходив, були бажаними гостями, завжди і будь кому тут були раді.

На порозі стояв внук Славко. Давно дід з бабою не бачили відприска. Дочка з сином рідко турбували старих. Тому баба з дідом про внука майже нічого не знали.

Хлопець мовчав і широко посміхався. На місці переднього зуба у Сяви з'являло чорне провалля, а під лівим оком – темне коло.

– Со, не сдали?

Сява

Сява був не дурний, але чокнутий. Дурний – це коли завжди. Чокнутий – це коли час від часу. Малий Харпак був непередбачуваним. Ніхто не міг вгадати, що наступної миті від нього чекати. Хлопець не думав – він завжди довірявся власній інтуїції. Інтуїція – це коли ти сам не можеш передбачити, що будеш робити наступної секунди. Якось в компанії дійшло до бійки. Один бик уже встав і намірився зацідити Сяві в щелепу. Не довго думаючи, хлопець спокійно взяв і вилив тому на голову відро холодної води. Це було те ж саме, що вилити відро води на розжарену до червоного плити. Вибух.

Але, як не дивно, розпаленого ворохобника холодна вода привела до тями. Той, враз заспокоївся і навіть попросив у Харпака вибачення, за те, що погарячкував.

Часто, те що робив Сява викликало здивування, жах, замішання. Але жоден неймовірний вчинок Сяви не призводив до фатальних наслідків. Якщо не вважати останнього Сявиного вибрику.

Він з дитинства не був мазунчиком. В школі тримався двієчників, водив дружбу з важкими підлітками і при цьому вчився на чотири і п'ять. Таке поєднання трапляється надзвичайно рідко.

Юнак без проблем поступив в інститут, але провчившись п'ять років, і ось – ось маючи отримати диплом про вищу освіту, знову викинув свої коники. Вилаяв по – матері ректора інституту, послав того під три чорти, демонстративно грюкнувши дверима. Схоже його вища освіта на цьому, назавжди закінчилася.

Подітись Сяві було нікуди. Мав великий сумнів в тому, що батьки зрозуміють його вчинок. І тут згадав вчорашній студент про те, що в нього є дід і баба.

Зустріч таких індивідуумів як Сява і Рогуля не могла закінчитися просто так. Про того хто непередбачуваний, кажуть «мавпа з гранатою в руках». Зустріч старих знайомих Сяви і Рогулі була схожою на двох мавп. В кожній в руках було по два кілограми тротилового заряду.

– В клубі – шахіди! Хтось саме так пожартував, побачивши їх разом.

– Пора звідси тікати, бо скоро тут відбудеться теракт з численними жертвами. В клубі зібралися майже всі хлопці з одного та іншого схилів балки. А такі зустрічі часто закінчувалися бійками. До того ж було порушено головний закон села, залізне табу – не гуляти з дівчиною з протилежною, «чужого» берега.

Сява підійшов до Рогулі і навіть не привітавшись, сходу взяв бика, точніше Рогулю, за роги.

– Вийдес за мене саміс?
– Я згодна, ні секунди не вагаючись, спокійно сказала дівчина.
Контакти вибухового пристрою замкнули...

Бійку зупинив Шеня. Шеню зупинив Галілей. Галілей серед хлопців вважався найпоміркованішим. Він щось гаряче нашіптував Шинкаренкові на вухо. І той дав знак своїм хлопцям зупинитися. Все було просто. Перший раз Шиню посадили як організатора бійки. Вийшов на свободу він умовно – достроково, і якщо знову в клубі буде бійка, призвідником знову стане він.
– Ми з ним потім розберемося, нашіптував Шині на вухо Галілей.

Галілей

Галілеї – родина дрібних сільських крамарів. Прадід розбагатів ще за часів НЕПу, торгуючи неймовірно дефіцитними на той час голками, гудзиками, нитками та іншим дріб'язком.

До хлопців з Запорозжя, особливо до Сяви, у Галілея була особлива антипатія. Справжнім їхнім прізвищем було Галаї.

Якось Славко, який перші три класи школи жив у діда з бабою в селі, на уроці почув про те, що є така наука астрономія, і про те, що звичне на сьогодні знання про те, земля крутиться навколо сонця, а не навпаки, колись потрібно було доводити. Один з вчених, який впевнений, що це саме так, і не хотів відмовлятися, задля істини не побоявся піти живим у вогнище і був спалений як еретик. Звали його Джордано Бруно. Інший же Галілео Галілей – відмовився. Заради життя вибрав шлях зрадника.

Внук – Харпак в книжку не заглядав, сприйняв прізвище на слух, і замість Галілей йому почулося Галалай. Додому хлопчик ішов у глибокій задумі. По дорозі зайшов у крамницю і прямо спитав старого Галалая

– Дядю, а то не ваш родич став зрадником? Це не ваш прадід Галілей?

Галалай добре поторсав тоді хлопця за вухо. На тому б усе і закінчилося. Але як на біду, в той час в крамниці були покупці. Дівчата захіхикали і вискочили з лавки. Галілей почув з вулиці розкотистий регіт.

З того часу до родини приклеїлось прізвисько Галілеїв. Але є інша історія, про яку знали в селі старі люди. Сява був не першим, хто назвав Галілея Галілеєм.

Прізвище Галілей прадід отримав за те, що коли того питали, чим торгує, той говорив, що тримає «галалайну крамницю», так він називав галантерейну лавку.

Невігомий

– О, ще один, жених! Побачивши Шиню, з яким, здається ще вчора зустрічалася Рогуля, – хтось за столом хіхикнув/ Лапай, хлопець з неймовірно довгими руками, найкращий в селі косар і найогидніший підлабузник, миттю скочив з –за стола, збивши когось по дорозі і підскочив до Шині, підсунувши тому стільця. Шиня сів, вальяжно закинувши ногу на ногу: «Ну – мо, покажись, наречена»

Колишній коханець розглядав Рогулю з голови до ніг, наче до цього ніколи не бачив.

Дівчина якусь хвилину витріщивши очі дивилась на вчорашнього коханця, а потім відвернулася і захарчала. Помилитися було не можливо – Рогулю змудило.

– Оселедцями і солоними огірками об'їлася! А я думаю, чого вона жере стільки солоного? Баба Марія – сплеснула руками:

– Боже, та хіба раніше так було? Дьогтем парубки воротам б вимазали!

Не було мабуть на тому весіллі жодної людини, яка б не здогадалася, що означала несподівана нудота нареченої.

У Запорозьких жінок загорілися очі: Загадка розпалювала уяву і будила фантазію. Хто? В селі знають все, навіть те, про що в сільраді за плінтусом сперечалися таргани. А також, звідки і куди, позавчора по обіді Запорозькою вулицею біг рудий собака з білими підпалинами на правому боці. Але від кого? Ось про що ніхто в селі не знав! І ця таємниця не давала спокою. Від Харпака? Ні, такого бути не може. Харпак повернувся в село два тижні тому. Хоча... чому ні? Рогуля дала Сяві в перший же день? Коли вона навіть Шинкаренкові не віддалася! А хіба можна порівняти Шинька з малим Харпаком? А може то козак Шинкаренко, в піхви свою шаблю хвацько засунув?

А в цей час Сява з ненавистю дивився на Шинкаренка. Бокал з шампанським так і тріснув у нього в руках. З під пальців цівкою полилася кров. Але хлопець болу не відчував. Не до того було. Починалася гроза. В небі так гримнуло, що біля воріт тривожно заголосила – загойкала автомобільна сигналізація. Шиня теж палав ненавистю. Так як сьогодні, його не принижували ще ніколи в житті. І хто над ним посміявся, оцей шмаркач? І все ж таки, Євгеній Шинкаренко не міг повірити, в те що Рогуля так легко уступила якомусь неформові.

– Шиня не міг, – авторитетно заявив Кендюх з Осьмаків!

– Чому не міг, брате, – наливаючи чарку, спитав Осьмаківський Вишква-рок?

– Тому що Шинкаренко готувався до весілля! Якби він отримав від Ро-

гулі бажане, ніякого весілля у нього б не було.

– Значить він хотів тільки...

– Уяви собі, як воно там у нього свербіло, що готовий був навіть жени-
тися, аби тільки вдовольнити власну хіть!

Значить не він. Але й Сява не може бути!

Брати Осьмаки, що краще за інших знали Шиню, задумались – інших
варіантів поки що не було. Залишався третій – третій невідомий. Загадко-
вий таємничий третій.

Осьмак

Осьмаки жили на Свинківці. Свинківка – колишній хутір Осьмаки. Осьмаки, тому що споконвіку в роду було багато дітей. Перший, хто по-
селився на цьому місці, мав восьмеро вітей. Пізніше в кожного з них
було теж по восьмеро. Одне слово осьмачили вночі під ковдрою так що
піря летіло! Дай таким волю – всю землю заселять Осьмаками. Землі
пощастило. В роду більше народжувалося дівчат, аніж хлопців. Дівчин-
ка – то вірна ознака зникнення прізвища. Осьмаки не тільки загрожували
заселити всю землю, призвести до демографічної катастрофи, але й
спровокувати продовольчу кризу. Осьмаки могли знищити к бісовій ма-
тері геть усіх свиней.

Традиційно в роду всі чоловіки займалися різництвом – кололи свиней. Осьмаки
були потомственними і треба сказати найкращими в окрузі колія-
ми. Тому куток, де жили Осьмаки в селі називали Свинківкою.

Інтереси Осьмаків і Шинкарука зійшлися в той час, коли виникли
перші приватні підприємства. Шиня орендував колишню колгоспну сви-
ноферму, розводив на забій свиней. Пізніше з'явився ковбасний цех. Кого
в забійники? Звичайно братів Осьмаків. Осьмаки добре били не тільки
свиней, а й Шинкаренкових конкурентів. Були чимось на зразок особис-
тої охорони бізнесмена. Чи то від багаторічного вживання свинини, чи то
на генетичному рівні передавалося, але в кожному Осьмакові прогляда-
ло щось свиняче. Маленькі, глибоко запалі очі, кирпатий, приплюснутий
ніс, вічний рум'янець на щоках, схожий на присмажену соломою свинячу
тушу. Осьмаки не визнавали паяльної лампи і смалили свиней під час за-
бою тільки житньою соломою.

Такі ж в Осьмаків були і вуличні прізвиська: Паця, Кнур, Вишкварок,
Кендюх, Сікач. Останній – затятий мисливець. Особливо любить полюва-
ти на дикого кабана. До цього готується пів року. Готується своєрідно. Пів

року ходить в одній і тій же куфайці, яку подекують, не знімає навіть коли
лягає спати. Пів року не купається і не вмивається. Спить десь в сараї, як
останній безпритульний. За цей час від Сікача смердить за кілометр. Все
це робиться з єдиною метою – підійти до кабана якомога ближче. У дикого
кабана надзвичайно тонкий нюх. Запах людини вепр чує за кілометр і добре
його вирізняє серед інших. Вонючого Сікача справжній сікач мабуть при-
ймає за свого...

Барило

Шиня потягнув скатертину. Повільно так потягнув. Насолоджувався,
спостерігаючи, як падають на землю салати, б'ються тарілки, виливається з
бокалів шампанське. Жінки заверещали. Старий Рябко загавкав і вчепився
Шині в литку Той ударом ноги відкинув собаку метрів за три. В небі без-
перервно гриміло, перішив як з відра дощ, плакали діти, пищали дівчата,
голосили жінки, а з колонок гриміла весела музика – забули вимкнути: *И
свадьбе этой было места мало, и неба было мало и земли!*

А в цей час дільничний Барильченко мчав своїм «бобиком» в район.
Тільки – но Шеня зайшов у двір, Барило зрозумів – добром весілля не за-
кінчиться. Одному не впоратись. Масова бійка давніх ворогів – запорожців
і подоляків, підігрітих горілкою, вражена самолюбність запального Шені,
що там могло бути страшно навіть уявити! За такі бійки сільський шериф
запросто міг вилетіти з роботи. Адже він сам там був! Проклинав себе за
те що відразу не попросив Шиню покинути весілля. Не попередив масову
бійку. А він ще й руку простягнув: «Лясаково плюси́мо...» перекривив себе
Барило.

Барило воно й було барило. Чи то він став схожим на барило, тому що
був міліціонером. Чи то він став міліціонером, тому що був схожим на бари-
ло – важко сказати. Невисокого росту, опецькуватий, з відвислим черевцем
– бурдюком, Справжній український міліціонер. Барило не міг ходити за
його словами «пустим», тому мав звичку носити в кишені плоску пляжечку
і постійно «підзаправлятися», це теж його улюблене слово. Вічно дільнич-
ний ходив з червоною пікою.

Наступного дня Барило змушений був допитати всіх, хто був на весіллі.
Тому вже зранку настрої у дільничного був кепським.

На роботу завжди ішов Барило як додому. А з роботи додому ішов як на
роботу. Зазвичай, додому Барильченко ішов працювати, а на роботу ішов
відпочивати.

На роботі до дільничного всі ставилися з повагою, називали «шановним товаришем капітаном». Перед ним заповідливо відчиняли двері. Всюди працівника влади зустрічали як дорогого гостя. На своїй території дільничний міліціонер завжди був цар і бог. А ось додому Барило ішов, як інші ходять на важку роботу. Теща вважала зятя особистим ворогом, вона була впевнена, що той занапастив дочці життя.

Жінка відбирала гроші, точнісінько так, як відбирав у інших сам Барило. Жінка називала його – офіцера міліції придурком! Дорікала, що в сорок років не пішов далі дільничного. На відміну від роботи вдома Барило трудився не покладаючи рук. І все жінці з тещею, було мало, мало, мало...

А тепер Барильченко ішов на роботу і спіймав себе на думці, що сьогодні його чекає важка робота. Доведеться проводити допит. А допит – то справжня мука! Бо ж буває, таке попадеться, що ніяк не второпав, що ти від нього хочеш. Хоча задаєш людині прості запитання, зрозумілі навіть повним ідіотам. І так, і так недоумкові пояснюєш, а воно дивиться на тебе немов баранюка і очима кліпає, як Нікулін в кіно.

Другий – тільки мекає. Спитаєш його:

– Так було?

– Так, так!

– А може все було зовсім по – іншому?

– Дійсно, по – іншому, правильно кажете.

– Так як же все – таки було?

– Вам видніше, каже...

Третій – шепелявить, гуляє, бризкає слиною, дихає часником і горілкою, розмахує руками як вітряк, так що доводиться відсунутися далі, щоб тебе часом не зачепили руками. І при тому нічогісінько не зрозуміло що він лепече.

А є ж іще паталогічні брехуни, ті хто в житті не сказав ще жодного слова правди. Як з такого витягти правду?

Макуха

Спочатку в щілині злегка відкритих дверей показався ніс. Блиснуло око. Блим – блим... Заходити можна? Нічого за дверима не загрожує? Показалась половина обличчя. В двері тихо постукали. Так тихо, немов той хто просився зайти, боявся, щоб його не почули. Чоловік скоріше не заходив до дільничного в кабінет, а пробирався. Ось показалась рука, взялась за од-

вірок п'ятірня. Ось одна нога переступила поріг. Зробив крок і зупинився. Чи можна?

– Заходь, заходь Макушка, не бійся

Ще один крок. Здавалось, прибулець ступав по кризі, і будь якої хвилини міг провалитися під лід. Нарешті рятівний стілець. Сів не біля столу, а в найдальшому кутку кімнати. Сів на краєчок стільця, зав'язавши ноги вузлом.

– Чого ти Макушка боїшся? Тут тебе ніхто не обидить. Хто перший розпочав бійку, розкажи, не бійся? Макуха був хирлявим, цибатим, вічно переляканим, обділеним богом створінням, але в селі його зроду ніхто пальцем не зачепив. Для будь якого хлопця, знущатися над таким як Макуха, означало принижувати власну гідність.

М'якушка ніхто ніколи в житті не зобидив. Але розмовляючи з хлопцями, він якось мимовільно несвідомо намагався закрити обличчя руками. В селі ніхто, крім хіба що секретаря сільської ради, не знав – Макуха то його справжнє прізвисько, чи вуличне прізвисько. Якби там не було, але ім'я Макуха ідеально підходило цьому дивовижному представникові роду людиноподібних.

– Чого ти там сів? Сідай сюди, ближче. Ти де був коли почалася бійка?

– Теє то, як його... О – о – о...

– Та не тягни ти kota за геніталії!

– Розкажуй, де сидів, коли почалася бійка?

– В болоті... в болоті я застряв.

– В якому ще болоті? Що ти верзеш?

– Баба Палійка послала додому взяти горілки.

– Так, знаю що та гонить самогонку. Така самогонка, що коней після випитої чарки з копит валить. Недаремно бабу в селі прозвали Пальонкою. Вона навіть свою хату спалила, коли варила самогонку. Після чого її почали називати Палійкою. Але про яке болото ти тут мені плетеш?

– До баби, на той край вулиці я пішов вулицею. Знаєте, це ж далеко, аж на тому краю Запорожжя.

– Ну? І що далі?

– А коли ішов назад, вирішив скоротити дорогу і піти навпростець через луки. Заплутався в ожині. Там скільки тієї ожини, а на ній колючки, здоровенні такі – з пів пальця!

– Господи! І якого тебе туди понесло, Макушко?

– А там ще після дощів вода піднялася. Як засмоктало мене прокляте болото, думав там і гикну! Просидів в болоті до вечора, на щастя пастухи гнали додому череду і почули мої крики.

Колодка

Петро Колодка – старий холостяк, хрещений батько Харпака – внука. Чоловік без привітання, передмови і вступного слова відразу пішов у наступ – накрив мокрим рядном сучасну молодь. Мовляв, раніше такими розпутними хлопці і дівчата не були. Позорище! Щоб під вінець дівка ішла «з пузом»?! Це ж не поговор на весь світ і неслава до кінця життя!

Втім, до хлопців закони також були суворими. Знаєте звідки в мене прізвище Колодка? Думаєте Колодочка значить швець, чоботар? Так тож Колодочка, а я Колодка. Це зовсім різні речі. Колодочка – прізвище, яке дали на знак пошани. На знак пошани майстру з виготовлення взуття, шевцю. А ось Колодка – прізвище неприємне. Давали таке прізвище як покарання. Знаєте стародавній український звичай з колодкою? Мій прадід можна сказати підсунув мені свиню у вигляді сороміцького прізвища. Таке враження, що наше прізвище передається спадково не тільки на паперах, не тільки переходить з документів в документи але, сканується на генетичному рівні. Мій батько женився тільки в сорок років. Я теж холостякую коли на обрії вже четвертий десяток. Колодка означає – те ж саме, що старий холостяк, бирюк. Так ото про колодку.

Якщо хлопець довго не женився, дівчата вішали йому на ворота шматок дерева – колодку. Колодка був впевнений, що ні Шиня, ні Харпак з Рогулею не мали близьких стосунків. Дівчина навмисне вирішила зіштовхнути хлопців лобами. Саме вона спровокувала бійку. Але хто третій? Чия дитина?

Гарькавий

- Прізвище?
- Гавкавий
- Рідкісне прізвище. Вперше чую, гм... Гавкавий.
- Та не Гавкавий, а Гавькавий! Гаукавий.
- Гарькавий?
- Так, так Гавкавий.
- Професія?
- Вчитель уклоніської мови
- Якої, мови? Шо, що ?!

- А, зрозумів, української!
- Так, так, вчитель уклоніської мови
- Як же ти працюєш у школі з таким здібностями?
- Відмінник негодної освіти.
- Ну, ну, думай, що кажеш! У нас достойна освіта!
- На код – но – ї ос – віти!
- А! Народної освіти! Барильченко ляснув себе по лобі. Витягнув хусточку. Витер спітніле чоло. Махнув рукою, допит закінчено.

Биця

Чи бачили ви, як поривом вітру відчиняються вікна і двері? Несподівано чуєте гуркіт, тривожно дзвенять шибки, а по кімнаті розлітаються папери, що хвилину тому акуратно були складені на столі. Невеличке стихійне лихо. А ось Велике стихійне лихо – це коли в кімнату вривається Бець. Ні, він заходить спокійно, навіть чемно вітається. Але разом з ним заходить диявол, який очевидно стоїть у чоловіка за спиною. Підступний антипко весь час намагається підсунути Беці якусь підлоту. Ось і зараз, не встиг Беця переступити поріг, як перечепився і мало не впав. Барило не здивувався, тому що Беця перечепився рівному місці. Беця не був сліпим, але весь час на щось натикався, вічно в нього щось падало, вічно він щось «ненавмисне» розбивав. Своє прізвисько Биця Микола Бець повністю підтверджував. Він і зовні був схожий на бичка. Весь якийсь кругленький. Круглий лоб, кругле обличчя, круглі вирачені очі, круглі плечі. Биця навіть не ходив, а здавалося – котився, не говорив, а шелестів, як шелестить по жорстві колесо. Іноді Биця несподівано зупинявся і про щось починав думати. І тоді його зрушити з місця не могли навіть зачепивши буксиром до трактора. В селі був бичок, якого теж звали Биця. Іноді не зрозуміло було, хто на кого схожий – сільський вайло на бичка, чи бичок на людину.

Сівши за стіл, Биця відразу ж зачепив ліктем, і розбив склянку з водою. Барило завбачливо схопив графин і прийняв зі столу. Подалі від гріха!

Розмовляти з Бицею було те ж саме, що дискутувати з бузівком. Жодного запитання з першого разу той не міг второпати. Постійно перепрошував, після кожного запитання морщив лоба і жував губами дивлячись в стелю Барильченко дивувався тому, як природа пожартувала створивши подібний екземпляр «людини розумної». У дільничного вдома був точнісінько такий биця, з такими ж великими наївними тупими очима. Довго Барило Бицю не

допитував, розуміючи, що толку з цього Овена не буде.

Змучився з цими запорожцями дільничний, далі нікуди!

Але далі Барильченка чекала винагорода за витрачені зусилля. Барило відчув як засвербіли долоні і зачухався ніс. Долоні сверблять – то до грошей, а гроші з'являться у вигляді премії за розкриття справу. А коли попре удача, тоді не гріх і «підзаправитися» і не тільки з якоїсь там фляжки, а капітально! Ніс уже свербить!

Вдача зайшла в кабінет під виглядом такої собі Голошкокової на прізвисько Лялька

Лялька

Зимом Лялька торгувала в магазині, а з весни до осені сиділа біля бочки з пивом. В селі її любили всі. Багато чоловіків, не так за пивом приходили, як за тим, щоб помилуватися жінкою неймовірної краси. А подивитися було на що! Величезні! Неймовірно великі очі під густими темними довгими війми. Здавалось, Лялька махає війми – опахалами і здуває вітерцем піну з пивного бокалу. Товстелезні, мокрі, блискучі, напіввідкриті уста неначе кликали до поцілунку. Лялька завжди ходила в білому халаті, застебнутому на один гудзик. Коли Лялька по обіді йшла в магазин, що був через дорогу, здавати виручку, вищали гальма. Розповідали, що коли Лялька працювала в місті і ось так, в халатику на опашки, переходила дорогу, було немало автомобільних аварій.

Барильченко і сам, вперше побачивши продавщицю пива, впустив кухоль. Це була справжня велика жива лялька! Хоча така Лялька була для чоловіків недосяжною. Коли якийсь залицяльник пробував було наблизитись до Ляльки надто близько, чув такого відбірного матюччя, яке не кожен чоловік може вимовити.

Барило дивився на Ляльку і мимоволі знаходив дуже багато спільного у них з Рогулею Барило не знав, що Рогуля брала приклад не з власної матері, а з цієї жінки.

Молоді дівчата часто вчащали до Ляльки. Вони вважали її досвідченою, тертою жінкою, що знає про чоловіків все і з якою можна порадитися з тасмних особистих інтимних питань. Ляльці працювати б у школі – вона була б талановитим педагогом. Вплив її на підліткові душі був необмеженим.

Заміжні жінки теж любили поговорити про життя. Лялька жила одна, давно була вдовицею. Поряд з одинокою жінкою кожна заміжня молодичка

відчувала себе вищою і щасливішою. Свою перевагу заміжня жінка відчувала, розповідаючи навіть про чоловіка – п'яницю. Таке у нас уявлення про щастя хоч поганий, зате чоловік!

Лялька сказала таке, що Барило відразу підскочив і ляснув долонями: «Молодець Рогуля! От проява! Це ж треба до такого додуматися!» Барило довго сміявся. Не міг стриматися і як навіжений кидався з кутка в куток. : «От дівка! Чи вона серіалів надивилась, чи блекоти об'їлась!»

А розказала Лялька про те, що Рогуля розпитувала в неї, як відчуває себе вагітна жінка? Які бувають симптоми вагітності?

Лялька впевнена – дівчина не має ніякої вагітності. Бачила Рогулю напередодні, і може точно сказати, що та чиста як скло. Те що Рогуля зробила на весіллі було звичайною симуляцією. Розрахунок був простим – Сява, знаючи про те, що у нього з Рогулею нічого не було, думатиме, що дитина від Шині. Скоріше за все він відмовиться женитися на Рогулі і відчепиться від неї. Шиня точно так буде впевнений, що дитина не його а Сяви, тому ніколи більше не простить зради. Хоча яка зрада? Він сам змусив Рогулю погодитись вийти за нього. Потім, коли вони від неї відчепляться, можна наприклад сказати, що вагітність була помилковою, або послатися на аборт. Але головне, що обоє від неї нарешті відчепляться!

Значко

Страх в усі віки панував на землі. Все дихало смертю. В повітрі пахло трупним тліном. Людей не покидали дурні передчуття. На небі читалися фатальні знаки. Слизькою гадюкою ворухився на дні душі холодний липкий вселенський моторошний відчай.

І ось сталося. Кінець світу прийшовся на ранок, коли сонце ледве відірвалося від обрїю. Край світила раптом став щербатим, як надкушена скибка хліба. Швидко почало сутеніти. Собаки не гавкали, а тривожно скавучали. Все що було живого підняло неймовірний гвалт. Завжди спокійні меланхолічні корови облишили пашу і тривожно заревіли. А сонця ставало все менше і менше. Ось уже від нього залишилася тільки половина. В затемненні в давнину бачили напад на Сонце величезного чудовиська, що намагалося проковтнути світло.

Хтось впавши на коліна молився. Хтось тікав до лісу, ховався біля річки в очеретах. Голосили жінки, плакали діти. Старезні набожні баби загрозливо шипіли: «Говорили вам – прийде час божого суду! Кайтесь грішні! Кайтесь поки не пізно!»

Були сміливіці. Ці брали в руки бубни, і барабани. Гатили в залізні била. В численних церквах дзвонили в усі дзвони. Деякі кидали в дракона, що пожирав сонце, все що трапилось під руку – хто камінь, хто стрілу послав, хто стріляв з гаківниці, хто списа шпурляв. Думали, бач, налякати чудовисько.

Затемнення сонця вважали недобрим передвісником війни, епідемій, хвороб, мору, голоду, неврожаю, повені, пожежі. Все то були знаки Божої кари. Люди як могли намагалися уникнути нещастя. Якщо війну чи мор зупинити було важко, то пожежу, котру вседержитель посилав особисто на кожного, сподівались якось таки зупинити. Для цього в кожному домі зберігали освячену гілочку верби, четвергову свічку, а також головню з пожежі, яку спричинила блискавка.

Все дихало передчуттями. В ніч перед затемненням Марії приснився фатальний сон. Неначе вона в степу, а кругом горить ковила. Вогонь оточив жінку з усіх сторін. Полум'я стрімко наближалось, коло ставало все меншим і меншим. Але тікати було нікуди. Ось вона вже задихається від диму. Ось уже вогонь зовсім поруч, ось уже до нього можна рукою дістати, ось уже жар дістався обличчя. Не втриматися від спеки Марія закриває обличчя рукою і чує крик матері: «Не роби цього! Не можна! Не чіпай рукою твар!». Твар в той час означало лице. Дівчина не розуміла чому їй не можна закриватися від вогню. Не розуміла, тому що жінка не знала, що вагітна. А якщо вагітна жінка в хвилини надзвичайного душевного хвилювання торкнеться

рукою обличчя, то на виду майбутньої дитини залишиться родова пляма. І це вже не забобони. Навіть до цього часу в епоху комп'ютерних технологій родова пляма вважається наслідком надзвичайного емоційного хвилювання, з яким майбутня мати не змогла справитися.

Несподівано серед білого дня пролунав грім: «Гух! Гух! Гух». Марія прокинулася. Хтось виламував до неї в хату двері. Не стукали, ні, а саме виламували двері. Вже вибили вікно і кинули запалений просмолений віхоть. Марія з жахом зрозуміла, що скоро згорить живою.

– Алла, Алла! – чулося знадвору. Алла акбер»!

Вкотре, що було на ті часи майже звичним явищем,, прийшли незвані гості. Мабуть з тих часів з'явилася приказка про «незваного гостя, котрий гірше татарина». А незваний гість що й сам татарин, мабуть найстрашніше, що можна собі уявити.

Марія кинулась до комірки, що була в найдальшому глухому кутку будинку і виходила в господарський закапелок двору. Там були дикі кущі, будяки і кропива. Навряд чи хтось в тому місці підстерігатиме оточених в домі господарів.

В комірчині зовсім темно. Ледве – ледве через віконце під самою стелею падає смужка місячного світла. Не кожен зможе пролізти в те вузьке віконце. Але Марія, що була тендітною вирішила спробувати. Та й не було іншого шляху. На щастя і вагітність була недовгою. Живота зовсім ще не було. У віконце вилізла як вуж. Як вуж, припадаючи до землі, вислизнула бур'янами в поле.

Благополучно народила Марія дівчинку. Тільки ось не минула та пожежа безслідно, залишила у доньки Христини на обличчі знак у вигляді родової плями. З того часу почали називати їх Значками. А матір звали Значихою. А сина Значком. Так був започаткований відомий дворянський рід Значків – Яворських.

Рід дуже давній. Відомий ще з 1012 року, коли першим згадується польський лицар Косцеша.

Нащадок цього лицаря, «Геліяш Яворський, що жив уже в Лубенщині, мав від жінки своєї Христини, двох синів, а вони «поелику пятно чи знамена, котре матінка їх мала на щоці, волоссям густим зарослим», названі Значками. Тому що матінку їх з резону прописаного звали Значихою. А та, залишившись вдовою, пішла за Івана Росоханя, котрого сина по ній також Значками названо». Але тільки внуки «Геліяша Яворського» твердо отримали прізвище Значків – Яворських. До них, же Карп Ілліч, батько їх іменувався тільки Значком

Легенду про походження цього роду від лицаря Косцеша поділяв і син Христини Значихи знаменитий Мельхіседек – захисник православної віри від унії.

Дослідник дворянських родоводів В. Модзалевський, вважав, що до цієї легенди слід ставитися тільки як до легенди.

Мельхіседека, сина Христини Значихи, можна вважати найвідомішим представником роду Значків – Яворських.

Матвій Карпович Значко – Яворський народився в Лубнах, вчився в Київській Академії.

В 1738 році поселився в Мотронинському монастирі, де постригся під іменем Мельхіседека.

Був ігуменом цього монастиря, пізніше ігуменом Видубицького, Глухівського, Петропавлівського, Лубенського Мгарського монастирів,. В Мгарському монастирі возведений в сан архімандрита.

Кандиба

Кандиба прокинувся від страху. Його розбудили тиша і темрява. Перший раз в житті у власному домі відчував підсвідомий, безпричинний, немотивований тваринний страх. То було передчуття. Передчуття, якого ніколи ніхто не може пояснити. Передчуття відключає будь – які думки. Незрозуміла сила змушує робити несвідомі вчинки.

...Тікати! Не думаючи ні про що, тікати! Негайно тікати. Тікати не одягаючись. Не зупиняючись. Не питаючи себе для чого, куди і навіщо?

То була інтуїція. Інтуїція, яка не раз рятувала Кандибу від смерті.

Полковник навіть не глянув на двері. Відразу кинувся до вікна і стрибнув з другого поверху в темряву.

Втікач навіть не знав, що передчуття знову, вкотре рятували йому життя. В той самий момент, коли корсунський полковник відкрив вікно, з грюкотом впали, вибиті ударом ноги двері в опочивальню. То за Кандибою прийшла смерть. Але знову на якусь секунду стара карга, запізнилася. Федір прекрасно знав, хто за ним прийшов – то були люди Дорошенка. В темряву стріляли навмання. Але Федько давно був на березі Росі. Йому б, тільки встигнути перейти на той бік річки!. Там були полковникові стайні. Шукай потім вітра в полі! За Дніпро! До Самойловича! Кам'янисте русло Росі всіяне величезними слизькими валунами. Кандиба кілька разів послизнувся на камінні, провалився по пояс під лід. Зима 1675 року стояла не певна – то відлига, то знов мороз. Крига на Росі – підступна. До того ж, стрибати в темряві по обмерзлих валунах важко було ще й тому, що за молоду Федько став кульгавим. Через це його і на Запорозжі прозвали Шкандибою. Якось по молодості скочив у гречку. Як і цієї грудневої ночі, так і того разу, ряту-

ючись від розлюченого чоловіка, довелося стрибати голим в тернові кущі, тоді він і злавав ногу.

Потрапити в руки гетьмана Дорошенка Кандиба зовсім не хотів. Дорошенка він зганьбив і зрадив. Спочатку осоромив на всю Україну. Стрибнув у ліжко до гетьманші. Кандиба знав, що Дорошенко далеко, на Сіверщині, під Новгородом, тому не боявся. А даремно. Гетьман здогадувався,, що за його відсутності витворює дружина.

Того разу передчуття знову рятувало Кандибу.

Дорошенка Кандиба ще й зрадив. Разом з іншими старшинами вчинив проти гетьмана змову. Багато старшин підписали відмову від Дорошенка і перейшли на бік Самойловича. Ця зрада для Дорошенка була навіть страшніша за зраду жінки. Кандиба в Чигирині залишив усе. Прихопив тільки королівську грамоту, та й ту втопив у Дніпрі. Кінь провалився під лід, а сам Кандиба в черговий раз дивом залишився живим.

Зрадник швидко повернув втрачене. Адже зрада теж має свою ціну. Самойлович щедро воздав Кандибі за те, що той став Іудою. Ось що говориться в документах того часу:

«Полковник Корсунський Федір Кандиба, після зради гетьману Дорошенку, перейшов на цей бік Дніпра на виклик гетьмана Івана Самойловича. Перейшов, залишивши все рухоме і нерухоме майно і свій Корсунський маєток. При великім в житті страхіві, відчаї і небезпеці»

Вже 2 січня 1676 року опальний корсунський полковник отримав від Самойловича універсал, де говорилося, про те, що відзначаючи службу полковника Корсунського. Дякуючи за те, що перейшов від Дорошенка «на цей бік Дніпра», «таку засилаємо ласку, дозволяючи йому, пану Кандибі, в полку ніжинському вільні займати і купувати ґрунти»

15 березня 1676 року отримав гетьманський універсал, за яким Кандибі давалося право судитися винятково в Генеральному Суді. Значний військовий товариш Кандиба (1679) 29 липня 1681 року отримав гетьманський універсал на уряд Конотопського сотництва, яке займав до 1689 р.

По різному ставали шляхтичами, пізніше дворянами, аристократами. Одним допомагала зрада, як Федору Кандибі. Інші досягали шляхетства власним розумом і наполегливою працею. Українська історія знає Журман, який повертався з турецької неволі. Повернувся звідти, де багато років був на галерах. Повернувся голим і босим, а через деякий час уже володів власними селами, млинами, пасіками, сіножатями, лісами.

І були таєі яу Кандиба, котрі отримували привелеї, багатство і владу за зраду.

Багато хто вибивався у дворянство, ревно і запопадливо вислужившись при двірні. До речі, слово «дворяни» походить саме від слова «двірня». Лакуза

ставав паном! Недарма, ж говорять, немовби Господь виконує всі наші бажання. Можна тільки уявити, як принижені пригноблені слуги, ночами мріяли про нездійсненне! Ох, що б то було якби він, той, хто стоячи на колінах чистить панові чоботи, опинився на панському місці! І таке дійсно траплялося!

Одні шляхтичі – вихідці з простих селян, як це наприклад було з гетьманом Конашевичем – Сагайдачним. Інші вибилися в козацьку старшину під час військових походів.

Багато було вихідців зі стародавніх шляхетських родів, наприклад польських, як це було в історії дворянського роду Значко – Яворських.

Журман

– Не хочу! Не хочу вмирати!

– Один не витримав, почав битися головою об стіну! Розбив обличчя в кров. Втратив від страху свідомість.

– Ой, скоріше б уже кінець, – кричав хтось з іншого кутка підземелля.

Всі кричали. Всі рвали на голові волосся. Всі боялись. Тільки один мовчав. Його так і прозвали – Журман, тобто мовчун, відлюдник, журило.

Журман теж боявся смерті. Але жодного слова від нього ніхто ще не чув. Випадкові товариші по нещастю, українські селяни, яких турки привели до Кафи, не знали, що Мовчуном чоловіка називали з дитинства.

Ох, уже ця сумнозвісна азіатська жорстокість! Мусульмани знали – є речі гірші за смерть. Можна зробити так, щоб людина вмирала кожного дня.

Нещасний, котрий потрапив до рук азійських катів, благав у Бога тільки одного – скоріше б уже стратили, щоб не мучитися. Кожного дня виходити на смерть, а потім знову і знову повертатися в підземелля – було неймовірною мукою, в порівнянні з якою, будь яка смерть видавалася за щастя.

Першого дня їх вивели на площу. Одному з бранців розпеченими до червоного обценьками здирали з кісток м'ясо. Показували, як відривають ніс, вуха, виривають язик. Показували, як виривають печінку, серце. Як намотують на бердиш кишки. А людина при цьому ще жива!

Другого дня показували, як заливають в горло розплавлений свинець

Третього дня відрубували руки і ноги, а тулуб підвісили за ребро на гак.

Четвертого дня одного з них посадили на палю.

П'ятого дня прив'язали приреченого до хвостів двох коней, які рвонули в різний бік і розірвали людину на шматки.

Були такі що просили пощади. Були ті, хто сходили з розуму. Були такі, в кого в один день чорне як воронове крило волосся ставало білим як сніг.

І тільки Журман мовчав. І ніхто, ні вороги ні друзі не знали, що насправді діється у того в душі.

Журман завжди залишався Журманом.

Але і це було не найгірше. Журмана продали на галери. Але Журман і там мовчав. Не стогнав коли інші стогнали. Не просив, як деякі, у відчай пощади. Не сипав прокльонами. Не намагався, зійшовши з розуму, перегризти зубами кайдани. Не плював в обличчя наглядачеві, в надії, що той розлютиться і вб'є галерника, або викине за борт, і тоді нарешті скінчатися невимовні муки. Журман мовчав. Шість років він мовчав на галерах.

Журман не проронив ні слова навіть тоді, коли галерники плакали від радості. Були такі, що від щастя зійшли з розуму. То був знаменитий похід Сагайдачного на Кафу, коли звільнили з галер бранців.

Перше слово, сказане Журманом за довгі роки мовчанки, було слово «лопата».

На Стародубщині, куди Журман не через те подався, що там була хоч б одна рідна душа. Нікого на цілому світі у нього не було. Скоріше подався через те, що там, як не як була його батьківщина. Там лежали в землі батько, мати, забиті татарами брати.

В 1668 році Дмитро Журман повернувся з турецької неволі. З того часу його ніхто не називав Журманом, а називали Турчином.

Доволі розповсюджене в Україні прізвище Турчин розповідає про гірку долю його носіїв, в родоводі колишнього турецького невільника не прижилася. Його діти, внуки і правнуки не були мовчунами, не мали звички журитися як прашур. Але залишилися Журманами. Доля побажала залишити прізвище Журман. На жаль, рід Журманів згас. Але до цього часу буває зустрічаєш якогось мовчуна, вічно зажуреного, невеселого чоловіка, про якого кажуть, ото вже журман.

На місці нащадків, Дмитрові Журману (по вуличному Турчину), не гріх поставити пам'ятник. Адже цей сильний духом, незламний чоловік повернувся з турецької неволі голим і босим, без жодної близької душі у світі.

Отож, постукав на околиці села Герцового у вікно першої з краю хати.

– Що тобі, чоловіче добрий, хліба?

– Ні, дай мені, коли твоя ласка, лопату.

– Лопату? – Здивувався господар. Ще ніколи бродяги не просили у нього не хліба, а лопати.

– І більше нічого?

– Якщо можеш, дай ще й сокиру.

Так, на околиці села Герцове, яке згодом стане його власністю, бродячий чоловік викопав землянку. Сам копав, сам колоди важкі таскав. І все мовчки. Все мовчки, як і подобає Журману.

Вже навесні наступного року Дмитро Турчин отримав універсал Стародубського полковника Петра Рославця на будівництво млина поблизу села Герцевого на річці Січні.

Через двадцять років Дмитро Журман отримав гетьманський універсал на села Старе, Задубення, а також у володіння – чоловіків-одинаків з села Герцівки.

В 1696 році отримав царську грамоту на с. Старе Задубіння, збудувавши в цьому селі «на користь свою і людську коштом власним Храм Велико-мученика Дмитрія».

Нашадки не пустили за вітром залишене старим Журманом,

Правнука Дмитрового Іллю Васильовича Журмана бачимо вже власником містечка Баришівки та багатьох інших населених місць.

Історія цього шляхтича і спосіб, за яким отримано дворянські привілеї – прямо протилежні тим, якими отримав почесні і багатство Федір Кандиба.

Стеблина

Коли раби стають рабовласниками

Дворянство – явище суто російське. Українське дворянство – шляхта, так і не склалася. Російські монархи зробили все, щоб цього не допустити. В Російській імперії прекрасно розуміли, що національна аристократія – шлях до державної незалежності. В телефонному довіднику Полтави двічі зустрічається російське прізвище *Дворянинов*. Зате там кілька десятків прізвищ «дворових людей». Якщо говорити сьогодишньою мовою «обслуговуючий персонал», прислужники. Одному пану прислужувала безліч челяді, двірні. Саме тому часто зустрічаються Двірники(дворові люди не мають нічого спільного з «підмітальниками») Дворовенко,Дворовий, Дворський означає те ж саме, що наприклад слово Лакуза.

Але от парадокс! Траплялося, і не рідко так було, що той, «хто був ніким» згодом «ставав усим». Ще з часів Київської Русі слуги при дворах князів і бояр перетворювалися на дрібних землевласників. Поміщиками – тобто власниками помість, ставали за особливу вислугу перед боярином чи князем, за військову службу. Наступні закони, наприклад Судебник 1497, Соборне уложення 1649 скасування місництва 1682, зрівняння помість з вотчинами 1714 завершило об'єднання дворянства в єдиний вищий привілейований соціальний стан.

В дворянство до вищого стану, «пролазили» і правдами і неправдами. Це давало право називати себе «вибраними», «білою кісткою», «блакитною

кровю» і тому подібне. Так, колишні раби ставали рабовласниками. Формально дворянство розділялося на Титуловане, Спадкове, Служиле, Помісне. Але якогось вирішального значення це не мало. Кожен дворянин, до якої б не належав категорії, входив до «вищого світу».

Красномовний приклад – доля дворянського роду Стеблин – Каменських. Історія отримання дворянського титулу – майже типова.

Історію дворянського роду впродовж кількох віків прослідкував Академік Російської академії наук, професор Санкт Петербурзького університету Іван Михайлович Стеблін-Каменський. Прізвище Стеблинські, не що інше, як облагороджене духовними особами, що були в роду, козацьке прізвище «Стеблина». Претензії на польське шляхетство серед козаків, які вислужилися і отримали високе становище в суспільстві, на той час траплялися не рідко. Були і невдалі спроби отримати дворянський титул. Спадковість шляхетського походження часто так і не могли довести. Але були, все ж таки, «підтверджені у дворянському достоїнстві за особливі заслуги». Дворянське зібрання – це не тільки танці до ранку – великосвітські бали. Це елітний клуб. Дворянське зібрання приймало чи виключало з дворянського стану, допомагало в навчанні і вихованні дворянських дітей. Стіни Полтавського Дворянського зібрання памятають майже всіх російських царів, починаючи з Олександра Першого. Тут виступали Г. Державін, П. Чайковський, А. Рубінштейн, М. Мусоргський, С. Рахманінов, Ф. Шаляпін. Завсідниками Дворянського зібрання були і дворяни Стеблин-Каменські.

Непущающий син начальника полтавської поліції

В 1871 році до одного з полтавських фотографів група гімназистів принесла для перезйомки фотокартку Герцена, Бакуніна і Чернишевського.

Уже потім, при дізнанні в поліції(тому що подібні речі розповсюджувати було заборонено) з'ясувалося, що знімки дістав учень 3 класу Стеблін – Каменський. Синок начальника міської поліції викрав фотографії прямо з кабінету батька.

В тому, що молодь з вищого стану, вихованці Полтавської гімназії були «проникнуты вредными идеями. » нічого дивного не було. Згадаємо декабристів. Першу російську революцію 1825 року намагались здійснити діти дворян.

Саме дворяни – опора царизму, в особі кращих його представників намагались знищити царизм, самодержавство і свої привілеї. Чому? Ця загадка до цього часу не дає спокою історикам. В дворянському середовищі було багато парадоксального і незрозумілого. Чого в житті не вистачало сину начальника міської поліції?

Ох і намучився дворянин з синком! Той зовсім не хотів учитися. В третій клас гімназії хлопчика не прийняли. Не витримав екзамен. В четвертому класі сидів два роки.

Вісімнадцять років арештований за пропаганду шкідливих ідей серед селян Золотоніського повіту Полтавської губернії. Запідозрений в причетності до таємного товариства. Один з організаторів групи «Унія» в Полтаві. Справу припинили за поданням Полтавського губернатора. Зрозуміло, справу було закрито не без допомоги впливового б'гтька. Через два роки Ростислава Стеблін – Каменського знову ввіймали за розповсюдженням творів злочинного змісту. Майже пів року син полтавського поліцеймейстера знаходився в Полтавському тюремному замку. І знову відпущений на поруки батька.

Далі так все і пішло. Ледь поступив до Харківського Ветеринарного інституту, як швидко був відрахований за участь в революційному студентському «гуртку полтавців». Таємно виїхав з Харкова, і був арештований в Києві. Цього разу допомогти йому не зміг навіть батько. Височайшим повелінням справу проти Ростислава Стеблін – Каменського було передано військовому суду. Ростислава звинувачували в приналежності до протизаконного товариства, яке мало на меті повалення та зміну державного устрою, і збройний спротив жандармам. Одного він убив, чотирьох покалічив. Висланий на каторгу в Сибір на 15 років. В Іркутському тюремному замку мало не наступного дня його ввіймали при спробі зробити підкоп.

Врешті, юнак покінчив життя пострілом з револьвера у скроню. Встиг залишити повість про життя революційного гуртка, яку батько перед смертю спалив. Залишив щоденники, етнографічні дослідження, спогади про соратників – революціонерів.

До речі, жінка його Ганна Комаровська теж була потомственным дворянкою Полтавської губернії. Її мати володіла хутором Ковалівкою Хорольського повіту. Подібно жінкам декабристів, вона теж поїхала за чоловіком на каторгу. Після його смерті повернулася в Полтаву, де і дожила до кінця своїх днів.

Потрапив до психіатричної лікарні і написав біографію Івана Котляревського

Іван Котляревський часто тримав на руках маленького Степанка, сина свого друга Павла Степановича Стеблін-Каменського. Степан виріс, став відомою у Полтаві людиною, зійшов з розуму, вилікувався, і навіть став першим біографом Івана Петровича Котляревського. Такі ось несподівані повороти дарує доля.

9 серпня 1851 року надвірний радник, викладач географії, російської мови і арифметики Полтавського Інституту шляхетних дівчат Степан Павлович Стеблін – Каменський *«хитрістю був відправлений до Полтавського богоугодного закладу для лікування душевної хвороби, що починалася»*.

Скоріше за все, причиною стало велике розумове навантаження. Адже Степан Павлович одночасно викладав в Інституті благородних дівчат і в Полтавській губернській гімназії. Лікарі в медичному висновку констатували *«важку невиліковну хворобу, яка проявлялась надзвичайним виснаженням тіла, запалими очима і щоками, тремтінням, безперестанною говірливістю і запальністю»*. » Пройшовши через душевну хворобу, звільнений на пенсію, зумів відновити сили, знову почав викладати, навіть написав першу біографію І. П. Котляревського Його батько на власні гроші поставив перший пам'ятник на могилі кращому своєму другу Івану Котляревському. Рукописний архів батька дуже допоміг сину в написанні біографії класика української літератури. («Воспоминания об И. П. Котляревском» Полтава 1883, Стаття в «Полтавських губернских ведомостях» 1866)

Залишитися, щоб померти. Померти, щоб залишитися.

До 1917 року в 170 мільйонній Росії, налічувалось 1, 3 мільйони потомствених дворян. До початку тридцятих років колишні дворяни та дворянські нащадки складали не більше, 0. 1 – 0. 2 відсотки населення. Після того їх облік вести перестали. Назвати себе потомком дворянського роду було самогубством.

Після революції частина дворян вирішила залишитися на Батьківщині.

Серед тих, хто залишився – Іван Єгорович Стеблін – Каменський. Він був вихованцем Морського кадетського корпусу. Після мобілізації з військово – морської служби Іван служив помічником директора маяків Балтійського флоту РККА, а потім круто змінив долю, зв'язав життя зі служінням богу, став священником. Протягом десяти років його постійно переслідували. Безкінечні арешти і заслання чергувалися зі служінням церкві. Священник, настоятель храму, протоієрей. Як і слід було сподіватися, Іван Єгорович закінчив життя від кулі НКВД.

В 1929 році монастир, де служив отець Іоанн розігнали, в котрий раз його арештували і знову (!) відправили на Соловки. Вже там, в таборі для нього придумали злочин. Звинуватили в «організації таємної підривної церковно – монархічної організації». якихось «буївців». Для того, щоб розстріляти,

священника відправили етапом, тобто пішки, до Воронежа. Воно й зрозуміло ОГПУшники хотіли якомога більше і довше над людиною познущатися.

Постановою архієрейського Собору Російської православної церкви отець Іоанн зарахований до лику Святих, «включений до Собору новомучеників і сповідників Російських, які постраждали за віру». Відмовилась людина покидати батьківщину. А якби емігрував, то дожив би до глибокої старості.

Двоюрідний брат отця Іоанна Іван Іванович Стеблін – Каменський теж вихованець Морського Кадетського корпусу в Санкт-Петербурзі. Зробив блискучу кар'єру морського офіцера. Уже в 20 років мав найвищі російські нагороди: ордена Св. Анни, Св. Станіслава, Св. Володимира, нагороджений іменною Георгіївською зброєю. Якби, ж то не революція... Після революції Іван Іванович опинився в Парижі, працював таксистом, редактором журналу «Армія і флот». А потім, волею долі Стеблін – Каменський знову опинився на Батьківщині – в Росії. Він прибув туди військовим перекладачем німецького Вермахту. Покінчив життя самогубством недалеко від Орла. Про причину такого вчинку неважко здогадатися. Російський дворянин не міг воювати проти власної батьківщини.

Блакитна і червона кров

Навіть Ленін, для якого дворяни були заклятими ворогами, не міг дати однозначної оцінки дворянству: «Дворяни дали Росії Біронів і Аракчеєвих, незліченну кількість п'яних офіцерів, забіяк, картярів, героїв ярмарок, псарів, забіяк, секунів, серальників, ... і між ними ... люди 14 грудня, фаланга героїв... це якісь багатирі, виковані з чистої сталі з голови до ніг, воїни – сподвижники, які свідомо вийшли на явну загибель, для того, щоб розбудити до нового життя молоде покоління і читити дітей, народжених в середовищі катівства і раболіпства.»

Академік Міліца Нечкіна, яка вивченню руху декабристів присвятила не один рік життя запитує:

Молоді дворяни – декабристи – самі належали до привілейованого дворянського стану, опорі царизму. Вони самі мали право володіти кріпаками, розкошувати у дворянських маєтках, нічого не робити, жити на прибутки від дармової праці кріпаків, барщини і оброків. Але вони піднялись на боротьбу з кріпосним правом, вважаючи його несправедливим. Вони хотіли знищення царизму, самодержавства і своїх привілеїв. Чому?»

Чому дворяни (кращі представники дворянства) цілеспрямовано йшли до знищення існуючого суспільного ладу?

На мою думку, нічого дивного в цьому немає. Дворянських дітей виховували на кращих зразках світової культури. Дворянські діти вивчали давньогрецьку філософію і гуманістів Епохи Відродження. Дворянські діти вивчали музику і кілька іноземних мов. Навіть при тому, що на очах дворянських дітей до смерті забивали різками кріпаків. Навіть при тому, що з дитинства по відношенню до селян вони чули не інакше як «холопи», «бидло», «смерди», «чернь». Навіть незважаючи на це, людина, яка читала Петрарку, Данте, Рабле, Монтеня, Шекспіра. так би мовити, вже була «вражена вірусом культури». До того ж, величезне місце в житті дворян відігравала церква. Вони всі вірили (чи вважали що вірять) в Бога. А вірити в Бога, значить вірити в те, що Господь всіх створив рівними. І третій чинник – буржуазні революції в Європі. Вони не могли не вплинути на кращих представників російського дворянства. Так дворянство, руками найкращих своїх представників (починаючи з декабристів) поступово розхитало підвалини Російської Імперії.

Що ж стосується Радянської влади, там було все «з точністю до навпаки». Скажіть, яку державу могли збудувати люди, які тисячі і тисячі років були рабами? Їх діди і прадіди були кріпаками, а ще раніше власністю феодала, а до цього «майном» боярина. Там рабство уже в крові! В генах! Психологія раба закладена в підсвідомості, на генетичному рівні! А тепер давайте логічно міркувати. Як поводитиме себе раб, якщо стане рабовласником? Хіба диктатура пролетаріату не узаконена форма державного рабства? Навіть, якщо все це прикривалось красивими словами про «свободу», «рівність» і «братство».

В двадцятих – тридцятих роках ХХ століття був дуже популярним лозунг «Ми не раби – раби не ми!». Ці «не раби» працювали в Сибіру на лісопозаводах, на будівництві «Біломор – каналу», ці «не раби» як свого часу кріпаки, не могли покинути село, тому що їм не видавали паспортів.

Так з'явилася нова, специфічна форма «вищого привілейованого класу» – партійна номенклатура. А тепер повернемося до сказаного вище. Національна аристократія «перший крок до державної незалежності». Можливо словосполучення «комуністи – національна аристократія» звучить дивно і протиприродно.

Прийшов час, коли українська партійна номенклатура не захотіла більше ділитися шматком сала з московською партійною елітою. Так історія зробила черговий крутий віраж, і вчорашні комуністи, діти і внуки тих, хто тисячами «ставив к стенке» дворян, ті, хто вчора разом з нами вчився за одною партою по одних букварях, сьогодні купують за безцінь робочу силу, як робили це років двісті тому. Купують заводи. Купують, колишні колгос-

пи, сотні, тисячі гектарів землі. І звичайно ж, купують дворянські титули. Правда, вони скромно мовчать про те, що їхні діди і прадіди були голодою, злиднями. За одне це, за те що ти був голодранцем, під час громадянської війни комісарам давали шкірянку і наган. Людину без суду і слідства можна було поставити до стінки тільки за те, що та була дворянського походження.

Сьогодні складається враження, що зовсім не було семидесяти років Радянської влади. Влади, де не було бідних і багатих, де всі були рівними, де поважалася людська гідність. Де панував принцип: «людина людині друг, товариш і брат». Неначе час повернув далеко назад, в минуле. Знову «вибрані» і «бидло». Знову найманий труд і презирство до тих, хто не зумів досягти матеріального достатку, чи зайняти високе становище в суспільстві.

Є навіть випадки повернення до рабовласницького строю.

Серед російських «потомствених дворян» наприклад Великий князь Борис Ельцин. До речі, все життя цей комуністичний виплодок писав в партійних анкетах, про те, що він син селянина уральського села Бутка. В тому, що батько «потомственичного дворянина Бориса Єльцина» палко любив «поміщиків, капіталістів і буржуазію» я дуже сумніваюся.

Ще, і ще раз, задаю собі питання.

Чому вчорашні партійні чиновники, комуністи найвищого рангу так швидко «змінити свої переконання» і почали будувати ринкову економіку? Погодьтеся – це парадокс. Загадка історії. На мою думку, пояснюється все просто. Кращі представники дворянства виступали за знищення несправедливого суспільного устрою свідомо, як висококультурні, високодуховні представники нації.

Партійну кар'єру дуже часто робили зовсім не за переконаннями, а тому, що вона відкривала дорогу до влади, грошей і привілейованого становища в суспільстві. Так, «національна аристократія» перетворилася в скопище найгірших представників суспільства – розумних, хитрих і пронирих пристосуванців. Так, потомки рабів стали рабовласниками. А ліквідація Радянського Союзу, – держави з соціалістичною економікою, остаточно узаконила «новий дворянський клас». Який сьогодні з повним правом сміливо можна називати «новими дворянами».

Сьогодні в Росії як мінімум 300 діячів культури, політики і спорту носять дорянські титули. Серед олігархів, взагалі, одні «сановиті дворяни». За «родовитими дідами» затримки не буде – були б гроші.

Карнаух

Року 1669 місяця травня 17-го дня

Згода на вічне примирення Ромашка Михайленка з Вуцькою Матвіїхою. Про вбивство чоловіка Вуцьки, шинкарки Ромашкової. Вище названий Матвій смертю Ромашка доконав.

Перед нами, судом городовим Полтавським, мною Костею Кублицьким, полковником війська Запорозького Полтавським Демяном Гуджулом отаманом городовим, Яремою Марковичом, судею полковим, Микитою Андреевичем, обозним Вакулою Колосенком, Демком Кривошапкою та іншим товариством, Семеном Горбанем, війтом, зі всіма його колегами.

Визнано добровільну угоду межі сторонами, Ромашком Михайленком, товаришем нашим, з Вуцькою Матвіїхою, шинкаркою його, за наступні вчинки:

12 травня, напідпитку, Матвій, чоловік названої Вуцьки почав сварку з господинею своєю Ромашихою і штовхнув її. Та, пішла в дім до Лукяна Котляра де був чоловік її Ромашко, і поскаржилася, за те, що їй така зневага від шинкаря вийшла. Той теж був напідпитку, не роздумуючи, побіг в хату. Там і вдарив ребром долоні в шию раз і другий приреченого Матвія. За зневагу до жінки своєї. Від удару того, Матвій і помер.

На той час нами вже наказано було Ромашка закувати. Вуцька ж, побачивши небагато провини Ромашкової, який ударив необережно, виступила з проханням до всього народу і уряду нашого, щоб Ромашка не кували. А тільки щоб небіжчик, той по-християнськи поховав і духовного за сорокоуст виправив і заплатив, а на борги, що обоє людям винні грошей дав.

Тоді, що прийшли поперед нами, Демко Кривошапка, Степан Третьак, Лукян Котляр, Гапун Олещенко, Ярош Євтушенко, Миско Пилипенко, Василь Лупина, Остап Іваненко, Семен Бородавка з приреченою Вуцькою Матвіїхою, нарахували на дванадцять куп, а сорокоуст уже заплачено.

Тоді та Вуцька Матвіїха ставши перед нами, вище названими особами, так сказала:

– Панове, я прощаю його, Ромашка, і жінку його і дітей, і звільняю від кривдників небіжчика чоловіка мого Матвія, близьких і далеких, щоб більше ні Ромашка ні Ромашиху ні дітей їх не турбували. А якщо їм чого буде потрібно, нехай до мене звертаються, на що їм даю письмове підтвердження, попрохавши полковника притиснути печатку полкову, і всього уряду про притиснення печатки городової при підписі руки писарської, і свідків, жінки Ромашка і Ромашчихи, який вічно ніхто не повинен турбувати

Писалось року і дня зазначеного вище.

Я вище названа Вуцька Матвіїха рукою Ілляша Туранського писаря полкового підписуюсь.

Олександр Никифорович, писар міський Полтавський, рукою власною.

Врешті вирішили: «Поскільки злодій і вбивця не може залишитися непокараним, згідно провини, присудити Ромашку Михайленку кару на вухо. (Тобто, відрізати вухо)

Керуючись «Соборным уложением 1649 года», яким призначалось підсудному за перший злочин «кара на вухо», тобто відрізати праве ухо, а за другий злочинця вже карали смертю.

Вже дуже скоро після згаданого випадку, в тому ж 1669 році, відрізання вуха, як ознаку судимості, змінили на відтинання пальців рук і ніг в тих видах, щоб ці ознаки більш точно вказували на характер злочину, за який злочинця судили. Але ж, (як не пощастило підсудному!) закон змінили, але він ще не вступив в силу, судили ще по старому.

Звідси, робимо висновок – розповсюджені прізвища Безпалий, Безпалько та інші подібні відкривають сторінку з історії судових справ, пов'язаних з вироками за серйозні злочини.

Прадіди залишили нащадкам довічне клеймо у вигляді промовистих прізвищ – Карнаух, Лупиніс, Безпалий. А Романа Михайленка з того часу прозвали Карнаухом.

Приїде бувало, на ярмарок, а там хтось із значних осіб, що рішення в суді виносили: «Розкажи, Романе, як ти в суді вухо залишив». Діти на вулиці в спину кричать: «Карнаушко, Карнаушко, – покажи одрізане ушко!»

А якось в міській управі документи виправляв. І тут якийсь чиновник, бісів син, впізнав і кепкувати почав: «Так це, ж корноух недавній!» Так мій прапрадід став Недабним.

Не всі, хто був без пальців – були злодіями. Але всі хто були злодіями – залишались без пальців.

В старі документи потрапили також прізвища, які тільки побічно проходять в матеріалах судових справ. Тобто, ці люди не приймали участі у справі, вони навіть не були в суді, і тільки їх прізвище згадується в документах.

Кашка

Кашка п'ятдесят років нічого не їв. Крім цього Кашка жив у труні. Труну Кашка зробив сам. Робив її довго – кілька років. Бо в неділю та святкові дні працювати було гріх. За численних церковних свят не можна братися навіть за холодну воду. Не можна нічого робити під час богослужіння в

церкві. Де він і сам служив паламарем. Жив паламар в церковній сторожці. Траплялося, що робити він не міг, бо робити не міг фізично. Від численних постів і постійного недоїдання чоловік зійшов на ніщо. Бувало навіть дошку старому було важко стругати.

Батько Лука назвав сина на честь Святого Антонія Печерського. Для батька, а потім і для самого Антона Печерський схимник був ідеалом вірянина, взірцем для наслідування. Тому ніхто в селі не здивувався, коли юнак пішов проситися до Києво – Печерської Лаври в ченці.

Жодних компромісів для Антона не було. За релігійний пил Кашку поважали навіть печерські аскети. Навіть в Лаврі не кожен відважиться проміняти аскетичну келію на скит. Нічого крім води і хліба відлюдник більше не їв. Стіни Дальніх Печер на своєму віку бачили немало. Але навіть звиклі до всього сивобороді діди боялися за Антона. Навіть ці аскети, ці столітні древні старці, що здавалися не з плоті створеними, а були стародавніми законсервованими муміями часів Володимира Мономаха, навіть цих, без перебільшення, ровесників Преподобного Антонія Печерського лякала набожність Антона. Навіть вони боялися за нього.

На всі умовляння, хоч щось поїсти, крім хліба, богомолець відповідав категоричною відмовою. Коли вже дуже допікали, Антон говорив: «Хіба що кашки». Кашка – одне тільки що слово, що їжа. Кашка, дійсно була «кашкою». Звареною на воді без будь жодної краплі олії, а шматок сала, то було взагалі не можливо. Отак його в Лаврі між собою і прозвали Кашкою.

Можливо дожив би Кашка в Лаврській печері до Мафусаїлового віку, та от біда, народився Кашка невчасно. Коли, як говорили історики «почалася нова ера в історії людства», схимникам не було порятунку навіть в найдальших Лаврських скитах. Комісари розшукували ченців по печерах і жорстоко катували. Вимагали показати заховані церковні скарби. Але що то таке для справжнього християнина смерть за віру? Прийняти гріхи, як прийняв їх Спаситель, кожен з ченців вважав за щастя. Не було жодного, навіть найнемічнішого старця, котрий не витримав і зламався в руках радянських комісарів.

Так Антон повернувся додому. Хоча ніякого дому в нього не було. То у брата Івана жив, то у сестри.

Так і перебував колишній схимник. А останні роки служив паламарем Покровської церкви.

Ось нарешті і закінчив Кашка своє останнє пристанище. Добра вийшла домовина. Ліг перевірити чи зручна. Маслаки так і упираються в дубові дошки. Незручно лежати в труні. Тісно, кістки болять. Задоволений майстер. Саме те що хотів. Можна спати в труні.

За довгі роки снання в труні Кашка добрячих мозолів на череслах пона-

тирав. А натирати було що. Нічого крім кісток і душі в нього не було. Та й то, душа належала не йому а Богу. Так вважав сам Кашка.

В Опішні Кашу вважали святим. Та він і був святим.

Всіх прощав. Не мав зла навіть на більшовиків, що розграбували Лавру. «Бог їм. суддя». Ніколи не знав жодної жінки. І нічого крім хліба і води не їв.

Закінчив життя як усі його попередники – мученики, котрих визнали згодом святими.

Одного разу прийшли якісь люди зі зброєю в руках.

– Де золото сховав? Признавайся контра!

Для більшовиків паламар був контрою. Причому однією з найстрашніших найзапекліших «контр».

– Де золото сховав? Зараз товариш Матвієнко прийде, все розкажеш. Він тобі розв'яже язика.

Товаришам особливо не подобалось, їх особливо дратувало, те що паламар не сердився. Його обзивали останніми словами. В нього плювали. А він тільки мовчав і сумно дивився на тих, хто його намагався вивести з рівноваги. Від нього чекали прокляття, страху, відчаю, сліз, молитви, благання про пощаду, чи хоча б стогону від болю. Кашка мовчав, і жалісно дивився на катів. В очах у нього був невимовний жаль до цих людей. Старому дійсно було жалко заблукалих душ.

– Що старий дурко, подобається спати в труні? То ми тобі зараз влаштуємо затишну постіль. Копай яму!

– Де золото сховав, признавайся?

Зараз будеш у нас Ісусиком. Нумо, товариші комсомольці, повісьте його на хреста.

Коли в руку Кашці забили першого гвіздка, він втратив свідомість. А коли очунав від вилитого на голову відра води, побачив, що перед ним стоїть Матвієнко.

З Матвієнком вони колись разом тікали до Києва. Зустрілися в дорозі і разом пішли далі. Один вчитися в семінарію, інший ченцем в Києво – Печерську Лавру.

Матвієнко в шкірянці, з величезним наганом на боці, з червоною зіркою на кашкеті.

– Здоров, Антоне. Як тобі там на хресті, добре? Цвяхи зручно сидять? Не муляють?

По старій дружбі, признайся, де ви в Лаврі сховали золото?

– Я тобі не друг, Іуда.

– Іуда? Та кого ж я зрадив?

– Ти віру православну зрадив. Ти жидівському кодлові продався. Ти більшовикам – антихристам віру на осквернення віддав. Що ж ти право-

славних катуєш? Тебе ж колись в церкві хрестили.

– Ти мене тут не агітуй. Ти не на проповіді, а я не гріхи прийшов просити відпустити. Зараз ти в мене будеш просити відпустити гріхи, а не я в тебе.

– Де золото! А то ти в мене срібло жерти будеш! Розплавимо оцього здорового хреста срібного і в горлянку заллємо.

– Де сховали золото, говори?

Кашка почав жувати губами.

– Що ти там лепечеш? Молитву читаєш? Давай – давай, вона тобі точно зараз допоможе. Комсомольці дружно заїржали.

Кашка дійсно молився. Кашка просив Господа простити цим людям гріхи. Бо не знають вони що роблять.

– Боже, – молився про себе паламар, – готовий муку прийняти, але направ на правильну дорогу цих людей. Врятуй їх душі, бо натворять багато лиха. Багато ще людської крові проллють.

– Де золото?

І Кашка вже лежить в труні.

– Де золото?

І Кашку закривають дошками

– Де золото?

І забивають труну дошками

– Де золото?

І труну з Кашкою кинули в яму, яку викопали тут же, у дворі Покровської церкви

– Де золото?

Кашка почув, як об труну бухнула перша лопата землі.

– Де золото?

Бух! Бух! Бух! Земля об труну

– Де золото?

Темно вже в труні.

– Де золото?

– Іуда! Останній спомин згасаючої свідомості. Кашка пригадав, як розійшлися вони з Матвієнком у Києві, бо одному була дорога в семінарію, а іншому в ченці. Тоді вони в останній раз по – братському, тепло поцілувалися. Іуда...

А через кілька днів Матвієнко зійшов з розуму. А трапилось ось що.

Ішов Матвієнко вулицею і побачив весільний поїзд. Звичайний такий собі весільний поїзд. З троїстими музиками, з піснями.

Проскочили мимо уповноваженого «Губ ЧеКа» завітчані стрічками коні. Грайливо підморгнув Матвієнкові щасливий наречений. Сховався ве-

сільний поїзд за рогом. А перед очима у Матвієнка стояло обличчя нареченого. То був Антон Кашка. Чим далі, тим більше ставало Матвієнкові не по собі. Нарешті відважився і спитав якогось дядька, в кого то сьогодні весілля?

– Та що ви товаришу Матвієнко, хіба не знаєте паламаря з Покровської церкви? То ви його вчора похоронили, а сьогодні уже й весілля справляють.

– Яке весілля, ти що з глузду з'їхав?

– Самі сходіть подивіться, якщо мені не вірите. Крайня хата.

Матвієнко відчув як у нього підгинаються ноги. Ні, це якась бридня!

Але ж він сам щойно бачив Кашку! І цей чоловік підтвердив, каже ви його закопали, а він встав і вирішив женитися. Та ні, це якесь навіювання!

Матвієнко побіг вулицею немов на пожежу. Ось і кінець села. Ось і гамір чутно з крайнього двору. Дійсно весілля. Матвієнко не пам'ятав як зайшов у двір з опущеною головою, як з острахом боявся підняти очі. Було дуже страшно, так страшно як ще ніколи в житті не було Матвієнкові страшно. А він же пройшов громадянську війну, він же не раз був під кулями. Його навіть ставили до стінки, мало не розстріляли. Навіть тоді Матвієнкові не було так страшно. І ось він підняв очі.

Так. То був дійсно Кашка.

Побачивши Матвієнка, Кашка знову йому підморгнув, і по спині комісара побігли річки холодного поту.

– Ну ви бачили таке, йому вже сімдесят, а він вирішив женитися!.

Голос поряд, вивів Матвієнка з напівпритомного стану.

– Як же він може женитися, він же покійник!, – вигукнув чекіст?

Чоловік весело зареготав.

– Еге, ж, покійник, однією ногою в могилі, а жениться на вісімнадцятирічній дівчинці. Який же то покійник? А погляньте як він п'є? А подивіться як смачно їсть. Ні, це вже вам не Кашка! Це вже скоріше Обжирашка! О боже, дивіться що робить цей похабник, він же чужих молодих щипає за задниці? Ох і бабонюх!

Протираючи очі, Матвієнко крізь танцюючих і співаючих гостей все ближче і ближче пробирався до нареченого.

І ось він нарешті поряд.

– Випийте товаришу. Випийте за царство небесне Антона Кашки.

– За що ж ви мого брата вбили?

І гірко зарідав Іван, заголосив, так що стихло все на весіллі. Тихо враз стало. Тихо як у могилі. Тихо стало, як там, де був зараз брат близнюк Антон, якого називали Святим.

Вирішив було брат Антонів, забити біль утрати гучним весіллям.

А воно раптом, все і прорвалось

Кисломедка

Року божого 1669 місяця листопада 8 – го дня.

Перед нами: Петром Мисенком, суддею полку Полтавського, Климом Чорнушенком, отаманом городовим, Лучкою Даниленком, війтом, Грицьком Щербатим, бурмистром, та при інших знатних особах, достойних віри.

Справа Івана Шершня з Тацею Кисломедкою з Мачух.

Ставши перед народом, Іван Шершень з жоною своєю Тетяною скаржилися на Тацю Кисломедку і на дочку її Маланку.

Таця, прозвана на вулиці Кисломедкою багато кривди чинить людям, бо має злодійський характер.

Кисломедкою на вулиці прозвали її через те, що на ярмарку, купуючи мед, велику сварку вчинила. Лаялася непотребними словами і кричала при всіх людях, що чоловік продає кислий мед.

Жінка Іванова Тетяна показала криваві рани під очима, подряпини на шиї, і навіть відкрила перса, де залишилися сліди від зубів Таці Кисломедки.

Засвідчивши ті рани, перенесли суд на понеділок 9 – го дня, прийнявши позов і поклавши заруку – полковнику 10 талярів, і на уряд городовий три копи.

Наступного дня, вдосвітку Іван Шершень з жінкою Тетяною в призначений час прийшли, чекаючи закінчення справи. Кисломедку з дочкою чекали з ранку до обіду. Опівдні, побачивши, що Кисломедка з дочкою ту справу зневажають, попросив нас, уряд міський, аби справі примусовий характер дати, і привести з примусом противну сторону, принаймі, на наступний вівторок 9 – дня. Посланець же, посланий до Таці Кисломедки повідомив, що дома тих не застав, ті сховалися від суду.

Тоді Іван Шершень попросив нас, уряд міський Полтавський, і побачивши, що противна сторона від покарання і суду ховається, просив аби те записано було на папері, що і отримав

Бачачи це, ми уряд городовий, непослушество старої Кисломедки, як і дочки її Маланки, призначити без будь якого обжалування за їх непослушество заруку самому пану полковнику, і уряду, як належить, з потерпілим Іваном Шершнем всіх судових витрат з пенею, так як записано в праві посполитому.

Колногуз

Вивели козака на площу. На площі стовп високий стоїть. Гостро заточений зверху стовп. Червоного кольору стовп. Шматки кривавої плоті приклеїлись до стовпа. Багато козаків на тому стовпі смерть прийняли. Море людей на площі. Немає видовища цікавішого, ніж дивитися, як приймає му-

ченицьку смерть людина. А може пощастить побачити, як козак благатиме про пощаду? Як на коліна стане? Як цілуватиме катом ноги? Ніхто ще ніколи не бачив, щоб козак ворогів про пощаду молив. Та все ж, сподіваються кати. А раптом пощастить? А раптом трапиться хоч один слабкодушкий запорожець? Раптом хоч один не витримає, здригнеться перед жакликим стовпом?

Але що це? Гамір на площі враз стихає. Співає! Він співає!

*Ой при лужку, при лужку
При широкім полі*

Козак співає. Мало того, пішов ще й наприсядки, гопака витинає! Його на мученицьку смерть ведуть, а він танцює! Чудні ці козаки. То попросить люльку перед смертю викурити, то ще щось утне. А цей, наче не на смерть прийшов, а на весілля, чи до кума на чарку.

*При великім табуні
Кінь гуляв у полі*

Його вже під руки хотіли підхопити. Хотіли завести на поміст де стоїть стовп. Раптом не зможе козак сам на гору піднятися, раптом від страху свідомість втратить?

*Кінь гуля по полі
Солдат по неволі*

Відштовхнув козак підручних ката. Сам здатний козак зійти на плаху!

*Як піймаю, загнуждаю
Шовковою уздою*

Зачепили козаку величезним гаком звязані за спиною руки, почали ледько в гору піднімати.

*Ой піймав, піймав коня
Загнуждав уздою*

Вже підняли горопашного. Вже й на палю посадили. А він все співає...

*Вдарив шпорами під боки,
Кінь летить стрілою*

Ось уже зайшов залізний гостряк, вбитий у палю, в гузно козакові.

*Ой лети, лети, мій коню
Лети не барися,*

Ось уже порвав козаку всередині пряму кишку. А він все співає...

Проти милої воріт, коню зупинися

Все тихіше, і тихіше співає козак. Вже від неймовірного болю почервоніло у козака обличчя.

*Кінь остановився, та й батька питає
Чи не вийде дівчинонька
З чорними бровами*

Вже кров з рота у козака пішла. Вже очі у запорожця з орбіт вилізли. Вже не співає козак. Вже ледве хрипить.

*Ой не вийшла дівчинонька
Вийшла її мати
Здоров, здоров любий зятю,
Пожалуй у хату*

Тихо стало на площі. Неначе дослухаються люди до пісні. Неначе до кінця пісню хочуть дослухати.

*Я не хочу в хату, хочу у світлицю
Розбужу солодкий сон
Сладкую дівицю*

Ледве чутно голос вмираючого козака
Вже дерев'яний гостряк стовпа проколов спину, вже між лопатками вийшов.

*Дівчинонька встала, свій сон розказала
Правою ручкою обняла
Та й поцілувала...*

Страшно всім. Страшно зівакам дивитися на муки горопашного запорожця. Страшно катом. Чому він цей січовик так довго не вмирає? А рап-

том візьме, і взагалі не помре? Всі ж наслухалися про те, що вони там в Січі характеристики. Що вони, козаки, бувають навіть безсмертними....

Навіть мертвий козак страшний ворогам.

... Мого прапрадіда москалі посадили на палю, «кол на гузно». Ось звідки у нас таке загадкове неповторне прізвище розповідає Народний артист України Художній керівник і головний балетмейстер Великого Слобожанського ансамблю пісні і танцю Борис Колногузенко.

Українська народна пісня «Ой при лужку при лужку» – сімейна реліквія, пісня яку в родині передають з покоління в покоління як оберіг. Ця пісня завжди була і буде в репертуарі Слобожанського ансамблю. Це своєрідна візитівка слобожанських артистів. Пісня, що відкриває і закриває кожен концерт.

Коломієць

1

Важко Коломійцю їздити на роботу. Коломієць живе в місті, а на роботу в село їздить велосипедом.

Важко їхати на велосипеді коли іде дощ.

Важко їхати на велосипеді проти вітру.

Важко їхати на велосипеді коли темно.

Важко їхати на велосипеді в кінці листопада.

Важко їхати на старому велосипеді. То цеп спаде, то колесо прямо посеред дороги спустить.

Важко їхати на велосипеді по сорок кілометрів вдень.

Важко їхати на велосипеді в кінці листопада, коли західний вітер зі снігом – прямо в обличчя.

Важко їхати – коли зустрічні машини засліплюють. Коли з ніг до голови обливають грязюкою.

Важко їздити в ожеледицю.

Важко в травні, коли трапляється неймовірна, майже літня спека.

Важко їхати, коли піт заливає очі, і дволітрової пляшки води на дорогу не вистачає.

Важко їздити, бо він же не молодий – на шостий десяток перевалило.

Важко сільському вчителю новий велосипед купити. Все збирається купити. Так за що ж його купиш? Новий в магазині коштує три вчительські зарплати. А за старого велосипеда на базарі доведеться віддати всю місячну зарплату. Так ото він їздить в школу на роботу. Живе в місті, а їздить на роботу в село. Немає в місті роботи для вчителя.

Коломієць поет. В нього вийшло багато книжок. Вірші він пише в дорозі. Бо іншого часу крім дороги і школи немає. Ото, поки до школи доїде – нового вірша напише.

Добре пишуться вірші в дорозі.

Добре пишуться вірші – коли вітер збиває з ніг, коли піт заливає очі, коли дихання перехоплює від того, що багато кілометрів крутиш педалі.

Нашим поетам. завжди писалось важко. Чим важче їм було, тим талановитіше виходило з під пера.

Важко писалось, бо всі наші поети вічно були голодними.

Важко писалось, коли відбирали олівець, коли за те, що писав і малював, проганяли через стрій і шмагали шпіцрутенами.

Важко писалось, коли в рідній країні тебе називали ворогом, дисидентом, кидали за ґрати.

Важко писалось. Але як геніально писалось! Геніально наші поети творили навіть у в'язниці. Коли писали з відбитими нирками, як було це з Василем Симоненком.

Гірка іронія. Гірка доля українського поета.

Шлях з Кобеляк до Біликів Сергій про себе жартома називає Коломійцевим шляхом. Бо він Коломієць.

І його дід був коломійцем. Спочатку слово писалось з маленької літери. А потім уже з великої, як пишуться всі прізвища.

Сергіїв прадід колись їздив Коломійцевим шляхом. Коломійцеву дорогу називали і Соляним шляхом, і Залозним. То був шлях з Прикарпаття на Лівобережну Україну. Коломійцевим шляхом возили сіль. Тих, хто возив сіль з міста Коломиї називали коломійцями.

Сергіїв прадід був першим і останнім коломійцем. Першим Коломійцем він був, тому що мав вуличне прізвище Коломієць. Останнім – тому що привіз з Коломиї останню валку з сіллю. Отак одного разу привіз. А потім взяв, і кинув це заняття назавжди. Від професії предкам залишив лише прізвище Коломієць.

Кожного дня по дорозі на роботу Сергій минає високий земляний насип. Насип тягнеться далеко за горизонт. Це так звана, Гришино – Роменська дорога. Дорога, яка повинна була стати залізницею, але так і не стала. Остання дорога коломійця.

2

Важко їхати волами в дощ. В дощ коломійці зупиняються. В дощ волам ярмом натирає шию.

Важко їхати волами пізньої осені. Після Покрови коломійці дома сидять.

Після Покрови коломійці стають художниками. Всю зиму. вирізають на ярмах і возах візерунки. Люблять коломійці, що усе було красиво. Щоб і серце і душа раділи. Тому золотять коломійці волам роги.

За волами, як за малими дітьми доглядають. Волам зранку добридень говорять. З волами розмовляють, душу їм, немов вірним товаришам відкривають. Водою з роси їх миють, соломкою обтирають, хвості гребінкою розчісують.

І не треба сміятися. Згадайте, як ви ставитеся до власної машини. Як ви її любите. Як відчуваєте цю «гору штампованого заліза» живим створінням. Як відчуваєте свою машину вірним другом у далеких мандрах. Але ж, як не крути, все ж таки машина – всього лише залізо. А воли – живі створіння, вони відчувають так як і людина.

Важко бути в дорозі два – три тижні. Важко їхати на інший кінець України. Але не їхати – не можуть.

Важко чумакам сидіти вдома. Коломійці і чумаки – як цигани. Без дороги не можуть.

Важко чумаку всидіти вдома. Мріє він скоріше вирушити в дорогу.

Важко чумаку в дорозі. Мріє він скоріше повернутися додому.

Всі вони – бродяги. Люблять небо, степ, свободу і зварений в казані під зоряним небом пшоняний куліш.

Всі вони романтики. Тільки романтики могли додуматися брати з собою в дорогу півня.

Півень – нагадування. Нагадування, що тебе чекають вдома. Чекають жінка, діти, старі батьки, яким так потрібна твоя підтримка. Ти повинен повернутися!

Тільки романтики найбільше, найяскравіше сузір'я на зоряному небі могли назвати – Чумацьким шляхом.

Всі чумаки і коломійці – поети. Добре складаються під зоряним небом, в безкрайніх степах – чумацькі пісні.

Про те, як помер чумаки у дорозі, а воли самі додому прийшли...

Про те, як «із – за гори – із – за кручі скриплять вози йдучи. Вози скриплять, а ярма бряжчать»

Про те, як вранці вдарили в селі дзвони. Не повернувся чумаки додому... плачуть діти, стара мати голосить.

Два тижні їдуть коломійці з Галичини на Полтавщину. Два тижні везуть

на Лівобережну Україну свої мажі з сіллю.

Два тижні їдуть, і все дивуються. Те, що бачили – було нечуваним. Те, що чули – було небаченим.

Тисячі людей нагадували мурах – перевозили землю, насипали вали, мурували тунелі, тягали колоди, забивали палі, Зникали кам'яні скелі на шляху, вставали мости над річками, зводились на шляху справжні палади.

Не вірили коломійці, в те, що чули. Не йняли віри в те, що люди розповідали. Та й як можна було повірити?

Як можна було в таке повірити? Розказували, начебто є така велика мажа, що в неї може вміститися ціла валка з сіллю. Десять – двадцять – тридцять возів солі! Мажа та – велетенських розмірів. Як хата! І їде воно, з такою швидкістю, з якою ластівка летить. І доїхати здатна з Коломиї до Києва менше, ніж за день. І керує цією невиданою валкою всього лише одна людина. Залишитесь скоро без роботи, казали коломійцям люди. Але ті, лиш посміхались. Чого тільки не придумують, чого тільки не змалює людська уява!

Не вірили, до того часу, доки не побачили все на власні очі.

– Оно – оно, дивіться! Хтось пальцем показав на горизонт. Там з'явилася чорна хмара, яка стрімко наближалася. Почувся протяжний крик. Наближалось щось чорне, стрімке. Те чудовисько свистіло, зойкало як лісовий олень, пихкало в небо чорним димом. Воли схарапудились. Рвонули чвалом в степ. Коломійці злякано хрестились.

Отож, наслухавшись і набачившись дивовижного, хлопець з Галичини вподобав село на Полтавщині побіля Дніпра і найнявся возити своєю мажею землю на будівництві залізниці.

Так закінчилася епоха великих романтиків – чумаків і коломійців.

А жаль. Дуже жаль.

Епоха романтиків скінчилася. Але романтиків менше не стало. Найромантичніша річ, яка тільки може бути – квиток на потяг далекого слідування.

3

Якби я жив років триста тому – був би чумаком. Коли я жив триста років тому – був чумаком. Якщо моя душа буде жити триста років по смерті – то вона не літатиме, а їздитиме в плацкартному вагоні.

Люблю дорогу! Люблю, коли багато людей, і всі кудись поспішають.

Додому – з дому. В гості – з гостей. У відрядження – з відрядження. Туди – сюди. Сюди – туди. За туманом. Поза Уманню. І під три чорти. І до

чорта в зуби.

І куди вони тільки неїдуть!? На іменини, хрестини, заручини і «розлучини». На похорони, поминки і так – від нічого робити...

Може то чумацька кров в жилах грає? Може то гени коломійців ночами спати не дають? В далеку дорогу кличуть.

– Їхати! Чим завгодно! Але їхати! Велосипедом чи «автостопом», на возі, чи в «будці», «тачкою» чи поїздом...

Якось, раннього ранку, не пам'ятаю вже на якому з українських вокзалів, побачив новенькі вагони. Навіть назву залізниці не встигли почепити. Вранішня зоря, відбивалась на мокрих від роси зелених дахах. Блищали фарбовані чорним лаком буфери і колеса. Сяяли нікельовані ручки дверей.

Стати б залізничним вагоном! З нетерпінням очікувати на вокзалах нових людей – веселих і заклопотаних, таких різних і таких схожих. Слухати чоловічі розмови, жіночий сміх, дитяче лепетання. А потім сумувати від самотності у величезному депо. І чекати нових доріг. Чекати ту щасливу мить, коли всю ніч, пролетівши крізь темряву – дощі, сніги. Через запахи лісів, залиті вогнями міста і дзвінкі мости, перевести дух на рідній станції.

Ні, точно в минулому житті я був або ж, циганом або ж – коломійцем.

Велике переселення народів почалося не за біблійських часів. Велике переселення народів почалося коли почали будувати залізниці.

Кубрак

Кубрак знову погано спав. Його знову переслідував він сам. Кожної ночі Кубрак снівся сам собі. Кожен сниться сам собі. І у відчай не приходять ніхто. Але Кубрак готовий був накласти на себе руки.

У вісні до нього приходив не той Кубрак яким він був – впевнений в собі, молодий, здоровий, ситий, багатий, знаменитий, впливовий – господар власної долі, повелитель сотень, тисяч чужих доль. Йому варто було не те що пальцем поворухнути – очима повести і залежна від Кубрака людина отримувала всі блага, або втрачала все. Але у снах Кубрик бачив якогось бідного, нещасного, голодного, безправного невдачу. Це був кубрак – саме так, колись в старовину називали нещасну, бідолашну людину. Але яке це має відношення до нього? Він прекрасно знав, що ніяким кубраком насправді не був. Скоріше навпаки.

Кубрак вигнав уже третього індивідуального психотерапевта. Шукав фахівців навіть закордоном. Готовий був платити будь які гроші. Але нічого не допомагало. Той, у сні, кожної ночі не давав йому спати. Тільки задрімає

знову якісь перекручені, короткі сюжети. Немов спалах блискавки, схожі на кадри старої кінохроніки, нечіткі обривки прожитого дня.

Понеділок

В понеділок Кубрак поспішав на Раду Директорів. Він вийшов з машини і попрямував до дверей офісу. Того дня була страшенна ожеледиця, і він мало не перечепився через якогось перехожого. Той посковзнувся і впав йому прямо під ноги. Кубрак хотів було вдарити носом недотепу і крикнути щось на зразок: «Куди прешся, ідіот. Під ноги треба дивитись!» Але часу на це в Кубрака не було. Запізнитися не можна було ніяк. На Раді вирішувалась доля таких грошей, що навіть подумати страшно. Втратити їх через якогось чалапу?

А вночі на тротуарі лежав він сам. То він впав на тротуар. Впав серед білого дня. Впав у натовпі. Коли всі поспішали. Його всі бачили. Бачили, але ніхто не помічав. Його всі помічали, але ніхто не хотів бачити. Одні бачили попереду автобус, на який треба було терміново сісти. Очевидно, це були пожежники. Або працівники швидкої допомоги. Вони поспішали на допомогу людям. Деякі робили вигляд, що дивляться прямо, тому не бачать, те, що знаходиться поруч. У цих були далекосяжні плани. В анкетах і характеристиках стояли солодкі, романтичні, обнадійливі слова: «є перспектива кар'єрного зростання». Тут промашки не можна було зробити навіть у дрібницях. Відволіктися – значить зупинитися. Зупинитися – значить втратити перспективу кар'єрного зростання.

Негарно Кубрак упав. Соромно упав. Упав некрасиво. Якимсь навкарачки. І радили ж, добрі люди як правильно треба падати під час ожеледиці. По телевізору цієї зими тільки і радили, як правильно падати. Як згрупувати тіло, як грамотно вибрати місце падіння. Падати теж потрібно не де заманеться. А він упав як дилетант. Не так. І не там. «Хаммер», що проїхав, з ніг до голови облив грязюкою. В одну хвилину Кубрак став схожим на п'яного бомжа. Жалісливі перехожі цокали язиками. Співчуваючі кивали головами.

Кубрак намагався піднятися, але проклята судом звела ногу. Простягав руку. Але рука його була брудною. Якщо хтось захоче допомогти, то забрудниться.

Кубрак хотів розповісти усім, що він не бомж, не алкоголік. Он поряд двері його офісу. Варто лише викликати охоронця що стоїть біля дверей, як прибіжить відразу десять чоловік. Але хто його буде слухати? Людей багато. Але поруч нікого. Кубрак лежав і розмірковував. Якби його віднесло на човні у відкрите море МНС підняли б у повітря вертольоти для пошуку. Якби він заблукав, десь в одеських катакомбах, гарнізон військового округу прочісу-

вав би каменоломні два тижні. Якби він опинився, десь на Чукотці, в тундрі, чукча – оленяр напоїв би його гарячим чаєм. Але він знаходився в місті. Серед людей. Тому і був один. Це в тундрі один одному допомагають. Тому що кожна людина в тундрі на вагу золота. У місті – кожен сам для себе золото.

Кубрак прокинувся. Кубрак почав проклинати того недотепу, який вчора впав йому під ноги, а потім через цього ідіота всю ніч сnilась гидотна.

Вівторок

Вечоріло. Кубрак ішов вулицею незнайомого містечка. Вікна і ворота обивательських будинків вже були наглухо зачинені. Кубрак глянув на годинник. Боже, зараз зі станції відходить останній потяг! Запізнитися – значить залишитися на вулиці. Готелю в містечку не було. А достукатися в зачинені наглухо віконниці – то взагалі було безнадійно. І він побіг. Подумалось – невже я не розучився бігати? Іноді Кубраку здавалось, що він як народився у власній машині, так ніколи з неї і не виходив. Кубрак навіть не зміг пригадати, коли востаннє ходив на роботу пішки.

Кубрак летів, але стояв на місці. Він біг, але повз. Час летів, а стовпи залишалися на тому ж місці. Пряма лінія збільшувалася до розмірів бескінченності. Так буває завжди, коли поспішаєш. Коли поспішаєш – найдовша дорога – пряма. Повороти збільшують надію. За кожним поворотом здається, видно мету. Але за кожним поворотом знову відкриваються пряма. Знову безкінечна пряма. Здається там, вже за тим, наступним пагорбом довгоочікувана мета. Але там – знову надія. Кубрак розумів, що безнадійно спізнюється. Кожен перехожий, що йшов попереду, наче навмисне виляв з боку в бік, щоб перегородити дорогу. Так і хотілося дати носак по відвислому курдюкові. Я ж запізнююся!

Кубрак таки спізнився. Його поїзд щойно пішов. Потяг тільки насмішувато свиснув, кепкуючи з невдахи. У повітрі ще стояв запах вугільного диму і жіночих парфумів. У повітрі не стихла мелодія паровозного гудка. Вітер ще колихав повітря від махання сотень рук проводжаючих. Рейки ще дзвеніли від потяга, що зник за горизонтом. Ще крутилася в повітрі пилюга, піднята вагонами, які вже були на горизонті.

А на пероні вже нікого не було. Давно помічено – проводжаючі завжди зникають швидше, ніж пропадає за горизонтом поїзд.

Кубрак кинувся на вокзал. Дізнатися розклад. Начальник станції вішав на вокзальні двері величезного амбарного замка. Двері на вокзалі не закривали навіть під час фашистської окупації і чорнобильської аварії. Фашисти розстріляли в містечку тисячі людей. Місто бомбили. Наші і не наші. Його накрила радіація. Але вокзал ніколи не закривали.

«Вокзал закрито», – не обертаючись, сказав, вже колишній начальник колишнього вокзалу.

То був останній поїзд. Більше поїздів не буде. Ніколи. Завтра розбирають рейки. Залізна дорога не вигідна. Її продали.

Сонце давно зайшло. Каркнула ворона. Вітер жбурнув в очі сміття. Хтось штовхнув у спину і зірвав шапку. То був вітер. Крім Кубрака і вітру на вокзалі більше не було нікого. Кубрак озирнувся. Йти до міста, від якого тікав, не хотілося. Та й навіщо. Тутешні городяни з останніми проблесками дня закривають всі вікна на віконниці. Глухі огорожі високі ворота і величезні забори на дубових дверях роблять життя обивателів надійним і спокійним.

Кубрак раптом почав сміятися. Його охопив приступ дикої істерики.

Він не міг стояти. Вітер збивав з ніг. Він не міг сісти. Лавок на пероні не було. Залізні лавки безробітні аборигени здали в металобрухт. Сісти на землю не можна було, бо скрізь був суцільний бруд. Йти було нікуди. У такій ситуації добре було б кинутися під поїзд. Але поїзд пішов. Кубрака охопив напад дикого, нестримного сміху. Він не міг ні жити, ні вмерти.

Весь цей час Кубрак крізь сон намагався згадати – де він бачив це місто? Він там точно був. За його життя цих містечок скільки пройшло перед його очима!

Ха, згадав – колись висувався від цього міста депутатом. Він там перед виборами прийом проводив.

В кабінет без кінця заходили старі, хворі, голодні, безробітні, зобиджені місцевими чиновниками. Вся ця орава здавалась безкінечною. А він терпів запах валер'янки, дешевого одеколону, часнику і вчорашнього самогонного перегару. Терпів і всім посміхався. Кожного проводив до дверей, а то навіть і виводив старих під руку на вулицю. Кожному Кубрак давав надію, клявся допомогти. Бабці цілували йому руки. Бувало поривалися стати на коліна. Обіцяли молитися за нього. А він – думав: який ти бідний? Іди працювати! Пенсіонер? Знаю який ти пенсіонер – гроші в садку закопав на чорний день, а від держави допомоги просиш. А цей мабуть все пропив, бач яка мордяка опухла. А бреше, що цукровий діабет.

Кубрак посміхнувся – а здорово він містечко обчистив. Тендер виграв, а роботи так і не починали. А ті бабці, мабуть до цього часу дивляться у вікно, виглядають, коли він їм особисто обіцяні гроші принесе.

Середа

Зранку Кубраку знову зіпсували настрої. Якийсь миршавий чоловічок вже чекав біля офісу. Витирав соплі. Щось мимрив про те, що в нього діти, хвора жінка і квартира на дванадцятому поверсі, в якій протікає дах. Гово-

рив що в цій фірмі працював все життя і з такою спеціальністю роботу йому не знайти. Кубрак бачив того вперше в житті, і не розумів, що миршавий від нього хоче. В компанії працюють тисячі людей. Якщо когось звільнили – значить зробили правильно. Саме він підписав звільнення? Хазяїн на мить задумався. Це мабуть той, з технічного відділу. Тесть попросив влаштувати на роботу внука сусіда по дачі. Попробуй відмовити, жінка дома знову концерт влаштує. Знову буде говорити, що Кубрак думає тільки про підлеглих, все для них і тільки для них, а для своєї сім'ї пальцем об палець не вдарить.

Дебелі охоронці перегородили вчорашньому працівникові компанії дорогу. За спиною директора зачинилися важкі двері, під ногами м'яко стелилися килимові доріжки, і Кубрак відчув полегшення.

Наступного дня Кубрак знову стояв під дверима власного офісу. Але офісу на звичному місці не було. Там стояв обшарпаний житловий будинок. Ніяких охоронців в підїзді не було. Втім як і дверей теж.

Але в темряві підїзду вирувало життя. Стогнала жінка. Сміявся обкурений підліток. Лаявся п'яний бомж. Ні, йому тут не місце, – подумав Кубрак. Жінку в підворотті він не хотів. Ні по любові, ні без. Ні добровільно, ні силою. Забутись від горілки чи наркотиків, а потім впасти в брудну калюжу, теж не було жодного бажання.

Кубрак вискочив на вулицю. Вийшов і тут же був збитий з ніг. Натовп підхопив і поніс як вир. Штовхали в спину. Згадували матір, більш освічені прирівнюються зі стовпом серед дороги.

Для нього на вулиці не було місця. Всі бігли. Всі поспішали. Всі боялися кудись спізнитися. Точнісінько так, як і він поспішав кожного ранку. Але цього разу йому поспішати було нікуди. Куди йти Кубрак не знав. Хотів просто йти вулицею. Дихати літнім повітрям. Спостерігати химерну форму хмар. Радіти галасливої метушні горобців в калюжах після дощу.

Це щось нове, раптом подумав Кубрак, – він терпіти не міг всі цю лірично-романтичну бредню, яка вважав, існувала тільки для ледарів і дурнів.

Ні, тротуар не місце для таких, як він.

Всі квапляться. А йому поспішати нікуди. Тому він тут зайвий.

Кубрака підхопило і занесло в автобус. В автобусі він теж всім заважав. Втім, в автобусі всі заважали один одному.

«Проходь, що ти стоїш на проході як стовп!»

«Ідіот, ти мені наступив на ногу!»

В автобусі місця для нього не було. Всі поспішають у своїх справах. І тільки йому поспішати нікуди.

Хо, це ж він сам себе вигнав з роботи.

Спробував звернути кудись у ліс. Але і ліс був уже зайнятий. Звернути до річки не можна через сміття на узбіччі. Далі – високі паркани з побутового

каменю. Там де немає котеджів – цегляні або бетонні паркани промзони. Ні, тут місця йому немає. У центрі міста на тротуарі потрібно весь час бігти. бігти, бо там люди.

Тут стояти не можна, бо тут людей немає.

Швидкісне шосе. Узбіччя, завалене сміттям. Паркани приватних володінь. Ні, тут йому місця немає.

Непогано подумав, посидіти на березі. Але і тут Кубрак запізнівся. На пляж платний вхід. І вже з'явився напис «Місць немає». Місць під сонцем немає. Місця під сонцем немає. І тут йому місця немає.

Кубрак прокинувся від страху. Йому здалося, для нього немає на землі місця під сонцем. Згадав того миршавого, який витирив соплі. Може саме так, той тиняється десь вулицями неприкаяний, нікому не потрібний? Мабуть і додому боїться йти сказати що залишився без роботи. Кубрак уявив, що буде творитися увечері вдома в того...

Кубрак розлютився. Звідки це в нього раптом з'явилися таке відчуття? Він завжди вважав, що співчуття – ознака слабкості. Всі ці сентименти, всі ці «воплі і соплі» завжди від себе гнав як надокучливих мух. Це те, чого в собі Кубрак найбільше за все боявся. Розпустиш нюні – все, хана!

Четвер

Кубраку снилося, що він старий. Іноді здавалось, він такий старий, що навіть борода смердить нафталіном. Борода була солоною на смак. Волосся лізло в рот, і старий постійно відчував якийсь солонувато – гіркуватий присмак.

Сентиментальний ти діду! Сльози виступали на очах від будь – якої дрібниці. Скаже хтось на вулиці: «Дідусю» і він уже відвертається. Очі ховає. Соромно.

Діду, ти ж навіть під час війни не плакав! Пам'ятаєш, як протипіхотною міною тобі відірвало ступню? А ти вчепився зубами в дерев'яний приклад, та так і відкусив шматок дерева. Говорили, що приклад «ППШ» навіть німецька куля не пробивала. А він зубами відірвав. Лікар потім сказав, що в стресовій ситуації навіть не таке трапляється.

Тоді не заплакав. А тепер ось показують передачу «Жди мене», як люди зустрічаються після сорока років розлуки. Зустрічаються і сміються від радості. Вони не плачуть. Він за них плаче. Очевидно, в'яле тіло зовсім втратило чутливість. А ось душа, яка ніколи не старіє, і відчуває як в дитинстві, оголилася і приймає на себе все.

Боже, невже це ти Кубрак? Невже ти так розпустив соплі?

А одного разу Кубраку пощастило. Його порвали собаки. Здорово по-

кусали. Загризли б до смерті. Але чомусь не стали рвати, відійшли. Так, злегка поторсали. Видно перший раз в житті собаки не виконали наказ господаря. Той так і не дав команду зупинитися. Подивився з цікавості чим все закінчиться і пішов.

Кубрак побачив, що то його будинок. Він вирішив попросити хліба. Невже його тут ніхто не впізнає? Але хліба старий не отримав. Але все одно пощастило. Кубрак потрапив до лікарні, де його безкоштовно годували мало не три тижні. Ото вже була лафа! Кубрак іноді запитував себе, а чи не він і є тим біблійським старцем, який ходив по світу, випрошуючи шматок хліба?

Найчастіше люди відверталися. «Не помічали». Найрозумніші і начитані сипали цитатами зі святого Письма «Бог подасть!». В цих словах було щось до болю знайоме: «Нехай твій Бог тебе рятуює»

Наступного ранку Кубрак не став виводити з гаража машину. Вперше за багато років вийшов з дому пішки. Кубрак за будь яку ціну вирішив відшукати того, старого, який кілька днів тому просив під воротами його будинку шматок хліба.

П'ятниця

В п'ятницю під вечір Кубрак їхав додому. Додому Кубрак їхав в той непевний час року, в той непевний час доби, коли не можна було зрозуміти ні часу, ні пори року. На годиннику друга дня, а на вулиці пізні сутінки. Пориви вітру час від часу жбурляли у вітрове скло пригорщі снігу, а на горизонті хмари розступилися і виглянуло сонце. Світило воно, немов крізь запотіле брудне товсте скло. То був кінець листопада. Кубрак подумав про те, що його думки останнім часом нагадують таку ж непевну погоду. Невже це він, той хто завжди був впевнений в собі? Невже це він, той хто мислив чіткими математичними формулами? Всі його судження до цього часу були аксіомами. Доведеними істинами, які не вимагають підтвердження. Там все було зрозуміло. Там не було ніяких запитань.

А вони, запитання раптом почали приходити. Він їх не кликав. Він їх відганяв. А вони знову і знову приходили.

Вони приходили вже не тільки у снах. Вони ставали перед очима раптово, без запрошення. То йому здалося, що дорогу на перехресті переходив, той, звільнений, що шмаркав носом – згорблений, в блаженському осінньому пальтечку. А то раптом біля сміттового бака побачить діда в балонієвому плащі (і звідки він витягнув цей мотлох часів Московської олімпіади?). Він так жодного разу і не відвідав того в лікарні. Передавав через когось там гроші, якісь апельсини, але так в палату до людини, на яку нацькував собак

не зайшов.

Під вечір стало холодніше. Шосе вкрила оманлива підла ожеледиця. Очі сльозилися від яскравого світла зустрічних машин.

Автомашина Кубрака влетіла в тунель. Дивно, подумав Кубрак – по дорозі додому ніякого тунеля не було.

Кубрак зупинився і виключив двигун. Попереду метушилися люди. Людей було на диво багато, вони геть заповнили весь проїзд. Кубрак почав пробиратися між людей, щоб дізнатися, що там, попереду трапилось? Але чим далі він пробирався, тим люди стояли все ближче і ближче один до одного. Кубрак раптом звернув увагу, на те, що всі стояли мовчки. Ніхто на нього не звертав уваги. Відразу видно було, що кожен думає сам про себе. Кожен був заглиблений у власні думки. Так, за звичай готуються до екзамену. А ще, так поведуть себе перед судом.

Пробиратися далі було вже не можливо. Збоку розступилися. Йому дали місце на бордюрі, там, теж сиділи, чекаючи черги. Ніхто нічого не говорив, але Кубрак і так зрозумів – чекати тут доведеться довго.

Це не був сон. І це не була яв.

Малохатка

Ворота закрили перед носом. Стукати – не достукаєшся. Кричати – не докричишся. Чекати – не дочекаєшся. Браму закрили до самого ранку. В давнину ворота в город, як називали в ті часи місто, на ніч закривали.

Антон кинувся до вилазки – вузького пішого проходу серед валу. Але й той встигли зачинити.

В сутінках мжило холодним осіннім дощем. Іноді пролітав сніг. Вітер залазив кудись аж під сорочку. Сирість діставала до самих кісток. Залишитися на ніч під брамою не було жодного бажання.

За валами, з того боку, зовсім поряд на Водяному провулку жив Антонів брат кушнір Микита.

Їх було троє братів Малохаток. Піч в хаті була такою малою, що один з братів вночі постійно з неї падав. Тому скраю брати спали по черзі.

Батько і мати ледве поміщались на вузькій лаві. А дід з бабою спали на долівці прямо під порогом. Коли батько і мати вранці вставали, бралися розтоплювати піч, їм постійно доводилось переступати через батьків. Майже половину єдиної кімнатки, яку неначе в насмішку називали покоями, займала піч. Піч і стіл, за яким батько працював. Той малював ікони. У батька руки завжди були у фарбі. І не тільки руки. Батьків ніс і навіть чуприна

постійно були у фарбі. То було ознакою творчої натури і злиднів. Батько був талановитим художником. Але вийти з нужди за все життя так і не зміг. На вулиці його прозвали Малохатка. В гості до них ніхто не приходив. Тому що в хату не можливо було увійти. Хата більше нагадувала собачу будку, ніж людське житло.

Так жили всі ремісники. В одній і тій же кімнаті і спали, і їли, і працювали. Ткачі ткали в хаті полотно, шевці чоботи шили, калачники хліб випікали, склярі гутне скло варили, кушніри шкіри дубили, гончарі горшки ліпили.

Батько і Антона навчив малювати і вирізати ікони на дереві. Від різьблених іконостасів Антона прихожани в церкві не могли відірвати очей. Люди молилися перед образом Богоматері і плакали. Але від свого таланту ніякого багатства іконописець не нажив. Син був таким же Малохаткою, як і покійний батько.

Залишався єдиний вихід – переночувати в молодшого брата гончаря Марка, який жив в підварку.

Іншого виходу ніж іти до брата не було. То був не найкращий вихід. І не через те, що стосунки з братом були поганими. Ні. Вони любили один одного. Проситися на ніч до будь кого з Малохаток означало поставити родину у ще більшу скруту. Антон знав, що брат з жінкою віддадуть йому найкраще місце, самі будуть спати на підлозі.

Молодший брат щиро зрадів гостеві.

Зайшов Антон в хату як в сиру могилу. З під дощу та прямо у воду потрапив.

Гончар встиг підготуватися до зими. Як робили це всі горщечники, в хаті під долівкою на зиму закопав глину. Гончарі говорили, що глина в землі «повинна була вистоятися». Чим більше часу глина була закопана в хаті, тим вона кращою для роботи ставала. Глину гончарі закопували мокрою. Від цього в хаті все просочила сирість – стіни, стеля, повітря, все було мокро. Коли розтоплювали піч і по хаті ішов теплий дух, від долівки починало парувати. Сирість капала зі стелі. З вічно запотілих напівсліпих вікон річками стікала волога. Навіть в сонячний день в хаті було напівтемно. Через крихітні круглі віконця з товстого, напівпрозорого зеленого скла розміром у два – три пальці майже не проходило світло.

Особливо похмуро в хаті було зимою. Вікно промерзло і вкривалося товстим шаром льоду. Під час відлиги з вікна стікали річки води. На підлозі ніколи не було сухого місця.

З осені до весни, в хаті було зовсім темно, і ремісник працював при каганці – шматок ганчірки вмочений в олію. Каганець давав багато кіптяви, яка темним товстим шаром вкривала стіни і стелю. Зі стелі звисали китиці

чорної павутини.

Скрізь всюдисуща, злидарська вічна тіснота! Куди не глянь, все заставлене глечиками, горщиками, куманцями, тарілками. У брата в глині були не тільки руки, але й волосся.

Антон згадав батька. Той теж вічно був у фарбі. Сини Малохатки повторили його шлях.

Але і в таких умовах ночувати погодьтеся, набагато краще ніж на вулиці.

Наступного дня старший брат пішов в город відвідати середнього брата. В той день було якесь свято. Вулиця, що вела з Нижнього города в місто нагадувала барвистий одяг циганки. Повсюди – вивішені на будинках яскраві хоругви. Червоні, жовті, сині, зелені, мислимих і немислимих кольорів, маленькі і великі, смугасті і одноколірні, простенькі і оздоблені китицями цехові прапори. На прапорах – цехові герби, а на гербах чого тільки не намальовано – цирульніцькі ножиці і ковальські ковадла, шевські чобітки і калашницькі бублики, слюсарські обценьки і стельмаські колеса, лимарські хомути і гончарні куманці.

Якби таким же барвистим як оці прапори у ремісників було життя, подумав про себе Антон.

У середнього брата Микити життя теж було не мед. В хаті на жердках висіли порозвішувані після вичинки овчини. Від дубильного розчину в хаті стояв неймовірний сморід. До того ж у брата вікно було з глухою рамою, не відкривалось. Від вічної води і постійного бадляння в дубильних розчинах руки у брата Микити побабіли, стали білими, зморщеними, як це буває у старій баби котра все життя трудилась прачкою.

До такого життя Антон звик з дитинства. Він навіть не уявляв, що може бути по іншому. Розказували неймовірні речі. Начебто священик жив один в шести кімнатах, а тринадцять чоловік його підсусідків ледве поміщалися в одній коморі. Полковий хорунжий жив у шести покоях, а шестеро його робітників в одній кліті. Десять робітників полкового сотника жили в двох покоях, а він один у трьох.

Як же то пани живуть? Не раз думав іконописець. Йому так і не пощастило ще жодного разу в житті хоча б одним оком глянути як живуть справжні багатії.

Хоча замовлення ті приносили йому не раз.

І ось вчора до Антона прямо додому прийшов сам цехмістер! Щоб сам цеховий начальник зайшов в гості до ремісника, такого ще мабуть в історії містечка не було.

Дуже скоро мала статися непересічна подія. Через місто проїде сама царця! Катерина подорожувала Малоросією і шлях її повинен був пролягти через їхні краї.

Скрізь де проїжджала імператриця, намагалися її чимось здивувати. Таку задачу магістрат поставив перед городянами, а на цеховиків, сподівалися особливо. Бо ж їхнє містечко славилося майстрами.

Нарешті дочекалися. Їде цариця. Як годиться зайшла в Свято – Покровський собор. Поставила свічку, ковзнула поглядом по іконостасах, і повернулася уже виходити з храму, бо скільки вона вже бачила цих іконостасів, що навіть не перелічити. І раптом щось змусило Катерину зупинитися і повернутися до однієї з ікон. Цариця побачила себе. Катерина була зображена в образі Святої Катерини. Треба чесно сказати, що Катерина була на обличчя так собі, як червоний буряк лице. А тут вона була такою красунею, що очей не відвести! Ніхто ніколи з придворних художників так її не малював! Зрозуміло, вона постійно була закохана в себе, як завжди пиндючиться і вважає себе намісником Господа на землі кожен монарх. Але цього разу Катерина, якщо так можна висловитися, закохалася сама в себе. Як їй сподобався той портрет! На вимогу вінченосної перед очі її виштовхали розгубленого, переляканого Антона. Той подумав що Катерині портрет не сподобався. Він уже від страху аж очі закрив.

– Це твоя робота? Підійди ближче.

Зняла величезного персня з пальця і простягнула художникові. Бери, заслужив.

Потім поклікала графа Розумовського, попросила писаря принести папір і тут же, прямо в церкві підписала грамоту. Тією грамотою за особливий талант іконописцю Антону Малохатці передавалося під майстерню та для життя у вічне володіння маєток місцевого поміщика. Той недавно загинув під час російсько – турецької війни, а дітей та інших родичів не мав.

Так траплялося в ті часи. Царською рукою в один момент людина могла отримати все, або залишитися без усього, а бувало що й без голови. Для царів ніколи ніяких судів не було. Цар сам був собі і суддею, і прокурором, і присяжними в одному лиці. Збулася нарешті мрія Малохатка, – думав той сам про себе, – нарешті побачу як справжні пани живуть. І уявіть собі, він якось навіть не замислювався про те, що сам став паном, що може не тільки подивитися на панські покої, а володіє ними. Він навіть не замислювався, що все це належить йому!

Ходив величезним будинком, так що навіть заблукав в лабіринтах кімнат. Не переставав цокати язиком. На кожному кроці їхня, бідняцька робота – виткані ткачами величезні гобелени, розкішні меблі столярської роботи, гутний посуд, зроблені гончарями кахлі. Все то було зроблено руками ремісників в тісних хатах без повітря і світла. За все це ремісники отримували копійки, а то і взагалі віддавали без копійки, бо ж придумали пани різні способи, як це робити. У того начебто якісь борги, у іншого, відібрати за несплату податку, а третій взагалі «підданий», тобто власність пана.

Бродив безкінечними кімнатами і дивувався

І оце отут жив всього лише один чоловік? У нього ні дітей не було, ні дружини. Навіть важко сказати «жив». Весь час був на війні. Порожі покої палацу підтримувала численна челядь. Працювали на людину, що з'являлася раз на рік, та й то лише на якийсь тиждень. Людина створила безглузді закони співіснування, неймовірні речі. У одного діти ніяк не вміщаються на одній печі, а інший має величезні покої в яких ніхто ніколи не живе.

Так величезні хороми і залишилися назавжди порожніми. Антон з братами зайняли кілька кімнат. Цього їм вистачало і для життя і для роботи. Малохатки так і залишилися Малохатками.

Мандик

Мандик загинув. Ніхто не бачив його мертвим. Але всі впевнені, що Максим Мандик загинув.

Серед бійців, котрі зникли безвісти в зоні АТО, зустрічається прізвище Мандик.

До болі знайоме прізвище. Чи не з тих він Мандиків котрі ніколи не вмирають?

Мандик загинув.

Як він загинув бачили всі. Все село бачило як Мандик тікав через поле. Рятівний ліс все ближче і ближче. Але вершник на коні наближався ще швидше. Ось до лісу залишилося шапку кинути. Ось рукою дістати. Вершник махнув шаблею. Немає більше Максима. Ніхто в селі не бачив забитого хлопця. Але всі були впевнені – Мандик загинув. Сталося все несподівано і закінчилось швидко. В'язали жінки на полі снопи. Максимова мати не помітила як з'явився панський наглядч. Вискочив несподівано і відразу вперішив жінку нагайкою. Йому не поклонилися! Ще здалеку завбачивши панського лакузу, селяни повинні були кидати роботу, знімати шапки, а коли той під'їде ставати на коліна.

Максим кинувся до вершника стягнув того з коня і почав шмагати його ж нагайкою. Люди ледве відтягли розлюченого юнака. За такі речі тому загрожувала смерть. На панській конюшні стояли спеціальні козли – колода для екекуції, на якій закатували до смерті не одну православну душу.

До них уже мчали кілька вершників – панських гайдуків. Нічого не залишалось горопашному як тікати до лісу. Вершник і наздогнав втікача прямо під лісом. Немає сумніву – загинув Мандик.

Мандик загинув.

Новина миттю облетіла Самарську паланку. Цього веселого, юнака, що минулого року прибився на Січ, любивши всі. І ось, після чергового бою з турками, побачивши втрати, серед живих і поранених Мандика не знайшли. Хтось розказав, що бачив, як з три десятки яничарів накинлись на Мандика. В того якось вийшло вирватися. Турки погнали козака в степ. Ні, не вижити було Мандику.

В минулому році прийшов хлопець на Січ. Голодний, обірваний, хворий. Розповів як не витримав, побачивши як знущаються над матір'ю. Розповів як уже в лісі, вдалося справитися з панським холуєм. Адже в лісі, серед чагарників конем не розігнатися, Максим скористався цим. Гайдук залишився в болоті.

– Як же тебе звати, хлопче?

– Максимом

– О, та у нас таких Максимів в кожному курені по кільканадцять.

– А батька твого як звали?

– Матвій

– А на вулиці як його прозивали?

– Манько

– Значить Маньків син? Будеш ти в нас Мандиком.

З того часу з'явився на Запорозжжі козак Мандик

Мандик загинув.

В Полтавській губернській Чека отримали радісну звістку. Поблизу Малої Загрунівки у заплавах і болотах Груні більшовики оточили повстанські загоны Максима Мандика і Левка Христового. Повстанців загнали в болото, а очерет підпалили. Вийти живим звідти не міг ніхто. Полтавські чекісти святкували перемогу – Мандика більше немає!

Рано радієте комісари! Дід Мандика, божився, що Мандики – невмирущі. Невмирущі – як український народ. Їх тисячі років убивають, а вони все продовжують і продовжують жити! Максим Мандик добре пам'ятав, що він нащадок запорозького козака, якому вдалося втекти з турецького полону.

Через кілька днів в лісі поблизу Великої Загрунівки повстанці атакували каральний загін, яким командував начальник Зіньківського політбюро. Той чудом залишився живим. Краще б уже загинув...

Стояв на колінях в Полтавському Губ ЧК і божився, що на каральний загін міліції напали повстанці на чолі з Мандиком. За такі новини, не тільки неприємні, а головне – неймовірні Зіньківському комісару загрожувала стовідсоткова смерть.

– Звідки Мандик? З того світу? З пекла вискочив? Я на власні очі бачив як Мандик згорів в очереті біля Малої Загрунівки, – кричав начальник загону «маневрової групи міліції К. Матяш. – Я сам утопив його в болоті! Він не міг звідти вийти живим!

У ніч з 10 на 11 с ерпня 1921 року в Савинцях Миргородського повіту Мандик знову нагадав про себе. Сільський виконком розігнали, знищили документи, а в голови виконкому для потреб загону забрали коня і бричку. А через кілька днів Максим Мандик серед білого дня несподівано з'явився в Семереньках. Повстанці роззброїли і пограбували загін самооборони місцевого комнезаму, повибивали вікна і зникли в урочищі Дубина.

Мандик загинув.

Начальник Зіньківської повітової міліції повідомив в Полтаву, що загін Мандика добровільно склав зброю.

Знову Полтавські чекісти святкували. І знову гірким було похмілля. Знову Мандик не загинув. Переговори, що тривали з загоном Максима Мандика і загоном Антоненка так і закінчилися нічим. А звістка в Полтаву про капітуляцію була хоч і доброю, але все ж передчасною новиною.

Не сподіваючись більше на численні загоны міліції, на батальйон стрілецької дивізії, що нічого не могли вдіяти з загонами в двадцять – тридцять повстанців, створили «особливу трійку», та мобілізували зрадників з сільської бідноти. І ось, нарешті Мандик потрапив у пастку.

Мандик загинув.

Мандик не був убитим, але він загинув. Для нас він загинув, – говорили товариші, що не заходили здаватися і заглибилися в лісі.

Максим Мандик погодився на співпрацю з чекістами. Погодився під примусом – або розстріл, або співпраця з більшовиками.

– Мандик загинув? Вважаєте всі, що Мандик загинув? – думав про себе Максим, якого везли в розпорядження Гадяцького політбюро.

– Мандик загинув! Мандик зрадник!

Думка про те, що товариші в цей час проклинають його, поминають останніми словами, не покидала командира повстанців ні на хвилину. Це ж вони всі думають що він зрадник!

Тікати! Тікати! Тікати! Довести, що Мандик не загинув! Довести, що Мандик не зрадник!. По дорозі на Гадяч, скориставшись нагодою Максим шугнув до лютенського лісу.

Мандик втік! Вкотре до Полтавського губ чека приходить невтішна звістка. Звістка що для чекістів – гірше вибуху бомби у вестибюлі Губ ЧеКа. Адже від вибуху набагато менше шкоди ніж від Мандика. Максим Мандик на свободі – це гірше ніж сотня потужних бомб! Тому що «вибухає» в найнеочікуваніших місцях.

Протягом короткого часу Максим зібрав вцілілих товаришів. У своїх повідомленнях чекісти називали їх «справжніми головорізами».

Органи Радянської влади охопила паніка. Командування 60 – го полку, 7 – ї Володимирської стрілецької дивізії, уповноважений Полтавського

губернського ДПУ по Гадяцькому повіту отримали наказ за будь яку ціну знищити повстанців загону Максима Мандика. На розшук заколотників мобілізували сільські комнезами, міліцію, червоноармійські підрозділи, численних селян, що працювали на чекістів.

Серед повстанців не раз виникали розмови про те, чи є розумний сенс подальшої боротьби з більшовиками?

Багато з них не сподівалися на амністію – у них був лише один – вмерти зі зброєю в руках, інші були впевнені в безнадійності подальшої боротьби, тому пропонували скласти зброю. Серед таких був і Максим Мандик. Подібні думки – «здатися», «виходу немає», «боротися безглуздо» – означали тільки одне – Мандик помер.

Мертвим Мандик міг бути тільки в двох випадках – або ж, коли тіло його захопоне в лісі, вражене більшовицькою кулею. Або ж, коли він добровільно складе зброю, коли чекісти його розстріляють і тіло захопоне десь в підвалі. Тільки в першому випадку Мандик помер не скореним, як герой, а в другому – помер як собака, в більшовицьких застінках, принижений і обпльований і товаришами і чекістами.

Можливо Мандик думав про свою родину, яку арештували і тримали в заручників? Можливо він думав ціною власного життя врятувати близьких від наруги?

В серпні 1922 року Максим Мандик з групою повстанців прийшов у Лютенюку і добровільно здався. Решта його загону розділилася на дві частини. Один загін залишився в лісах Лютенської волості. Інший подався в ліси Бірківської волості. Для їх ліквідації чекісти залучили Максима Мандика, пообіцявши прощення гріхів перед Радянською владою.

Знову все закінчилось трагікомічно. Мандик знову втік. В доповіді в Полтавський Губ Чека повідомлялось, що Мандик, який в лютенському лісі начебто хотів показати схованку повстанців, скористався нагодою і втік. В спину йому немовби стріляли. Але вбитим Мандика ніхто не бачив.

Мандика вбито. Мандика вбито? Чи вбито Мандика?

Ніколи нічого в житті Матяш не забував. Особливо тих, хто його образив. Тих, через кого зазнав публічного приниження. Прошло багато років, а Матяш так і не міг забути, як стояв на колінах в Губ ЧеКа. Як намагався довести, що власними очима бачив Максима Мандика. Як йому не вірили. Йому, тому, хто без роздумів готовий був віддати життя за Радянську Владу. Його збирались розстріляти. І за що? За те, що сказав правду? Давно немає на світі того начальника міліції перед яким Матяш принижувався, та не спиться чекісту ночами. Найгірше, що нікому відплатити за образу!

Нарешті – сталося. Ось він прийшов, довгоочікуваний час. Нарешті старий більшовик поквитається за всі приниження.

З Києва прийшов наказ – вибрати кілька сіл для показового покарання. Сіл, що саботують здачу хліба державі. Ці села повинні бути жорстоко покарані. Так жорстоко, щоб другі вжахнулися. Матяш прочитав депешу і схидно посміхнувся. Яке село Матяш ненавидить найбільше? Не виникало навіть питань. Звичайно ж, Мандики! То нічого, що села Мандики на карті і в природі не існувало. Була Лютенюка – батьківщина повстанських загонів Максима Мандика. За проклятий бунтарський дух, чекіст про себе, називав Лютенюку не інакше як Мандиками.

В Лютенюці жила мало не половина родичів Мандика. Друзі, куми, свати і ще чорт знає хто! Лютенюка – для комісара НКВД Матяша була уособленням всього зла, всього приниження, заподіяного колись Максимом Мандиком. Як його отут, в Полтаві, в Губ ЧеКа шпетили за те, що з сотнями солдат і міліціонерів не міг справитися з невеликим загonom в кілька десятків чоловік.

Мертвого Мандика, до речі, ніхто ніколи так і не бачив. Ніхто напевне не знав було того вбито чи ні.

Так, з легкої руки чекіста Матяша, в 1932 році село Лютенюка потрапило на Чорну дошку. Ось відповідь на питання чому прирекли на смерть саме це село, а не будь яке інше. Мандики повинні бути знищені! Так думав про себе Матяш.

6 грудня 1932 року Лютенюка потрапила на республіканську «Чорну дошку». В село приїхала бригада з трьохсот чоловік! З Києва, Харькова, Полтави, Гадяча Перше, що зробили – привселюдно розстріляли керівників колгоспу. Закрили магазини, школи, млини, олійниці. Колгоспникам наказали повернути хліб, отриманий за трудові. Тобто віддати назад зароблене. А давали на трудовень по 200 грамів хліба В середньому одна родина отримувала два мішки зерна. Зерно, кажуть, отримано незаконно, тому що колгосп не виконав план. Колгоспників змусили перемолочувати солом у полі. Шукайте там хліб. Але крім мишачого послїду половини і сміття не було нічого.

Слава богу, село оточують ліси. Рвали листя, рвали козельці, їли полову, барду, черепашки, пасічники рятували онуків розплодом бджіл

Люди боялися випускати дітей на вулицю. Дитина могла додому не повернутися. На тому кутку, що від Безріднянського лісництва Аполонтїй Бойко з дружиною зіли двійку дітей. Дружина збожеволїла, чоловік сам помер з голоду. В сімї Левицьких було троє дітей, батьки вирішили годувати тільки сина, а двох дочок перестали годувати, бо не було чим. Їх відвезли на кладовище.

В сімї Савченко Одарки також було четверо дітей, вона вирішила годувати тільки одну дочку. Синові сказала – їди в урки. Багато не бери. Бери

тільки те, що можеш взяти в жменю, за це тебе не вбють. Ті діти, яких вона не годувала, померли з голоду. Люди не плакали, коли хоронили своїх дітей, не відправляли церковної служби, не записували в сільраді, тому що вести облік померлих заборонили.

Корзун Іван Миколайович розповідав, він був тоді хлопчиком. Зайшов до сусіда. Сусід сидить на стільці і тримає в руках мячик. Каже, Ванько, я тобі дам цей мячик, а ти принеси мені три картоплини. Я каже приніс три картоплини, у нас була захована, а цей чоловік уже мертвий. Каже, пішли з дідом на кладовище, викопали яму, взяли на возик цього чоловіка, привезли, то в нашій ямі, яку ми викопали, було вже два трупи.

Коцюба Кузьма Олексійович, житель Юрівки, розповідає про те, як біля Юрівки було радгоспне поле і навесні люди з навколишніх сіл приходили збирати мерзлу картоплю, що залишилася з минулого врожаю. Вони доходили до поля і багато з них там на полі і вмирали.

В той час, коли на вулицях лежали мертві люди, біля патронатів можна було побачити померлих дітей. Діти приходили до патронатів в надії, що їх заберуть туди. Але і тих дітей, які були в патронаті харчувати було нічим. Так ото біля воріт, не діждавшись допомоги діти і помирали. А в цей час на спиртзаводі в Лютенці – повні комори зерна, з круп, інших продуктів.

Над сільськими радами висіли чорні прапори. То означало, що всі померли. Немає більше сільради. Немає більше людей. Немає більше села. Знак для тих, хто їздив збирати по селах хліб.

У Вербках помер від голоду кожен другий житель. Село Гаврилівка вимерло повністю. Над Старощербинівкою висів чорний прапор. Всі померли від голоду. Всі жителі до одного.

Мандик загинув. Мандики загинули від голоду Мандики померли. Багато Мандиків від голоду померло. Багато українців померло.

Багато, та не всі!. Бо дуже нас багато, і дуже важко всіх нас убити. !

Машкара

Машкара

В натовпі я задихаюсь.

Навіть на вулиці. Навіть на майдані. Навіть на повітрі.

В натовпі мені стає погано. Якось не по собі, хочеться швидше на свободу, на свіже повітря.

Одного разу я відчинив не ті двері.

Мене схопили і затягли в центр величезного залу. Тут були сотні людей. Всі до одного в масках. Без маски був лише я один. Видно, було, як вони зраділи. В людині без маски побачили жертву. Над тим, хто був без маски, кожен міг знущатися як тільки бажав. Я був без маски. Відкритим для образ. Я був схожим на прив'язаного до стовпа злочинця. До приреченого на глум кожен міг підійти, плюнути в обличчя, вдарити, облили лайном з нічного горшка. Ніколи не ходіть без маски, там де всі носять маски.

Навколо закрутили страшний хоровод. Чим більше я намагався вирватися з жакливого кола, тим більше всі раділи, тим більше сміялися. В безперервному хороводі миготіли вовки, вампіри, вівці, пірати, кози, медвежі, Шреки, козли, королі в картонних коронах, віслюки, свині, арабські шейхи. Боже мій, кого там тільки не було! Прямо в обличчя заглядали жакливі потвори – монстри з зеленими обличчями, зі страшними вираченими очима, з величезними іклами, з яких стікала кров.

Зрештою, натовп виплюнув мене в якийсь закуток. Там був туалет. В туалеті кілька зайців били ногами вовка. Вовк тільки скавчав, а на підлозі вже розпливалася калюжа крові. Один підійшов до мене, щось загрозливо крикнув і викинув в мій бік ножа. Ніж проколов горло до крові. Але той, з ножем, тільки заіржав. Коли людину можеш налякати тим що вбиваєш її, від цього чомусь стає дуже і дуже смішно. Вони від цього завжди сміються.

Я кинувся до того, побитого. Зняв маску. То був хлопчик, підліток. В Будинку культури проходив карнавал. Там були одні лише діти.

– Хто тебе так?

– Машкара...

Я крикнув лікаря і вибіг на вулицю. Я відчув що задихаюсь! Не від того, що не вистачало повітря, а від чогось зовсім іншого, від того, чого пояснити було неможливо.

Син комуніста

Про Машкару я чув. Так хлопці називали сінка начальника міліції і племінничка заступника Першого секретаря обкому партії. Синок був ще той!

Хлопці прозвали його Машкарою за нездорову пристрасть до масок. Я багато наслухався про Машкару, хоча в тій компанії ніколи не був.

Я ніколи в житті не був і ніколи не буду ні в зграї ні в стаді. Я ніколи не був і не буду ні шакалом ні бараном.

Машкара придумав жорстоку і безглузду гру. Хлопці мінялися одягом і масками. Після чого починали один одного копати ногами. Часто трапляло-

ся, що під час такої сліпої гри, якийсь слабак зачіпав сильного, або, не дай бог, самого Машкару. Той знімав маску. Тоді нещасному не заздрих ніхто. Бо ж скоро міг опинитися і сам на його місці. Навіть якщо побитий хлопчина з важкими травмами опинявся в лікарні, все закінчувалося нічим.

Жоден злочин банди Машкари навіть не починали розслідувати.

Хлопців в масках привозили до міліції. Батько – начальник закривався в сином в окремій кімнаті і добряче лупцював того. Але від цього, син ще більше озлоблявся. Навіть якби когось і убили, все одно закінчилося б нічим.

Все місто знало хто ховається під масками. Але місто одягло маски ідіотів: «Нічого не знаю, нічого не бачив, нічого не чув»

Про Машкару я чув, але ніколи його не доводилось бачити.

Вперше з Машкарою познайомився на початку дев'яностих. В ті часи з'явилися люди, серед яких було модно носити червоні малинові піджаки і масивний золотий хрест на величезному товстелезному золотому ланцюгу.

Мені, журналісту, дуже хотілося написати про одного з перших, справжніх мільйонерів. Тоді навіть такий розхожий вислів побутував: «Розкажіть, як ви заробили свій перший мільйон?»

Одного разу в редакцію прийшли чоловік п'ять. Всі – спортивної статури, всі – з бичачими шиями, що починалася прямо від плечей. Всі в дорогих чорних костюмах і при галстуках. Мене взяли під руки і вивели з редакції. При цьому той що був позаду, ще й штовхав пальцем. Було таке відчуття неначе в спину упирається дуло пістолета. На вулиці посадили в чорну машину. Так і промайнуло в голові: «чорний ворон». Але то була дуже дорога іномарка. І мене везли не в підвал НКВС, а в офіс звичайного бізнесмена. Це зараз в Полтаві тисяча мільйонерів. А тоді мільйонер, то було щось неймовірне.

Мільйонер погодився дати інтерв'ю. Скоріше за все, цей, новоспечений нувориш, не мав поняття, чим відрізняється журналіст, наприклад, від багри.

Мабуть сказав своїм охоронникам: «Привезіть мені його!». Вони поїхали і привезли. Мене везли на задньому сидінні, а по боках сиділи двоє. Я боявся навіть опустити очі хоч, цікаво було глянути, чи тримають вони в руках зброю? Ні, я не боявся. Я був шокований, Тому що ніколи ще в житті мене таким чином не возили брати інтерв'ю. Таке я бачив хіба що в американських гангстерських фільмах.

Мало не біля кожних дверей в офісі стояли охоронники в чорному. Стояли на витяжку. Мені показалося, що зараз мої проводжаючі скинуть праву руку в до болі знайомому жесті: «Хайль, Гітлер!».

Першим мільйонером став син начальника міліції і племінник секретаря обкому партії, відомий в місті під прізвиськом Машкара.

Пізніше я зрозумів, чому мене привезли до офісу Машкари таким дивним чином.

По іншому він не вмів. Він не знав, як може бути по – іншому. І до його батька точно так доставляли людей на розмову. І його дядько – комуніст так викликав на розмову потрібних людей. І його дід – чекіст так розмовляв з людьми. І його прадід – більшовик діяв точно так.

Так він і перший мільйон «зробив». Поїхали хлопці на завод і сказали: «Тепер це належить нам!». Точно так відбирав у багатих його прадід – більшовик. Коло замкнулось.

Машкара хотів виграти вибори. Від газети йому потрібен був імідж. Поки що, він і сам не знав, яку маску одягнути. Професійних «піарників» в той час ще не було. Це потрібен був зробити я, журналіст. Яку маску краще одягнути? Благодійника? Того, хто «зробив себе сам»? Щедрого мецената, людини великого серця, в якого болить за бідних, убогих, обездолених? Багатий про всіх покікується!

Син чекіста

Стати комуністом було водночас і просто і важко. Просто, тому що достатньо вивчити «Устав КПСС», читати партійні газети, говорити «те що потрібно», а не те, що ти думаєш, або не дай бог, ляпнути те, що почув від сусідів біля під'їзду.

Якщо не будеш дурнем, в партію приймуть. І тоді всі дороги в житті тобі відкрито.

А важко через те, що не кожен може кривити душою і носити маску. А носити маску все життя, ой як не просто!

Взяти хоча б дядька Машкари, заступника Першого секретаря обкому партії.

Заходить той до Першого. Заходить до давнього друга. Вони з дитинства товаришували. Бо і батьки в них були комуністами. Стороннім туди входу немає.

Отож, заходить Заступник, і перед тим як відкрити важкі різьблені двері з золотою ручкою, одягає машкару.

Це маска собаки. Вірного пса. Служити! Лежати біля ніг! Охороняти спокій Першого від настирливих сторонніх! Якби Перший подивився під маску, жахнувся б.

Але він прекрасно знає, що знаходиться під личиною. Він знає, що заступник думає про нього. Знає і не надає цьому уваги. Бо сам такий. Бо то правила життя комуністів. Всі хто без маски – чужі!

Не вмієш носити маску – нічого тобі в партії робити!
 Що там під маскою, що думає Заступник, зрозуміло:
 – Сидить, моє місце займає! Це я достойний бути в цьому кріслі! Воно ж тупе.

А крісло рано – чи пізно все одно буде моїм.
 Знає Перший, що старий товариш, друг дитинства думає, але виду не подає. Він старий комуніст, добре засвоїв головну заповідь. Заповідь, яку не написано в Уставі партії: «Ложь оправдывает цель! А ложь – это нужная маска, которая всегда под рукой».

Тому Перший, в залежності від того хто перед ним, одягає відповідну маску. Цього разу, побачивши заступника, одягнув маску змореного, заклопотаного, загнаного, мокрого від роботи коня.

Вдома Перший одягає маску люблячого чоловіка, хоча, за якусь годину до цього, перед коханкою був в масці нещасного, котрому не поталанило в особистому житті.

Якби тільки жінка почула хоч декілька слів з тих, що про неї говорив її чоловік коханці!

Благовірний жодного разу в житті не зняв перед нею маску.
 Чоловік давно вже «не ліз до жінки» вночі. А вона не просила. Їй це було не потрібно. Адже жінка Першого, як будь громадянка Країни Масок, і сама без маски ніколи не ходила.

Сорокарічна жінка більш за все любила молоденьких хлопчиків. Зраджуючи з таким хлопчиком, згадувала чоловіка і ледве стримувалася щоб не засміятися. Згадувала величезне черево благовірного, його важке дихання, його сопіння, його часті невдачі в ліжку. Часто вона його ненавиділа. Часто їй хотілось від чоловіка блювати. Але треба було терпіти! Треба було ще поставити на ноги сина. А без високого батькового становища і репутації «порядного сім'янина» це було неможливо. Система пильно слідувала за тим, щоб на масці партійного функціонера не було жодної чорної цятки! Інакше партійна кар'єра полетить в прірву. А з нею і всі блага, а з нею відвернуться вчорашні впливові друзі. Без маски – людині повний гаплик!

Всі вони жили в країні, де без маски ходити було непристойно. Навіть небезпечно! Від людини без маски всі сахалися! У того, хто говорив правду не було друзів. Такого всі обходили десятою дорогою. Людину без маски здалеку бачили в державних установах: «Знову цей дурень прийшов правди шукати! Як воно вже всім уже набридло!»

Той хто не носив маску, чужим був для всіх. Порядних людей він дратував: «Все одно в цій країні нічого не доб'ється!»

Непорядні з такого тільки сміялися, глузували, в спину пальцем тикали: «Бачили такого ідіота? Правду він шукає». Так всі в масках і жили.

Син Ворога народу

Ось сусід. Побачивши здалеку – чомно вітається. Капелюха знімає. Навіть вклоняється.

А це ж він на його батька строчив доноси. Строчив доноси на свого друга. А той нічого не знав. В Країні Масок це було звичним явищем.

Друг так ніколи і не дізнався, завдяки кому родина потрапила до Сибіру. Отож, один потрапив в Сибір, а інший всю війну простояв в так званому «загороджувальному загоні»

Це наші ж солдати, котрі стояли за спинами наступаючих. Вони мали наказ стріляти в тих, хто насмілиться відступати.

Одного разу на мушку потрапив.... Боже, невже він? То був друг дитинства. З колишніх «ворогів народу», переселенців в Сибір створили загін і відправили в штрафний батальйон. Для того щоб «искупить кровью вину перед народом».

Чи терзала зрадника совість? Чи мучили докори сумління? Чи відчував сувою вину перед товаришем?

Друг, звичайно, є друг. Але як же хотілось зробити комсомольську кар'єру! У нього ж дід революцію робив! Був героєм громадянської війни! Він навіть перед смертю взяв з сина слово, що нащадки не зрадять «великій ідеї», будуть справжніми комуністами. Правда діда розстріляли як ворога народу.... Але це зовсім інша історія.

Комсомольська кар'єра! Ось що снилось, ось про що мавив внук старого більшовика!

Для того, щоб тебе помітили старші товариші – комуністи потрібно було довести, що ти безжальний до ворогів народу! Навіть якщо це твої друзі.

Так його товариш опинилися з батьком в Сибіру, в заслання.

І ось вони знову зустрілись. Один на мушці, в іншого. Натискуй пальцем на курок!

Він би і натиснув, як вчив товариш Сталін: «Жодної пощади до ворогів народу!». Тримає палець на курку, а сам думає:

– Петько? Та який він ворог ?

Справжнім ворогом був Сталін. Про що навіть в думках боявся сам собі сказати.

Син Більшовика

Недавно розстріляли батька. Батька оголосили ворогом народу. Це його батька, який проливав кров за революцію!?

Як старому більшовикові, батькові, надали неймовірний привілей. Пе-

ред розстрілом дозволили попроситися і поговорити з сином.

Батько сказав:

– Синку, це потрібно зробити! Мене все одно не врятувати, а тобі ще жити. Врятуй хоч себе!

– Тату, та як же це? Як я це зможу зробити?

– Сину, дай слово, що зробиш це!

Через кілька днів в газеті вийшла стаття: «Син отречається и клеймит позором своего отца – врага народа!»

Спасибі батькові. Дякував йому все життя. Батько його навчив головній життєвській мудрості: «З відкритим обличчям на світі не вижити!»

З пролетарською безпощадністю!

Ще до революції, коли батько вчився в гімназії, у нього теж був друг.

Заходив було до друга в гості. Мати завжди чаєм пригощає.

А його рідна мати вдома ніколи чаєм не пригощала. У них на таку розкіш вічно грошей не було.

Батько товариша працював залізничним інженером.

Інженер завжди повертався додому з гостинцем. То бублик синові принесе, то яблучко десь по дорозі зірве.

А йому батько ніколи нічого не приносив. Приходив п'яним, ловив сина і бив кулаком по голові.

Батько друга завжди цілував матір і завжди питав чим допомогти. То води з двору принесе, то дров.

А його батько, якщо разом з матір'ю не пив, то бив її.

Хлопчик носив маску під якою була ненависть. Цих людей він ненавидів! Ненавидів лютою пролетарською ненавистю! Хоча яка там вона у біса «пролетарська»? Його батько ніколи пролетарем не був – ледар, п'яниця і голодранець.

У тих в кого були руки в мозолях – у робітників більшовики вкрали слово «пролетаріат». Пролетарями назвали всіх ледарів і голодранців.

А ось усіх хто не був бідним і голодранцем назвали «контрою». Залізничний інженер, батько його товариша, ніколи не був багатим. Так, він був інтелігентним. Був освіченою порядною людиною.

Для голоти, ледарів, різноманітного зброду – що багаті, що інтелігентні однаково були ворогами.

Як вважають деякі історики, після більшовицького перевороту Україна якраз і не стала незалежною державою, через те, що більшість простого українського народу помилково вважала інтелігенцію такими ж буржуями. Якщо людина чисто одягнена, ввічливо розмовляє, не вживає нецензурних

слів – значить вона «буржуй». Страшна безглузда маячня! Тому сам по собі «комунізм», влада «пролетаріату» приречена.

Ненависть! Пролетарська ненависть заливала очі! І ось нарешті, час розплати настав!

Вже наступного дня після того як більшовики захопили Полтаву в місті з'явилися оголошення:

«Всем гражданам предлагается кожаные костюмы(брюки и куртки), которые у них имеются, под угрозой самой строгой ответственности сдать немедленно райкомам для губкомиссий помощи фронту»

Син «пролетаря» подумав про себе, а чому він повинен чекати? Він сьогодні господар, він – «гегемон»! Піди і відбери все, що хочеш! Сам товариш Ленін закликав бути безпощадним до ворогів революції! До всіх ситих, «грамотних», до всіх гадів котрі п'ють чай з самоварів з бубликами! Він знав у кого є добротна шкірянка! У залізничного інженера! Того вже відправили до концтабору. В жовтні 1920 в Полтаві відкрили табір для перевиховання «контрреволюційних елементів». Синочка інженер від гріха подалі відправили кудись в село до баби з дідом.

Жінка була дома одна.

Як це було завжди, та зраділа побачивши на порозі синового друга. Відразу почала клопотатися, поставила самовар.

Так як закипав самовар, так закипало у парубка всередині. Він і сам не знав чому, але все більше і більше його душу переповнювала лють. Ця жінка ніколи навіть слова поганого йому не сказала. Але як же він її ненавидів!

– Заткнись сука! Заткнись! Заткнись!

Юнак вихопив шаблю і почав трошити в домі все підряд. Господарка мовчала. Вона відкрила рот і оніміла.

Хто таке міг уявити? Це не могло приснитися в найстрашнішому сні!

– Трахати тебе треба, свинюматка буржуйська!

Дістав з гардероба шкіряну куртку залізничного інженера, одягнув шкіряні штани. В такому одязі йому не соромно було і в таборі служити.

Там, на «перевихованні в таборі» було немало його колишніх друзів. До багатьох із них в нього були давні рахунки.

В концтаборах проходили «революційне перевиховання» тисячі представників класів і прошарків, котрі вважалися реакційними – власники заводів і магазинів, чиновники, духовенство, офіцери.

Багато в чому це нагадувало сучасну виправну колонію. Різниця тільки в тому, що в наш час людину позбавляють свободи за злочини, а тоді в табір міг потрапити кожен, кого запідозрили в антирадянських настроях.

День табірних утриманців проходив за встановленим, планом. Час вста-

вання, час обіду, вечері, вихід на роботу і її закінчення, навіть коли мити руки, все робилося за сигналом.

Там всі працювали.

При концентраційному таборі була кузня, столярна майстерня, шевська майстерня, кравецька. Там була пасіка.

Перші табори з кузнями і шевськими майстернями перетворилися в «материки ГУЛАГ» – штучно створені армії безкоштовної робочих сили, яка будувала Біломоро – Балтійський канал, валила ліс в Сибіру, добувала в колимських шахтах золото.

Фактично то був прообраз майбутньої держави. Всі працюють на країну. Біля кожного стоїть наглядач. Всі ходять строєм. Всі живуть за строгими правилами затвердженими зверху.

В таборі є читальня, котра отримує харківські і московські газети. Кожна буква в газеті перевірена цензором. Влаштовуються мітинги. На мітингах проголошуються написані зверху і затверджені лозунги.

Більше семидесяти років громадяни будуть ходити в масках і тільки строєм.

Страх серед натовпу

В натовпі я задихаюсь. Від будь якого скупчення людей мені стає погано.

Коли переповнений автобус заносить на поворотах, я починаю гадати, на який бік він перевернеться. Якщо на той бік, з якого стою – буду довго задихатися, не в змозі вибратися з під маси тіл. Довга і важка смерть в натовпі.

На стадіоні оголосили про закладену бомбу. Всіх попросили дотримуватись спокою і організовано виходити. Можна здогадатися, що почалося на стадіоні! Я вже попрощався з життям. Я був впевнений, що ніяких вибухівки немає. Але ще більше я був впевненим, що буду роздавлений під сотнями тіл.

Якось на поминках опинився в найдальшому кутку стола. Сидів серед зовсім незнайомих людей, як це нерідко трапляється на похоронах рідних. І звідки вони беруться? Їх завжди так багато! Ці невідомі мені родичі нализалися, заглядали п'яними мордами в очі, говорили, щось образливе. Варіантів залишалося не багато. Можна було делікатно призвати до розуму цього типа в якого взагалі не було лоба! Не зрозуміло де в того закінчуються брови і звідки починається шевелюра. Замість обличчя – одна величезна щелепа з золотими фіксами.

Можна було встати і вийти. Але про це годі було навіть думати. Можна

було взяти і одягти на голову «далекому родичу» тарілку з холодцем. Це був теж не найрозумніший варіант.

В натовпі я задихаюсь.

Я задихаюсь, коли мене змушують іти строєм. Я задихаюсь, коли мене змушують збирати безглузді документи. Я задихаюсь, коли людина в формі тримає мій паспорт і підозріло дивиться. Я задихаюсь, коли читаю довгі списки – породження авторитарних режимів: ліміти, норми використання, правила поведінки, інструкції, циркуляри, нормативи. Я задихаюсь, коли бачу великі червоні букви: «Увага!», «Стій!», «Забороняється!» «Не підходити!» «По газонах не ходити!», «Квіти не рвати!», «Зупинятися забороняється», «Пред'явити перепустку в розгорнутому вигляді» Мені стає погано, коли навіть таким, здається дрібним способом, в мене відбирають частину свободи і людської гідності.

Коли стоїш в черзі, розумієш, що тебе принижують. Хоч ніхто тобі поганого не говорить. Ніхто не ображає. Навіть ввічливі всі. Чемно запитують «хто останні»? Всі терпляче стоять і мовчки чекають. Вони звичні – все життя чогось чекати.

Ще не народилися, а вже чекали. Ще в утробі чекали коли прийде комунізм. Чекали черги в дитячий садочок. В яслах чекали черги до одного горшка на весь дитячий садок. Їм, говорили, що в державі важкі післявоєнні часи, і горшків на всіх не вистачає.

Потім їх строєм водили на прогулянку. Вихователька пильно слідувала, щоб ніхто не зробив «крок вліво – крок вправо».

Дітки не знали, що за цей «крок вліво – крок вправо», за цей випадковий крок, в Магадані і Воркуті людину відразу вбивали.

Коли почали ходити до школи, в класі на всіх не вистачало підручників. По черзі користувалися однією книжкою.

Збирати металобрухт школярів водили строєм.

Строєм їх водили на День Перемоги до пам'ятника загиблим землякам. Перед цим директор і фізорг розмічали, креслили вапном на траві, де який клас повинен стояти. Класні керівники пильно слідували, щоб не дай бог, хтось не вийшов за червону лінію.

В черзі вони будуть стояти до самої смерті. До самої смерті вони будуть бачити потилицю людини попереду. До самої смерті будуть бачити закриті двері, до яких так далеко! В черзі в пологовий, в черзі, до лікаря, в черзі, на квартиру, в черзі за соціальною допомогою, в черзі в похоронне бюро, в черзі, за ковбасою, за довідкою про склад сім'ї, в черзі заплатити за комунальні послуги.

Я хворий. В натовпі мені стає погано. Я задихаюсь в натовпі. Мені хочеться свіжого повітря.

Мороховець

«В морі ховець...»

29 жовтня 1955 році над Маккензієвими горами зійшло величезне криваве сонце. Небо полум'яніло, наче під час пожежі. Схожого кривавого кольору була і вода в Севастопольській бухті. І мертва тиша! Повний штіль. Здавалося, вода в бухті завмерла від скорботи. Над хвилями виднілось днище перевернутого лінкора «Новоросійськ». Немов хребет велетенської риби, чорна гігантська туша метрів на два з половиною піднімалася з води. Навколо сновигали буксири та аварійні кораблі. На одному з буксирів з – під днища перевернутого корабля почули стукіт. Там знаходяться ще живі люди! Видно було, як рятувальні катери зупинилися. Один з аварійних буксирів наблизився до днища «Новоросійська». Кілька рятувальників висадилися на кіль перевернутого корабля. З буксира передали шланги і почалася важка робота. В днищі потрібно було вирізати отвір. А товщина броні 407 мм.

Навіть з берега апокаліптична картина мала жахливий вигляд. А тепер уявіть, як відчували себе моряки, ще живі люди що опинилися в пастці. Адже кисень закінчився. Під водою вже почали задихатися.

Як з'ясувалося згодом, під час вибуху в машинному відділенні «Новоросійська» перебували моряки. Вибух був потужним, корабель дав крен на правий борт. А коли перекинувся, люди, що залишилися, з жахом зрозуміли, що з кожною секундою повітря стає все менше.

Моряки розуміли – жити залишалося недовго, – згадував старий моряк, свідок і учасник трагедії Борис Яремко.

На щастя, серед приречених знайшлася сильна духом, мужня людина – старшина першої статті. В темряві старшина зумів зібрати товаришів. Владно наказав припинити паніку! «Тримайтеся біля мене!» Були й такі, хто пропонував співаючи «Варяга», ковтати воду з соляркою. Старшина знав азбуку перестукування і, до ранку бив гайковим ключем по корпусу корабля. І моряків почули! На запитання: «Скільки вас?», – відповіли «більше десятка». Коли автогеном вирізали люк розміром метр на метр, нагору підняли дванадцять чоловік. Двоє згодом зійшли з розуму. Всі хто там був, – зовсім молоді хлопці – в одну ніч геть посивіли.

Протягом багатьох місяців після трагедії лінкора «Новоросійськ», в Північній бухті Севастополя спливали і спливали тіла моряків.

У післявоєнній історії Севастополя, та напевно і всієї історії Військово – Морського Флоту, не було страшнішого дня ніж той.

Що сталося насправді, так до кінця і не дізналися. В носовій частині флагмана Чорноморського флоту лінкора «Новоросійськ» прогрімів вибух величезної сили.

– А я не можу у воді потонути, – сміється колишній моряк, що розповів цю історію. Я заговорений від смерті у воді. Може тому і на флот потрапив, а не в сухопутні війська. Мого прашура звали Мороховець. Знаєте хто такі мороховці? То був перший козацький «морський спецназ». Мороховці уміли сховатися від ворога під водою і довгий час там сидіти. Чи то в засідці чекати, чи то сховавшись від противника, який мав явну перевагу.

Під час розвідки, або уникаючи переслідування, козак занурювався у воду і дихав через пусту очеретину.

Уже в ті часи запорожці мали власні підводні човни. Мали свій морський спецназ. Несподівано для противника запорожці могли вийти прямо з моря. Для цього – топили човни, а самі наближались під водою до берега. Раптово вискочивши з води, як диявол з пекла, козаки кидаючись на противника, наводили на ворогів містичний жах. Уявіть собі – море як на долоні – чайка непоміченою не пролетить! А тут, раптом з під – води козацький «спецназ»! Це ж сучасні підводні диверсійні сили!

У запорожців було багато такого, що переймали в арміях інших держав. Наприклад у романі «Вогнем і мечем» польський письменник Генріх Сенкевич розповідає, як під час облоги Збаража, аби врятуватися, поляки використали досвід козаків – мороховців.

Серед обложених в Збаражі ляхів почався голод. В фортеці закінчилася вода і порох. Єдиний шанс врятуватися – послати звістку королю, попросити того виступити під Збараж і врятувати обложених. Але як це зробити, коли фортецю щільно оточено козаками і татарами? Миша не пролізе. Був всього лише один шлях – спробувати пробратися мимо ворожих дозорів по дну водоймища. Ось як описує це Генріх Сенкевич:

«Перепливти освітлений ставок посередині годі було навіть і думати. Будь який предмет з легкістю міг бути поміченим. Тому Скетуський вирішив обійти ставок вздовж берега.

Але і цей шлях був небезпечним. Під сонною водою, біля берега, хоч і доходило всього лише по кісточки, ховалась твань глибиною в лікоть і більше. Після кожного кроку Скетуського слідом за ним з дна спливало міради бульбашок. Їх булькання добре чути було серед тиші. До того ж, хоч і рухався повільно, хвилі від нього розходились колами. Досягнувши вільного від очерету простору, хвилі переламували світло місяця.

З густого очерету піднімались хмари комарів, клубочились в лицаря над головою, сідали на обличчя, на очі, боляче кусали, дзвеніли і співали над вухом жалібних своїх псалмів.

Збаразький ставок був жакливим. Вода в ньому здавалася густішою звичайної і смерділа трупами. У воді гнили сотні, тисячі татар і козаків.

А що, як слизькі руки несподівано його обхоплять, або зеленуваті очі глянуть раптом з – під ряски?

Довгі стебла водяного латаття спутали коліна, і волосся встало дибки: Чи не втопленик, бува, стиснув його в своїх обіймах, щоб ніколи більше не відпустити? «Єзус, Марія! Єзус, Марія!» – тільки і шептав на кожному кроці лицар.

«Віг мору ховець...»

Версію про те, що прізвище Мороховець означає «той, хто ховається в морі» наводить в своєму «Етимологічному словнику українських прізвищ» Василь Ірклівський. Припущення, як на мою думку, надзвичайно сумнівне і мало ймовірне. Але все ж таки як один з варіантів, його теж не будемо відкидати.

Більш вірогідним є інший варіант походженням прізвища Мороховець. На думку автора цієї книжки «Мороховець означає буквально: «той хто врятувався, сховався від мору, від чуми».

Можливо, той хто хоронив померлих від чуми, від мору.

Епідемії – повсюдне, часте явище тих часів. Не могло воно не залишити слід у прізвищах! До того, ж людей, що пережили мор, було дуже мало. А незвичність людини, особливості її долі, поведінки, фізичні ознаки, якраз і ставали частіше за все приводом для того, щоб дати людині прізвисько.

Врятувався від чуми! Один з тисячі! А як можна було врятуватися від мору?

Єдиним способом врятуватися від пошесті – тікати якомога далі. В Європі в ті часи навіть заклик такий був *Cito, longe, targe* – «швидко, далеко, надовго». Тікати з зараженої місцевості якомога швидше і якомога далі. Тікати і ніколи не повертатися!

Багато городян тікали з міст, ховались в степах, по лісах, селились в горах.

Хоча це не завжди могло врятувати. Адже варто було хоч раз дихнути повітрям зачумленого міста, як людина вже була приреченою.

«При кожному вдиханні, у жителя середньовічного міста виникала думка, – чи не з цим ковтком повітря, що я вдихнув, прийшла до мене смерть?» – читаємо в літописах північної Іспанії.

Населення охопленого мором міста рятувалося втечею. Але це не допомагало – більша частина втікачів помирала прямо в дорозі.

«Від чуми не було людині порятунку де б він не жив – ні на острові, ні в

печері, ні на вершині гори...» – писав знаменитий візантійський письменник – історик Прокопій Кесарійський.

Навіть той, хто зумів добратися до воріт іншого міста, приходив у відчай. Чужинців не пускали. Люди боялись допомагати, відмовляли біженцям у їжі та воді. Але це не рятувало тих, хто збирався перечекаати лихо за фортечними мурами – дуже швидко і воно вимирало.

Перша пандемія чуми, яку називають Юстиніановою, забрала більше ста мільйонів людських життів на Сході і двадцять п'ять мільйонів душ в Європі.

Друга пандемія чуми забрала половину населення Європи

Знаменитий італійський письменник Джованні Бокаччо на собі відчув, що таке епідемія чуми. Його знаменитий Декамерон був написаний завдяки пошесті. Адже письменнику з товаришами довелося ховатися у відлюдному місті. Як влучно сказав Бокаччо, «хвороба переходила від людини до людини точнісінько так швидко і невідворотно, як вогонь охоплює сухі гілки...»

Трупи загиблих залишались лежати в будинках. Жоден священник, жоден родич – чи то був син, чи батько, чи хтось із близьких – не наважувались туди ввійти. Тому хто винесе і закопає мертвих пропонували будь які гроші. Але навіть за великі гроші займатися брудною небезпечною роботою ніхто не хотів. Будинки померлих стояли з відкритими настіж дверима. Стояли з усіма своїми скарбами, грошима і коштовностями. Будь хто міг зайти туди і взяти все, що хотів. Але нікому було заходити. Бо всі в місті померли. Були міста, де чума вбила всіх жителів.

За твердженням середньовічного історика Фруассара в XIV столітті від чуми загинула третя частина світу Це підтверджують і сучасні історики.

Деякі регіони, наприклад Скандинавія, повністю обезлюділи.

Якщо хтось думає, що чума залишилася в далекому минулому, той глибоко помиляється.

Останні пандемія в кінці XIX століття прокотилась Індією.

В цій країні чума вбила 6 мільйонів жителів.

У Франції за 70 років (1600 – 1670) від чуми загинуло два мільйони людей.

Людина помирала дуже швидко, іноді за кілька годин після того, як отримала збудник, який передавався з блохами.

Більшість заражень бубонною чумою переходила через блошині укуси.

В той час будь яке середньовічне житло, був то палац чи злиденна халупа – кишіли блохами

Під пахвами або в паху з'являлися гнійні нариви – бубони розміром з великий апельсин. Температура тіла піднімалась до сорока і вище, неймовірний головний біль, блювота. В безперервній лихоманці жар змінювався

ознобом, хворий страждав від безсоння, його мучили жажливі видіння, періодично спалахували напади люті. Дихання хворого ставало прискореним, коротким, часто супроводжувалось кашлем з кровохарканням або мокротою. Кров і всі виділення темніли до чорноти, язик висихав і чорнів. Трупи померлих теж миттєво чорніли. Звідси назва бубонної чуми – «чорна смерть»

Під час мору стояв неймовірний, важкий запах тіл, що розкладалися.

Крім бубонної, була ще легенева чума, що розповсюджувалась зі швидкістю пожежі. Людина вмирала впродовж кількох годин. Легенева чума бивала цілі міста до останнього жителя включно.

Розповсюдженню чуми в Середньовічній Європі сприяла жажлива анти-санітарія.

Про каналізацію в середньовічній Європі ніхто не знав, хоч і була та каналізація ще за Древнього Риму. В містах нечистоти текли прямо вздовж вулиць, Помії виливались з вікон. В Парижі були навіть вулиці з відповідними назвами – вулиця Гімняна, вулиця Вонючого Гімна, вулиця Сечі. Давайте сюди, що в ті часи люди практично ніколи не милися.

Догляд за власним тілом вважався неабияким гріхом. «Здоровим тілесно, і в особливості молодим за віком, слід вмиватися якомога рідше», – радив Святий Бенедикт. За все своє життя Свята Агнеса жодного разу не милася. За таку ревність, мабуть і стала святою...

Все ж таки, чи були, питаєте, випадки, коли людина виживала під час пандемії? Так, були, хоч і не часто, але подібне траплялося. Бувало так що гнійні бубони проривалися, гній виливався назовні. Після цього починалось повільне видужування. Щасливців, що дивом залишилися живими під час мору, називали «мороховцями»

В Україну мор завжди приходив разом з іншими нещастями. Коли читаєш історію, складається враження, що Господь всім «єгипетських кар» посилав одночасно. Справді – страшна посуха, повальний мор, спустошливі нашествия саранчі завжди приходили разом. Так було в 1637, 1638, 1645 – 1650, 1677, 1686, 1710, 1748, 1749 роках. Я вже мовчу про те, що в цей час тривали ще й війни.

Як сховатися від усього цього? Хіба що втекти від мору в степ, а там сховатися від татар на дні степової річки, відсидівшись з очеретиною на дні.

Незважаючи на все, наші предки навіть в таких неймовірних обставинах вижили. Вижили, народили дітей, продовжили рід. І залишили неймовірно загадкове, колоритне прізвисько Мороховець

Наливайко

Образок перший

Коли чужі – свої. Коли свої – чужі

– Сивко, вставай!

– Пане сотнику, біда! Кришко, ворохобник, знову біля воріт.

– Та прокиньтесь ж, ради всього святого!

– Ні, так його не розбудити, давай відро води. По іншому, того хто спав, розбудити було неможливо. Не тому, що сплячий був лівим чи наприклад, любив довго спати. Вчора знову напився як останній кнорус.

Гу – у – х – х! Відро холодної води.

– О, прокинувся! Завбачливо відійшли якомога далі. Боязко визирали з – за дверей. Той, кого розбудили, славився непередбачуваним гарячим норовом. І таку людину, уявіть собі, грубо безцеремонно, розбудили.

Але сотник не образився. Нічого не став навіть розпитувати. Лиш кинув на ходу

– Знову Косинський? І вискочив на двір.

То була знаменита битва під Пяткою. Пам'ятна січа, де війська князя Януша Острозького і черкаського старости Олександра Вишневецького розбили козацьке військо на чолі з Криштофом Косинським. За різними даними в тому герці полягло від однієї до трьох тисяч козаків. Багато з них, зажили смерті від Северина Наливайка – сотника надвірної корогви князя Василя – Костянтина Острозького

Доля сина бідняка – ремісника повинна була скластись по – іншому, він міг бути не на боці Острозького, а на боці козаків. Але так вже сталося.

Брат Северина Демян служив в особистій церкві Острозьких. Коли Северин залишився без батька, якого по – звірячому вбив польський шляхтич, юнакові нічого не залишалось, як погодитися служити в надвірній сотні Костянтина – Василя Острозького. Дуже швидко Острозькі помітили хороброго, розторопного, міцного тілом юнака і поставили сотником особистого війська князя.

Ту ганебну мить, коли козацьке військо стояло навколішки перед князями і просило прощення, Северин Наливайко пам'ятав потім, все життя. Адже розумів – козаки були його братами. Розумів, що смерть багатьох з них на його совісті. І за кого воював? За шляхту, яка ще зовсім недавно закатувала до смерті батька?

Чужі в той час були своїми, а свої були чужими.

Дуже скоро, менше ніж через місяць після тієї події Северин Наливайко воював уже на боці козаків.

Образок другий

Коли свої = свої. Коли чужі = чужі

– Наливай! Наливай! Наливай! Що країв не бачиш?

Місто гуляє. В місті гуляють. Містом гуляють переможці. Переможці гуляють третій день поспіль. Ще б пак, взяли Ясси – столицю Молдови.

Три дні Северин Наливайко не лягав і не вставав. Він падав там де гуляв. Він гуляв, там де падав. Здоровий хлоп, – дивувалися бувалі в бувальцях козаки. Козаки вміли пити. Але так як пив цей – не пив мабуть ніхто. Недаремно ж Северина прозвали Наливаєм.

І пити було не гріх. Запорізьке військо Наливайка і Лободи переможно гуляло

Бесарабією, Молдовою, Валахією. Захопили фортеці в Цецорі й Сучаві, розбили війська молдавського господаря Арона.

Невже, питаєте, козаки забули смерть побратимів під Пяткою! Як же так, адже серед них навіть були ті, хто ще минулого року приймав участь у боях з військами Острозького і Вишневецького? Там було багато тих, хто ще зовсім недавно

схрестив в бою шаблі з Наливайком.

Зараз свої були своїми. Зараз чужі були чужими.

Наливайко купив Запорозьких вояків. Чи скоріше, підкупив. Чи якщо хочете, задобрив. Хай кожен думає в міру своєї порядності. Можливо Северин і був винен перед запорожцями. Але він щиро каявся. До того ж, до Острозького потрапив молодим зеленим юнаком, і сталося це в силу обставин. В червні того ж року маючи під рукою дві з половиною тисячі вояків, Наливайко напав на татар, що рухалися в Угорщину на підмогу туркам. Захопили чотири тисячі коней.

Уже в той час, командуючи загоном добровольців, Наливайко мріяв про союз з козаками. Але як це зробити? Чи пробачать йому на Запорозжі битву під Пяткою? Аби хоч якось залучити на свій бік козаків, Наливайко відправив запорожцям розкішний подарунок – півтори тисячі коней. Кожен – при повній збруї. Знав, коні то завжди найцінніший трофей, і найнеобхідніша для козака річ. Посланець від імені Наливайка став на коліна на козацькому Віче і просив від імені Наливайка вибачення за те, що під час повстання Кшиштофа Косинського той пролив козацьку кров.

Зовсім скоро козаки не тільки забудуть події під Пяткою, але й готові

будуть віддати життя за свого Северина.

Свої були своїми. Чужі були чужими.

Схоже, де свої, а де чужі, Наливайко до кінця не розумів. Наливайко для польського короля був злочинцем, і якби опинився у Варшаві, негайно був би страченим. Та ось який парадокс – козацький предводитель пропонує королю сприяння у створенні незалежної козацької української держави між Бугом і Дністром! На що розраховував? Очевидно на те, що король побоїться запорожців, а ідею створення незалежної держави сприйме як компроміс для примирення. Сьогодні це має абсурдний вигляд. Крім цього, Наливайко просив у короля двотисячне військо, сукна на одяг козакам та грошей, в якості відкупного,

Король видно від такої нахабності відкрив рота, так і забувши його закрити. Король не відповів.

Образок третій

Коли свої = чужі. Коли чужі = чужі

– *Wstawaj, skurwysynu!**

– *Wstawaj kurwa!*

– *Wstań, królu niedokończone!*–

Wstawaj, krolu Nalivay! Nalyemo szybko gardla cyny! Wiemy, że lubisz pić!

Ні, так його не піднімеш. Давай відро води.

Не розбудити короля. Мертвий король. Як мертвий лежить король. Біля короля учта крутиться. Вже пів року не знають як догодити королю. Найкращі наїдки, ті що останні злидні не їстимуть і то королю не дають. Два місяці їсти королю не давали, а він все не просить пощади!

Спати не давали королю. День і ніч над головою литаври бють. Давно повинен з розуму король зійти. Не може людина такого витримати! Ну не в силі таке нікому витримати! А він пощади не просить.

А вчора короля вивезли на площу. Коронували вчора короля. Виїхав король на залізному коні на площу. Червоний кінь, так жаром пашисть, близько не можна підійти. Так розжарили залізного коня, що кати обличчя закривали. І посадили на того коня короля України. Лист Северина Наливайка про Королівство Україна, про незалежну українську козацьку держава, не на жарт розлютив польського короля Сигізмунда. Видно саме тому під час катувань, під час приниження, Северину постійно нагадували про те що він «король»

* Вставай, сучий сину! Вставай курва! Вставай, король недороблений! Вставай, король Наливай! Наллемо олова в горло. Знаємо, ти любиш випити!

Наділи на Северина залізну корону. Прямо з горна витягли. Сяє корона на всю площу. Нарешті збулася твоя мрія Северине, ось ти і король. Король Наливай!

Кругом – чужі. Чужа, ненависна мова кругом.

А де ж свої? Може там, в Україні свої залишилися? Ні, там теж чужі. Були ще недавно своїми, стали чужими.

Видали козаки ворогам свого Бога. Власними руками вручили. На радість і втіху ворогам. Ох, і потішаються з Наливайка поляки! Вже потішаються так потішаються! Вже познущаються, так познущаються!

Видали козаки короля свого, на якого ще вчора молилися, за якого кожен раден був віддати життя.

До цього часу історики голови ламають. До цього часу ніхто не може зрозуміти, як же так сталося, що козаки зрадили свого ватажка, народного улюбленця і героя?

Не витримали облоги? Той бій під Солоницею поблизу Лубен навіки увійшов в історію України найтрагічнішою сторінкою. Заблоковані. Вмираючи від голоду. Під постійними обстрілами. Мовляв, не витримали козаки. Не витримали? Це про кого? Це, про козаків, з яких живими шкіру здирали, а вони ворогам в обличчя плювали. ?

Кажуть обдурив козаків гетьман С. Жолкевський. Це кого обдурили? Це тих, хто сам не раз так обводив навколо пальця королів?

Та ще й так, вводили у сором, що ті ладні були світ за очі тікати. Обдури-ти нашого брата? Не говорять такого, бо кури підслухають, сміятися будуть.

Ворог скористався розбратом серед керманичів? Не могли Любода і Наливайко владу поділити? Так, в цьому є доля істини. Це дійсно наша, суто українська риса – не вміння домовлятися і гризня за зверхність. Але й тут загадка.

Чому гетьмана Любоду, якого запідозрили у зраді – вбили. І тут же, самі ж, зраджують Северина Наливайка, який відмовляв козаків здаватися, ладен був померти, аніж потрапити в руки ворогам? Саме його видали ворогам.

Думається, десь там, серед обложених пролунав один, єдиний голос. Голос, який невпевнено, боязко запропонував здатися. Всі вже настільки були втомлені облогою, що той голос, став останньою краплею.

Як би там не було – то найбільша зрада, найганебніша сторінка історії України. І ніякого виправдання бути не може.

Отож, одинадцятого дня квітня місяця 1597 року стояв на Варшавському майдані серед сотень зівак один самотній український король Наливай. Один, один! Зражений тими, за кого проливав кров.

Чужий серед чужих, чужий серед своїх. Мабуть то для Северина і було найстрашнішим. Не катування, не голод. А саме те, що він був один.

Один на всій землі. Чужі були чужими. Свої були чужими.

Небаба

– О, баба!

Двоє козаків забачили попереду запаску.

По такій випуклій. Такій пружній. Такій гарячій. Такій бажаній дівочій сідниці не ляснути рукою було гріх.

– Лясь!

Ох! Аж піднімається, аж ворухиться, аж напружується! Нуртує невидима сила в козацькому тілі! Удержу немає, коли дивиться козак на ті сідниці!

– Лясь, – п'ятірнею по сідниці!

– Лясь! Лежить уже ляскало в будяках.

– Лясь!

Лежить другий в кізяках.

– Та це не баба!

– Ні, не баба!

«Бабу», як потім з'ясувалось, звали зовсім не бабським ім'ям Мартин.

Той Мартин закрутив панові хвоста. Так закрутив. Так зав'язав. Так загнуждав. Що довелося горопашному ховатися від гайдуків. А сховатися від гайдуків було важко. Не те що важко – неможливо. Гайдуки немов хорти винохували кожну заячу нору, де міг сховатися опальний панський холоп.

Не залишалося Мартинів нічого іншого, як відрізати вуса і переодягнутися в жіноче вбрання. Аби подалі втекти від панського маєтку. Мріяв Мартин добратися до Запорозжя. Та запорожці знайшли його самі. Знайшли несподіваним способом.

Кажуть всіх, хто приходив на Запорозжя, випробовували. Чи прибулець, часом «не баба». Правда таким чином як Мартин, не випробовували ще нікого.

– А ти не баба, питають парубка?

Хвиць, того в пику кулаком

Мимо...

Хвиць! Хвиць!

Мимо. Мимо. Мимо.

Спритним виявився майбутній козак. Ловко ухиляється.

Хвиць!

І запорожець, що не раз бував в бувальцях, вже й сам витирає червоні соплі.

– О, цей хлопець не баба!

– Ні, не баба!

– Точно не баба!

– А кашу можеш зварити? Як справна баба.

Ми косити будемо. А ти, як звариш, то піднімешся на гору, он на ту могилу, покличеш нас.

Візьмуть коси. Немов ідуть косити. А самі сховаються в очерет. Чекають. Зваривши кашу, вийшов хлопчина на могилу. Гукати став. Козаки чують, але не обзиваються. То він гукає, гукає да й давай плакати: «От занесла мене нечиста сила між сії запорожці! Лучче було б дома сидіти при батькові та при матері. А то ще перекипить каша, то прийдуть та битимуть, вражі сини! Ой бідна ж моя головонько! Занесла ж мене нечиста сила до проклятих запорожців!».

То вони, лежать в траві і говорять між собою: «Ні, це не наш!» «Ні, то баба!».

Повернутися до куреня, дадуть хлопцеві коня, грошей на дорогу і відпустять з миром: «Їдь краще додому. До матері під запаску. Нам таких не треба!».

А як трапиться розторопний хлопець, то, вийшовши на могилу, кликне разів зо два та й усе. Як не озиваються, то він каже: «Дідько вас забори, якщо мовчите, буду сам їсти кашу!».

Лежачи в траві, запорожці між собою говорять: «О, цей не баба!» Та, побравши коси йдуть до куреня. А він: «Де вас у біса носило, панове? Гукав, гукав, аж охрип, та щоб каша не перекипіла, то я й почав їсти». Запорожці глянуть один на одного і кажуть: «Ну, чуро, вставай! Годі тобі бути хлопцем: тепер ти рівний нам козак, не баба!».

Так одного з прибульців на Січ, не довго думаючи, після подібної розмови і назвали Небабою.

Всі козаки були не бабами. Всі були справжніми чоловіками. Але саме цей, на диво влучно відповідав своєму прізвиську.

Мартин Небаба – один зі старшин Богдана Хмельницького, начальник передового загону козацького війська в поході Хмельницького на фортецю Замостя, полковник Почеповський і Борзенський героїчно загинув під час битви козаків з військами литовського гетьмана Януша Радзивілла в липні 1651.

Мартин Небаба не забув яку участь в його долі, яке щасливе спасіння, який поворот в його житті спричинив той випадок, коли довелось переодягатися в жіночий одяг.

Козаки постійно кепкували з полковника Небаби. Але ці кпини часто наштовхували козацького воєначальника на геніальні рішення. Рішення, що не раз допомагали виграти вирішальні битви. Не рідко траплялося, що перемогу здобували завдяки комедії з переодяганням. Таку виставу Мартин Небаба запропонував влаштувати під час битви військ Богдана Хмельницького з поляками на річці Пилявці.

На світанку жовніри привели полоненого священика. То був переодягнений в рясу козак.

На сьогодні, те що придумав Мартин Небаба називають дезінформацією.

– Хмельницький так злякався вашої сили, – лепетав полонений, – що збирався вже тікати. Та вчора на допомогу козакам підійшли сорок тисяч татар. Хмельницький присягнув платити ханові, щорічну данину за що той підтримуватиме козаків. На допомогу козакам і справді опівночі прийшов татарський загін. Але в десять раз менший. Чисельністю всього лише в чотири тисячі.

Хмельницький розрахував час, коли на його думку, поляки допитали посланого провокатора. Цієї пори, на світанку вперед в наступ виставили татар. Своїх же козаків Небаба переодягнув в татарський одяг. Всі кинулися до річки з криками «Алла, Алла, Алла».

Побачивши це, поляки ще раз начебто впевнилися в тому, що священик сказав правду. Почалася паніка. Всі схопилися за зброю. Але кожен командував і ніхто не розумів, що робити. Тим часом козаки перетнули греблю і напали на польські шанці.

Частина козаків, вдавши відступ, кинулася назад за греблю. Шляхтичі зраділи. Ворог відступає. Але в той час як ляхи опинилися на греблі, наткнулись на цілий козацький корпус. Чи то туман був, чи то засідка. Але поляки зазнали величезних втрат. Як писав польський літописець того часу: «поляки орали землю списками і вистеляли все болото прапорами».

Неймовірно, але серіал з переодяганням продовжився.

Але цього разу без участі полковника Мартин Небаби.

Тікаючи з поля бою, Конецпольський, роздягнув селянина, зняв з того одяг і таким чином уникнув полону. Все військо поляків кинувши на полі бою майно тікало.

Загинув Мартин Небаба в бою під Лосвом. Загинув як личить справжньому чоловікові а не бабі.

Сили князя Радзивілла і козаків були нерівними. Пятнадцять тисяч козаків проти сорока тисяч ворога.

Але як зазначав сучасник, Мартин Небаба вважав себе непереможним

Зчепилися під Ріпками. Радзивілл зайшов у тил козакам. За кілька годин майже все козацьке військо загинуло. Як писав М. Костомаров «За кілька годин майже всі козаки полягли. Сам Небаба, після того, як залишився без коня, побіг. Йому заважав важкий панцир».

Литвини на конях напали на Небабу як зграя хортів. Він оборонявся. А коли відрубали праву руку – Мартин захищався лівою. Разом з братом своїм він поклав голову як воїн.

Таким був Мартин, що був справжнім чоловіком, а не бабою. Якому козаки дали влучне прізвисько Небаба.

Нечуй

Івана Семеновича переслідували запахи, звуки і кольори. З сусідньої квартири пахло свіжими пирогами. Його почало нудити. Уявив пухкі, підрум'янені, хрусткі, запашні, гарячі пироги.

Саме в цей час, наче навмисне, внизу надумали варити борщ. Борщ і свіжі пироги – це вже було занадто! Старий кинувся на вулицю дихнути свіжим повітрям. З кондитерської пахло цукерками, тістечками, щойно завареною кавою. В молочарню якраз завезли молоко. Тепле молоко пахло коров'ячим вим'ям. Здавалось, навіть шматки вирізки з під сокири м'ясника пахнуть не сирым м'ясом, а підсмаженим біфштексом. Запахи були повсюди. Кинувся в провулок, а там ринок. Весь базар провонявся салом з часником. Гори копченого сала, свіжого – з рожевими прожилками, з рудою, і майже білою, темною скоринкою Там було товстого сало – в долоню і було тоненьке – в два пальці. А поряд горами лежали кільця ковбас. Покупці відламували домашню ковбасу великими шматками. З темних пальців стікав жир. Кривились, щоб невдоволено бурчали і йшли далі. На базарі можна було непогано поспізнати. В сальних рядах відрізали «на смак» шматки сала, у молочарів брали пригорщами сир, пробували ложками сметану. У пасічників можна було покуштувати меду. Попробував і він учора, але відразу усе виблював за будкою шевця, виплюнув з кривавою піною.

Будь яке намагання вгамувати голод викликало спротив організму. Шлунок не сприймав нічого. Відчайдушно заперечував проти будь якої їжі. Від будь якої їжі відразу – нудило. Все через те, що ось уже три дні нічого не їв. Але від голоду – паморочилась голова. Коли старий відчував, що ось – ось може впасти, шукав найближчу стіну, дерево чи паркан. Прихилившись в якомусь брудному підворітті до облупленої цегли, сидів і чекав, доки повернуться сили. З очей котилися сльози. Взятися силам було нізвідки, але як не дивно, це допомагало. Очевидно, не рухаючись, організм відпочивав і це повертало сили. Тоді Нечуй чіпляючись за стіну міг звестись на ноги і потихеньку йти. Квітень видався холодним. Здавалось, що сонце не гріє, ноги геть задубіли, від світла очі сльозилися. Зачерпнув пригорщу води з фонтана, думав стане легше, але від води тільки ще більше стало нудити. З трудом тримався, щоб не виблювати. В цьому місті його знали всі. Майже кожен з перехожих знав його прізвище, кожен хто вмів читати, знав його книжки. Він був в дружніх стосунках з десятками людей. Але ж, прокляту-ща інтелігентська гордість!

Ні, в Києві таки були місця, де кожного голодного могли прихистити, нагодувати, сказати ласкаве слово. Вісімдесят притулків. Біля Андріївської

церкви, в Лаврі, щодня годували бездомних. Але йти туди йому було соромно. Бо він був письменником. Він був тим, хто все життя закликав до милосердя. Хоча, і писав про милосердя Іван Семенович своєрідно:

«... В браму вступив вже літній старець, плечистий, високий на зріст, поставний і трохи отилий, з червоним одутловатим видом і з синім носом. На плечі в його теліпались торби. Очі були червоні, як в неспросипленого п'яниці. Цей заводіяка гордовито зиркнув вилупленими сірими баньками на Галецьку й гримнув на неї по – московській: — Ти чого примостилась на моєму місці? Пішла геть. паскудо, отуди далі! Яка мудра! Знає, де раки зимують. Оступись собі геть! Отуди йди між оту мужсву! Галецька оступилась, посунулась трохи далі й стала на нижчому східці. Але незабаром знов надійшов такий самий прудивус з червоними очима, з сивими бурцями та з червонястим носом, став вище од Галецької й крикнув на неї. — Ти, бабо, чого тут примостилась зверху? Твоє місце он тамечки між отими сліпими бабами та мугирями, де стоїть ота вся каліч! Ото подла! присурганилась – таки, сюди! Як штовхну тебе в потилицю, то рачки полізеш отуди по сходах наниз. Це вже сходилась найдужча голота, усе п'яниці, з ледачих п'янюг міщан та з старих пройдисвітів москалів, навіть з офіцерів. Сходилась прохацька аристократія, що займала найласіші й найдодігніші місця в галереї коло Печер та коло церков біля самісіньких дверей, де перепало більше шагів та бубликів. Галецька злякалась, їй чогось здавалось, що вона знов попалась у руки своїй невістці або лихій свекрусі, або потрапила до якихсь убійників та розбишак. Вона оступилась ще нижче на один східець: боялась, щоб справді цей витрішкуватий дідуган не телепнув їй по потилиці кулаком. Незабаром прочани полились, ніби річкою, в галерею, попростували до Печер. В довгій галереї старцівський гомін та лайка одразу уцухли. Старці з синіми носами одразу збіднилились, посмирнішали, позгорблювались, похиляли спину й голови й одразу неначе поменшали й знемоціли. Усі старці ніби занявчали й застогнали жалібними голосами, просячи милостині. Руки й кукси попростягались по довгелецьких рядках. В декотрих старців голови на поскручуваних в'язах затрусилась, аж затіпались, неначе в пропасниці. Подекуди виривавсь з густого шепотіння та канючіння різкий дикуватий крик якогось німого каліки, в котрого й рот не стулявся чи незумисне, чи й навмисне. Десять ніби дзеленькав в дзвоник високий альт сліпчихи. Поміст на платформах та на сходах загув, заторохтів та задвигтів під ногами в прочан, неначе хто пригравав у здоровецький велетенський бубон до пуску та клекоту прохачів» А тепер, бач і сам... Скажуть, відомий письменник, а жебракує. Ні, не повірять. Хто ж в таке повірить? Де ви таке бачили – знаменитий письменник жорстоко голодує? Звісно, жодна людина в це не повірить! Таке з ним уже було. Пере-

стріли якісь уркагани. Давай, – кажуть, – старий пердун гроші. І ножичком легесенько так, до шиї. Думали, як письменник, то грошей дівати нікуди. Вивернули всі кишені, а там навіть хлібних кришок немає. Він сам вчора увечері кишені вивертав, щоб їх знайти. Пожаліли його вуркагани, дали на хліб. Урки бач, дали, а Президент – ні. Але про участь в його долі Президента України Іван Семенович Нечуй – Левицький так ніколи і не дізнається...

Нечуй

Доведено – прізвище впливає на долю людини. Псевдонім завжди впливає з долі людини. Прізвище з яким народився – визначає долю. Прізвисько – це доля. Вулиця – в імені не схибить, будьте певні! Псевдонім людина вибирає сама. В ньому одночасно і закладена від народження карма і доля, на яку сам себе прирікає автор. Все це разом – було в імені Нечуя. Нечуй сам собі підписав присуд. За однією з версій, псевдонім Нечуй, Левицький взяв, будучи семінаристом. Іванів батько, священник в сьомому поколінні, навіть слухати не хотів про літературні вправи сина. В їх роду будуть тільки священнослужителі! Сказав, як відрізав. Батько його не чув. Не чув, і не хотів чути. Навіть слухати не хотів. З того часу, все життя Івана не чули. Ні, всі чули, що він говорив. Чули вухами. Але вухами можна чути, але не чути серцем, не чути душею. Той, хто не чує вухами – глухий. Той хто не чує серцем – не чулий. Так він по життю став Нечуєм. Не чуй серце. Не чуй душу. Не чуй страждання. Не чуй стенання. Не чуй благання. Ось яким містичним може виявитися на перший погляд звичайне, простеньке слово. В якому насправді – фатум. Після життя письменника з особистого майна залишилось старе піаніно. Як же так? Адже Нечуй – Левицький ніколи не займався музикою? Піаніно, ще одне свідчення благаючої душі, душевного зойку, який вкотре не почувли. Трапилось якось, що закохався Іван. Чекав в гості ту, яка могла стати майбутньою жінкою. Такі як він, закохуються раз і назавжди. Такі як він, женяться всього лише раз. Такі, як він, якщо вже роблять подарунки, це навіть подарунком назвати важко. Іван Нечуй Левицький міг бути гарним другом грузинському художнику Ніко Піросмані. Той, щоб купити мільйон троянд продав будинок. Цей, продав все що було в домі. Бач, почув Іван, що його любка грає на піаніно. Ось до її приходу, наголошую в гості, всього лише в гості чекав, взяв та й купив піаніно. Піаніно, на якому ніхто не грав, так до кінця життя і стояло, нагадуванням про любов, що так і не стала долею. Не почула убога дівоча душа свого щастя. Не почула серцем. А Нечуй так і помер одинаком. А що ж там було, спитаєте з Президентом? Михайло Грушевський знав про скрутне становище Івана Нечуя – Левицького. Але прохання Сергія Єфремова

допомогти голодуючому письменнику, тодішній Президент УНР не почув. Президенти – вони ж як діти – образиться, надме губи, затаїть образу, а потім обов'язково помститься. Діти, жінки і Президенти образу ніколи не забувають і ніколи не прощають. Михайло Грушевський був ображений на Нечуя – Левицького за критику на власну адресу. Не смійте ображати Президентів!

Не чуй

Із спогадів української письменниці Докії Гуменної:

На вулицях голодні селяни молили ІСТИ! Особливо пам'ятаю того діда у добротній кереї, з бородою, схожого на дядька Якіма Кравченка. Стояв навколішки посеред Лютеранської, там, де вона горбом спадає вниз, і благав: «Змилуйтеся! Дайте хоч шкуриночку!». »

А в цей час зі Спілки письменників виходили люди з важкими сумками. Письменники отримували продуктові пайки. Чого там тільки не було – різного гатунку ковбаси, сир, шоколад, навіть червона ікра.

Всі прагнули бути членами Спілки письменників. Від цього залежали всі блага і пайки, і «путівки» до різних курортів, і безкоштовні квартири.

Хвора на сухоти Докія отримала таку путівку в елітний письменницький санаторій.

Соромно, зізнається письменниця, було п'ять разів на день ходити в їдальню. Соромно було п'ять разів на день жерти котлети, масло, яйця, манну кашу і всякі пундики... Соромно було, що я теж беру участь у цьому злочині.

Біля воріт їдальні стояли діти з села із страшними очима мудреців і суддів, із видутими животами на тоненьких ніжках, з ниточками руками, з тільцями, в яких ледве жевріло життя. Вони тільки стояли й дивилися, як повбирані ситі пани з міста жеруть працю їхніх батьків.

Але письменники не чули... А ті, хто чули, і не мовчали, давно були або на тому світі, або ж, в Сибірських таборах. То був 1933 рік.

Я ж, зізнається Докія, так і не навчилась, так і не змогла «втрапити в тон партії і уряду».

Вже набагато пізніше, в той час, який називали «відлигою», вже після історичного виступу Микити Хрущова, після розвінчання «культу особистості» письменник Олександр Галич поплатився, за те що написав:

«Промолчи, промолчи, промолчи!

Промолчи, попадеш в богачи!

Пусть другие кричат от отчаяния. От обиды, от боли, от голода! Мы – то знаем – доходней молчание! Потому что молчание золото»

Прийшов час, коли вмерти чи ні, залежало вже не від однієї людини, не від Президента, як то було в перші дні УНР. Прийшов час, коли все залежало від мовчазної підтримки більшості. І що найстрашніше, цю більшість називали, та й до цього часу ми називаємо «духовною елітою нації». Їх книжки до цього часу вивчають в школі.

Не чуй

То був час, коли люди вдень плакали, а ввечері сміялися. Або вночі плакали, а вдень сміялися. Вдень хоронили тих, хто помер від голоду. Вночі плакали за тими, кого забирав «чорний ворон». Після чого сміялися.

В той час на екрани кінотеатрів і сільських клубів виходили радянські кінокомедії. Любили наші митці посмішити людей. В закордонному прокаті фільм так і називався «Москва смеється». В СРСР фільм називався «Веселые ребята»

В 1933 році на дачі М. Горького кінорежисер Г. Олександров отримав від Й. Сталіна доручення зняти життєрадісну кінокомедію.

В 1934 році, глядачі, буквально рачки лазили від сміху, коли показували п'яну свиню і геть захмелілого від шампанського бугая. Хлопці зі знімальної групи добре постаралися. Такі столи накрили, що навіть в благополучні часи заздрощі викликають. Особливо сподобався фільм керівництву Радянської партії і уряду. Режисер фільму Григорій Олександров і виконавиця головної ролі Любов Орлова за фільм отримали високі державні нагороди. А ось авторам сценарію М. Ердману В. Массу на жаль, не пощастило. Лягнули на свою біду не те. На тім їх кар'єра, і життя і закінчилися. Прізвища сценаристів навіть викинули з титрів. Ні, щоб помовчати! Промовчали б, і все було б добре.

В той день, коли помер від голоду мій дід Тимофій, на екрани вийшла кінокомедія «Кубанские казаки». То вже був післявоєнний час. Хто пам'ятає цей фільм, ніколи не забуде величезні, безкінечні столи, щедро заставлені наїдками і напоями.

Погляньте, мовляв, як заможно, як сито живуть колгоспники в Радянському Союзі! Кіноактриса Клара Лучко, яка грала в цьому фільмі головну роль, згадувала: «Для того, щоб накрити столи, продукти збирали по всьому району. Їсти артистам заборонялося, – це ж реквізит! Так, напівголодними вони імітували щасливе радянське життя». Чи були серед тих хто знімав фільм, розмови про голод? Чули що було в Україні в 1947 році?

Всі знали, що серед знімальної групи безліч переодягнених НКВДистів. Кожне слово записувалося і потрапляло у відповідні органи. Тому, на подібні запитання, як правило відповідали коротко: «Не чув».

Існує легенда про те, що автори фільму наскільки прикрасили радянську дійсність, що навіть сам Сталін, переглянувши фільм вигукнув: «А непогано у нас люди в колгоспах живуть!»

Отож, похоронивши мого діда на одному з харківських кладовищ, виплакавши всі сльози, учасники поховання увечері пішли дивитися кінокомедію «Кубанские казаки». Подивитися на щасливе життя в кіношному СРСР і хоча б поковтати слину.

Автори фільму щедро були віддячені. Режисер Іван Пирьєв отримав за фільм «Кубанські козаки» Сталінську премію.

Важко перед власть імущими постійно триматись у вигляді знаку запитання. Дорогою ціною доводиться платити за лакейство. Прислужництво шкодить здоров'ю. Після смерті Івана Пирьєва дізналися, що він переніс шість інфарктів! У Пирьєва було шість інфарктів і шість Сталінських премій...

Не чуй

Відомий полтавський поет вмер тихо і непомітно. Помер від хліба. Купив і наївся свіжого теплого хліба. Доброго, хрусткого смачного хліба. Кажуть цілу буханку вмаламурих. Ослаблений вічним недоїданням організм не витримав. Ні, то були не часи голодомору. То були не часи воєнного лихоліття. Не сорок сьомий рік. То було уже в Незалежній Україні. Поетова пенсія не дозволяла купувати свіжий хліб щодня. Ні, хліб був, і гроші були. Але от біда – поет любив не тільки писати, але й читати. На вул. Гоголя, там де він жив, прямо під вікнами – хлібний магазин, а через дорогу – книгарня. Коли виходив за хлібом, то не в силі був стримати спокусу. Спочатку заходив в книжковий магазин. Крок в бік магазину був фатальним. Це значило, що вся пенсія залишалася в книжковому магазині. У Федора Гаріна був рідкісний поетичний дар. Полтавські газетярі жартома називали Федора Захаровича «датським поетом». Він умів писати пафосні вірші до визначних радянських свят. Вірш на першій сторінці, наприклад 7 листопада, поряд з портретом Генсека міг написати тільки Гарін. За все життя, жодного разу жодного редактора Гарін не підвів! Пафосні вірші Федір почав писати ще до війни, в той час, коли майже всі редактори були репресовані. А Гарін писав і його хвалили. Поет гаряче підтримував Микиту Хрущова, шельмував поетичним словом культ особистості. Коли генсеком став Леонід Брежнєв з'явилися рядки про «волонтаризм». Пізніше, як і всі, гаряче підтримував горбачовську перебудову, а потім і незалежність. Змінювались Генсеки, змінювались партійні лозунги, але на першій сторінці як і завжди були вірші Федора Гаріна. Його пафосні твори звучали в унісон з комсо-

мольсько – партійними гаслами, – писав про Федора Гаріна полтавський літературознавець Петро Ротач – поет мусив приймати «правила гри», бо такий був час. Хто ж його примушував? Якби він залишався тільки ліриком, все одно, ввійшов би в історію літератури талановитим поетом. Для чого ж він це робив? Заради копійчаного гонорару? Гарін був безсрібником. Задля кар'єри? Ні, Захарович до кар'єри був байдужим. На це міг би відповісти тільки покійний поет. Поет, що все життя писав пафосні «датські» вірші і помер від недоїдання.

Не чуй

На Дегтярівській – КПП з гербом України. На варті – хлопець красень. Два метри зросту, підтягнутий, в ідеально підігнаній військовій формі. Жодна дівчина вулицею не пройде, не озирнувшись. Багато зачіпають, сміються, жартують. Але вартовий незрушний мов скеля. Говорити з незнайомими йому не можна. Він взагалі більше на пам'ятник схожий, на лакований манекен, ніж на живу людину. Вартовий знає – йому поталанило, як нікому в житті. Він витягнув щасливий армійський білет. Бо випало служити в Президентському полку. Кожен, хто не проходить мимо, заглядає через паркан. Там, на плацу, сотня таких як він.

Всі хто сюди потрапив – ретельно відібрані. Зріст – не менше 1,80. Ідеальне здоров'я. Спортивна постава. Хлопці повинні бути красиві зовні. Обов'язкова умова – всі із заможних сімей. Так і хочеться сказати «породисті». Ці «вояки» не воюють. Їм не страшні багатокілометрові «марш – кидки» – десятки кілометрів з повною викладкою. Всі складнощі армійської служби, все те, що повинен пройти кожен юнак в армії, їм не знайоме. Весь їх час займає муштра. З ранку до вечора вчаться марширувати, хвацько віддавати «на караул» і струнко стояти. Тут роблять все, щоб зробити вояка Президентського полку красивим.

Хлопці отримують шестиразове посилене харчування. За їх здоров'ям і зовнішнім виглядом постійно наглядають найкращі лікарі. В полку власні масажисти, візажисти, перукарі, кравці. Видно, що держава не поскупилася, не пошкодувала грошей, для того, щоб час від часу іноземним гостям втерти носа. Дивіться, мовляв, у нас в Україні хлопці всі такі – здорові, високі, вгодовані. Дивіться, мабуть Президент, і думає: «А все таки не погано у нас в Україні молодь живе!» і стає на душі у Президента спокійно за Україну. Не соромно за Україну перед іноземцями! А те, що там недоброчинці говорять про якісь проблеми в Україні, про низький рівень життя, так він того не слухає. Не чує плітки. Не слухає наговори. Не чуй і все буде добре!

Тішить зір, ласкає вухо, приємно гріє самолюбство, коли марширує перед іноземними гостями Президентський полк. Колись в Радянському Союзі у Генерального секретаря була група почесного караулу – двадцять чоловік. А в нашого Президента України – цілий полк! Хто сказав, що ми погано живемо? Правда є один недолік – вояки сплять в кімнатах по шість чоловік. Добре було б для кожного – окрему спальню! Але не можна – це все ж таки армія, а не приватний елітний пансіон.

В цьому, ще дореволюційному будинку, колись теж спали по кілька чоловік в одній кімнаті. Але публіка тоді була зовсім іншою. Тут спали безхатченки з усього Києва. Той самий Дігтярьов іменем якого названа київська вулиця, за власні гроші збудував для обділених долею ціле містечко. Сам, кажуть жив, на Хрещатику, в квартирі на другому поверсі. Власного будинку не мав.

А одного дня біля воріт, там де зараз КПП, підібрали старого, який не зміг навіть дійти до дверей богадільні, так і впав біля воріт. То був відомий український письменник Іван – Семенович Нечуй – Левицький.

Неголя

З психіатричної лікарні виписали американського мільйонера

Таким розлученим головного лікаря ще ніхто не бачив.

– Якого дідька ми повинні годувати кожного голодранця? Тут що, притулок для бездомних? Це вам що, богадільня чи церква чи у нас благодійний фонд!? Придумайте йому якусь довідку і виведіть за ворота.

І його вивели за ворота.

Недоля проклинав своє прізвище.

– Прокляте прізвище! І за що його так покарали предки? Ні, точно всі його біди в житті від нього, від прізвища. Це прізвище приносить йому нещастя, накликає біду, з покоління передає далекий предківський гріх.

Подумати тільки – за що його відправили в дурдом? Сказав, що в нього є гроші, але вони йому не потрібні.

Повернення

До лінійного відділу міліції станції Абадан звернувся пильний громадянин.

«Прошу негайно вжити заходів і втрутитися міліцію. Підозрілий громадянин на вокзалі роздає бомжам гроші»

Як прийнято у нас в міліції, від громадянина спочатку відмахнулися. Але

згодом черговий міліціонер Вареник все – таки вирішив розшукати дивного благодійника.

В залі очікування вокзалу, під стіною вестибюля, на вулиці мало не покотом лежали геть п'яні бомжі, а часто і пристойного вигляду чоловіки.

Перелякана буфетниця не могла від страху зв'язати двох слів. Складалось враження, що буфет обчистили до останньої банки паштету. Продавщиця дійсно була перелякана. Протягом години в буфеті розкупили найдоржжі сорти горілки і коньяків. Буфетниця не уявляла що робити зі щастям, яке несподівано звалилося на голову. За пів – години вона виконала місячний план по реалізації!

Все почалося з того, що на вокзалі якийсь ненормальний почав роздавати гроші. Причому роздавав американські долари! У найближчому відділенні банку, де бомжі міняли американські долари на вітчизняну валюту, хоч і відвертали носи від специфічного запаху, але бакси приймали. Кожну банкноту ретельно перевірили. Але всі купюри були справжніми. Виходило, ніякого злочину ні бомжі, ні буфетниця, ні той, хто роздавав гроші, не скоювали. Але погодьтеся, це – не порядок! Потрібно обов'язково перевірити особу дивного благодійника. Хто знає, може він вкрав ці гроші? А тепер ось роздає. Але перевірити особу не могли. Той зник. Та згодом прийшов сам. Прийшов у вокзальний медпункт. Попросив перев'язати розбиту голову.

Якщо людина отримує безкоштовні гроші, це часто викликає в неї справедливе обурення. Така вже дивна властивість у грошей.

Здається, грошей, що звалилися несподівано тобі на голову, завжди мало. А людина, що їх роздає, як не дивно, викликає відчуття ненависті: «Чому в нього, а не в мене?»

У «чокнутого» бомжі відібрали долари, а заодно й документи.

Оскільки документів в Недолі не було, то його кинули до «мавпятника». Так називають клітку, в яку на ніч саджають затриманих.

До ранку Недоля прийшов до тям і почав нести якусь маячню. Начебто він американський мільйонер і вимагає консула. Черговий сержант Павлік так сміявся, що навіть обмочився. А так, загалом «американський мільйонер» поведився спокійно. Сидів собі тихо в кутку, грався якоюсь цяцькою. То була стрічка у вигляді вісімки, з намальованою дорожньою розміткою. По намальованій дорозі ішов чоловічок. Пройшовши весь шлях, всю дорогу, чоловічок як не дивно завжди опинявся головою до гори, він завжди був на ногах. Цей дивний логічний феномен відомий під назвою Стрічки Мебіуса. Недолі весь час здавалося, що той чоловічок нагадує його долю... ні, скоріше його недолю. Недолю Недолі, от біс, гидота яка! Він нелюбив каламбури.

А потім в мавпятнику, раптом пролунав крик: «Друже! Скільки років! »

Недоля теж зрадів. То був давній знайомий, старий бродяга без дому, без рідних без талану.

Давні друзі розцілювалися. Але довго говорити їм не дали.

– Ти знаєш цю людину?

– Аякже, колись, разом бродяжили. Правда, я його не бачив років п'ять, якщо не більше.

– І знаєш, як його звати?

– Як же не знати? Звичайно, знаю. Недоля. Правда точно не можу сказати чи це його прізвище чи прізвисько. Громадянин начальник, у нас не заведено говорити один одному справжні прізвища. Таке життя. Багатох розшукує міліція. Серед бездомних, як у Запорозжжі – потрапив до бродяг – історію власного життя забудь, як і власне прізвище.

Але черговий міліціонер його вже не слухав.

– Так ти стерво, продовжуєш стверджувати, що ти американський мільйонер?

– Так, я продовжую наполягати, і вимагаю викликати американського консула.

– А втім... черговий на секунду задумався. – Як можна турбувати шанованих людей? Ми тебе самі відвеземо в посольство.

Схоже, в міліції дійсно не жартували. Недолю навіть повели в душ. Навіть чисту сорочку дали.

В посольстві куди його привезли, дипломати ходили в білих халатах. Вікна в посольстві були заграбованими і зафарбовані жовтою фарбою. Своєї черги «до консула» чекали різні люди.

Там був правозахисник, якого кинули сюди, в психушку, тому що той ненавидів Радянську Владу. Радянської влади давно не було, але і людини не стало. Через рік в лікарні дисидент справді збожеволів. Тут сидів професор, який все життя намагався винайти вічний двигун. Тут був поет, котрий розмовляв тільки віршами.

Тепер до них приєднався американський мільйонер. Мільйонер цілими днями грався Стрічкою Мебіуса.

Через тиждень в палаті головного лікаря зібрався персонал.

– Якого біса ми повинні годувати бомжів? Що тут робить цей «американець»? Схоже, він не дурень, а нас вважає ідіотами. Прикидається американцем. Ніякий він не псих. Це я стверджую категорично. Дайте людині довідку, і нехай іде на всі чотири сторони.

Через годину Нетяга вже йшов знайомою дорогою. Знову до вокзалу. Більше їти йому було нікуди. Порив вітру сипнув в обличчя холодну січку. Ось і знайомий будинок на околиці міста, поблизу вокзалу. Он там, в кінці городу стояла скирда сіна, де його штрикнули вилами в живіт. Весь час зда-

валось, що ось, зараз, відкриється хвіртка і вийде Віра. Але Віра не вийде. Тут давно живуть чужі люди. ...

Він повернувся, знову повернувся туди, звідки колись все почалося. Як той чоловічок на Стрічці Мебіуса.

Любов

На платформі плакав старий. Діда не пустили в електричку. Грошей у діда не було. Каже, їхав до Києва, в якусь лікарню. В яку – і сам не знав. В сільській амбулаторії діда лікувати не хотіли. Він лягав в лікарню не для того, щоб підлікуватися, а для того, щоб пережити зиму. В поїзді дід попросив у провідниці чаю. Провідниця викинула діда з поїзда. Висадила в Ромодані. Провідниці набридло, вкотре безкоштовно поїти діда чаєм. Доброта теж, повинна мати якісь межі, – думала про себе жінка.

На пероні, біля баби з пиріжками, стояли дід з собакою, і дружно ковтали слину. І собака і дід боялися попросити в баби пиріжок. Та могла покликати вокзального міліціонера, якому раз в день давала пачку сигарет. За це міліціонер охороняв бабу від голодних бомжів і працівників санітарної служби. Коли санітарна служба збиралася ганяти «несанк цюнірованих торговців» то першим про це дізнавався начальник вокзалу. Він просив міліціонера навести порядок. А той уже попереджав бабу, про те, що їй краще на пів години сховатися з пиріжками у вокзальному сортирі.

На привокзальній лавці чоловік у старому пальті крутив у руках щось у вигляді вісімки. Побачивши старого, витягнув з кишені дріб'язок, здув кришки тютюну, що приклеялись до копійок, і купив смажений пиріжок. Відщипнув шматок і кинув собаці, а те віддав дідові. Дід знову почав плакати.

Людина в пальто встала і пішла. Хоча йти було нікуди. На вокзалі смерділо, а на вулиці було холодно. У вестибюлі стояв міліціонер, а в залі очікування помочився який громадянин. Прибиральниця витерла, але запах чути було в найдальшому кутку. Треба було кудись іти. Але йти було нікуди. Тоді, людина що гралася вісілкою, так і пішла – в нікуди.

Отямився Недоля наступного ранку. Його вбили. Вбила його жінка, яка жила в крайньому будинку біля вокзалу. Вранці вийшла нагодувати корову, тицьнула вилами в скриду сіна. Вила вийняла, а вони в крові. Вірка вбила людину.

Озирнулася. Було рано. Ще не починало навіть розвиднюватися. Вірка потягла вбитого в будинок. Кривавий слід так і залишився на снігу. На нього навіть через три дні ніхто не звертав уваги. Ну, кров то й кров, що з того? Може хтось курку чи кроля зарізав.

Перев'язала Вірка рану, і вже через кілька днів, помитий, переодягнений, виголений незнайомець допомагав Вірі рубати дрова. Якось чудна Вірка. Вона навіть не запитала як того звати. Встане вранці колишній небіжчик, привітається, а потім не питаючи, то воду принесе, то паркан полагодить. Вірка тільки подумає, а той уже робить. Вони, навіть за столом не говорили. Подивляться один на одного і відразу очі в тарілку. Приблудному, видно, соромно було за своє минуле. Вірці соромно було за своє майбутнє. Вірка закохалася.

Мовчати Вірці було приємно. Тому що мріяти було приємно. Мріяти можна тільки коли мовчиш. Вчорашній небіжчик, виймав якусь іграшку у вигляді стрічки схожої на вісімку.

...По дорозі крокував чоловічок. Потім раз – і в прірву, головою вниз. Ех, пропав неборака! Але ні, чоловічок знову на ногах!

А якось, поїхала Віра в район. В райцентрі у неї брат працював начальником міліції.

Спочатку брат вирішив, що сестра жартує. Коли зрозумів, що та не жартує, встав з – за столу, наблизив обличчя і втягнув носом. Ні, не схоже, що випила. Брат не на жарт розлютився.

– Ти в своєму умі? Мало того, що привела в дім незнайому людину, бомжа, вона ще просить відновити тому документи!

Добре ще, думала Вірка, брат не знає, що вони давно разом сплять. Не знає що Вірка вагітна. Що документи їй потрібні для того, щоб вийти заміж. Але найстрашнішим було те, що вона своєму нареченому, ще не говорила, що збирається за нього заміж. А раптом той не захоче? Візьме і піде.

Одного разу Віра отримала дивного листа. «Міністерство закордонних справ». Що за чудасія? Яке Міністерство? Вірочка далі районного центру ніколи не була. Який закордон?

Вірка хотіла викинути папірець, але листа було написано такими ввічливими словами, з міністерства так щиро просили приїхати, та ще й усі, витрати обіцяли оплатити, що жінка вирішила не відмовляти добрим людям.

У міністерстві її довго розпитували, чи дійсно вона, дочка своїх батьків. Довелося згадати родичів бозна до якого коліна. Згадали навіть двоюрідного дядька, який пропав без звісти під час війни.

Цей дядько і озвався з – за океану. Точніше, не він. Його управляючий, в руках у якого залишився заповіт. Покійний дядько просив знайти будь – яких родичів, що залишилися.

З ІНЮР колеги звернулися в Міністерство закордонних справ, а ті, в правоохоронні органи. Рідний брат американського громадянина помер кілька років тому. У нього залишилася донька. А Вірка була вже онукою, тобто внучатою племінницею зниклого під час війни дядька.

Американська мрія

Пасажир «Боїнга» постійно крутив в руках щось схоже на склеєну у вигляді вісімки стрічку, по якій ходив чоловічок. Піднімається чоловічок вгору, раптом – беркиць, Ну, все, пропав чоловік. Зирк, а він знову на ногах, наче нічого не сталося.

Недоля, здається знову стояв на ногах.

Того дня, Віра ледь дочекалася чоловіка з роботи. З роботи той приходив пізно. Роботи було багато. Але багато роботи у нас дає мало грошей. Тим не менше, навіть це «мало» допомогло капітально відремонтувати старий будинок, і купити не нову, але пристойну «девятку»

Все було так добре! Поки на сім'ю не звалилося нещастя. Цим нещастям були кілька мільйонів американських доларів. У Штатах їх чекали мережа авторемонтних майстерень і фабрика хімчистки. Що з цим робити, ніхто не знав.

Тоді Недоля вирішив порадитися з давнім другом. Товариш, такий же, слюсар, ніколи не був в Америці. Він не був навіть російським мільйонером. Якби йому дісталася спадщина Білла Гейтса, зумів би її пропити. Але мозок чоловік міг втратити хіба що разом з головою.

– Якщо є гроші, значить, буде і бізнес. Перше, – що треба зробити в Штатах, найняти на роботу хорошого юриста. Краще – російського єврея. Далі все піде як по маслу. Знайти хорошого керуючого не проблема.

Ну, ось, він і мільйонер, – думав Недоля. Йому і робити нічого не треба. Тому, хто має працювати, він платить хорошу зарплату.

Цілими днями Недоля сидів на березі Гудзона, граючи стрічкою Мебіуса. Чоловічок вгору р – раз, і в прірву. І знову вгору. І знову в прірву.

. Місяць Недоля грався на березі Тихого океану.

Згодом нудьгував на лавці біля Ейфелева Вежа.

Грався біля собору Святого Петра в Римі.

Ось вона, американська мрія – тобі нічого не треба, бо в тебе все є. Йому не треба було ні до чого прагнути, бо прагнути було ні до чого. Хіба що збільшувати те, що мав. День – у день цим займалися в Америці всі. Від безвиході існування хотілося вовком вити.

А через рік, страждання стали нестерпними. Почалася та сама туга за минулим, яку називають ностальгією.

Він втратив Віру. Вірочка померла під час пологів. Померла разом з дитиною.

Недолі весь час здавалося, що Віра залишилася, десь там, в крайньому будинку біля вокзалу. Йому здавалося, якщо вранці підійти до тієї самої

копиці сіна, де він був убитий вилами, там можна зустріти Віру, що вона як завжди рано вранці виходить набрати сіна для корови. Варто пройти по її слідах, ще теплих, і стане легше.

Недоля сидів в аеропорту, дивився як злітають літаки і плакав. У нього було все. І в нього не було нічого. І він не розумів, яка різниця між тим ним, який поневірявся, не знаючи куди подітися і тим, нинішнім, якому теж нікуди йти. І якого ніхто не чекає. Так, у нього була тепла постіль. Але ця постіль була холодною як лід.

В аеропорту Кеннеді бачили людину, яка цілими днями крутила Стрічку Мебіуса. Чоловічок вгорі. І раптом – у поліг у прірву. І ось він з нова на ногах.

Папуця

I

Олівець упав і закотився кудись під парту. Олівець був останнім. Останнім і єдиним на весь клас. Діти робили чорнило з бузини, а писали загостреними очеретяними паличками. Лише учитель мав таку неймовірну розкіш як олівець. В іншому він був таким же бідним як і кожен з його учнів.

То були важкі часи. Після голодомору пройшло кілька років, а люди так і залишалися голодними. Голодомор закінчився, а люди так і не наїлися. Тих же, хто ремствував, оголошували ворогами народу і англійськими шпигунами. Половина дітей в передвоєнному селі вже були сиротами. Війни ще не було, а хлопчики вже були безбаченками.

Кинувся було Іван Іванович шукати олівця і мимоволі глянув під парти. Величезні важкі чоботи, материні боти, греки (так в селі називали гумові чоботи з відрізними халявами, а то і просто ноги обмотані якимись ганчірками. А там он, хтось взагалі прийшов босим. За вікном калюжі замерзли – листопад.

Точно, Митько, здогадався Іван Іванович.

...Хлопчика в класі прозвали Папуця. Прозвали саме через нього, через Івана Івановича. То він заніс в село невідоме, загадкове слово «папучі».

Іван Іванович відпустив дітей додому і зупинив Митька

– Зараз підемо, – Дмитре, – до мене додому. Щось пошукаємо для тебе. Десь валялися старі австрійські черевики. Ще батько привіз з Першої світової. Прошли ті «австрійки» половину Європи, побували в Трансильванії,

Моравії, Галичині. А кріпкі які! Та які теплі! Впевнений, навіть розмір твій! Іван Іванович весь аж світився від несподіваної ідеї.

– Як же я раніше не згадав про ту взувачку, що бозна скільки десь в сараї припадає пилом.

Не можна ходити босим! Хіба то мислимо в листопаді ходити босоніж?

В Митька мати померла ще в голодомор. А батько десь завіявся. Митько жив з бабусею, яка і сама ледве животіла.

І чого ж він, старий йолоп, не згадав про ті добротні австрійські черевики, – картав себе Іван Іванович?

Та їм ще сотню років зносу не буде. З натуральної шкіри, підковані міцніючими тиблями. От же ж, старий пеньок, а ще вчитель. Діти босі ходять а він неначе ховає взуття.

Переступив Митько поріг вчительської хати і зупинився вражений. Скрізь були книги. Сотні книг. На столах, на підлозі, на канапі, по стінах до самої стелі полиці з книгами. Ніколи ще хлопчик не бачив стільки книг. Чесно кажучи, він взагалі ніколи не бачив книг. Кілька підручників Митько бачив тільки в класі. Невже все оце можна перечитати? І скільки в тих книгах невідомого, цікавого захоплюючого, несподіваного, неймовірного!

Там було інше, небачене, щасливе життя. Митько боязко погладив рукою корінці книжок на полицях.

– Оце так!

А на столі вже стояли чашки з чаєм. Порцелянові чашки розмальовані яскравими квітами, з золотими обідками всередині. Ніколи ще в житті Митько не бачив порцелянових чашок

– Оце так!

Митько боязко сьорбнув гарячого чаю.

Митько ніколи в житті ще не пив чаю. Мало хто в селі в той час взагалі знав, що то воно таке чай.

– Оце так!

Але то були дрібниці! Митько навіть не думав про чай, про книжки і порцелянові чашки. Митько опустив руку під столом і щупав свої ноги. На ногах було щось неймовірне – легке, м'яке, ніжне, тепле і пухнасте як маленьке кошенятко.

Коли Митько переступив поріг вчителевої кімнати, той запропонував хлопчикові одягнути кімнатні пантофлі, мовляв підлога в кімнаті холодна...

В Україні про існування такого взуття як кімнатні капці, знали хіба що дуже заможні люди, або рафінована інтелігенція.

– Оце так!

Митько щупав, гладив, навіть понюхав кімнатні черевики.

– Оце так!

– То мій батько, – Дмитре, – привіз колись трофей з Першої світової. В Туреччині, та Румунії їх називають папучами.

– Що подобається?

– Оце так! Оце так! Захоплено повторював Митько

– Ну коли тобі так сподобалось, то бери, дарую.

– Мені? Оці?

– Бери, бери! Прийде час, будемо жити як в Європі. В кожного вдома буде по десять пар капців.

– Оце так!

Наступного дня Митько прийшов в школу в кімнатних капцях. З того часу прозвали хлопчика Папуця.

2

– Папуця! Папуця! Папуця!

– Невже ти, Папуця?

– Папуця, живий!

Як же то швидко розноситься селом новина!

Не встиг Дмитро пройти кілька хат, як уже все село знало – Папуця повернувся з фронту!

Ох, який же він був бравий, цей Папуця! Всі груди в орденах і медалях! Високий, стрункий, підтягнутий. Все на ньому сидить немов влите! Чоботи так наяровані, що хмари немов у дзеркалі відбиваються. Дівчата аж заохали коли Дмитра вгледіли А головне – живий. Живий і здоровий. Навіть про те, що він був кілька разів важко пораненим ніхто не здогадувався!

Не один іде вулицею Дмитро. Вже цілий натовп оточує Папуцю. Неначе то вони всі привели його в село прямо з війни. Отак забрали, і привели. Ось, мовляв, дивіться, ми Папуцю привели! Дивіться, дивіться, це ж наш Папуця!

Не помічає нічого Папуця. Папуця поспішає побачити найдорожчу на світі людину. Батька. Батьком для Папуці був Іван Іванович. Його вчитель. Якось він навіть паском почагував Дмитра, коли впіймав з цигаркою. Дмитро сприйняв це, як належне, як сприйняв би покарання від рідного батька.

– Іван Іванович як завжди у школі на уроці, – передбачаючи думки Дмитра, – сказав хтось за спиною. В селі всі здогадувались куди відразу піде Папуця, кого більше за всіх хоче побачити.

Папуця не тільки знав кого хоче побачити. Знав, який подарунок привезе Івану Івановичу, який теж недавно повернувся з війни.

Ось і школа. Ось і двері класу. Дмитро дістав солдатську котомку і виїняв звідти кімнатні капці, які привіз з Німеччини. Шкіряні пантофлі розшиті золотом.

– Ото здивується Іван Іванович!

Дмитро вже бачив як вони обоє довго будуть сміятися, згадуючи далекий довоєнний рік, коли Дмитрик вперше в житті побачив невидану річ – кімнатні капці.

Ох, вони з Іваном Івановичем сміятися будуть! Стільки буде спогадів!

З осяйною посмішкою Дмитро відчинив двері в клас.

Іван Іванович як завжди проводив урок. Сидів на своєму звичному місці, за старим вчительським столом.

У Івана Івановича не було обох ніг.

Перевернигарба

В центрі містечка чудасія. Що відбувається сторонній людині не зрозуміти. Місцеві тільки сміються: «Знову Ілько над проїжджими знущається».

Косить собі дядько траву, нікого не чіпає. Раптом до чоловіка підбігають двоє. Нормальні наче б то люди, не напідпитку, не хулігани, видно що наркомани. Один хватає того що з косою за вуха, другий штовхає в спину, намагається звалити на землю.

Місцеві жителі стоять осторонь, від сміху за животи хапаються. Знову Ілько концерт влаштував.

Про нечувану силу місцевого феномена знають всі. З місцевих ніхто не наважиться міряться силою з Ільком. А ось з тими, хто цього дядька не знає, трапляються курйози. Кажуть, на ринку одному з приїжджих гендлярів хтось з тубільців розповів про те, що в місті є силач, якого перемогти не зможе ніхто. Уявляєш, каже, у нас в місті є людина, яку десять чоловік не зрушать з місця! Штовхай його, за вуха тягни, не зрушиш! Прибулець, звичайно, ображається. Кому сподобаються такі «кози в золоті». Що ти, каже, мені на вуха локшину вішаєш!

Розпалилися, сперечаючись не на жарт! Врешті – решт, вирішили іти в центр, де завжди можна зустріти Іллю, який після того як вийшов на пенсію влаштувався в управління житлово – комунального господарства. Що було далі здогадатися не важко. Ілля Олексійлович випрямився і стояв немов незрушима скеля, а двоє вже висіли на ньому, вчепившись за вуха, як груші. Старий тільки підсміювався.

– Памятаю, якось штукатурили в Черняхх, згадує богатир. Як і в кожному селі, люди тут, зазвичай, збираються біля магазину. Кажу, нумо, хай двоє чоловіків беруть мене за вуха. Один за одне вуха, другий за друге. Гарантію даю – ніхто з місця мене не зрушить! Сміх піднявся, брехня кричать. Ну ти

діду і «заливаєшш!» Тягнули – тягнули – нічого не виходить! А один, Сергій Черняк, говорить, ану дайте, я стану. Став. Я його взяв двома пальцями за вуха, підняв над головою, а він ногами дригає, як ото маріонетки в лялькових виставах. Крутонув я його колесом! Поставив на ноги, а він іти не може – голова закрутилась.

Якось працювали ми в Полтаві. Кажу хлопцям, ляжу отут на підлогу і мене ніхто не підніме! А ж тут, виходить раптом один. Зуби золоті. Від татування живого місця на тілі немає! Саме з тих, хто все життя з-за «колючки» не вилазить. В мене, говорить, рука залізна, я твої вуха відірву разом з головою! Ну що ж, кажу, давай задля цікавості на щось об заклад побемося, хоч на якусь копійку. А було це напередодні зарплати, жаль говорить, в мене в кишені навіть троячки немає, а то я б у тебе голову відірвав! Пішли, кажу! Заходимо у вагончик, а там чоловік п'ятдесят «козла забивають» – обідня перерва. Він каже, ось послушайте, мужики, що свистить оце тріпло. Начебто ляже на підлогу, і я не зможу його за вуха підняти! Всі в один голос: «брехня! Не може такого бути!» Я тоді ліг, а він почав сопіти і кректати. І так і с'як хотів відірвати мене від підлоги. Всі встали, оточили нас. Такого «цирку» ніхто з них в житті не бачив! Дьоргав він, дьоргав. Ні, не може відірвати від підлоги! Ну й сміху було. Либонь ніколи ще авторитетному рецидивісту не доводилося так раків пекти.

Ага. А згадати випадок у Вдовиченках. Дебелий дядько трапився! Каже, запросто на другий поверх занесу вісімнадцять пудів пшениці! А це ж, 300 кг! А я кажу, так і всі 300 пудів занесу. А він каже, будь якого коня з братом на руках через річку перенесемо. А я, знову – хоч слона, кажу перенесу. А він говорить, я можу твого мотоцикла «ІЖака» підняти! Звичайно, відповідаю, якщо за багажник підняти, це можна, а ти спробуй як я, втримати мотоцикл щоб колесо вхолосту крутилося. !

Розповідають легенди, що він працює двадцять годин на добу. Але це не легенди, дійсно так!

Боюсь, багато хто з «нормальних» людей в це не повірить, але я готовий привести скільки завгодно свідків. Спитайте, щоб не було сумніву, перших ліпших людей, а наприклад, голову районної Ради Золотоуса, або ж міського голову Шума.

Все життя – штукатурих. Всі школи в районі тинькували ми з жінкою. Вона в мене підсобником. Будь яку школу зробимо лялечкою за два місяці. О п'ятій ранку я вже працюю. Години до другої – третьої ночі. Потім, поки роздягнешся, поки помієшся, поки поснідаєш. Туди – сюди, дивись, вже четверта ранку, а о п'ятій ранку знову на роботу.

– Часто питають звідки в мене таке богатирське здоров'я? Від батька, чи від діда?

Ви читали яку силу мали запорозькі козаки? Почитайте хоча б Дмитра Яворницького. Хто крім запорожців міг дати таке прізвисько Перевернигарба? Але де поділась знаменита козацька сила? Куди поділась козацька стать? Ні вона нікуди не поділась, ось вона, перед вами.

Я глянув на міцну статуру Ілька. Про те, що його рід походить саме із запорожців немає сумнівів.

Батька не памятаю, – продовжує Ілько. Забрали в перший день війни. З того часу про нього ні слуху ні духу. Розповідали, тато були більше двох метрів росту. Розказували, той у жнива заганяв по три пари коней. Коні не витримували. Мама теж були міцної статури, хоч і зросту невеликого. Памятаю, після війни такий оберемок соломи, було припре, який і в гарбу не влізе. Цю солому тиждень їли кози і вівці, її вистачало, щоб у хаті топити і хліб спекти. Зараз таку копицю ніхто від землі відірвати не зможе. Тоді після війни, люди ходили красти солому в сусідній колгосп кілометрів за п'ять. Впіймають – тюрма, тому ходили вночі, брели з цими оберемками по пояс у снігу, в двадцяти – тридцятиградусні морози. Ноги обмотували якимись ганчірками.

Дід мій теж кажуть, був багатирем. У вязниці помер. Посварився з головою колгоспу. Схопив згарячу вила, налякати хотів, а потрапив до Сибіру.

Я почав працювати з одинадцяти років, коли маму засудили на шість років з конфіскацією майна. Але це вже був 1951 рік, Сталін помер і маму випустили після трьох років ув'язнення.

Питають, невже ви ніколи в житті не пили і не палили?

Ніколи! Людей, які палять, не поважаю! Це не нормально, коли людина за свої ж гроші сама себе в могилу заганяє! Пити я теж гиду.

Ще питають правда, що ви ніколи не обідаете? І взагалі, що ви їсте? Адже робота штукатура фізично дуже важка

– Їм все, що є. Але те, що я все життя працюю без обідніх перерв – свята правда. Памятаю, коли ще починав підлітком на Донбасі працювати, бригадир і так і так

- Ілюшо, покури. Мовляв, відпочинь. Знали, що я все одно палити не буду. Ще неповнолітнім, в шіснадцять років, я відпрацьовував по п'ять норм! Бувало, тільки зарплата, наступного дня не працює ніхто крім мене. Певно, старі люди памятають, в ті часи горілка була: «трижди сім – двадцять один,» «Московська». Наступного дня після зарплати всі гуляють аж гай гуде! Яка там робота

Поїхав в Донбас за братом. Брат завербувався і мене переманив. Поїхав на Донбас вчитися. Вдень вчився, а вночі людям штукатував.

Поки десять місяців вчився, людям чотири будинки обтигнував. Вірите чи ні, з трьохсот хлопців, з котрими починав вчитися, залишився я один. До

цього зазнав горя, тому вирішив: «Вивчуся за будь яку ціну!» Потім вже, коли направили в управління, памятаю, дадуть в напарники бригадира, так той вічно «наряди закриває». А то він матеріали десь приймає, а я сам працюю, без підсобників, Сам ліси лаштую, сам собі розчин підношу. Ніяких перерв на обід ніколи не було, хіба що якусь булочку на ходу проковтну. Ніколи не відпочивав. Десять років працював без відпустки, поки в армію не забрали. Один раз в житті «відпочивав», коли трапився приступ апендициту і поклали на операцію. Але вже третього дня втік з лікарні. Для мене крім роботи ніколи нічого більше не існувало. П'янки зневажаю! Ледацюг ненавиджу! Кіно ніколи не любив. Нічого – тільки роботу і нічого крім роботи! В селі Власівка, памятаю, робили, там гарний садок, білий налив розміром з голову, не менше. Жодного разу яблука не попробував. Ніколи було пити, виврати і зісти.

Працювати в мене підсобником ніхто не може – один – два дні, більше не витримують. Тому підсобником в мене жінка.

Ми з жінкою обтигнували більше ста будинків. Жоден здоровий чоловік, котрий брався працювати в мене підсобником, довго не витримував.

Коли поступав на роботу, у майстра був оклад 70 рублів, у прораба 90, а в начальника управління – 110. В час багато заробляти не можна було, тому я працював вночі, щоб ніхто не бачив, працював у вихідні і святкові дні. Влітку, на ці нещасні копійки примудрявся заробляти по 450 рублів щомісяця.

Буває, питають, а як ви щодо жінок? Не секрет, у нас, у чоловіків, це завжди в житті далеко не на останньому місці. Обов'язково спитають. Зрозуміло, якщо в дядька таке здоров'я – значить він і до жінок великий любитель.

Чого гріха таїти, жінок люблю красивих. Один товариш вірно сказав, якщо не пити і не палити, та ще й цього задоволення себе позбавити, то що ж тоді в житті залишається? А яке задоволення пити і курити, цього я хоч убийте не зрозумію! Поїсти смачно – так із задоволенням. Та й то раз на добу.

Нігкова

По дорозі на Немирів кінь спіткнувся. То був поганий знак. Не радили йому їхати до короля. Всі відмовляли. Говорили, що не можна вірити королям. Мовчав тільки Шах.

– Якщо король запрошує, – говорив Шах, – значить треба їхати. Шаху Іван вірив як самому собі.

Хоча говорили Іванові ще в дитинстві, щоб не дуже довіряв друзям. Друзі, як і королі теж зраджують.

Але як же не вірити Якову Шаху? Кому ж тоді вірити?

Нікому ніколи не вір!

Про це йому не раз говорили терті книші, пошрамовані, бувалі в бувальцях люди.

Хіба може зрадити товариш?

Адже вони не раз рятували один одному життя. Кому ж іще вірити як не побратиму?

Як же король міг його зрадити? Адже Іван не раз ризикував за монарха власним життям. Навпаки, відвоював для того землі Волощини.

Але кінь спіткнувся. І це було недобрим знаком. Вершник, як усі люди того часу був забобонним. Але не звернув уваги на знак. А передчуття його мовчало.

У коня відірвалася підкова. Але кузні поблизу не було. А до Немирова ще далеко. Тоді Іван дістав з торків підкову. Підкову він завжди носив з собою. Підкова була його талісманом. Своєрідним талісманом, що не раз рятував за скрутних обставин.

Іван знав що він король. Некоронований король без власного королівства. Але герб у цього короля вже був. Він уже знав, що на його гербі буде підкова. А що ж іще? Йому й прізвисько козаки дали Підкова.

Отож, вийнявши підкову, розігнув її, а потім загнув край у вигляді молотка. Цим власноруч змайстрованим імпровізованим молотком Іван прибив підкову.

Може все ж таки не їхати до короля? Адже немало наслухався про королівську підступність. Але ж його товариш Яків Шах радив їхати. Як йому не повірити?

Свого побратима Іван теж знайшов завдяки підкові. Під час штурму однієї з фортець, зчепилися на її стінах козаки з татарами. Один з січовиків зірвався і на якусь мить повис, вчепившись за край стіни. Це тривало хвилину. Сили залишали козака. Пальці повільно ковзали по стіні. Ось – ось невдаха повинен був зірватися. Якби зірвався, то розбився б, а татари, що були внизу підняли б тіло на списи на очах козаків знущаючись з їхнього побратима.

Іван простягнув козаку, що ось – ось мав шугнути вниз, підкову. Той вчепився за один край. Іван потягнув за інший. Так Іван зміг витягти невідомого, і врятувати від смерті. З тих пір Іван Підкова і Яків Шах стали кровними братами.

Підкова, яку наш козак весь час носив з собою, не раз його виручала. Наприклад під час штурму, прив'язану до ланцюга підкову, можна було заки-

нути на фортечну стіну, так як кидають якірець, а потім підтягнутися вгору, Підкова легко чіплялася за будь яку гілку на дереві, за будь який виступ, і слугувала козакові замість кітви, якірця.

Одного разу з під – варті втекли двоє полонених турків. Один перегриз іншому вірьовку на зв'язаних руках. Тією вірьовкою вони задушили вартового.

На щастя далеко втекти не встигли. Після того як яничар – втікачів привезли назад, Іван зігнув на кожній руці бранця підкову у вигляді браслета. Другою підковою зєднав їх разом. Ніхто крім самого Івана після цього вже не міг розігнути підкови. Можемо припустити, що то були, як говорять сьогодні, перші в світі кайданки – «браслети».

Але ось сидить вже Підкова в глибокому колодязі львівської фортеці. Сидить, чекаючи ранку, коли поведуть на страту. Коли відрубують голову.

Тепер він уже точно знав – не спроста кінь спіткнувся. То доля. Кінь, здається навіть, сама підкова подавали йому знаки, застерігали.

Вгорі виднівся закритий ґратами круглий отвір. Дотягнутися до нього годі було навіть думати. От якби була в нього підкова! Підкова прив'язана до вірьовки. Він би докинув її до ґрат. Потім підтягнувся б, і розігнув ці ґрати. Точно знав, розігнув би!

Але вперше в житті підкови при собі не було.

Невже він завтра помре? Не може такого бути!

Невже він помре? Він – повний сил, той – в якого під сорочкою грають мязи! ? Йому ще тільки сорок. В нього ще можуть бути діти. Сини. Сини, які продовжать його рід! Його люблять жінки, і він любить жінок. І що, це все віддати якійсь могильній хробачні? Він може ошчасливити коханням ще не одну, – десятки жінок!

І оце він повинен завтра померти?

А кому ж тоді захищати від ворогів Україну? Хто буде захищати її, як не він, козацький король Підкова?

Як може він, король померти?

Не так давно перед ним на колінах стояли послы волоські, представники молдавського народу. Благали стати їх королем. А він відмовився. Чому? Тому що вважав – повинен, зобов'язаний виконувати слово дане польському королю, служити йому, захищати Річ Посполиту.

А от король, бач, його зрадив.

Підкова не знав, що королям ніколи не можна довіряти. Він не знав, що король тільки напередодні приїзду Підкови передумав, і замість того, щоб нагородити Підкову, талановитого вірного короні воєначальника, вирішив відрубати йому голову. Що вдієш, такі примхливі вони, королі.

Турецький султан Осман, ненависний ворог Підкови, чи то попросив, чи

то умовив короля Владислава піддати смерті Івана Підкову.

Невже через кілька годин його, Івана Підкови на цьому світі вже не буде?

На грати сів горобець. Щось заклопотано цвірінкхнув і полетів далі у справах. У птаха було безліч невідкладних справ.

На середину вибігла миша, на мить зупинившись в центрі освітленого кола. Видно заблукала в своїх підземних лабіринтах сіроманка.

Мурахи тягли кудись соломинку.

Всі поспішали. Всі займалися справами. Всім на світі було ніколи. І тільки він сидів без діла чекаючи власної смерті.

Важко вмирати, коли в твоїх жилах нуртує, виринається на волю, клеко-тить величезна нерозтрчена сила!

Як може вмерти він, той, хто пальцем міг вдавнити в дерев'яну стіну талер. Після того талер довелося з дерева вирубувати.

Як може вмерти він, той хто міг тримати за заднє колесо воза, запряже-ного шестіркою коней?

Як може померти він, той хто ламав через коліно дишло?

Як міг померти він, богатир, що міг взяти зубами діжку меду і переки-нути через голову?

Як міг померти він, той хто взявши в руки волячого рога, пробивав во-рота?

Але завтра йому відрубують голову. Відрубують і будуть показувати на-товпу на львівському майдані.

Як важко це прийняти, коли у смертника стільки незакінчених справ.

Як же він може вмерти такого розкішного червненого ранку?

Ех, ти, дивак, поспробуй спочатку, пробити стіни триметрової товщини і вийти звідси!

В душі у Івана Підкови було щось неприємне. Ні, то було не очікування смерті. То значило, що Іван зробив помилку. Коли на серці було не ком-фортно, то було підсвідомим відчуттям зробленої дурниці. Це означало, що йому було соромно, За що? Що він зробив не так?

Послухати козаків і не поїхати до короля?

Найстрашніше було те, що він не відчував себе винним. Король його зрадив. І відчуваючи себе зрадником, не захотів приймати участь у страті. Кажуть король заздалегідь покинув місто, тому що боявся народного не-вдоволення. Боявся що козаки на чолі з Яковом Шахом спробують відбити Підкову, визволити.

І ось стоїть уже Підкова і дають йому останнє слово:

«Мене привели на страту, хоча в своєму житті я не зробив нічого такого, за що заслужив би подібний кінець. Я знаю одне: я завжди боровся мужньо і як чесний лицар проти ворогів християнства і завжди діяв для добра і ко-

ристі своєї батьківщини і було в мене бажання – бути їй опорою і захистом проти невірних»

В народі так любили Підкову, що згодом почали розповідати легенди, на-чебо Підкові пощастило врятуватися. В останню хвилину на фортечній сті-ні з'явився Іван Шах, який кинув Підкові прив'язану до вірьовки підкову. Той вчепився, Шах його підтягнув, скочили вони на коня і тільки їх і бачили...

Покинь батько

Чи бачили ви Грунь-Ташань раннього ранку?

Коли небо ледь починає сіріти.

Коли остання вранішня зоря відбивається в дзеркалі річки.

Коли туман стелється над водою, клубочиться неначе дим.

Коли ще спить вітер і в очереті не шелесне жоден листочок.

Ви бачили як ніс плоскодонки розрізає воду? Як прокидається розбу-джена риба і вискакує спросонку з води. В такі хвилини в душі свято. В такі хвилини хочеться співати. І чоловік в човні стиха заводить пісню.

Покинь батька, покинь хату

Покинь рідну матір

Пішли з нами козаками

На Вкраїну-матір

Іван чув цю пісню ще в дитинстві від батька. Той все життя її співав. Через те в селі його прозвали Покиньбатьком. То була стародавня улюблена пісня переселенців

Покинь батька, покинь хату

Покинь рідну матір

На Вкраїні всього вдосталь

І паші і браги

Не стоять там клятї ляхи

Козацькїї враги

Ото ж, тікали вони з України в Україну. Українці тікали в Україну. Сотні тисяч люду з Правобережної України в другій половині XVII століття на початку XVIII ст. переселялися на Полтавщину і Слобожанщину.

*Покинь батька, покинь хату
Покинь рідну матір
На Вкраїні суха риба
З духмяним шафраном
Будеш жити з козаком
Як з багатим паном*

Пошматували гетьмани Україну. Кожен шматок кров'ю стікав. Колись згодом, через багато років, далекі нащадки читатимуть про ті часи, і не повірять написаному. Невже таке було? Невже половина України стояла пустою, пустелею, руїною?

А для таких як оцей чоловік в човні на річці Грунь-Ташань, все то було дійсністю, все то було на їх віку, все те було їх життям.

*Покинь батька, покинь хату
Покинь рідну матір
Бо у Польщі суха риба
Риба із водою
Будеш жити з вражим ляхом
Житимеш з бідною*

Польський письменник Млодзяновський писав: «Я думаю, що коли б Господь Бог зібрав в одне місце усі сльози бідного народу, пролиті й досі проливаємі з – за притисків, то людина утонула б в них. Мила Україно, – питає Млодзяновський, – в чім ти потонула? В сльозах народу. Милий Каменець, з чого ти загинув? Слізьми бідного народу до тебе приплило турецьке взяття» В 1672 році, коли султан турецький Магомет IV рушив на Україну з великим військом в 150 000, взяв фортецю Каменець, виїхав на коні в собор, вимостив іконами вулиці, забрав у неволю безліч люду, як кажуть, одних українських хлопців взяв 800 в яничари. Нарід ховався по лісах; хто тільки зміг, тікав світ за очі.

Московський піп Лукянов, йдучи в Святу Землю через Україну, записав біля 1702 таке: «Бысть сіє путное шествіє печально і уныло, бѣше бо видѣти на града ни села; аще бо и быша прежде града красны и нарочиты села видением, но нене точію пусто место. Пустыня велія и зверей множество, козы дикія, и волци. лоси, медведи, нине же все развоевано да розорено от крымцев. А земля зело угодна и хлѣбородна, и овощу всякого многа; сады – что дикій лес; яблоки, орехи волошскіе, сливы, дули да все пустыня, а они собаки (татари) пришед и разорят, а всех людей в полон поберут. Не погре-

шу эту землю назвать златою, понеже всего много в ней родится. И идехом тою пустынею п'ять дней, ничто же видихом»

В 1705 р. український історик Величко проходив з козаками від Корсуня до Білої Церкви на Волинь і дав такий запис: «Видех просторныя поля, лѣсы, обширныя садовѣ, красне дубравы, реки, став, озера запустелыя, мхом, тростієм и непотребною лядиною зарослыя. Видех много костей человеческих, сухих и нагих, тилько небо покров себе імущих, рекох в уме: кто суть сія? Насмотревшися, поболѣх сердцем и душою, яко красная и всякими благаими прежде изобиловавшая земля и отчизна наша Украина в пустыне оставлена, і поселенцы ся, славные предки наши, безвесны явишася. Запорожці плакали, слухаючи в 1676 р. лист об «упалой отчизні своїй малоросійской тогобочной»

А на Слобожанщині в Дикому полі був справжній рай на землі. То був багатий край. Багатий на хліборобство, бджільництво, усяку садовину й городину, на рибу, на раків, на звірів – багато розкоші та простору, – писав історик Микола Сумцов.

Їхали у вільні степи, на слободи безкінечні валки переселенців. Їхали, від очікуваного нового щасливого життя пісні всю дорогу співали. Як же можуть українці в дорозі не співати?

Одна з таких переселенських валок зупинилася в долині річки Грунь. Зупинилися перепочити, а залишилися назавжди. То було на порозі Слобожанщини. Були то переселенці з Поділля. Назвали вони поселення в долині річки Грунь в пам'ять покинутого на Правобережній Вкраїні рідного містечка Зіньків.

Серед перших переселенців знаходимо і прізвище козака Івана Покинь-батька.

То було років через п'ятдесят після заснування Зінькова. Можливо цей Іван, будучи уже в літах сам був переселенцем з Поділля. Можливо, якщо було йому на той час років п'ятдесят, приїхав з батьком ще малим хлопцем. Можливо, якщо це був молодий чоловік, то народився він уже на Полтавщині, але батьки чи дід його були переселенцями.

*Покинь батька, покинь хату
Покинь рідну матір
Пішли з нами козаками
На Вкраїну – матір*

Тихо пливе річкою човен. Уже й сонце почало підніматися на Загрунню. Встає новий день над Полтавщиною. Над щасливою, благословенною землею, що давно стала для переселенців другою батьківщиною.

Ні. Не правильно! Яка ж це друга батьківщина?
Батьківщина одна – Україна.

Покотило

Тривожно загавкали собаки. Перелякано заревіла в хліві корова. Пурхнули горобці. Підняли бучу гуси. Зчинили гвалт кури. Плигнув з печі нажаханий кіт. Гримнула віконниця. Задзвеніли шибки. На вулиці зашуміло, заверещало, закричало, забряжчало. І покотилось, покотилось, покотилось далі через село.

– Знову Покотило з собаками наввипередки гасє!

Покотило – підстаркуватий вже чоловік з дитячим обличчям. Улюбленим його заняттям було забавлятися покотилом. Покотило – обід від старого велосипеда з прилаштованим шматком товстого дроту. Чоловік бігав вулицями зі своєю забавкою, а за ним з вереском, улюлюканням і свистом завжди бігла ватага дітей і собак. А з – за тинів вслід Покотилу баби погрожували палицями.

Але ніхто в селі Покотила не кривдив. Крім хлопчаків, які нерідко жорстоко знущалися з юродивого. То попросять Покотила тягнути через усе село важку колоду. То носити воду з одного колодязя в другий. Самі, ж, стояли десь збоку і сміялися, хапаючись за животи.

Ніхто в селі, хіба що, окрім голови сільради, не знав справжнього прізвища Покотила.

Сенько був незлобливим, довірливим і чуйним до чужого нещастя. Якось проходив через село жебрак. Того року літо було холодним, тижнями ішли безперервні дощі. Погода зовсім не літня. А в подорожнього блаженка сорочка, кістки так і випирають через лахмани. Покотило зняв з себе і віддав сорочку. Іншого разу Покотило виніс з хати всі гроші, які мати сховала на чорний день і віддав незнайомим людям, що проходили селом.

В найвіддаленішому кутку чули, як голосила Сенькова мати. А він сховався десь в буряках і не показувався два дні.

Прийшов час і мати Сенькова померла. Як заведено у нас в Україні, піклування за чоловіком взяла на себе громада. Жінки і дівчата по – черзі ходили до Покотила – то їсти зварити, то випрати, то у дворі лад навести. Ходити до Покотила жінки любили. Покотило ніколи в житті не знав що таке жінка. Коли якась місцева красуня питала: «Сеньку, згоден взяти мене жінкою?», – той опускав очі. Червонів, тікав з хати і ховався десь в садку в кущах.

А потім почалася війна. Партизани в черговий раз залили німцям сала за шкіру. Робити шкоду партизани вміли. Але ж розплачуватися за їх героїство, частіше за все доводилось ні в чому не винним жителям. На них німці зганяли злість за кожну партизанську акцію.

Так сталося і того разу. Фашисти зігнали жителів села на колгоспний двір.

Німецький офіцер поставив вимогу – або видають того, хто допомагає партизанам, або ж будуть розстрілювати по черзі кожні десять чоловік. Розстрілюватимуть до того часу, поки не видадуть посібника партизанів. Перші десять чоловік вже стояли на краю силосної ями.

Найстрашнішим було те, що в селі не було жодної людини, яка б мала зв'язок з партизанами. Кого видавати? Невинного?

Село потрапило в халепу тільки через те, що стояло поблизу лісу. Офіцер підняв руку. В мертвій тиші клацнули затвори німецьких «Шмайсерів».

Раптом серед людей немов легкий вітер прошумів: «Диви, диви!». Ті хто стояв позаду почали підніматися навшпиньки.

Перед німецьким офіцером стояв Покотило.

– Це я кинув гранату. Відпустіть людей.

Ті хто стояв ближче, раптом помітили, що Покотило був уже і не Покотило зовсім. Розумне обличчя. Грамотна спокійна, впевнена мова. Ніхто ніколи таким Покотила ще не бачив.

Жінки заголосили. Не було жодної людини, яка б не витирала сльози. Автоматник уже штовхав Покотила в спину. Той підійшов до хлопчика, який тримав у руках покотило, взяв іграшку і покатав по землі, неначе виконуючи перед смертю своє останнє бажання.

– Семене, прости мене заради всього святого!

То кричав услід Покотилу Санько Васюта, який найбільше знущався над Покотилом.

– Прости мене дурня!

...Яка то вже весна після війни прийшла – і не полічити. Поминального дня все село на кладовищі. Пом'янути померлих родичів давня освячена віками традиція. На цвинтарі стоїть довгий – предовгий дерев'яний стіл. За стіл одночасно сідає все село.

Першим піднімає чарку голова сільської ради

– За традицією, перший тост за царство небесне Семена Покотила. Хай йому буде вічний рай. Немає сумніву, що Семен там. Бо він святий.

В сільському храмі серед святих хтось поставив зображення Семена Покотила. Ніхто ніколи в житті не фотографував чоловіка. Але сільський художник намалював Семена. На картині людина котить по дорозі колесо...

Полуденний

Хлопчика прозвали на вулиці Полуденним Ні імені, ні прізвища. Полуденний і Полуденний.

Все в ньому видавало уродження Причорноморських степів. І його вид, що так відрізнявся від вигляду місцевих жителів. Смуглявий як циганчук, з чорним кучерявим волоссям, з чорними без зіниць очима. У хлопчика були різкі риси обличчя – тонкий немов орлиний дзьоб ніс, широкі вилиці.

А у наших людей як, в українців? У нашого чоловікам все кругленьке, риси обличчя м'які, весь він якийсь світлий, світлоокий, світлочолоий, світлошкірий. Весь він випромінює світло. Він щиро і невимушено розмовляє, а цей чорнявий постійно мовчав. І якийсь погляд у нього був насуплений, з під брів. А українець, що? Завжди погляд відкритий, завжди вам дивиться прямо в очі. Такими безпосередніми і відвертими бувають діти.

Ніхто не знав, ким був чорнявий. Чи то він татарин, чи то молдаванин, чи то гагауз, чи циган, чи нагаєць. Скоріше за все, хлопчик і сам про себе нічого не знав.

Привезли малога в село чумаки. Підібрали десь в степу. Пожаліли. Нагодували. Погладили по голові. Забрали з собою.

Все б нічого. Виріс би хлопчик, отримав би українське ім'я.

Так воно згодом і сталося. Але була в житті Полуденного одна подія, без якої про нього ми б і не почули.

У нас, українців віра завжди була на першому місці. У нас віра була вищою за все. Раніше людина не могла жити без віри. Не могла не ходити до церкви, не могла не молитися, не святкувати релігійні свята. Ніяких безбожників – атеїстів в ті часи не було. Їх пізніше придумали комуністи.

Кожен православний повинен бути хрещеним. Це непорушне правило ніколи не порушувалось.

Тому і Полуденного вирішили хрестити. Ніколи ні від кого в селі хлопчик не знав жодної кривди. А тут раптом схопили його двоє здоровенних чоловіків і потягли до церкви.

Полуденний злякався, він не міг второпати, що відбувається. З нього зірвали одяг і хотіли як він зрозумів, втопити у величезній діжці з водою. За що? За що? Все це йому нагадувало страшний сон.

Хлопчик зумів вирватися і втекти. Кілька днів Полуденний переховувався десь у пшениці. Поки його хтось не побачив. Полуденному почали пояснювати, що ніхто не хотів заподіяти йому зла.

Але на тому намагання хрестити Полуденного закінчилися. Так він і дожив до глибокої старості, людиною без віри і національності. Полуденний і Полуденний

Пругиус

Року божого 1664 місяця червня 15 – го дня

Перед нами Іваном Браїлом, отаманом городовим Полтавським, Климом Матієнком, в присутності Максима Білобородька, на той час війта наказного, і в присутності знатних людей з Дригайлова Павла Придухи, та інших, як з козаків так і з міщан які там були.

Ставши позивачем Андрій Перехреста жалібну скаргу подав на Івана Лисконога, котрий образливими словами говорив до Андрія, прийшовши до Андрієвого дому і говорив таке: «Це будинок бусурманський, а не християнський»

В свідки Андрій привів знатних людей: Феска Торгаша, Олексія Солдата, Юсипа Іскренка(сина Якова Іскри – Остряниці).

Тоді викликали Івана Лисконога, який сказав так:

– Пане атамане і пане войте, райці міські, це я п'яний будучи говорив до Андрія брехливими словами, то я не пам'ятаючи себе робив.

– Ти краще розкажи, за скільки талерів ти продав свої вуса!

В залі почувся дружний сміх. І тільки зараз судді, що раніше знали Івана, звернули увагу на те, що в того не стало довгих, пишних козацьких вусів. Щоб козак збрив вуса?! Такого світ ще не бачив.

Івашко пропив в шинку власні вуса! Новина миттю облетіла околиці. Ніхто не міг повірити в це – адже вуса були гордістю чоловіка. Як той за ними доглядав! Так ніхто не доглядав за рідною жінкою та дітьми, як доглядав Іван за власними вусами. Кожного ранку вусань ретельно розчісував їх спеціальною гребінкою, чимось помадив. Вуса, немов дві гадюки спускалися майже до пояса. За давньою козацькою звичкою, колишній запорожець обмотував їх навколо вуха, далі поза потилицею вуса ішли до другого вуха і там закручувалися за вухо.

Як можна здогадатися, виною всьому, стала вічна нечисть – проклятуша – горілка. Шинкар – вихрест, іудина душа, щось таки в горілку підмішав! Іван ніколи в житті не напивався до такого стану, щоб голову втратити. А пив він, бувало, куди більше від нинішнього!

Вчора шинкар Перехрест не хотів брати в оплату за горілку нічого – ні позолоченого кисета, ні смушкову шапку.

– Що ж ти хочеш, бісовий шинкарю!?

У шинкаря і старого козака давно була взаємна неприязнь. Адже один був козаком, а інший євреєм. Там, у шику багато православних душ в горілці втопилося. Знав христопродавець, за що зачепити! В саму душу козацьку митив!. Якби ж то Іван не такий п'яний був.

– Все каже віддам, – врятуй, Перехресте! Дай похмелитися. Вуха від вчо-

рашнього попухли, в голові коні на бубні грають. А в кишенях вітер свистить.

Подивися Перехрест на Лисконогові вуса

– Кажеш, все що завгодно віддаси!

– Клянусь, все віддам! Все що маю.

Тоді шинкар взяв ножа і відрізав козакові вуса.

Нічого цього «обрізаний християнин» наступного ранку не пам'ятав. Не пам'ятав, як сидів вчора в шинку, дивився на склянку з горілкою, і варнякав:

Хто ти? – Оковита!

– А з чого ти?

– Із жита!

– Звідкіля ти?

– Із неба!

– А куди ти?

– Куди треба

– А білет у тебе є?

– Ні, нема!

– Так отут же тобі й тюрма!

З того часу прозвали чоловіка Продайусом.

Продиус – продай ус!

Іване, було кажуть, – розкажи, як ти вуса в шинку продав.

Рубець

Савка попався. Впіймали на гарячому. Схопили гуртом. Не вирватися Савці. Не врятуватися. Злодюжку оточили не люди, а якісь примари. З роззявленими від крику пащами. З виряченими баньками.

До Савки тяглися руки. Ті руки, зовсім не знайомих йому людей, готові були вирвати в Савки шматок плоті. Видряпати очі. Роздерти рота. Переламати кістки. Випустити кишки. Дістати серце. Повісити злодія на його власних тельбухах. Особливо хотів дістати до Савки місцевий дячок на прізвисько Гнида. Завжди сумирний, плохенький миршавий недовчений бурсак. Під час проповіді як той не старався, а голосно говорити не міг, за що постійно отримував скарги від прихожан. Ще б пак, що ж то за дяк, котрий не те що басом не говорить, як прийнято священику, а якого навіть в церкві не чути! Одного разу, коли Гнида читав заутреню, перед олтарем показалася обдурена тишею церковна миша.

Гнида намагався дотягтися кістлявою рукою до обличчя Савки. В того під носом, весь час видно було розчепірену дякову п'ятірню з брудними

ніколи не стриженими кігтями.

Савка таки попався. Всередині все похололо. Він зрозумів, трапилось найстрашніше – натовп хоче влаштувати Копний Суд.

Литовський Статут, прийнятий ще 1529 року, дозволяв «копі»(тобто сходці громади) карати пійманого на місці злочинця на свій розсуд

То був самосуд. Швидкий, безжалісний, несправедливий самосуд. Бо самосуд справедливим ніколи не буває. Хоча офіційно Копний Суд заборонили, але серед народу судилище користувалося підтримкою. Адже немає більшого задоволення обивателю, аніж разом з натовпом роздирати людину на шматки. Навіть не зла від природи особа, почувши запах крові п'яніє і перетворюється у звіра.

Особливо обиватель звіріє, коли зачіпають його власність, нажите, як він каже «ручками і пучками». Для такого власне – це святе! Хоча і говориться у Святому Письмі що Святе матеріальним бути не може.

Більш помірковані стримували гарячих, що кричали:.

– Повісити! Повісити! Повісити!

Зранку місцеві жителі села Хільчичі повідомили отаману Полуді, про те що в селі з'явилися підозрілі незнайомці. Чи не злодії часом? Чи не вони бува, по лісах борті видирають ?

Коли перед отаманові очі привели одного з затриманих, той побачив на обличчі злодія величезний рубець. Такі рубці зустрічались у козаків. Козаки отримували шрами в бою від ворожої шаблі. Схожі рани мали і бортники. Бувало бортники падали і зачепившись за гілки, отримували на обличчі шрами. Але особливо часто такі відзнаки мали злодії що видирали борті. Адже вони лазили ночами, до того ж поспішали, як правило, рідко мали гарні пристосування.

У відповідь на висунуте обвинувачення затриманий сказав, що на них з товаришем «пословиця пала, бо пчол багато подрано». Тобто, їх підозрюють, тільки тому, що останнім часом в тих краях багато було краж з бортей.

Сумніви отамана Полуди переросли в підозру. Він негайно покликав війта, старосту та ще кількох чоловік з місцевих господарів.

З'ясувавши, що затриманий був не один, послали за спільніком. За словами Савки, той чекав в умовленому місці з конем. Але ні коня, ні спільника не знайшли. Отаман Полуда назвав про себе, «непевного, (тобто підозрілого) чоловіка» Рубець, бо дуже вже страшний у того на обличчі був шрам.

Вранці поблизу Полудиною дому зібрались місцеві козаки та селяни.

Поки тривав допит, один з селян приніс женю. Женя – бортницьке пристосування. Вірówka з дощечкою. За допомогою жєні, чи ужівки як називали його місцеві жителі, бортники лазили по деревах.

– Ото, панове, откинєна сеї ночі моя ужниця, що украдена була на Покрову.

Коли оглянули ужницю, виявилось, що вона замазана медом. Тоді всі хто там зібрався сказали:

– Підемо, хто має недалеко, бджоли, оглянемо, чи нема кому іще якої шкоди.

І дійсно двоє господарів виявили своїх бджіл викраденими тієї ж ночі, так як бджоли були ще живими. Про це негайно повідомили отамана.

У селян не було сумнівів – саме той, зі шрамом і чиняв пакості. Вирішили шукати співчасника Рубця. Але поки вирішували на якому шляху підійшов чоловік з сусіднього села, та й каже:

– А чи не трапилось люди добрі, у вас якої шкоди? Впіймали ми в селі своєму злодія з конем, саньми і з медом. Уже й привезли розбійника.

Послали повідомити в навколишні села, щоб зібратись завтра вранці вотчинникам на Копний Суд.

Почувши, що впіймали злодія, приїхав староста пана Кутієвського. Виявилось, від злодія постраждали і панські бджоли. Після того, як били Савку батогами, показав він на товариша, з яким у пана Кутієвського разом крали бджіл. Привезли того і в колодки забили. Затим знову били батогами Савку, ще раз вимагаючи сказати правду. Зясувалось, що наговорив він на невинного «по злості». Того, на кого така нагла напасть трапилась відпустили, а першого почали знову бити киями.

Приїхав Михей Антіох і почув від людей: «Се той злодій, що твої бджоли викрав і дерево зрубав». Тоді Михей, зійшов з санок і теж ударив злодія кілька разів.

– То що з цими злодіями будемо чинити? Багато людям вони завдали шкоди, – спитали у Михея?

– Як збереться купа, повішати обох без суду, без права. Бо бортницького злодія не ведуть на право міське, а самі вотчинники судять. На тому відклали суд до наступного дня.

А другого дня зібрались на отаманському дворі вотчинники з навколишніх сіл і склали купу.

Староста пана Журавки сказав до купи:

– Що будемо чинити панове? Повісити його буде нам усім недобре. Виб'ємо його ще киями та й відпустимо, хай він сам згине без нашого гріха.

На це так сказав один з постраждалих Іван Лизень:

– Цього злодія взяв до себе на службу незважаючи на все, староста пана Квітковського і порушивши право, відпустив його. Звичайно, його треба повісити

Всі підтримали такі слова. Але староста заперечив.

– Що це ви запали на одне слово? Вже думаєте його вішати? Чи не будете потім шкодувати?

І всі як один сказали:

– Не будемо. На все воля божя.

– Ну якщо потім не будете відмовлятися, то нехай кожен підтвердить це власним іменем.

Всі погодились і ще більше почали вимагати покарання злочинця.

А Підріз навіть пообіцяв дати карбованця, якщо злодія повісять. Інші теж згодилися заплатити по рублю за смерть повішеного.

Отаман Хильчанський Полуда гаряче умовляв громаду відпустити злодія під покаєння.

Але війт Олтарський на те сказав:

– Коли відпустите злодія, платіть нам за шкоду всім селом

Та й інші кричали отаману Полуді:

– Коли ти за злодія тягнеш, так ти і сам злодій. Плати нам зараз 100 золотих, бо і в мого зятя комора викрадена.

Хоча більшість вотчинників були за те щоб повісити злочинця, все ж таки багато хто не відважувався брати на себе це діло і вже хотіли розходитися.

Тоді староста пана Кутієвського крикнув:

– Стійте! Ніхто звідси не вийде!

Після чого зачинив ворота. Він примусив повісити злодія Рубця.

Нарешті запросили попа і після сповіді повели злодія на місце страти.

Савку везли на санях, якими правив співучасник злочину Подоляк.

Не зважаючи на те, що Савка просив води, ніхто Савку не пожалів. Ніхто навіть ковтка води не дав.

Привезли Савку до сосни, де мали стратити. Товариш його і співучасник злочину Подоляка повинен був одягти на шию Савці вірвовку і тягнути на сосну.

– Як порветься, – говорили йому, – то тебе самого повісимо. Були такі, що радили повісити обох на одній вірвовці через гілку. Який з них перетягне, того і стратять. Звичайно то було тільки залякування, адже карали на смерть тільки Савку. Тягти смертника на сосну хотіли майже всі. Особливо старався дяк. Ох, як же змінився цей святоша!

Коли з Савкою покінчили, труп залишили висіти на дереві, а його товариша Подоляку поклали під сосною і били батогами.

Незабаром новина про самосуд дійшла до влади.

Суд назвав винними в самовільній розправі тридцять дев'ять чоловік. А тих, хто обіцяв заплатити по карбованцю в разі смерті Савки, присудили до «гарматного в'язання», тобто посадили біля гармати на цеп. До того ж, їх зобов'язали зняти повішеного з сосни, поховати за власний кошт і відзначити сорокоуст. Інші отримали по кілька десятків ударів киями.

Так закінчився Копний Суд в селі Хильчичах Стародубського полку. Так вперше з'явилося прізвище Рубець.

Прізвище Рубець вперше зустрічаємо у в XVI столітті у справі про «гомельських злодіїв, що видрали 250 бортей»

Савченко

Скарби України: Надія

В Росії судили Україну. В Росії судили українку. Злочинці судили невинну. Бандити судили жертву. То був фарс, абсурд, спектакль, судилище. То була розправа над Україною. То була розправа над всім українським.

Україну звали Надією Савченко.

Українку звали Надією Савченко.

В руках Надя тримала малюнок з написом: «Я – Україна! Я народилася українкою. Я помру українкою». Вслід за поетом Надія Савченко мала право сказати: «За всіх скажу. За всіх переболію». Вона сказала за всіх українців. Вона за всіх перехворіла, перестраждала і перетерпіла.

Останнє слово Надії Савченко:

Я не визнаю ні вини, ні вироку, ні російського суду. У разі обвинувачувального вироку – апеляції не буде. Я хочу, щоб весь цивілізований демократичний світ зрозумів, що Росія – це країна третього світу з тоталітарним режимом і диктатором – самодуром, в якій плюють на права людини і міжнародне право. Абсурдною є ситуація, коли ті, хто викрадає людей – піддає їх тортурам, потім ще й роблять вигляд, що мають право їх судити. Про який справедливий суд тут може бути мова? В Росії суду і слідства немає! Тут є фарс лялькових маріонеток Кремля і я вважаю абсолютно зайвим витрачати час свого життя на те, щоб брати в ньому участь!

Тому апеляції не буде, а буде наступне: Після вироку я продовжу голодовку ще на десять днів, доки вирок не вступить в силу і це, незалежно від перекладу вироку українською мовою, бо перекладом вони вміють довго час тягнути. Через десять днів я оголошу суху голодовку і тоді, в Росії є не більше десяти днів, щоб повернути мене в Україну, звідки викрали! І мене не хвилює, яким чином вони будуть це обґрунтовувати. Я чула про досить непогані здібності Петра Олексійовича Порошенка в дипломатії. Ну що ж, я сподіваюсь, що його дипломатичних здібностей вистачить на те, щоб в Росії домовитись з одним ідіотом. Адже він обіцяв моїй матері, що це на травневі свята 2015 року я буду вдома.

І поки за мене будуть торгуватися, життя мене буде покидати і Росія мене всеодно поверне в Україну живою чи мертвою! Але поверне!

І всі ці десять днів під воротами СІЗО буде день і ніч стояти моя сестра і буде чекати – випустять чи винесуть мене. Якщо ви її посадите – на її місце приїде і стане моя мати, їй 77 років. Ви і її посадите? Тоді на її місце стане моя подруга, мій друг, а за ними українець за українцем! І запам'ятайте – всіх вам сюди не запхнути! А поки мої співвітчизники будуть стояти, прості, чесні і порядні росіяни з навколиш-

ніх хат почнуть їм приносити гарячий чай, бутерброди і теплі ковдри, бо кожен з них розуміє, що на моєму місці може опинитися дитина кожного з них в цій в'язниці народів під назвою Росія!

А отак починаються Майдани! А воно вам потрібно?! Ви ж боїтеся цього як вогню! Тому Кремлю краще повернути мене в Україну якнайшвидше і живою!

А всьому світу із демократичними цінностями краще вчасно усвідомити уроки історії і згадати, що свого часу Європа була толерантною з Гітлером, Америка не була досить рішучою і це призвело до Другої Світової Війни. Путін – це тиран з імперським замахом і комплексами Наполеона і Гітлера разом взятих. А ведмідь людяної мови не розуміє, він розуміє тільки мову сили. Тому, якщо ми не станемо більш рішучими і не визначимо вчасно вірні пріоритети, то будемо скоро мати Третю Світову Війну.

Я тепер, вже як політик, більше не подам руки Росії не політичній арені. Дуже не з руки подавати руки тому, хто тримав тебе в наручниках, а твій народ – в кайданах. Але приймаючи кожне своє політичне рішення, я завжди буду думати, як воно аукнеться на простому народові, як України так і Росії. Бо в Росії, не дивлячись ні на що, все ж є багато чесних, порядних людей (з інтернету).

В червні 2014 року в Луганській області українська льотчиця Надія Савченко потрапила в полон проросійських бойовиків і була таємно вивезена на територію Росії. Там її звинуватили в причетності до загибелі двох російських журналістів.

Адвокати Надії Савченко довели повну невинуватість українки.

Російські журналісти, смерть яких приписують Надії, загинули вже після того, як Савченко потрапила в полон.

Пізніше, зрозумівши абсурдність надуманого звинувачення, керовані ФСБ так звані слідчі відкрили проти Надії Савченко ще одну справу. Цього разу «за «незаконний перехід кордону РФ»».

На знак протесту льотчиця оголосила голодування. Пізніше заявила, що припинить його тільки після звільнення і повернення в Україну.

В березні 2016 року Надія Савченко оголосила сухе голодування. Сталося це на знак протесту. Оголосивши Надії Савченко вирок – 23 роки ув'язнення, підсудній відмовили сказати останнє слово.

Наступного дня з'явилась інформація про те, що Надія Савченко померла.

В історію України прізвище Савченко навічно увійде як символ незламності українського народу. Українське прізвище Савченко після того судового фарсу стане у світі найвідомішим українським прізвищем.

Про Надію Савченко говорять, якщо та виживе і повернеться додому, стане національним героєм, духовним об'єднуювачем нації, живим символом України. Ця мужня жінка може стати для України тим же, чим став колись для Сполучених Штатів Джордж Вашингтон, для Індії Індіра Ганді, чи для Франції Шарль Де Голль.

Скарби України: Павло

За триста років до цього Росія судила Україну. Росія судила українця. Українця звали Павлом Полуботком. Українського гетьмана судили за те, що він, гетьман України захищав інтереси України. Хіба це не абсурд?

Але Росія – то вічний невиліковний хронічний патологічний діагноз абсурдного.

Петро I ненавидів українських гетьманів. Українських гетьманів Петро вважав зрадниками. Чи не брудня? З точки зору логіки, з позиції здорового глузду, якби український гетьман служив не Україні, а Росії, то якраз тоді він і був би зрадником, чи не так?

Павла Полуботка кинули до Петропавлівської фортеці В серпні 1723 року. Гетьмана жорстоко катували, вимагаючи визнати свою вину, признатися у зраді. На що Павло Полуботок відповів, що завжди служив і служитиме своєму українському народу, який знову намагаються поневолити.

Павло Полуботок відверто заявив, що для нього інтереси України дорожчі ніж інтереси Російської імперії.

Боже, як же схожі ці два судилища! Як схоже те, що відбулося з Савченком і Полуботком!

Через кілька місяців гетьман Павло Полуботок помер в стінах сумнозвісної Петербурзької катівні.

Помер залишивши нам, українцям, неймовірний заповіт. Мабуть жоден король, жоден володар в історії людства не залишав своєму народові такого заповіту. Хто з нас не чув неймовірну легенду про скарби Павла Полуботка? Поки що це тільки легенда. Спадщина начебто є, але в той же час її немає. Але ж яка легенда! Триста років заповіт Полуботка багатьом авантюристам не дає спокою.

На початку XVIII століття в один з англійських банків були покладені під відсотки 200 тисяч золотих червінців. То були скарби українського наказного гетьмана Павла Полуботка.

Гетьман заповів золото не нащадкам, а наказав розділити порівну між кожним з українців. Оце король! Оце гетьман! Оце батько власного народу!

Як тільки золото Полуботка відшукають, його повинні розділити між кожним з українців. Так начебто гетьман заповідав. Тобто, всі ми українці розбагатіємо.

На сьогодні так до кінця і не з'ясовано, було все таки золото чи це всього лише красива легенда?

Павло Полуботок вважається одним з найбагатших людей в історії України. Хоча рід Полуботків походять з бідняків. Про свідченням чого є навіть прізвище Полуботок, тобто «напівчобіток». Таким глузливым прізвиськом

нагороджували дуже і дуже бідних, сіряків, голоту, що приходила на Січ.

Завдяки вродженому розуму та сприятливим обставинам, якими завжди користуються ті хто не дурні, Полуботки вийшли в люди.

Рід Полуботків перебував у родинних стосунках з гетьманським родом Самойловичів. Саме гетьман Іван Самойлович наблизив до себе Леонтія, сина сотника Чернігівського полку Артемія Полуботка, зробивши його не-вдовзі переяславським полковником. Згідно з традиціями того часу, син Леонтія Павло мав успадкувати полковничий чин.

Та примхлива доля схожа на непевну жіночу натуру. Не знаєш, що в тої завтра на умі, якого настрою чекати

Доля то підносила Полуботка на вершину, то знову стрімко кидала в провалля.

Після того як гетьманська влада перейшла до Мазепи і новий гетьман заслав свого попередника Самойловича в Сибір, батько і син Полуботки, як вірні слуги Самойловичів, опинилися в опалі. Незабаром у Полуботків за велінням Мазепи відібрали всі володіння. Так рід Полуботків знову став жебрацьким.

А потім раптом з'явилася історія з неймовірними, фантастичними скарбами!

Все почалося після того, як в листопаді 1907 року в журналі «Новий час» професор Олександр Рубець опублікував документи, виявлені в одному з архівів. Якщо вірити професору, існує записана невідомим розповідь старого англійського шкіпера. На його шхуну, що стояла в Архангельську, попросилися три міцних молодих українці. Хлопці хотіли потрапити в Лондон, і шкіпер погодився їх туди доставити. Подорожні ледве витягли на борт судна багаж – важку бочку.

У Лондоні шкіпер супроводжував пасажирів в Ост-Індійську компанію. Один з українців, який назвався Яковом, сином наказного гетьмана Малоросії Павла Полуботка, зробив в Ост-Індійський банк внесок на суму 200 тисяч рублів золотом. Гроші були покладені в англійський банк до запитання на невизначений термін під 4% річних. Рахунок був відкритий на пред'явника. Вірніше, забрати гроші міг не хто завгодно, а лише сам Яків, його батько, їх спадкоємці або ж особи, які мають довіреність від вкладників на право отримувати гроші і відсотки.

В 1908 році спадкоємці Полуботка зібралися в містечку Стародуб на Сіверщині. Підрахували, що за період з 1723 по 1908 роки вклад виріс в 1062 рази! Враховуючи тодішню вартість золота, спадкоємці гетьмана оцінили спадщину в 213 мільйони рублів. Двісті тисяч золотих монет перетворилися на двісті сорок тонн золота. За таку спадщину коштувало поборотися.

Професор Рубець був не першим заговорив про скарби Полуботка. Ан-

гліїці нібито ще в XIX столітті шукали на просторах Росії спадкоємців козацького золота. До цього офіційні запити з приводу грошей гетьмана робили фаворит Петра I Меншиков і фаворит Катерини II Потьомкін. Але нікому не вдалося дістатися до таємничого вкладу в Ост – Індійському банку.

На сьогодні нарахували 350 спадкоємців Павла Полуботка. 25 осіб, увійшли до комісії з повернення спадщини гетьмана на батьківщину.

Але в заповіті гетьмана є додаткові умови.

Внесок з англійського банку міг взяти тільки спадкоємець Павла Полуботка по чоловічій лінії тільки тоді, коли Україна здобуде незалежність. Видача грошей може проводитися тільки в присутності представника незалежної української держави. Про це сказано в копії заповіту, яку забрав з собою до Південної Америки інший син гетьмана – Остап.

Професор Рубець склав список усіх претендентів на золото Полуботка. Перелік прямих спадкоємців виявився значним. Від їх імені в Лондон виїхав відомий адвокат Кулябка – Корецький. Прибувши до Великобританії, він з'ясував, що Ост-Індійська компанія ліквідована ще у 1858 році, а її активи перейшли в «Bank of England». Розслідування затягнулося на невідзначений термін, і адвокат зміг обнадіяти своїх поручителів тільки перед Першою світовою війною. Начебто з'явилася реальна можливість вимагати з англійців свої гроші. Але війна і наступна за нею революція внесли свої корективи в плани спадкоємців.

Скарби намагалися дістати і в радянський час. Але ще раз повернемося до заповіту – ні за Російської імперії, ні за часів Радянського Союзу золото Полуботка видати не могли, тому що не було Незалежної України.

А тепер увага – найцікавіше.

Здається, як може бути пов'язаний процес над Надією Савченко і золотом Павла Полуботка?

Дивним чином в українській історії все переплітається – далеке минуле і сьогодення, духовне і матеріальне, героїчне і зрадницьке.

Історія родини Полуботків поєднана з історією родини Савченків.

Навряд чи для багатьох і багатьох українців, які носять прізвище Савченко, першопредком зачинателем роду був саме той Сава Прокопович. Адже ім'я Сава в давнину було досить розповсюдженим. Скільки тих Савок було навіть не перелічити.

В цій розвідці ніхто не претендує докопатися до родоводу кожного Савченка. Це неможливо, Та й навіщо? Для цього є наука, що називається генеалогією.

То нехай вони і досліджують історію родини Надії Савченко. А раптом вона походить саме з тієї самої родини, що породичалась з гетьманом Полуботком? Чого тільки не буває в історії!

До того ж, така гордість і незламність, така без перебільшення – родовита велич, величність, трапляється тільки в роду представників визначного роду.

Для нас важливо інше – визначити саме ту мить, коли вперше з'явилося прізвище Савченко. Як і з чого воно виникло. Як все почалося,

Скарби України: Іван

Отож, нащадком нинішніх Савченків був Сава. Ім'я першого Сави відоме. Його звали Сава.

Писар Генерального Військового суду, пізніше Генеральний суддя. (1687) Сава Прокопович.

Його син Семен Савич в 1687 році підписав акт про вибрання гетьманом Івана Мазепи. Ось воно – народження прізвища! Конкретно видно, як ім'я батька перетворилося на прізвище. Далі в усіх наступних документах «Савич» уже не ім'я батька, а прізвище. Пізніше син Савича став Савченком.

Його жінкою була сестра Павла Полуботка. На жаль навіть В. Модзалевський в своєму «Малоросійському родословнику» не вказує її ім'я, а тільки говорить: «... Леонтіївна Полуботок». Тобто це дочка батька Павла Полуботка Леонтія Артемійовича Полуботка Чернігівського полковника (1668), генерального освула і бунчужного Війська Запорозького, Переяславського полковника і наказного Чернігівського полковника.

Його дочка уроджена Полуботок, вийшовши заміж за Савича стала родоначальницею роду Савичів – Савченків.

Щодо Івана Мазепи, його теж багато хто вважає національним героєм його теж символічно можна зарахувати до духовних скарбів України.

Предки Івана Мазепи були чумаками. Мазепами чумаків в давнину називали через те, що ті обмазувалися дьогтем.

Сагайдак

– От бісова дитина! Ну хто так стріляє? Дай сюди!

Роздратовано вирвав із рук зброю.

– Отако тримай! Бачиш? Отак ціляся. Та не стискай його так! Аж, пальці побіліли. Чого ти за нього так вчепився? Навіть руки тремтять, як з переполою. Ти ж зроду не вцілиш. Не дихай, коли цілишся. Руки ходором ходять. Спокійніше, хлопче. З луком тримайся, як з дівчиною – ласкаво, ніжно, не поспішаючи, але настирливо і впевнено! Тільки тоді влучиш в ціль.

Так швець вчив стріляти майбутнього полководця і неперевершеного воїна.

– З чого ти стріляєш?! Де ти його взяв таке одоробло? Сам зробив? Воно й видно. Е, ні хлопче, так діло не піде. Хочеш щоб татари попадали мертвими від сміху? Цим і воювати збираєшся?

Хочете сказати, що якийсь там чоботар, не може вчити стріляти козака? Може, якщо цей віртуоз дратви і шила – запорожець.

Не кожен воїн на Запорозжжі вмів шити чоботи. Але кожен хто вмів шити чоботи на Запорозжжі – умів воювати.

Не кожен, хто вчився – став гетьманом.

Але кожен, хто став гетьманом – учився.

– Тобі не те що воювати, тобі шевську колодку довірити не можна. Думаєш ти оце зробив лука? Думаєш з нього можна стріляти? От іще мені сагайдак драний!

Так, вперше було сказано знамените слово Сагайдак.

Дуже скоро словом Сагайдак турки будуть лякати дітей, члени польського сейму панів, а московські священники прихожан.

Саме від шевця Петро Конашевич дізнався про всі тонкощі військової справи. Запорозький козак, що в перервах між походами сидів за шевською колодкою, можливо навіть і слів таких не чув – «стратегія», «тактика». Але що це таке насправді, знав з власного досвіду.

Між двох вогнів

– Саме від шевця Конашевич почув про перехресний вогонь. З того часу, все життя Сагайдачний був впевненим, що перехресний вогонь найнебезпечніший. Якщо знаходишся на переважаючій висоті, перехресний вогонь не залишає супротивнику жодних шансів. Перехресний вогонь – це перший крок до оточення противника. Вогонь з флангів, «кліщі», обхват позицій противника – все це наполовину, уже тактична і стратегічна перемога.

Перехресний вогонь, – це вогонь, що ведеться по одній цілі не менше ніж з двох напрямків. При перехресному вогні надзвичайно зростає щільність і точність. Перехресний вогонь часто деморалізує противника, адже ухилитися від нього не можливо. В який бік не ухилився, все одно потрапиш під вогонь.

Сагайдачний ніколи не носив за плечима сагайдак. Але уроки шевця пам'ятав все життя. Іноді Сагайдачному здавалося, що він і сам все життя знаходиться під перехресним вогнем.

Не тільки в прямому, але й у переносному значенні слова під перехресним вогнем. Між польським королем і козацькою старшиною. Між польським королем, султаном і московським царем. Між православним духовенством і католицьким. Між козацькою старшиною і голотою.

– Ушле! Ох, і ушле! – казали про Сагайдачного козаки. Наодинці з голотою – душею і серцем він за голотою. Залишившись наодинці зі старшиною – тягне за старшиною. Між двох вогнів гетьман.

Намагання гетьмана всидіти на двох стільцях, прислужитися і старшині і голоті не подобалися ні простим козакам ні знатним. Траплялося, відбирали в Сагайдачного булаву. Добре, хоч голову не відібрали, як бувало з іншими гетьманами.

Вже перший морський похід Сагайдачного і взяття Варни стали класикою військової науки. Там полководець вперше використав тактику перехресного вогню. Взяв противника в кліщі.

Розгромивши в Чорному морі турецьку ескадру Сагайдачний міг повертатися додому. Повернутися з чистим сумлінням, переможцем Але ж поруч була окупована турками Варна. І кортіло і хотілося взяти місто. Та от біда, недостатньо у Сагайдака сил для штурму укріпленого міста. Тут би, несподіване, неординарне рішення! Той геніальний хід, на який здатні тільки талановиті полководці. Той неочікуваний противником хід, який так часто в історії вирішував долю великих битв. Той хід, який золотими літерами вписують в історію військового мистецтва. То був саме той випадок, про який через двісті років великий полководець Олександр Суворов скаже: «Не числом перемагати, а умінням».

Все це у Сагайдачного було. Пішов Петро до голови по розум. Згадав уроки запорозького шевця.

Оточити! Але як?

Легко сказати. Як можна оточити противника, що ховається за стінами фортеці? Облога нічого не дасть. От якби виманити турків. Зробити так, щоб ті опинилися під перехресним вогнем? Щоб можна було атакувати з різних сторін. Турків таки виманили!

Половина козаків висадила на узбережжі, половина лишилась на чайках.

Частина добре озброєних гарматами чайок зайшла в річку. Зраділи турки легкій здобичі. Навіть не подумали: «Занадто просто. Знову якась хитрість з боку козаків». Турецьке військо кинулись на легку здобич як кидається риба на гачок. Гетьман вірно розрахував. Вийшли турки з міста. Вийшли потопити чайки і перебити українців. Частина турецького гарнізону теж сіла на човни. Сіла на чайки і миттєво потрапила під неймовірний, щільний гарматний і рушничний вогонь з човнів і берегової засідки. Турки потрапили під класичний перехресний вогонь. Лише невеликій частині неприятеля пощастило знову сховатися за мурами. Не гаючи ні секунди, не дозволяючи оговтатись, Сагайдачний повів козаків на штурм Варни.

Літописці пишуть про те, що українцям вдалося визволити кілька тисяч полонених. Козаки захопили величезні трофеї.

То була перша, одна з численних перемог гетьмана Петра Конашевича – Сагайдачного. Під час взяття Варни він проявив себе блискучим тактиком і стратегом.

Тактику перехресного вогню Петрові доводилося використовувати не тільки в разі воєнних операцій, але й під час дипломатичних баталій.

Геній завжди непередбачуваний. Тому він і геній – що непередбачуваний. Що вміє бачити так далеко, як не бачать звичайні люди. Історики, наприклад до цього часу не можуть дійти єдиної думки – чому гетьман Сагайдачний захопив Москву і зупинився під стінами Кремля? Чому, коли до повної перемоги рукою було подати, раптом відступив, покинув Москву?

Цьому теж є пояснення.

Москва і Польща споконвічні вороги. Споконвіку московський цар і польський король дивлячись на Україну, пускали слину. Тому в різні періоди історії Україна була то під польською короною, то під царським скипетром. Інколи вони ділили між собою Україну. Траплялося – поляки захоплювали Москву. Траплялося Варшава була одним з провінційних міст Російської імперії. Ось Сагайдачний і подумав, якщо Москву віддати полякам, у запорожців залишиться один ворог – Польща. Якщо відступити з Москви – у запорожців буде два вороги – Москва і Польща. І будуть вони між собою завжди ворогувати. В залежності від ситуації і власної вигоди запорозькі козаки будуть на тому чи іншому боці.

Фактично Сагайдачний ставив запорожців під перехресний вогонь. Це нагадувало людину, що опинилася на лінії вогню. Ні, стріляють начебто не в тебе. Стріляють один по одному. Тому хто на лінії вогню, залишається тільки притиснутись до землі, слухати свист пуль над головою і молити бога, щоб не зачепило. Але подібна тактика рано чи пізно закінчується трагічно.

Три королі

Жили – були три королі. Не скільки жили, скільки воювали. Що ж іще робити королям, як не воювати? Сумно жити на світі, якщо не воювати. Бо нічого більше не вміють королі – вміють королі тільки убивати. Підданих убивати не цікаво. Будь кого взяв і відрубав голову. А ось покласти тисячу, та ще й спостерігати за цим збоку – це дійсно видовище. З ким воювати? Звичайно з сусідами. Буває, можуть і тебе натовкти пикою в лайно. Але це теж не страшно. Не короля ж особисто побють, а підданих. А підданих у короля, вистачить на все життя. І все таки, не хочеться королю програвати. Це й «контрибуція», і «репутація» і «репарація» і ще бог знає які прямі і не прямі втрати.

В складній ситуації опинився польський король Зигмунд. Війною загрожувє одвічний супротивник турецький султан Осман. Не час королю воювати. Відчуває, король не по силах Польщі Туреччина. Не здолає. Ну, ніяк не подуває! Підмога потрібна королю. Єдиний король може допомогти. Той король, що начебто і не король зовсім. Того українського короля називають Гетьманом. Звуть Петром Конашевичем – Сагайдачним. Та й того козаки скинули з гетьманства. В той час Сагайдачний фактично був ніким! Колишнім гетьманом. Але достатньо одного слова Сагайдачного і козаки підуть хоч до пекла!

Але ж королю потрібно було просити, потрібно було принижуватися. І кого просити? Тих, кого польські шляхтичі навіть за людей не вважали. Тих, кого називали не інакше як бидлом, холопами! Українських козаків.

Це була спадкова ненависть, яка передавалась віками. Паталогічна підсвідомо ненависть, в крові, в генах. Ненависть і відроза до українського народу.

Українці віддячували полякам тим же. Любили польську шляхту як собака палицю. Мало того, козаки вирішували на віче куди йти війною – проти турків, чи проти ляхів? Тобто, польському королю загрожували відразу з двох сторін зі Сходу і з Півдня.

Ось у одного з цих ворогів і доводилося просити допомоги.

Виходу не було. Треба просити.

Зрозумів гетьман Сагайдачний – прийшов його зоряний час. Настала мить, коли козаки будуть ставити свої вимоги! Правильно мислив Сагайдачний. Дуже вірно.

Сагайдачний знав – прийшов час дорого продатися.

Тому перед королем поставили вимогу, збільшити козацький реєстр, дарувати всім хто приймав участь у воєнних походах козацькі привілеї, прийняти до лав шляхетства представників козацької старшини з усіма правами, визнати православних єпископів, та багато іншого. Для того, щоб підписати з королем Зигмундом універсал, до Варшави відправили гетьмана Сагайдачного. Все було зроблено правильно. Перемога була в руках. Можливо, навіть історія України пішла б іншим шляхом. То був дійсно шанс. Все було в руках Сагайдачного.

Хто ж знав, що великий полководець в останню хвилину виявиться останньою нікчемою?

Полководець обісрався.

Облизав королю руку. Запевнив у відданості. Зголосився віддати козацькі життя за корону.

...І повернувся в Україну з «чесним королівським словом» в руках. Жодного документа король не підписав.

Сталося неймовірно. Полководець, котрий в найжорстокішому бою не боявся стояти в повен зріст під кулями та стрілами, спасував перед смертним з плоті і крові Зигмундом.

Чи то Сагайдачного вразили королівські палати – блиск паркету, численне золото і срібло, пишна драпіровка, готичні фотелі, картини та скульптури, величезні гобелени та килими. Може вразив королівський трон? Може велична манера короля та підданих? Все це Сагайдачний бачив вперше в житті.

Повертаєшся до того що сталося і не можеш зрозуміти як це могло трапитися?! Як могло статися, що Сагайдачний прогнунвся перед королем? Прогнунвся в той час, коли король сам просив у козаків допомоги? В той час, коли все було на боці Сагайдачного? Як це могло статися, адже король був в такому скрутному становищі, що в нього можна було вимагати чого завгодно!

– Навіщо тобі мій підпис, – питає король? Невже не віриш королівському слову? Слово короля важить більше ніж будь який підпис!

Монарх подивився в очі гетьману і той не зміг видавити з себе жодного слова. Королівське слово! Невже такими словами розкидаються наліво і направо? Очевидно тої зловісної фатальної миті так подумав і Сагайдачний

Як таке могло статися? Як трапилось, що таку, геніального розуму людину як Сагайдачний, провели легко і невимушено немов малу дитину?

Наслідки хвилиної нерішучості виявились катастрофічними. Козацьке військо під Хотиним захистило Польщу, але дуже дорогою ціною. Сам Сагайдачний був смертельно поранений і через кілька місяців помер. Король жодної зі своїх обіцянок не виконав. Та й перед ким було виконувати слово, якщо Сагайдачний вже дихав на ладан? В останню свою хвилину гетьман зрозумів, що значить королівське слово. На жаль прозріння прийшло занадто пізно. Чи зрозумів помираючий, що відвага потрібна не тільки в смертельному бою, але навіть під час розмови з іншою людиною?

Людиною, що здатна перемогти тебе не фізично, не за допомогою зброї, а психологічно.

Так помер гетьман, про хоробрість якого в народі складали пісні.

Самокиш

Вчора полетів друг. Полетів назавжди. Полетів і більше не повернеться. Ніхто ніколи не зустрине його в жодному аеропорту світу. Не приземлиться більше літак його друга. Вічно літати тому в інших світах.

Чекаючи реєстрації запропонував випити «на коня». Так годиться. Так всі роблять. За щасливу дорогу. За м'яку посадку. За тих, хто залишився на землі.

Він тільки посміхнувся:

– Ти ж знаєш, я Самокиш. Самокиші ніколи не пють. Це сімейна традиція. Вона закінчиться тільки тоді, коли на світі не стане останнього Самокиша.

І ось останній Самокиш полетів. А раптом то був останній на світі Самокиш?

В тому літаку разом з товаришем повинен був летіти і Лях, але його не пустили. Лях просився. Лях влаштував в аеропорту сварку. Лях був добряче напідпитку. Лях хотів прорватися через турнікет. Лях виривався з рук міліціонерів. Лях щось таке кричав, від чого тверезому стає соромно. Другові за нього довелося червоніти. Він умовляв Ляха, говорив, що той зможе полетіти наступного дня. Говорив, начебто, нічого страшного не трапилось. Але страшно трапилось.

Через сорок шість хвилин після того як літак піднявся в повітря.

Про ту подію повідомили інформаційні агентства усього світу. І ви мабуть чули про те, що трапилось з його другом. Його друг загинув. Загинув через те, що був кращим за нього, думав Лях. Так, думав він,

– Це я, я повинен був бути на його місці!

Самокиші ніколи не п'ють! Так він постійно говорив. Ні, ви таке бачили? Його друг можливо був одним з мільйона чоловіків на землі, хто ніколи в житті не знав смаку алкоголю. І батько його не пив, і дід, і прадід. Не було такого, щоб хтось з Самокишів хоч раз в житті спробував горілку. Змусити Самокиша зробити це, було не можливим.

Ні умовляннями, ні хитрістю, ні під примусом, ні шантажем, ні сплячого, ні хворого, ні в поганому настрої, ні переповненого радістю, ні вбитого горем, ні в Новорічну ніч, ні в День проголошення незалежності Коморських островів, ні в день народження, ні на похоронах, ні з інших виняткових чи форс мажорних обставин. Самокиші ніколи не пили. Крапка.

Все життя кожному з Самокишів за це доводилось жорстоко розплачуватися. Розплачуватися за чужі гріхи. Саме за чужі гріхи.

Адже не випити з другом – значить друга втратити, а якщо не втратити, то надовго обидити. Чому він з Ляхом приятелював, не раз питав себе той?

Не випити з мало знайомою людиною – значило на все життя отримати ворога. Якщо в зрілому віці чоловіки тільки скептично підсміювалися над Самокишем, то в юності хлопець був предметом жорстоких насмішок ро-

весників. Але незважаючи на все, Самокиш жодного разу сімейної традиції не зрадив.

Як той розповідав, Самокишем його прапрадіда прозвали на Запорожжі. У «вільний від війни час» січовики гуляли. Гулянка запорожців була суцільною безперервною пиятикою.

В кожному курені біля дверей стояла діжка з горілкою, і кожен хто заходив в курінь, пив з величезного коряка горілку, як селяни в Україні п'ють воду.

Після походу в численних шинках козаки спускали все до останньої сорочки. Звичайно, були і помірковані козаки. Такі мріяли зібрати грошей і придбати власний хутір. Мріяв козак не про величезні багатства, а про тихе, до самої старості життя. Тому серед козаків, що досягли «козацької мрії», бачимо козака, або власником пасіки, або водяного млина, або сіножаті, або зарибненого ставка.

З тих, хто не пропивав гроші, пияки глузували, називали їх жмикрутами. Розсудливі козаки на показ заощаджене не виставляли. Незважаючи на все, пити відмовлялися. Серед тих, хто не пив, був і козак на прізвисько Самокиш. Коли того кликали приєднатися, до компанії, випити, і той відмовлявся, на це насмішкувато говорили: «А він горілку не п'є. Він п'є тільки простоквашу!» І всі відразу: «ги-ги-ги...»

Самокишем в той час називали простоквашу. Самокиш – самокис – просто кваша – кисле молоко

Десятого липня 1985 року авіалайнер Ту 154 Б-2 через 46 хвилин після вильоту з аеропорту міста Карші розбився в пустелі Кизилкум неподалік міста Учкудук. Загинули всі 200 чоловік, що були на борту.

Пасажирський літак злетів з одним пустим місцем. То було місце Ляха. В ті часи до польоту не пускали людей в нетверезому стані. Лях не був п'яним! Ну зовсім трохи випив, якісь двісті грам, не більше. Гроші за квитки йому не повернули. Лях був дуже злим! Від злості йому аж подих. перехопило Лях клявся і божився що буде скаржитись і не залишить все просто так. Так продовжувалось до наступного ранку. Поки Лях не почув, що літак, на який вчора не потрапив, розбився.

В той час Лях жив в Узбекистані. І цим рейсом повинен був летіти у відпустку. До цього часу Лях питає себе. Чому Бог його пожалів? Чому не врятував, його друга Самокиша? Це він Лях повинен був летіти і загинути, Це він був грішником, а не його товариш! Це Лях постійно заставляв плакати жінку, коли прилазив додому в грязюці, губній помаді і з розстебнутою ширінкою. Коли Лях приходив додому, щоб не потрапляти на очі, його діти від нього ховалися, Лях був поганим сином. Бо коли його матір питали:

– Як там ваш синок?, – вона нічого не могла сказати крім – Та... п'є..., – Це все, чим вона могла похвалитися перед людьми за сина.

Лях був поганим братом. Братові постійно доводилось забирати його з міліції, а бувало і з витверезника.

І раптом Ляха немов кинуло в холодний піт. Згадав, що у Самокиша не було дітей. Його друг ще не встиг женитися. Говорив, що на дурниці не має часу.

І Лях згадав його слова про те, що сімейна традиція перерветься разом з ним, після того, як зникне останній Самокиш.

А що як більше немає на Світі жодного Самокиша? Що як залишилися на світі тільки такі як Лях?

Ні вони не останні п'яниці, вони не валяються на вулиці під парканом, вони не виносять з дому на металолом вирізані радіатори центрального опалення. Вони не ходять з чорно – сірим обличчям що видає цироз печінки. Вони нормальні люди, які п'ють «в міру». Лях уявив мільйон таких людей як він. Уявив, що на землі немає жодного Самокиша, і йому стало якось не по собі.

Світ без Самокиша Ляхові не подобався. В цьому світі чогось не вистачало. Не вистачало того, чого б хотіли всі вони, такі як він. Але такого таланту як у Самокиша у них не було. Вони були слабкими і безпорадними як діти. Може Бог і простив таких як Лях саме через це?. Може вони викликаємо у нього не осуд, а жалість?. Як викликає жалість слабка нерозумна безпорадна людина. А може то він дав шанс замислитися?

На той рейс не пустили ще кілька чоловік. Компанія від радості за щасливе спасіння святкувала цілий тиждень, цілий тиждень пиячила. Вони залишилися. А останній Самокиш помер.

Святун

Святуна повісили у дворі сільради в хліві. Повісили, а потім вкинули в колодязь.

Святунка сама плигнула за чоловіком в колодязь. Перш ніж плигнути в колодязь, Святунка попрощалася з дітьми. Давайте дітки, – каже, – будемо топиться. Бо як не втопимось самі, нас голова сільради втопить. Двійко дівчаток було у Святуна. То вони плигнули в колодязь. Святунка після того, як діти це зробили, завагалась було на якусь мить. Бо в колодязі тому не видно дна.

Перед смертю Святунка не помолилась. Святуни молились тільки в

церкві. А вдома Святуні не молились ніколи.

Святуні – то було їх вуличне прозвище. В селі знали про набожність Святунів. Але село не обдуриш.

Сім'я Святунів відзначалась набожністю. Ревно Святуні виконували церковні обряди, але люди знали, що було все те – лицемірством. В народі давно помічено – хто дійсно щиро безкорисно вірить – свою набожність на люди не виставляє. З давніх – давен занадто ревних прихожан в народі іронічно називали святунами.

З святошами так нерідко траплялося. Гаряче помолившись, з церкви, а часто навіть після сповіді людина йшла в шинок, або красти. Крали і молились. Молились і крали.

Святуні крали. Крали і молились. Молились і крали.

Починався голодомор. В українському селі наскільки була сильною традиція не брати чужого, що багато людей і помирало від голоду, тому що не могли ні вкрати, ні силою відібрати в чужого. Між спокусою і голодною смертю вибирали останнє. Але голод затьмарював розум.

Найстаршого Лушпія голова сільради вкинув у колодязь особисто. Лушпійку – його невістку, завели в хлів. Голова сільради розстебнув ширінку. За головою стояли десять комсомольських активістів. У тих, уже з рота капала слина.

– Якщо не скажеш, де чоловік, однаково з тобою зробимо, те що зі старим Лушпієм. Звісно, якщо виживеш, – голова підморгнув комсомольцям. Отут, на сіні, тебе будемо шпетити поки сили вистачить! Признавайся, де чоловік сховався!

То вона й каже: «Він сидить у житі. Я вийду на стежку, свисну, він вийде, ви його і схопите.»

Лушпія схопили прямо коло вузлів. Хустки в тих вузлах, тощо. Те що Лушпії понакрадали. То вони його схопили, руки назад зав'язали. Коли вели, то голова штовхав наганом у спину. Ото його привели до колодязя і кинули. Колодязь глибокий, води не видно.

– В кого ще покрадено, питають людей в селі?

В Любки, – кажуть, – ту ніч картоплю вибрано. І вже ведуть Кузьму Тишківа. Схопили Кузьму і до колодязя підводять. А він на коліна. Та чоботи голові облизує. Та слюзами їх поливає. Мокрі чоботи від сліз. Вкинули Кузьму в колодязь. А він і звідти плаче та проситься. Не втопився Кузьма. Колодязь глибокий, але туди вже стільки скинули односельців – стоїть Кузьма на односельцях.

Плаче з колодязя Тишко. Богом молить пощади. То вони на його барабан кинули. Враз замовк Кузьма. Тихо стало в колодязі.

Хотіли знищити ще й Маньку Лушпайку, щоб уже звести зі світу всю ро-

дину. Так Оксана Денисенчиха почала просити чи то голову, чи ще когось: «В чому ж вона винна? Не займайте жінки. Вона не крала». Так воно її не зайняли, а то б і Маньці те саме було. Та не довго жила Манька. Маньку вбили, коли йшла в сусіднє село. Вузлики у неї в руках був. Вони й вирішили, що там хліб.

Страшні розправи над крадіями закарбувалися в пам'яті місцевих жителів надовго. З того часу назавжди в селі забули, що таке красти у сусідів. До початку війни, та й після, навіть в страшні часи повоєнного голодомору двері в хатах ніхто не замикав, ніхто не боявся крадіїв.

Свідчення старожилів села Малі Будища записав Віктор Міщанин.

Семикоз

Рушник розстелили на пагорбі. Звідти далеко було видно. І дорогу, що губилася десь за обрієм, і якою нам ще йти та йти. І річка, що ледве проглядала поміж верб. І жовте неозоре море соняшників до самого виднокраю. Все своє, рідне, українське, таке дороге, таке знайоме з дитинства.

Мій супутник з торби безперервно щось діставав. На якусь мить подумалось, а чи не бездонна у парубка часом торба? Не може поміститися в одному клунку така сила наїдків і напоїв! Так буває хіба що в казках, про чарівну тайстру.

А ще трапляється серед щирих українців. Вони якщо вже віддають, то віддають все! Віддають все що мають. Тільки щирі українці вірять в біблійську заповідь: «Все що віддав, повернеться сторицею»

На рушникові з'явилися пироги, горілка, домашня ковбаса, яблука, груші, сливи. А хлопець усе ліз і ліз до торби.

Мені доводилось часто зустрічати в Україні схожих людей. Варто з ним познайомитись і вже через п'ять хвилин ти впевнений, що знаєш співбесідника все життя. Не покидає думка, що ти вже бачив цю людину, Точно бачив. Але не можеш пригадати де. Насправді то певний тип людей. Щирих і безпосередніх. Словосполучення «щирий українець» саме про них.

Хлопець говорив з «новосанжарським акцентом». Тих, хто звідти родом, я впізнаю відразу. Коли говорять уродженці новосанжарщини, то вони неначе розтягують слова. Питаєш його звідки, а він і каже: «З н-о-о-о-сан-ж-арсь-кого».

А то, часто замовкає. Уважно тебе слухає і весь час мовчки киває головою. Таких уважних співрозмовників часто зустрічаєш серед старих дідів. З ним приємно говорити. Вони вміють слухати. Ніколи не перебивають.

Якщо не згодні, не називають тебе дурнем, а спокійно говорять: «Вибачте, але ви мабуть не праві».

Для мене така манера співрозмовника вірна ознака справжнього, або як кажуть щирого українця. Спокійний, вдумливий, поміркований співбесідник. Таким був і мій попутник в дорозі, з яким ми розташувались на травичці переобідати і рушити пішки далі.

Вишиванка в нього була білим по білому, що в купі з вимовою і манерою слухати видавала в ньому уродження Полтавщини. Довгі козацькі вуса. Обстрижена під макітру голова.

Але в обличчі було щось східне, не зовсім українське. Руде волосся, занадто широкі вилиці, чорні як смола очі без зіниць.

Дивлюсь на нього і не можу стриматися, щоб не запитати:

– Вибачте, а як ваше прізвище?

– Семикоз.

– О, козацьке прізвище.

– Так, я козацького роду. Правда, наполовину.

– Як це наполовину?

– Я наполовину татарин

– Оце так! Що значить наполовину?

– Мій дід разом з Сагайдачним брав Кафу.

Ввірвавшись у місто, в цей світовий гадючник, в цей розсадник работорівлі, наші хлопці рубали голови направо і наліво. Стинали голову кожному, хто траплявся на дорозі. Не жаліли ні старого ні малого. Рубали татарські голови просто і легко, як діти рубають іграшковими шаблями будяки.

І ось розбігаються жителі Кафи від козака, мого майбутнього діда. Як миші ховаються в кожній щілині. А одна дівчинка років тринадцяти на місці стоїть. Козак уже шаблею замахнувся. Ще б секунда і голова дитини геть з плечей.

Козаки не були такими вже кровожерливими нелюдами. Але в кожного другого з них татари згвалтували сестру чи матір чи жінку, чи кохану чи наречену. Кого не вбили, погнали до Криму. Продали в рабство. Хто опинився в гаремі, хтось у рабстві.

Чи до гуманізму було кожному з них?

Дивиться розпашілий від пролітої крові козак, а дівчинка стоїть і чекає поки їй голову відрубають. Наскільки заціпеніла, що навіть обличчя руками не закриває. Не кричить. Мовчки стоїть. Тільки очі витріщила від жаху. Біла стоїть немов смерть.

Дивиться козак, а на землі між ногами в дівчини мокра калюжа набігла. Плюнув рубака з пересердя. Опустилась рука. Здригнулось серце. Обізвалась душа. Прокинулась совість. Немов відро холодної води вили на голову.

А дівчина, як відразу помітив, була дуже красива.

Привіз мій дід дівчину в Україну. І була вона йому не рабинєю, не наложницею, а була за дочку. Добре серце мав козак. Не зобижав бранку.

Татарську дівчинку в селі прозвали Кізкою. По – перше, була вона такою худенькою, коли бігла так перестрибувала з купини на купину, що дійсно нагадувала маленьке чорняве козенятко. Але звали її Кізкою не через це.

Названий батько називав її Киз. З тюркської слово «киз» перекладається як «дівчина». Але і це було ще не все. Дівчинка заплітала сім кісок. Отож, згодом отримав наш козак в селі вуличне прізвище Семикоз.

Вже дуже скоро дівчинка перетворилася в справжню красуню. Тоді названий батько став для Кизки чоловіком.

Так козацький рід отримав порцію татарської крові.

Я слухав його і розумів, як помилявся. Хто знає яка кров тече в жилах кожного з нас?. І хто точно може сказати про себе, що він «українець чистої крові» І хто скаже що оцей ось «напівтатарин» не щирий, не справжній українець? Покажіть мені такого.

Страшко

Року 1664-го, місяця грудня 5 дня.

Ставши перед судом, Іван Страшний, допитаний був від нас, та товариства війська Запорозького, як і уряду міського Полтавського. Через яку суперечку заподіяв Івану Цилюрику криваві рани?

На то Іван Страшний відповів так:

– Мої ласкаві панове, жодної сварки з Іваном Целюриком не мав, навіть не помишляючи про те. А тільки й винен в тому, що п'яним був і нічого не пам'ятаю.

Вислухавши ті слова від Івана Страшного, в книги міські полтавські все записали.

Про того, Івашка поговор ходив, що коли нап'ється, бешкетувати починає і великі сварки вчиняє. Через те, прозвали того Страшним. То такий, кажуть Страшко, що коли п'яним по вулиці йде, краще на інший бік перейти.

Ходили чутки, що Страшний втік з Січі через страшний мор, який того часу лютував на Запорожжі.

В Целюрика ж, в метриках написано прізвище Лебозинський. Лейбин – син – вихрест. За що Страшко – син козака, будучи на підпитку вчинив сварку в цилюрні.

За згодою пристойних осіб, справу тую закінчили примиренням. Але все ж таки Іван Страшний повинен Івану Цилюрику нанесені збитки виправить.

Справу цю записали в книги міські Полтавські.

Так почалася історія козацького роду Страшків.

А ось як закінчилася історія Страшків.

Трьохсотлітня історія села, яке за переказами, заснував запорізький козак Страшко, про якого вперше згадується вище, , закінчилась 23 вересня 1943 року.

Німці спалили Страшки за кілька годин до звільнення радянськими військами. Німці вже не встигали спалювати кожне село. Тому жителів різних сіл зігнали в Стехівку. Стехівка стала своєрідним «пересилочним пунктом на той світ». Сюди зігнали жителів Рублівки, Луківщини, Іжаківки, Чутівки, Страшків. Людей закрили в школі. У вікно кинули кілька гранат. Коли німцям цього видалося замало, приміщення облили бензином і підпалили. Дивом пощастило врятуватися кільком жителям села Страшки. Їх пригнали в Стехівку, коли школу обливали бензином. Багато людей зі Страшків були вже там, у підпаленій школі...

Ось що розповідали, автору цих рядків, незадовго перед смертю, Наталя Василівна і Галина Семенівна Страшко.

– В той день німці наказали негайно збирати худобу, скласти на підводи в кого які були речі. Звідки ми могли знати, що нас чекає? Чим далі йшли, тим більше й більше приєднувалося людей. Це зараз зрозуміло. Таким способом фашистам було простіше знищувати населення. На харківській дорозі німці запанікували – Червона Армія була зовсім близько. А ми ж нічого про це не знали. Для того, щоб худоба не потрапила до наших, біля Стехівки корів зігнали в одну купу і кинули кілька гранат. Людям наказали шикуватися в шеренгу біля школи. Окремо чоловіки, окремо жінки. Навіть найменших хлопчиків ставили до чоловіків. Всі вони були приречені. Першими почали розстрілювати чоловіків. Єдиного хлопчика пощастило врятувати. Бабуся Івга встигла йому на голову завязати хустку. Німці подумали, що то дівчинка. Відбирали по десять чоловік, заводили в школу, де і розстрілювали.

Як не дивно, Страшків врятував якийсь німецький чин. Це вони зрозуміли, по його великій кокарді. Німецький начальник кричав на солдат: «Що ви робите?» До нас підійшов поліцай і неголосно сказав: «Швидше тікайте на Полтаву, інакше з вами буде теж саме!» А що, якби той німецький офіцер приїхав на п'ять хвилин пізніше?

– Повернулися додому – а села немає. Єдину хату, яка згоріла наполовину, загасили вже наші солдати.

На жаль багатьом жителям Страшків не пощастило уникнути жакливого смерті у вогні.

Ще років через шістьдесят після війни на кладовищі в Нестеренках в кущах бузку можна було побачити старий потемнілий від дощів дерев'яний

хрест. На хресті висіла прикручена іржавим дротом залізна табличка. Довгий список загиблих. Деякі прізвиська неможливо вже було прочитати.

«Тут спочиває прах по – звірячому розстріляних і спалених фашистськими загарбниками 23.09.1943 жителів села Страшки:

Страшко Олексій Андрійович – 1875 р. н.

Страшко Гордій Андрійович – 1880 р. н.

Страшко Дмитро Якович – 1878р. н... і далі – довгий список. Всі прізвиська там – Страшко.

Воістину – прізвисько впливає на долю. Федір Страшко всю війну пройшов. Пройшов від першого до останнього дня. Пройшов і повернувся додому живим. Повернувся, і довідався, що його братів, діда, батька – тих Страшків, прізвиська яких названо вище, німці спалили живими.

Доля, немов збиткувалась над Федором Страшком. Одного разу в нього вцілила блискавка. Згадавши архаїчні звичаї предків, Федора закопали в землю... І що ж ви думаєте – чоловіка врятували! Іншого разу Федір Страшко, що все життя працював шофером, потрапив в автомобільну аварію. Удар прийшовся в правий бік машини. Федора викинуло з кабіни через двері, що відкрились. Фактично це його врятувало. Але удар був настільки сильним, що Федора Страшка підібрали на узбіччі розбитим. Яким чином зняло з людини зашнуровані черевики не зрозуміло. Можливо сімейні перекази згодом перетворилися в легенду. Красиву перебільшену легенду.

– Якби моя бабуся встали, – писав колись Остап Вишня.

Якби мої бабуся встали, – повторюю за письменником і я. Попросив би я у бабусі Тетяни Василівни Страшко прощення. Вибачити мене за те, що був малим і дурним. Бабусю я спалив. Спалив, як палили інквізитори на вогнищі єретиків. Точніше – мало не спалив.

Бабуся довго хворіла, не вставала з постелі. Одного разу під вечір батьки подалися кудись у гості. І треба ж такому статися, саме в цей вечір відключилося світло. Я ненароком зачепив газову лампу і та впала на підлогу. Ліжко, де лежала бабуся Тетяна, спалахнуло. Але раптом у двері постукав Бог. Спасителем був дядько Василь, по вуличному Тиць – Вась. Прозвали так дядька Василя через те, що швидко дрібно нерозбірливо говорив, ще й слова при цьому ковтаючи. Він зумів загасити полум'я, врятувавши і бабусю Тетяну і мене. Бо я б тоді точно згорів разом з бабою і хатою.

Мій дід Іван Страшко пройшов усю війну, був тим «останнім моряком» який покидав Севастополь, про якого відому пісню склали. Повернувся з війни живим, і в перший же повоєнний рік пропав безвісти. Як в воду канув. Так Івана Страшка і не знайшли.

Після війни, жителі Страшків, ті, що залишилися живими, поселилися в найближчих селах. Але де б не жив Страшко, ховати кожного з них при-

возять в село Нестеренки. Поряд, за кілька сотень метрів чисте поле, де був хутір Страшки. Батько мій, коли був живим, любив повторювати: «Я останній хто залишився із Страшків»

І сьогодні, вже молоді люди, які приходять в поминальні дні на цвинтар з Нестеренків, чи приїздить з інших міст України, куди їх занесла доля, не завжди можуть зрозуміти, чому село називається Нестеренками, а на кладовищі так багато могил, з прізвищем Страшко.

Батько все життя жалкував, що не взяв прізвище матері. Прізвище його матері було Страшко. Пріська Василівна Страшко. А свого батька, тобто мого діда, який їх з матір'ю покинув на першому році життя, згадувати не любив. Тільки говорив, що той був родом з Карнаухів.

Хутір Карнаухи, як і Страшки – це колишні Козацькі хутори вздовж берега річки Свинківки.

Сягайло

Полтавський обиватель Гарасим Крамар, скаржився до суду на обивателя Гавронського Микиту Милашенка.

– Мої ласкаві, пане полковнику та уряде!

Прошу милості вашої і допомоги. 25 дня їхав я з ярмарку Миргородського і став на нічліг поблизу Цомкалишиного рогу. І тої ночі на мене злодії напали, пограбувавши і худобу забравши.

Далі перераховується вкрадене, де серед іншого – золоті дукачі, дорогий одяг, срібний посуд.

Справу розслідували того ж дня. На Микиті Мелашенкові пограбований впізнав свою фланелеву куртку.

За справу взявся сотник з Великих Будищ Педан Хоменко. Вже через короткий час впіймали злодія Івана Подолиненка, який у злочинстві відразу зізнався, і показав схованку на пасіці в Полузорі. Будучи допитаним, той Іван показав на Процика, овчара Микити Милашенка, який з Проциком поділився частиною награбованого

Далі під час допиту Іван Процик показав на Івана, овчара Сягайлового. Видно той Сягайло був людиною небідною, бо мав змову найняти на роботу вівчара. По різних справах в тодішніх судах видно, що вівчарі в той час постійно грабували подорожніх. Подібних справ було багато.

Прізвище Сягайло в той час могло вимовлятися з м'якою буквою «ге» – Ся(г)айло. Свідчило воно про те, що людина постійно шмаркала носом. Якщо говорити сучасною мовою – чоловік мав «хронічний нежить», мож-

ливо бронхіт. Можливо, мав звичку постійно сякати. Таких людей можна зустріти і сьогодні.

Прізвища, що походять від хвороб, зустрічаються не часто. Нічого дивного в цьому немає. Неважко здогадатися, що такого поняття як медицина, в той час не було. Яка могла бути медицина, коли одна й та ж людина – цілюрик і підстригав і голив, а потім, тим же ножем, що скріб бороду, робив хворому кровопускання. В той час фельдшер і перукар – була одна професія. Все різноманіття лікарських прийомів зводились, в основному, до кровопускання. Кровопускання вважалось панацеєю від будь якої хвороби, і на будь який випадок життя. Ось тому, люди з серйозними хворобами довго не жили, не давали потомства, рідко мали дітей, а тому і прізвище не переходило до наступного покоління.

Незважаючи на це, до цього часу дійшли прізвища, започатковані кволими прапрадідами: *Дзюба – з обличчям, подзьобаним вісною; Придуха – задуха, ядуха, астма; Сухина, Сухий – хворий на сухоти, тобто туберкульоз; Хлипка Федора – немічна, хвороблива.*

Турчин

Діда Івана в селі вважали брехуном. Не вірив старому ніхто. Вірити дідові не вірили, але слухали любили. Бо те, у що не віриш, слухати особливо цікаво.

О, розповіді столітнього Турчина, що воював з самим Батьком Богданом, слухали відкривши рота. Ну й бреше старий чортяка! Ну й заливає!

Каже пішки прийшов з Туреччини, уявляєте? Розкажує, що шість років провів на галерах. Хіба може людина подібне пережити?

Дід стверджував, що козаків, яким пощастило вирватися з рабства було не мало.

Дід хрестився, божився. На що присутні тільки скептично посміхалися.

– Ви думаєте звідки в мене прізвище Турчин, – намагається навести Іван останній аргумент. Так називали всіх, хто повернувся з турецького полону.

Я ж не один Турчин. Турчинів в Україні багато. А що то значить? Що люди від турка не раз тікали.

Бойко

Сонце було на все небо. Все небо займало величезне червоне сонце. Небо було одним вселенським сонцем. Заходило сонце і небо було черво-

ним. Сонце в такі хвилини дійсно розміром з небо. Особливо великим і червоним сонце здається коли лежиш обличчям на землі. Коли лежиш на землі обличчям в пилюку, то звідти, знизу, світ видається химерним, нереальним, сюрреалістичним.

Час від часу наступала темрява. Світло зникало несподівано. Несподівано світло знову з'являлося. Так вночі в темній кімнаті закривають і відкривають долонею світло слабенької свічки. Іноді на сонце повільно насувалася гора. Гора проходила через вогонь і рухалась далі.

То жук, що потрапив на очі, видавався гігантською горою, яка перекривала сонце. Іноді з – під землі несподівано виростили стовбури дерев. Голі покручені стовбури вкриті лускою, схожою на риб'ячу. То лапки городця, котрий стрибав по – дорозі у фантасмагоричному напівмаренні видавалися лускатими стовбурами дерева.

Чому він лежав на дорозі? Як він там опинився? Свідомість важко ворухилась. Пам'ять продиралась крізь марево, як пробирається людина через непролазний колючий чагарник. Може хтось ударив. Може сам упав. Можливо упав від голоду.

Втікач лежав посеред дороги, чекаючи смерті. Смерть уже давно ішла поряд з ним. Останні шість років смерть стала для Втікача незмінною супутницею, вірною подругою. Смерть не покидала Втікача в найважчі хвилини. В найважчі хвилини смерть готова була прийти на допомогу. Втікач не раз чув її турботливий голос:

– Хочеш допоможу? Може вже давай? Скільки ще будеш борсатися? Все одно в тебе ніяких шансів немає. Покінчимо з усім раз і назавжди.

Але Втікач відмовлявся. Іноді розлючений, посилав смерть к бісовій матері. Іноді ледве міг сказати «ні», тому що на більше в нього не вистачало сил.

Ось і зараз смерть знову заглянула в обличчя. Його смерть була під колесом гарби. Колесо проїхало прямо біля обличчя.

– Надолу! Надолу! По п'яті! (Геть з дороги!)

Хтось взяв Втікача за руки і за ноги і кинув в канаву на узбіччі. Знову очунав коли вже було темно.

Це був звичайний Втікач. Як усі втікачі, він від усіх тікав. Який усіх боявся. Який від усіх ховався. Який від кожного чекав тільки поганого. Він нагадував того жука, що ліз по дорозі. Кожної миті комаху могли розтопати підшоною брудного чобота. Могли переїхати колесом. Втікача могли повернути туди, звідки втік, отримавши за це подяку а може й навіть якусь винагороду.

Знову згадав про те, що з учорашнього дня нічого не їв. В повітрі пахло нагрітою сонцем огудиною. То був запах серпня. Достигла городина томи-

лася в очікуванні. Ще червоніли помідори, ще шелестіло під вітром кукурудзиння. Ще бенкетували на велетенських соняшникових головах городці. Ще жовтіли між картопляним кущами чудернацької форми і розмірів гарбузи. Ще баштани встелені смугастими темно – зеленими гарбузами. Ще ховались під колючим шершавим листям опецькуваті пухирчасті огірки.

Втікач заліз в кукурудзу, добрався до картопляного поля і почав прямо руками викопувати кущі. Він уже чув запах підсмаженої в золі картоплі. Він уже відчував її смак. Він уже бачив темно – коричневу, з одного боку і золотаву з другого боку підсмажену картоплину. Він уже хукав на долоні, які обпікала гаряча щойно вийнята з жару картоплина. Щоб не опектися картопля, треба перекидати з однієї руки до іншої. Тоді вона швидко вистигне. Коли розламаєш гарячу картоплину з неї йде пара. Свіжа розломлена картопля всередині біла, а якщо стара, то вона трохи жовтувата. А ще смачно шматочок картоплі вмочити в свіжу пахучу олію. Він ще потім знайде огірки. Огірочок з картоплею це щось неймовірне... Коли він останній раз їв картоплю з огірками? Давно. Дуже давно. Ще коли був малим. Мама солила огірки в смородиновому листі.

І враз фантазії пурхнули геть, немов злякана згряя горобців. Втікач прокинувся від солодкого сну. Прокинувся і побачив, що над ним стоять якісь чоловіки. Втікач зрозумів, що то були селяни, яким належали ці городи. Вони впіймали на своєму городі злодія. Ось уже Втікача ведуть, тримаючи попід руки. А один ще й позаду штовхає, підганяє. Зараз його будуть бити. А може і взагалі уб'ють к бісовій матері. Хай хоч і так. Йому вже не сила ховатися по кущах і вічно голодувати.

– Ние сме бедни хора. Какво ни ограбва, гамен?(Як тобі не соромно красти у бідних людей?)

Втікач зрозумів – це були зовсім не ті люди, від яких він тікав. Прислухався до розмови. Нічого не зрозуміло, про що там вони між собою говорять. Хоча мова здавалась до болю знайомою, якоюсь своєю. Хоча, про що говорили, зрозуміти було важко.

І ось нарешті привели. Зараз, зараз, будуть бити, приготувався Втікач.

– Седнете, бандит! (Сідай, бандит!)

Дьщерята, донесе нешто да се промени тази бедният човек и да яде. (Дочко принеси щось переодягтися і поїсти.)

Втікач не повірив своїм очам. Перед ним поставили величезну тарілку щойно звареної товченої картоплі. А поряд полумисок солоних огірків.

Точнісінько так, як він ще недавно собі уявляв.

– Ягте, ягте, вижте един гладен вълк. (Їж, їж, бачу голодний як вовк.)

Втікача оточили діти, підлітки, жінки старі і молоді, чоловіки різного віку. Всі вони мовчки з цікавістю спостерігали за незнайомцем. Всі ці

люди були чорнявими, як цигани, але на відміну від ромів, з м'якими рисами обличчя. У цих на відміну від циган були зелені, карі, сірі навіть сині очі. Та й одягнуті вони не так як одягаються цигани. Розшиті візерунками безрукавки, вишиті рукави сорочок у чоловіків і жінок. А у дівчат навіть за-паски! Точнісінько як носять наші українські дівчата. Та й мова... Боже, які ж знайомі трапляються слова! І раптом Втікач аж скрикнув, старий чоловік пішов в куток і перехрестився до болю знайомим жестом. Там стояли ікони. Рідні давно не бачені образки православних Святих.

Чоловік, той що запрошував їсти, показав пальцем на себе
– Бойко. Бойко Іванов.
Втікач вперше за багато років щиро, відверто посміхнувся
– Іван Бойко
– О, това не є шегя? (Ти не жартуєш?)
Вие наистина се нарича Бойко? (Тебе дійсно звати Бойко?)
– Іван, Іван! Іван Бойко. Україна. Полтава. Дніпро. Мене турки в полон взяли. Я від турків тікаю. Ці люди знали що таке турецька неволя. Бо болгари давно страждали від турецького поневолення.

Довго потім сміялися неймовірній спорідненості слов'янських народів.
– Ти ба, треба ж такому трапитись! Зустрілись Іван Бойко з Бойко Івановим!

Сміх сміхом, але болгарам було не до сміху. Адже ховаючи втікача, вони ризикували життям. Якщо турки довідаються про те, що Бойки переховують втікача, всім загрожує каторга, а то і смерть.

Він і сам не хотів щоб невинні люди постраждали. Не можна було навіть на вулиці показатися. Інакше хтось з сусідів побачить незнайомця і донесе туркам. Потрібно було якось вибиратися з містечка.

Через тиждень Втікач, що відпочив, добре підкріпився, трохи підлікувався, переодягнений як звичайний болгарський селянин, в якому б ніхто не впізнав недавнього каторжника з галер, з удаваною байдужістю портового босяка прогулювався на пристані Бургаса.

Як прошигнути на корабель непоміченим? Про те, щоб попроситися не могло бути навіть мови. Відразу ж туркам видадуть, а через короткий час він знову опиниться на галерах.

Палуба одного з кораблів була майже врівень з пристанню. Це означало, що судно закінчили вантажити, воно готове до відплиття.

Залізти з пристані, тримаючись за ванти на корабель не важко. Але як це зробити, щоб не побачив вахтовий матрос?

Високий фальшбот перекривав добру частину палуби. Там міг бути хтось з команди.

Прогулюючись причалом, Втікач помітив, що частина вантажу ще не на

пристані. Але жодної живої душі ні на пристані ні на палубі не видно. Щойно пролунали склянки. Може то покликали команду вечеряти?

Не було нікого і біля трапа. А там, в кінці сходин, можливо був відкритий люк в трюм! Адже корабель не закінчили вантажити. Ось він – момент, коли потрібно діяти!

В той день Втікачеві щастило. Матроси зібралися на юті і про щось жваво говорили, сміялися, ніхто з них в бік Втікача не дивився. Знову везіння – в трюм звисала віршовка. До самого дна. Нею спускали в трюм вантаж. Ось він, шанс. Втікач спустився в саме пекло.

Але сидіти на дні трюму небезпечно. Адже корабель продовжували вантажити. Його могли роздавити важким ящиком. В разі шторму закріпленний вантаж може зірватися і розчавити людину як мишу. На дні трюму може бути вода. Врешті – решт там завжди водяться портові і корабельні пацюки. Щури величезного розміру, зовсім не схожі не домашніх. До того ж потрібно щось їсти. А Втікач не знав, скільки часу триватиме мандрівка, де він опиниться, як вийде зі схованки, що буде, як вчинять з ним коли знайдуть матроси.

Довелось видряпатися нагору і сховатися в кутку між шпангоутами. Тільки там, між перетинками можна було сховатися і не бути роздавленим ящиками чи тюками.

Через три години після відплиття Втікача заколихало. Спочатку його заколихало. Потім заколихало. Та так заколихало, що з гуркотом полетіли згори ящики.

Боже, як же заколихало! Все почало ходити ходором. Ходором ходили і голова і речі в трюмі. Здавалось, навіть думки змішались в купу як вантаж в трюмі.

Втікач погано розумів де знаходиться і що відбувається. Не розумів де низ, а де верх. Не знав день, чи ніч за бортом скільки пливуть і де знаходяться.

Обличчя покритось липким потом. Речі кидало з одного боку борту на інший, з одного кутка трюму до протилежного. Втікача тусило як у пропасниці. Кидало то в жар то в холод.

Величезні ящики і бочки перекочувались, бились об стіни трюму. Втікачеві довелося вцепитися за якусь перетинку між шпангоутами. Інакше він опинився б між вантажем, що гуляв по трюмові і негайно був би роздавлений.

Вали налітали на корабель з таким гуркотом, ніби по корпусу корабля гатили величезним молотом. Здавалось судно ось – ось розвалиться на шматки і піде на дно.

Втікача нудило. Він блював жовч разом з кров'ю. Після цього сили геть

покидали Втікача і він уже ні за що не чіплявся. Молив аби вже його швидше розчавив один з великих важких ящиків.

То був жорстокий шторм. Жорстокий навіть для тертих моряків. Втікач не знав, що капітан прийняв рішення лягти в дрейф. Корабель уже не міг продовжувати шлях, тому що був пошкодженими. Під час такого шторму найкраще триматися у відкритому морі, весь час носом до хвиль. Тому судно час від часу ставало сторч, майже паралельно кілем до чергової хвилі. Якби капітан на якусь секунду зробив промах, і корабель на мить став до хвилі бортом, їх би перекинуло кілем догори. Тому судно вперто і безстрашно лізло носом на чергову велетенську хвилю.

За такого шторму ні в якому разі не можна заходити в порт. Судно може розбити об причал або прибережні скелі.

Море кипіло нуртувало, вирувало, лютувало, загрожувало затягти на дно майже добу.

Після чого настав мертвий штиль. Вітер припинився, але корабель продовжувало трусити як у пропасниці. То були мертві брижі, що завжди слідували на морі слідом за великим штормом. Мертва хвиля така ж небезпечна для кораблів як і жорстокий шторм. Під час мертвої хвилі ламаються щогли і судно перекидається. Пошарпаний штормом корабель нарешті зміг зайти в порт. Найближчим портом тепер була Констанца.

Волох

Втікач заліз в якусь скриню і провалився в темряву. Морська хвороба так його змучила, що навіть не чув, як почали розвантажувати судно. Не чув як скриня разом з іншими речами опинилася на причалі. Не чув як скриню поставили на воза і той рушив у бік міста, що було за кілька кілометрів від порту. Старий розхитаний віз підстрибував на вибоїстій бруківці, торохтів і скрипів. Втікач прокинувся і спочатку не зрозумів де знаходиться і що відбувається. На кораблі навіть під час шторму так не трусило. Спробував відкрити віко скрині, але не зміг. Зверху скриню завалили якимись важкими речами. Тоді він почав гамселити ногами. Репетував, вимагав відкрити віко.

– Доміне, доміне ай міля! (Господи! Господи!)

Візник скочив з воза, відбіг і злякано почав хреститися.

Нарешті зважився і відкрив скриню, знову завбачливо відбігши від воза.

Втікач вибрався зі схованки і побачив, що віз з навантаженим скарбом стоїть на дорозі між портом і містом. З обох боків дороги – до самого обрію – виноградники. Десь далеко, на обрії синіли гори, а позаду горизонт підпирала темно – синя стіна моря. Більше на пустій дорозі не було нікого.

Чоловік що забрав в порту скриню, був років п'ятдесяти. На відміну від

кругловидих болгар в цього були різкі риси обличчя – тонкий довгий з горбиною ніс, різкі вилиці. Як і болгарі він теж був чорнявим, з карими очима кольору перестиглої вишні. Відрізнявся і одягом. Полотняна сорочка, широченні шерстяні штани прикрашені чорним шнурком. На голові смушкова гостроверха шапка. Підперезаний широким шкіряним поясом, безрукавка з овечої вовни, прикрашена вишивкою.

Візник злякано хрестився

– Се аскунде, се аскунде! (Ховайся! Ховайся! Гайдуки схоплять!). Прінс сі срапзурат!

Візник показував, що Втікачеві краще сховатися. Жестом затягнув на шиї вірвовку

Впіймають і повісять. Ховайся!

Цей волох, як зрозумів Втікач, чи то видавав дочку заміж. Чи то хотів видати і готував весільний посаг. Як і у нас в українців, головним подарунком від батька була весільна скриня.

– Може цього теж звуть Іваном, подумав про себе Втікач.

Волоха звали Йон. Майже так, як в дитинстві називала Втікача мати Йван

Знову у Втікача серце защеміло. Знову згадав Україну. Здавалось навіть степовий фракійський вітер пахне чимось своїм, рідним, українським. Було таке враження, що за черговим пагорбом білють вкриті очеретом хати.

Волахи жили в напівземлянках. Простора землянка в кілька кімнат вкрита очеретом. В середині житло обшите товстелезними дубовими дошками. При вході, в сінях – домашнє вогнище. Сюди в сіни виходили тільки челості печі, а сама піч знаходилась в житловій кімнаті.

В Йона було дві кімнати одну з яких вони називали «кемара», а іншу «каса мара».

В домі як і в українській хаті – багато ікон, але не в кутку, як у нас, а порозвішувані ікони всі на одній стіні.

На українську хату валаське житло було схожим через величезну кількість вишивок, різьблених дерев'яних побутових речей, зокрема всі дерев'яні меблі різьблені, в орнаентах.

Багато кераміки. Стіни, підлога, лавки, ліжка яскравили яскравими домотканими килимами і доріжками. Над ліжком на якійсь трапецієвидній вішалці висіла вишивана скатертина.

Очевидно від турків волохи перейняли звичку обідати прямо на підлозі. Правда сидять вони не схрестивши ноги, як мусульмани, а за низеньким столиком на маленьких стільчиках. За таким столиком родина збирається на спільну трапезу. Гостей волохи саджають на почесне місце, за звичайний стіл. Але все це тільки взимку.

З весни до пізньої осені їжу тут готують у дворі. Там відкрите вогнище, над вогнем завжди висить підвішений на казан. Від українського житла відрізнявся і двір. Якщо у нас двір відкритий, хіба що обгороджений невисоким тином плетеним з лози, то у волахів двір глухий, обгороджений з чотирьох сторін високим дерев'яним муром.

Липован

Втікач зрозумів, що заблукав. Йон всіляко відмовляв пробиратися на той бік Дунаю через плавні Але куди там! Дорога здавалась такою короткою. Там, за очеретами Буджацький степ, майже Україна.

– Заблудився! Заблудився! Заблудився!

Досада на самого себе, злість, відчай – все переплуталось в душі. Кажали ж йому не гарячкувати. Краще довгий шлях через Карпати, а ще краще в обхід Карпат, ніж заблукати і загинути в дунайських плавнях.

Краще добиратися довго і живим, ніж швидко і мертвим. Краще потрапити додому, ніж потрапити на той світ.

Заблукав! Спину лоскотали мурашки що метушилися по спині. Звідки тут мурахи? То був страх. Липкий, холодний, моторошний відчай.

Шлях через плавні – найгірший з найдовших. І найдовший з найгірших шляхів на світі.

Заблукати в очеретах – куди гірше, ніж залишитися наодинці в морі. У морі, там є надія, що тебе помітять і врятують. В очеретах тебе ніхто ніколи не побачить.

В очереті гірше заблукати ніж в лісі. В лісі можна сісти і перепочити. Там можна поїсти ягід, грибів. Тут весь час під ногами вода і нічого крім очерету.

В очереті гірше ніж в степу чи пустелі. Там немає води, але там під ногами тверда земля. А тут з кожним кроком тремтяча непевна твань, що будь якої хвилини готова провалитися під ногами.

Тут не можливо іти швидко, бо весь час доводиться перестрибувати з купини на купину, обходити озерця і ґрики. Тут не можна іти повільно, бо зупинившись відразу засмокче в болото.

Тут не можна ні присісти, ні опустити руки. Якщо присісти і опустити руки, обличчя миттєво обліплять сонмища комарів.

Тут треба весь час дивитися вперед, щоб не вскочити у воду і тут весь час не можна не дивитися під ноги, де кишать гадюки. На кожній сухій прогрітій сонцем купині валялось загублене гадюче линовище. Він бачив на купинах переплетені зміїні клубки.

Здавалось, в одному місці Бог зібрав всі жахіття, всі небезпеки, всі на-

пасті, які можуть підстерігати людину. Втікач не раз бачив поміж очеретами сіру вовчу свитку.

Якось в небі Втікач почув щемливий журавлиний клекіт. Птахи летіли на північ. Втікач впевнений був, що ці журавлі обов'язково пролетять над його хатою. Може і матір побачать.... Ні, звичайно ж побачать! Втікачеві стало трохи краще на серці. Немов він разом з цими журавлями передав на батьківщину якийсь привіт, чи забрали ті журавля з собою, понесли в Україну часточку його душі.

Так ось задивився в небо і сам не зчувся, як шубовснув у воду. Ноги сковзнули по мокрій купині і Втікач пішов на дно.

От і все... Подумав про це зовсім спокійно. Все одно йому було не дійти. Він уже так втомився, від цілого року дороги додому. Іноді траплялося махне на все рукою і «складе руки на грудях» так він часто думав сам про себе в скрутні хвилини. «Скласти на грудях руки», у Втікача означало «здатися». То ще з дитинства. Був у них в селі один чоловік. Чоловік вирішив, що пора вже помирати. Хоч і не старий був. Хоч і не хворів. Звично, буденно, спокійно, сказав собі: «Пора помирати». Сказав так спокійно, як тисячу раз спокійно говорив собі «Пора косити сіно», чи «Пора саджати картоплю». Змайстрував труну. Ліг в домовину. Склав руки. І відразу помер. Втікач розумів, якщо він складе руки, точно помре, як той чоловік.

Але руки скласти на грудях не вийде. Шубовснув на дно з головою. От і все. От і все. От і... Ні таки не все. Відчув під ногами твердь. Але вода доходила до підборіддя. Вітер заносив брижі хвиль і кожної секунди хвилі накривали Втікача з головою. Хлюпнуло – і вода в роті. Хлюпнуло – і вода в очі, в ніс, у вуха. Втікач був ще не мертвий, але він був вже не жилаць на цьому світі. Адже вічно так стояти не може. Випливати теж не міг, одяг набух водою і тягнув на дно. Особливо важкими були чоботи – величезні волоські чоботи, останні чоботи, які йому віддав, відірвав від себе, зовсім чужий волох. Якби хоч чоботи зняти. Але як це зробити? Пробував було. набравши повні легені повітря, пірнути щоб зняти гірлі що тягнули на дно, але онучі намокли. Чоботи важко було зняти навіть в нормальному становищі. Хмари комарів обліпили обличчя. Лице опухло, Очі ледве відкривалися. Почало темніти. Сили покидали Втікача. Прочитав «Отче наш». Добра сильна молитва. Але зараз потрібна молитва, яка додасть йому сил і переконає, що Господь не покине його, молитва, що додасть сил, молитва, що його в тому, що ніколи нічого боятися не можна, тому що Бог завжди поруч.

90-й Псалом. Ось яка молитва доречна саме зараз! Саме в такому становищі допоможе. Цей Псалом не раз виручав Втікача в найскладніших життєвих ситуаціях.

«Не злякаєшся жахіття вночі, язви, що ходить в темряві, зарази, що

спустошує в полудень...

Тому що Всевишнього вибрав ти для спасіння свого».

Вітер стих. Хвилі майже пропали. Тепер дзеркало води ледве сягало підборіддя. Нарешті можна було трохи віддихатися. Втікач помітив, що вода опускається. То вітер змінив напрямок. Вітер змінив напрямок – тепер це був береговий бриз – потужний сильний міцний подих степу, який гнав хвилі в бік моря. Вода вже сягала плечей. Мимо пропливла величезна колода, не колода, а цілий стовбур дерева, підмитий десь на берегах Дунаю осінніми дощами. Без перебільшення була то рука господня. Та рука посилала Втікачеві порятунк. Втопленик, що кілька годин був під водою, схопився за соломинку.

Вибравшись на берег, впав і провалився в темряву.

До свідомості прийшов від болю. Хтось штурхав ногами по ребрах. Відкрив очі і побачив чоловіка з рудою бородою, що сягала до самих колін. В першу мить Втікач подумав, що він вже на тому світі. Що перед ним стоїть хтось із святих. У них же мабуть ніколи бороди не підстригають. Цей теж мабуть тисячі років не підстригав бороди. Але для чого він так боляче гамселив його по ребрах?

Нарешті роздивився. Той штурхав не ногою, а діставав ребра довгим веслом. Сам стояв в човні і штурхав веслом. Намагався розбудити незнайомця, котрий горілиць лежав на купині. А може хотів перевірити, живий той чи ні. На чоловікові була простора полотняна сорочка, такі ж білі шаровари, сплетені з рогозу лапті, чорна смушкова шапка.

– Живой? Живой...

– Я...

Втікач захлинувся від кашлю

– Я... я...

Знову закашлявся

Рудобородий бачив що незнайомиць помирає. Але допомагати не поспішав.

– Я... я...

Втікач хотів попросити води, але нічого не міг сказати. Він уже весь горів як сірник. Згорить так швидко як згорає викресаний сірник.

– Бог дав, Бог взяв, – на рідній, такій своїй, такій зрозумілій мові сказав бородатий.

– Але чому він не поспішає допомогти людині?

Бородатий перехрестив помираючого двома пальцями.

– До-по-мо-жіть!, – нарешті зібравши всі сили спромігся сказати Втікач.

– Бог допоможе. На все воля божья

І знову перехрестив.

Може думав що від того людині стане легше?

Спокійно, наче нічого не трапилось, відштовхнувся веслом від берега і поплив у своїх справах.

Але через сотню метрів сердито плюнув і повернув човна назад.

– Не можу я тебе взяти. Ще нога жодного чужинця не оскверняла нашої землі. Якщо я тебе візьму люди в селі мене заклюють. Не люблять у нас чужинців! Але ж і залишити не можна! Гріх! Жива душа! Мабуть ще й душа хрещена?

Втікач закивав головою. Що ж робити? Що робити? І залишити не можна, бо не хочеться брати гріх на душу. І в село не можна, бо з села вигонять.

Рудобородий поклав Втікача на човен. Липованин вирішив обдурити власну совість. Він і не залишить людину без допомоги. І в той же час не допоможе. Він вирішив кинути Втікача на битий дорозі. Хтось та й підбере.

І його підібрали.

Його підібрали турки. Підібрали ті, від кого так довго тікав. Турки стояли віддалік, оточили колом, розмовляли і показували в його бік пальцями.

А один підійшов і нахилився подивитися, чи живий. Нахилився до самого обличчя. Втікач мало не очманів від запаху баранини і цибулі з яничарського рота. Турок шкірив зуби. А потім несподівано нахилився і вкусив Втікача за вухо.

Від болю той крикнув і відкрив очі.

Прямо перед обличчям побачив вовчу морду. Вовк гарчав і шкірив ікла. Згряя чекала сигналу. Чекала команди кинутись на здобич.

– Ну ось і все, – промайнула думка.

Вовк, котрий був поряд накинута першим.

Хапав зубами за голову, рвав обличчя, кусав плечі. Тіло пронизував неймовірний біль. Але саме біль вивів Втікача з напівзабуття і додав сил.

– Ах ти ж проклятий турок! Ах ти ж чурка магометанська!

– Невже я оце скільки пережив, аби ти міг нажертися мого мяса?

Борсання з вовком, думати не заважало. Навпаки, думки стали чіткішими. Бо в цей час в голові немає нічого зайвого.

По – перше, потрібно побороти цього вожака. Інші, до закінчення поєдинку, на здобич не кинуться. Тому у Втікача, хоч якийсь час для боротьби ще був.

Почав згадувати все, що довелося чути від людей про вовків. Коли раніше слухав подібні нісенітниці, про те, що комусь десь колись начебто пощастило перемогти вовка, скептично посміхався. Задушити вовка? Ви бачили яка у бувалого вовка шия? Той хто хоч раз бачив вовка, навіть говорити про це не буде. Казали, начебто вовка відразу слід хапати за язика. Виривати вовку язика. Ні, ви таке бачили? Але рука сама по собі полізла до

звіра в пащу. Ось він язик! Але сірий вирвався. Вчепився в іншу руку. Тоді Втікач схопив вовка за шию. Але вовкулака виявився здоровенним. Довго боролися людина і вовк. Врешті обоє геть знеслилі. Все ж таки Втікач зумів затиснути голову сіроманця під рукою і почав давити за шию.

Давив, скільки залишилося сил. Хоча звідки вони в нього були ті сили? Але від поединку залежало життя Втікача. Враз відчув, як вовк випустив дух. Коли натис на живіт, з горла звіра почувся передсмертний хрип. Не впускав руку, до тих пір, доки не задавив до кінця. І в цей час, відчув, як згряг вчепилася в ноги і руки, як почали рвати на ньому одяг.

— Ну тепер уже точно все...

Бах! Бах! Бах! — поряд постріли. Все в диму. В цьому диму скавулять вовки. Чуються вигуки. Люди!

Магжар

То були дійсно люди. Люди, а не турки. Хоча турки теж схожі на людей. Але хіба може людина людину роками тримати прикутою до весел на галерах? Хіба може людина бити іншу нагаєм до живого м'яса? Бити нізачо, без будь якої причини, просто так, на всякий випадок? Хіба може людина створити такі речі, як кам'яний мішок, в якому нещасний бранець може тільки стояти, а сісти вже не може? Хіба може Людина придумати кару, коли з нещасного щодня, поступово, повільно, з насолодою здирають смужками шкіру, при цьому не даючи вмерти? Хіба може людина створити такі речі як «залізний чобіт» чи «залізний кінь»? На розпеченого до червоного «залізного коня» колись посадили Івана Підкову. Посадили поляки, що вважали себе європейцями, що пишалися поетами і художниками Епохи Просвіти. І в той же час запозичили найжорстокіші тортури у тих, кого називали «азійськими варварами».

Науки, культура — то надбання осілих народів. То справа рук і розуму землеробів. Тих, хто на одному місці жив тисячі і тисячі років. Так як і камінь мохом обростає, так і осілі народи створювали цивілізацію.

Кочові народи винайшли і подарували світу торгівлю, тортури і рабство. Навіть філософія східних мудреців відрізняється від філософії західних мислителів.

Буддизм — занурення в самого себе. Нехай світ навколо тебе хоч згорить, переконай себе, що тобі добре, що ти щасливий. Відгородивсь думками від світу!

Християнство — непротивлення злу, покора, самовідречення. Ми забуваємо, що християнство виникло на Сході, в Палестині. Католики зробили його більш людським. Православні зробили ще жорстокішим.

В той час як Древні Єгиптяни започаткували рабство, в Древньому Римі створили Римське право. В Греції з'явилися демократія і спортивні ігри.

В той час коли на Сході продавали в гареми жінок, у Франції виникла перша у світі Республіка.

Так, при дорозі, на щастя знайшли його не турки. То були і не ляхи, зустріч з якими теж не обіцяла колишньому запорозькому козаку нічого гарного. То були цигани. Два тижні їхали цигани на Захід. Два тижні Втікач не піднімав голови. Та все ж таки, завдяки мізерним залишкам здоров'я, що жевріли на дні козацького тіла, завдяки Божому повелінню, а головне — дякуючи старій циганці, що зглянулася на Втікача, пожаліла, він видряпався на білий світ. Видряпався, бо на тому світі був без сумніву. І навіть не раз.

Кажуть цигани мають неймовірні знахарські навички, подекують буцімто можуть навіть мертвого підняти на ноги.

Втікач вірив у це. Він не міг не вірити, тому що точно знав, що був на тому світі.

— Пусті клопоти тебе чекають, — говорила йому циганка і щиро сміялася. Зачувши слово «пусті» інші цигани теж посміхалися. Чого вони так усі сміялися? Втікач зрозумів це пізніше. Зрозумів і ще раз здивувався неймовірній циганській проникливості.

Звідки вони могли знати, що зупиниться чоловік саме в цьому місці? Як побачили слово «Пусто», хіба воно було «написане у нього на лобі»? Звідки така неймовірна обізнаність, в тому що це слово стане частиною його життя?

Всю дорогу кепкували. А він не розумів в чому справа. Чому всі сміються? Ці смагляві бродяги знали про нього все наперед! Іншої відповіді Втікач не знаходив.

— Пуста дорога, — чоловіче, пуста в тебе дорога.

І знову всі сміються.

— А щоб тобі пусто було!

І знову сміх серед циган.

Потрапив Втікач в пустелю. Хоч не мало наслухався на Січі від бувалих в бувальцях козаків про чужі краї, але ніколи не чув, що в Європі є пустеля.

То дійсно таки, була справжнісінька пустеля. З пісками і колючими чагарниками всохлої трави. З численними отарами овець. Все, як і годиться для пристойної пустелі. Серед юхасів, так називали тут вівчарів, що ганяли овечі отари пустелею під назвою Хордобадська Пуста, опинився і наш мандрівник.

Думку добратися до благословенної України чоловік не полишив. Ні! Але від пережитого і пройденого на плечі лягла смертельна втома. Така

важка, що далі боротися він уже не міг! Адже він був звичайною, смертною людиною з плоті і крові. Він втопився.

Після всього що трапилось в житті, важка робота серед посушливого безлюдного степу видалася справжнім раєм.

Восени здав хазяїну овець, отримав зароблені гроші і пішов у місто.

Дорогою зустрів святкову процесію. Як прийнято у мадярів. грали, співали і танцювали цигани, Попереду, на високій жердині врочисто несли величезне гроно винограду. Воістину велетенське гроно. Спочатку Втікач навіть не повірив що гроно винограду може бути таким величезним. Потім зрозумів, що зроблено виноградний кетяг з різних сортів винограду.

Чоловіки в коротких полотняних сорочках з широкими рукавами, в чорних суконних штанах. На ногах – високі чорні чоботи. На голові – повстяні капелюхи.

Дівчата в коротеньких вишитих зібраних на плечах сорочках, з широкими рукавами. В широченних коротеньких схожих на дзвін спідницях. Яскраві прикрашені шнурівками і металевими петлями безрукавки вдало підкреслювали талію. Багато дівчат носили вишиті фартухи.

Хлопці попереду скакали на конях, а за ними у святкових повозках, прикрашених виноградними лозами, їхали вдягнені у все біле дівчата.

То було Свято Останнього Виноградного Грона. Мадяри віддавали данину і прославляли виноград, точнісінько так, як вони шанували і оспівували хліб.

Іноді Втікачеві здавалося що ці люди моляться на виноград. Але якщо говорити про їжу, то у мадярів процвітав культ м'яса! М'ясо вранці. М'ясо в обід. М'ясо увечері. М'ясо зимою і влітку. Іноді здавалось, що не має в угорців такої страви, до якої не додавали б в тому чи іншому вигляді м'ясо. М'ясо навіть заготовляли на зиму. Точнісінько так, як в Україні заготовляють на зиму сало. Тільки сало солять, а мадари його нарізають тоненькими стружками, варять і висушують.

Що тут тільки не витворюють з м'ясом! Його тушкують в томатному соусі, з нього варять густий м'ясний суп зі шматочками вареного тіста приправлений цибулею. В цей суп додають неймовірну кількість перцю. Схожий «вогняний суп», набитий спеціями і каєнським перцем, який без звички жодна нормальна людина їсти не може, варили запорозькі козаки. Таким супом для сміху козаки пригощали новачків.

А куряче м'ясо тушковане в сметані?. А соус з додаванням паприки і чорного перцю? О, господи! І все це він бачив після голоду.

Після довгих років поневір'янь і голодування на галерах, Втікач нарешті наївся.

Втікачеві іноді здавалося, що він потрапив у рай. Було враження, що люди, котрі тут живуть, не знають ні голоду, ні злиднів, ні будь якого горя. Варто було лише глянути, як мадари з задоволенням працювали, як весело

відзначали народні свята. Святкова процесія не відпускала жодної людини, що зустрічалася по дорозі. Всіх без винятку, чи то знайомий чи ні, чи то маляр, чи циган, всіх запрошували на свято.

Святкова альтанка теж прикрашена гронами винограду. Грона висіли скрізь – на паркані, на стінах будинку, навіть прикріплені до стелі.

Хлопці змагалися хто непомітно дістане підвішене високо до стелі гроно винограду. Це гроно хлопець може подарувати своїй дівчині як знак того, що запрошує її до шлюбу. Але ж, гроно потрібно було дістати непомітно! А там же весілля! А там же море людей! Впіймають – доведеться платити штраф. Все це проходило так весело, так щиро і безпосередньо, що у Втікача не раз промайнула думка, про те, що мадари живуть в раю. Невже ще зовсім недавно він помирав від голоду? Невже зовсім недавно мало не замерз від холоду, мокрий від морської води на галері? Невже, думав Втікач,десь люди страждають від недоїдання, від несправедливості, десь гнуть спину від виснажливої непосильної праці? Хоча Втікач прекрасно знав, що мадари дуже важко працюють. Вони працювали не покладаючи рук. А свято було своєрідною нагородою за сумлінний виснажливий труд.

То був воістину щасливий край. Втікач згадав нещасну Україну, яку терзали татари і поляки і йому здалося, що все те десь у вісні, десь далеко – далеко. А може нічого і не було?... А може то йому приснилось? Може Україна йому примарилась?. Так було тут тепло, затишно, сито і спокійно...

Дівчина була худенькою і слабкою, а мішок з тілом – великим і важким. Втікач, той Втікач, котрий не так давно був скелетом, в Пусті виріс в товстого вгодованого кабана. Важко було дівчині тягти незграбне одоробло, яке ще зовсім недавно витинало гопака. Але ж, не залишати тіло на вулиці? До того ж, нерухоме тіло було справою її рук. А дівчина була совісною. Тому потягла чужого чоловіка додому. Чесно сказати, вона сама не знала, як воно так вийшло. Угорська дівчина з давніх – давен поряд з чоловіком була слухняною безмовною тінню. У мадярів панував класичний патріархат. Тут навіть подумати не можна було про те, щоб привести чужого чоловіка додому! Але чого тільки не трапляється в цьому житті? Може то було підсвідомою рукою долі? Цигани говорили Втікачеві, що незабаром на нього чекає зустріч з «червовою королевою», але «клопоти її будуть марними».

Прусличка, назвемо її так, докоряла собі, за те що так необачно вчинила з незнайомим чоловіком. Для чого вона настирливо наливала тому паленку? Хто ж знав що воно візьме і нап'ється як остання свиня? Ще й чіплявся до неї! Так йому і треба! Отримав своє.

Тягти тіло було далеко – через двір, потім вулицею, потім скинути на воза, потім відвезти на хутір. Там його не знайде ніхто. Це ще питання – чи буде його хтось шукати.

Прусличка не боялась осуду оточуючих. Та пішли вони... Прусличка ще не знала, що її так зовуть. Своє ім'я дівчина отримає пізніше. Так назве її згодом Втікач. Мадярські імена такі складні! Їх так важко вимовляти! Прусличкою Втікач назвав дівчинку через те, що та, як усі угорські дівчата, носила коротку яскраву безрукавку – пруслик. Пруслик дівчині дуже пасував, дуже був до лиця. Так її Прусликом наречений і назвав.

Так, читачі. Втікач став Нареченим. Вибачте, що забігаємо наперед. За-скакуємо через кілька сторінок тексту, як деякі нетерплячі читачі, котрі відкривають сторінки наперед.

Трапилось те, що рідко буває в пригодницьких романах, а ще рідше лучається в житті. Той у кого не було нічого, отримав усе. Спокійне сите життя серед мирних доброзичливих веселих трудолюбивих людей. Затишне гніздечко – тань, як мадяри називають окремий хутір. Будиночок, що потопає у трояндах. Теплий солодкуватий запах молока з хліва. А головне наш Втікач зустрів свого Пруслика. Своє маленьке пухнасте кошенятко, що так приємно мурчало в нього біля вуха. Що будь якої миті, хоч вдень, хоч серед ночі, готове було виконати будь яке його бажання.

Навіть йому, людині, що бачила на своєму віку все, було якось незручно, коли сідав за стіл обідати, а Прусличка, як і всі місцеві жінки, коли чоловік їв, стояла в нього за спиною. Жінка в присутності чоловіка не мала права сидіти. Це був один з тих древніх звичаїв, який мадярам залишило далеко минуле. Адже колись ті прийшли в Європу з Азії. Багато чого від європейців запозичили, але багато чого з азійчини залишалось. Жінка навіть по вулиці не могла йти поряд з чоловіком. Завжди позаду.

Прусличка дізналася, що Втікач не збирається жити за печерними законами, і відразу сказав, що його кохана буде поряд з ним рівною.

Прусличка зойкнула від почутого. Спочатку не могла повірити, що таке може бути. Як це жінка може бути рівною з чоловіком? Хіба таке можливо? Втікач слухав все і про себе посміхався.

– Дурненька, ти ще не знаєш, що українська жінка, насправді не тільки з чоловіком рівна, але часто помикає ним. , верховодить. Хіба ж то не в українців побутує приказка «Чоловік голова, а жінка – шия, куди захоче туди голову і поверне» Багато міг розказати про українську жінку Втікач. Про те, як дочки київських князів ставали королевами європейських країн. Про те, як українка, потрапивши в рабство до турецького султана, згодом сама стала царицею. Про наших дівчат, котрі так любили, що не добившись взаємності, вбивали коханого, або вбивали самі себе. О, в душі справжньої української жінки киплять такі почуття!

Не даремно в Україні фатальну жінку називають відьмою. Якщо немає інших засобів добитися свого, вона дійсно стає відьмою, стає фурією, стає

нечистою силою, і горе тому хто стане на її шляху!

Після того, як Прусличка дійсно повірила в те що сталося, після того як усвідомила себе рівною, так задрала носа, так запишалася, що коли йшла вулицею, за неї було страшно, здавалось ось – ось перечепиться, і не доведи господи і впаде носом в коров'ячий кізяк. Прусличці повинні заздрити всі мадярські жінки! Хто ще має такого чоловіка? Чоловіка в присутності якого не тремтиш. Життя Пруслички перетворилось в якийсь нереальний, фантастичний світ.

Нереальним здавався світ і Втікачеві. Його не покидала думка, що він на якомусь іншому світі. Варто було про щось подумати, як думка миттєво перетворювалася в реальність.

Ось і тоді, наступного дня після Свята Останнього Грона, Втікач відкрив очі і відчув як пересохло в горлі. Проклята циганська паленка! Як же після неї сушить і болить голова! Тільки встиг відчути як у нього пересохло горло, відразу перед носом з'явилася рука з кухликом холодної води. Тільки подумав про те, що болить голова, як миттєво перед очима з'явився кухоль огіркового розсолу. Якби Втікач сказав дихати за нього, Прусличка б і дихала за нього. Дівчина називала Втікача Яношем. Він довго безуспішно намагався навчити Прусличку вимовляти своє ім'я. Але мадярська мова така важка! Слово Іван, вона вимовляла Йіоан, а потім облишила потуги і почала говорити Йіоан, Ян, тобто Янош

Але пустими були її клопоти. Як у воду дивилися цигани.

Вже дружки в яскравих святкових костюмах, з прикрашеним стрічками посохом зайшли до кожного двору запросити земляків на весілля. Вже наступного дня кожен приніс молодятam подарунок на святковий стіл. Хто курку приніс, хто яйця, хто сметану, хто борошна.

Вже накрито було святкові столи в щасливому домі нареченої Вже музиканти – цигани наорювали на скрипках і били в бубни. Вже навіть в церкві священник приготувався до вінчання. Вже гірко плакала, прощаючись з батьками, дівчина (так було прийнято). Вже яскравий весільний поїзд з розцяцькованими конями і повозками чекав біля дому. Вже чоловіки втративши терпіння встигли потайки не раз випити. І навіть не один раз. Вже пританцювали нетерпляче любителі танцювати на весіллях та хрестинах.

І ніхто не помітив, а чому, скажіть, не видно нареченого? Його зранку ніхто не бачив. Спочатку цього не помітила навіть Прусличка.

А Втікач уже був далеко. Навіть якби його захотіли наздогнати, ніхто б цього зробити не зміг. І хто його буде наздоганяти? І для чого? Доганяти скоріше доведеться наречену, яка тікатиме з села.

Чи можемо ми судити нашого Втікача? Людська душа – суцільна загадка. Вранці Втікач побачив, як на північний схід летять журавлі. Побачив і

подумав, а може вони пролетять і над його хатою? Свое село він не бачив десять років. Ні, точно пролетять над його селом! Не можуть не пролетіти!

А тепер нехай хтось спробує мені пояснити. Чому людина може пройти через неймовірні труднощі. Пережити те, чого людині пережити не можливо. Вжити там, де не виживають. Пройти шлях, який пройти ніхто не в змозі. Чому людина здатна все подолати, тільки для того, щоб ще раз побачити рідну землю? Що і хто дає божому створінню з плоті і крові неймовірні сили?

Але далі ще більша загадка. Чому людина кидає землю, де справжній рай, і летить туди, де не таке багате і сите життя?. Де не таке яскраво – синє небо. Де іде війна. Де ніхто з рідних і знайомих його вже не чекає. Немає там нікого. Кого вбили. Кого забрали в турецьку неволю яничари. Села квітучі спалили. Але Втікач все кидає і за будь яку ціну намагається дійти додому. Хто пояснить, чому тяга до рідної землі стає сильнішою за любов, благополуччя, спокій, багатство?

Додому! До дому! До дому!

Гуцул

Гуцул не знав що він Циклоп. Звідки знати неграмотному гуцулу хто такий Циклоп? Все життя гуцул провів в горах і ніколи там Циклопа не зустрічав.

Вівці і гори. Гори і вівці. Гори, небо і вівці. Вівці гори і небо. Небо гори і вівці.

Але гуцул дійсно був Циклопом. По – перше, тому що як і герой давньогрецької легенди, мав одне око. Око гуцул втратив в молодості, коли водився з опришками.

По – друге, як і Циклоп, гуцул був пастухом. Як і Циклоп гуцул все життя провів на одинці. Нікому не підкорявся і нікого не боявся.

По – третє, як і Циклопу, гуцулу судилося зустрітись з Одисеєм.

На цьому схожість між гуцулом і циклопом закінчувалася. Циклоп був страшною потворою, що їла на обід людське м'ясо. Гуцули були людьми безобидними і спокійними, відгородженими від світу горами схимниками.

Втікач був Одисеєм. Втікач не знав що він Одисей. Звідки було знати неграмотному українському селянину давню грецьку легенду про Одисея і Циклопа? Втікач був орачем. З дитинства окрім важкої роботи на панському полі нічого не бачив. Рілля і плуг. Плуг і рілля. Небо, вітер, рілля і плуг. Рілля плуг, небо і вітер. Воли. «Цоб – цабе» «Цоб – цабе» і знову воли рілля і небо. Золотава пшениця і чорна рілля. Чорна рілля і золотава пшениця. Ось все, що бачив з дитинства Втікач.

Трохи світу побачив коли потрапив на Запорозжя. Але довго на Січі не пробув. В першому ж морському поході потрапив в полон до турків, був проданий в рабство і прикутий на галерах.

Коли ж пощастило втекти, став Одисеєм.

Одисей поїхав в чужі краї за золотим руном. Втікач поперся в чужі краї вдовольнити помсту. Туркам Втікач помстився. Синоп козаки пустили на попіл. Проклята зрадлива доля!

Стрибнув як козак, а впав як кізяк. Як він міг потрапити в руки туркам, і сам не міг собі пояснити. Соромно було згадувати полон. Але ж куди подінеш правду? Шість років його принижували на галерах. Тримати людину в неволі, то найгірша форма приниження.

Згодом – незavidна дорога втікача. За довгі роки поневірянь слово Втікач стало його іменем. Іноді, здавалося Іван забув своє справжнє ім'я.

Так доля звела гуцула і Втікача. Гуцула звали Івась. Він знову подивувався, як багато спільного у різних народів. В далекому дитинстві Івасиком Втікача називала бабуса.

За будь яку ціну Одисею потрібно було вирватись з печери. За будь яку ціну Втікачеві потрібно було пробратись на той бік Карпат. Точнісінько так як допомогли Одисею вівці, так вівці допомогли і нашому Втікачеві. Ні, що ви. прив'язувати себе до овечого живота Втікачеві не довелося. Для того щоб перейти на той бік Карпат, треба було всього лише сховатися серед овець.

Овечу шкіру Втікач на себе не одягав. Бекати по – баранячому не бекав. Все було набагато простіше. Адже Втікач пастух! Чому б не пристати до якоїсь гуцульської ватаги? Адже гуцули вільно ганяли овечі отари по обидва боки Бескид. Ніхто ніколи особливо не слідкував, як і де гуцули переходять гори. Якими шляхами кочують з пасовища на пасовище.

Так наш Втікач з Мадьяра перетворився на Гуцула.

«Затятий» гуцульський вівчар відразу повернув Втікача з неба на грішну землю. Небом, благословенним раєм була Пуста. Грішною землею були карпатські гори. Там в раю, де він ще зовсім недавно блаженствував, де було тепло, сонячно, де були солодкі виноградники, міцне вино, веселі люди з піснями про урожай, де була посмішка щасливої Пруслички... Зрадженої і покинутої на сором і глум односельців Пруслички. Може за ту ганебну зраду він і потрапив до пекла? Нове життя іноді видавалося пеклом. Те, як він ступив в Карпати, нагадувало мить колись з сонячного двору турецької тюрми Втікач потрапив до холодної ями з невільниками. На дворі було сонце, і враз – темрява і холод.

Тут шарга (мокрый сніг), несподівано переходила у град з грозою. Жорстокий холод вночі і спека вдень. Траплялося, з неба падало каміння. Так

– саме так, каміння, Як по іншому назвати град розміром з куряче яйце? Втікач бачив неймовірні грози десь внизу, під ногами. На полонинах вівчарі бували вище всіх долин. Здавалось пастухи залізли на самісіньке небо. Там в долинах, клубочились насичені крижаною водою і снігом освітлені спалахами блискавок хмари. А тут на горі, вище найвищих гір, світило сонце і пастухи страждали від спеки. Там, внизу, на землі було майже темно, а тут на полонинах, сонце засліплювало очі.

Переганяючи отари, Втікач бачив дикі ліси з оброслими мохом гігантськими стовбурами смерек. Під кронами смерекових лісів навіть в сонячний день було темно. Втікач бачив велетенську папороть. Таку велику, що під її лапатим листям могли сховатися десяток вершників. Схили гір іноді видавалися закривавленими. То на схилах росли маки. А то раптом схили були немов покриті легким рожевим серпанком едельвейсів.

Первозданими карпатськими травами не ступала людська нога. Трава часто була такою високою і густою, що людина не могла нею пройти. В такій високій густій траві можна було заблукати.

Вівчарі зустрічали диких звірів. Ведмеді, рисі, тури в горах, котрі ніколи не знали людей, були безпечними як домашні вівці. Звірі в горах в той час були такими ж мирними і без обидними як і самі гуцули. Дикі тварини без боязні спокійно проходили мимо пастухів не звертаючи на них уваги, поспішали кудись заклопотані власними справами. А пастухи не зачіпали їх. Це був первозданий доісторичний світ, Такою була Земля до приходу людини.

Безкінечні гірські полонини виснажували постійними підйомами. Тисячі овець нагадували полчища яничарів, що сунули в бік України. Їхнє бекання Втікачеві нагадувало крики «Алла – Алла – Алла!»

Навіть погейкували карпатські вівчарі на овець, якимось «по – східному» «Гейда! Гейда! Гейда!». На Сході теж так підганяють овець. Від цього пастухів називають «Гейдарами». Від цього і прізвище Гайдар. Слов'яни називали пастухів овець овчарями, тому що ті пасуть овець.

Гуцул спустив таки Втікача з неба на землю. Іван Бойко і сам не зчувся, як знову потрапив у рабство. Правда, то було рабство добровільне. Адже сам напросився до ватага в помічники. Вже він, як на галерах і мозолі на руці деревом натер до крові. Правда то було не дерев'яне весло, а дерев'яна копістка, котрою з ранку до вечора «ймив», (тобто мішав) молоко коли варили сир. З раннього ранку, години либонь з третьої Втікач вже доїв корів, кіз і овець. Доїли скотину цілий день, з ранку до пізньої ночі. Скотиняча орава була такою великою, що здавалось вівці і кози заповнили не тільки гори, але зайняли весь світ. Тому працювали вівчарі не покладаючи рук. Варили в казанах вурду і бурз, щільно набивали в бербениці бринзу. Так

гуцули жили з раннього дитинства до глибокої старості. Втікач бачив серед вівчарів зовсім сивих дідів, з довгим полинового кольору волоссям, що спускалось майже до пояса. Втікач бачив ще зовсім малих хлопчиків, які теж з ранку до вечора орудували копісткою в казані з білим варевом. Діти гуцулів працюють з п'яти – шести років.

Далеко за північ Втікач падав на землю і відразу засипав. Ліжком вівчарям слугувала підстилка зі смерекових гілок, на яку кинули овечу шкіру. Такою ж овчею шкірою гуцул і вкривався. Ото й уся вівчареві постіль.

З весни до осені літували вівчарі на полонинах. А восени розійшлися по домівках.

Знову Бойко

Втікач вкотре опинився на вулиці. Цього разу його ніхто не переслідував. Цього разу він був вільним як вітер. В тілі легка втома. В кишені не легкі гроші. В душі омріяна свобода. А на серці сум і образа на самого себе. Для чого так довго гостював у вівчарів? Ті запрошували і відмовити Втікач ніяк не міг. Як відмовиш, коли з тими хлопцями пів року ділили хліб і воду, коли спали під одним овчим кожухом, коли разом відбивалися від вовків і разом мріяли про повернення додому?

Отож, поки Втікач гуляв, солодко пив і смачно їв, остання валка з Коломиї рушила на Схід.

Вчора поїхали. Тільки вчора. Всього лише на один день запізнився Втікач. А він так розраховував на цих коломійців! Так мріяв пристати до валки, з якою збирався повернутися додому на Полтавщину.

Вирушати пішки через всю Україну, де ризикали татари, не було жодних сил. Як любив говорити Втікач; «все, складаю руки на грудях» Сів там де стояв і обхопив голову руками.

– Чого такий невеселий, земляче? Може допомога потрібна ?

Втікач навіть по голосу, не піднімаючи голови відчув, що незнайомиць говорить без жодної нотки іронії. Дуже невеселий вигляд мав Втікач.

Гірку картину доповнювало змарноване, покряне шрами худоще обличчя. Благенька старцівська одіж. Поруч валялася пуста жебрацька торба.

Незнайомиць сів поруч, викресав льюльку, запалив і протягнув Втікачеві.

– Візьми, затягнись, легше на душі стане.

Втікач вдихнув западного домашнього тютюну, який так добре вміють вирощувати і заправляти западними карпатськими травами місцеві жителі. І на серці дійсно стало легше. Мабуть, – подумалось, – це не поганий хлопець.

– Чи не підкажеш, – спитав у того, – де можна знайти якусь роботу?

– Знаєш, а не пішов би ти в жупу?

– Що, що?
Втікач підхопився і схватив нахабу за петельки.
– Зараз я тобі писок наб'ю!
– Тихо, тихо, земляк! Не хвилюйся так. Ніхто тебе не ображає. Я вже зрозумів, що ти не тутешній, що ти здалеку. Жупою у нас називають солеварню. Там завжди потрібні робітники. Я оце сам іду туди. Хочеш, підемо разом?
Втікач трохи вгамувався. Дійсно, звідки йому знати, що таке якась жупа.
– Я тому і прийшов у Коломию, що звідси сіль вивозять. Хотів попроситися до коломийців, аби їхати з ними в Україну. А тепер уже й не знаю що робити. А хіба тут, в Коломиї немає соляних промислів? Для чого кудись іти?
– Треба іти в Дрогобич, там краще платять. Коломия – це просто величезний соляний склад Сюди сіль звозять з різних солепромислів, тут сіль складують, а потім звідси як з центру перевалки її забирають коломийці, як називають в Україні перевізників солі. Ні, тут багато не заробиш. Треба йти в Дрогобич.
– А далеко до того Дрогобича?
– Якщо пішки, доведеться два тижні іти. Але будемо сподіватися, що пощастить і хтось підвезе. Світ не без добрих людей.
– Я думав усі гуцули вівчарі, – задумливо сказав Втікач.
– А я не гуцул. Я бойко.
– Втікач аж закашлявся вдихнувши тютюнового диму
– Бойко? Жартуєш! Це я Бойко.
– Ти? Той хто назвався бойком зневажливо подивився на того, хто теж назвався бойком.
– Це я, я бойко! А ти звідки взявся, щоб називати себе бойком? І звідки ж ти будеш – названий брат – бойко?
На цей раз в голосі відчувалася неприхована насмішка.
– Я із Полтави.
– Це що за Полтава така? Це та що десь аж за Києвом?
А я думаю, що воно за бойко? Бойки це люди, які живуть в Карпатах і на Галичині. Ми українці, але так себе називаємо, тому що дещо відрізняємось від інших українців. Одягом, піснями, народними традиціями. А чому ти бойко я не знаю.
Втікач розказав, що він не раз зустрічав Бойків і на Полтавщині, і серед запорожців. Зустрів Бойка навіть серед болгар! Два побратими довго цмокали язиками, дивуючись спорідненості людей, що так далеко жили один від одного.

Далеко жили один від одного розкидані по світах Бойки. Далеко жили один від одного розкидані по горах бойки. Не так щоб і далеко жили родичі зустрінутого бойка. Всього лише день ходу пішки. Головне що жили бойки по дорозі на Дрогобич. Як не зайти в гості до бойка по дорозі до жупи в Дрогобичі? Ніяк не зайти не можна. Бо не зайти до бойка в гості, значить людину образити.

Ось Втікач і в бойківській хаті. Коли заглянув в колибу подивитися на немовля, мимоволі простягнув руку. Хотів пересвідчитися чи то справжній живий малюк. Часом не дерев'яний? Опам'ятався і стало соромно. Ти що з глузду з'їхав, – сказав собі Втікач?

У нього в голові дійсно замаячило! Мимоволі видалось, неначе у самого на плечах дерев'яна голова. У бойків все з дерева!

Велика бойківська хата зі смерекових колод стояла на дерев'яних підвалинах. Неначе коштовне намисто будинок з усіх сторін оперізувало опасання. Опасання схоже на полтавські піддашки. Тільки у нас піддашки тільки з чільного боку хати, а бойківське опасання оперізує будівлю з усіх чотирьох сторін. Химерним різьбленням бойки прикрашають все що потрапляє на очі – двері, вікна, причілки, сходишки на піддашки, одвірки, віконниці, скрині, дерев'яний посуд, колибу, навіть заслінку в «чорній» курній бойківській печі. З дерева тут було все – дерев'яна церква, дерев'яне розп'яття біля олтаря, дерев'яні різьблені ікони. Піддашки на ганку церкви – баласини – зверху до самого низу прикрашені дерев'яним різьбленням. Втікач не переставав дивуватися – кожна хата мала навколо опасання і кожен стовпчик зверху до низу прикрашало різьблення! З дерев'яної криниці дерев'яною корбою витягали дерев'яну цеберку. В дерев'яному посуді навіть їсти варили – кидали туди розпечене каміння, допоки вода не починала кипіти. Втім щось подібне Втікач уже бачив на Запорожжі. У бойків була якась неймовірна схильність прикрашувати все навколо – одяг, предмети побуту, споруди, зброю. Весь час доки ішли Втікач з новим товаришем до Дрогобича, той постійно вирізав на дерев'яному ціпку чудернацькі візерунки.

Жупа нагадувала мурашник. Зранку до вечора, і вдень і вночі на солеварні кипіла робота, працювали сотні людей. А може їх навіть було тисячі. Печі горіли цілодобово. Говорили, що солеварня в Дрогобичі жодного разу не зупиняючись, працювала п'ятсот років!

Одні набирали з колодязів солону воду – ропу. Другі рубали дрова. Треті носили дрова до жерла печі. Четверті – топили. П'яті носили ропу і заливали на сковороди. На одну таку сковороду потрібно було вилити до трьохсот відер води. Шості набивали в діжки сіль. Сьомі навантажували сіль на вози. Восьмі – фурманували. Десятки возів з сіллю безперервно сновигали від солеварні до складу. Від складу і до солеварні.

З кузні чувся постійний стук – там ремонтували так звані сковороди, бойки називали їх панвами, залізні ємності в яких зваричі випарювали сіль.

В бондарі набивали на діжки обручі.

З контори весь час кудись бігли прикажчики та писарі з товстими конторськими книгами. Ці записували скільки бочок солі вивезли, стільки солі випарили.

Зайшли в солеварню. В низькому темному сараї, серед сивої пари ледь-ледь можна було розгледіти зваричів. Голих по пояс, червоних від жару, мокрих від поту, рельєфних від м'язів зварницьких тіл. Довгими залізними ломами робітники збивали соляний накіп. Товстим шаром сіль вкривала стіни, стелю, панви з киплячою сіллю. Величезними, схожими на крижані бурульки сталактитами сіль звисала зі стелі, товстим шаром покрила стіни. Крізь товстелезний шар солі ледь проглядало малесеньке віконечко. Напівморок солеварні звеселяв хіба що блакитний сніп денного світла, котрий пробивався через дірку в стелі. Якби не та дірка в стелі, зваричі і самі б перетворилися в соляні стовпи. Як людина могла тут працювати незрозуміло. Адже залізні деталі механізмів сіль роз'їдала дуже швидко. Тому працювали цілоденно ковалі, які знову і знову кували все нові і нові залізні ємності. Їх потрібно було міняти кожного дня.

Невже людина міцніша заліза, – дивувався Втікач?

– Тут будете працювати, сказав управляючий.

Почувши і побачивши куди вліз, ще й з доброго дива, за власним бажанням. Втікач гірко посміхнувся, Згадав, як ще зовсім недавно називав пеклом роботу на полонині.

Ось же воно справжнє пекло, про яке не раз наслухався з дитинства!. Все, як розказували – і киплячі казани, і грішники, Грішники, правда, тут варились не в киплячій смолі, а в соляному розчині. А ото, мабуть і самі дияволи, ті що безперестанно кидають і кидають в піч дрова.

Управляючий сумно подивився на Втікача, похитав головою і взявши за лікоть, вивів з солеварні.

– Ти й так на цьому світі не живець. Тобі треба від вітру ховатися, бо як занесе кудись, ніхто не знайде. Ти ж скелет! Тобі три чисниці до смерті! Куди ти до сковороди лізеш. Будеш возити сіль. Запрягти коня зможеш? Робота не важка. Так може ще і проживеш день – два.

А через декілька днів валка з сіллю вирушила до Львова.

Турчин

Жителі Львова були у паніці. До міста наближався Хмельницький. Назад соляники виїхати не могли. Брами закрили.

А козаки уже ввірвалися до передмістя зруйнувавши іграшкові укріплення з дерев'яних кілків.

Мешканці кинулися рятуватися – хто в укріплені монастирі, хто в місто. Несподівано Хмельницький зупинив бій. Запорожці бажали іудейської крові. Львів'яни видають іудеїв, за що козаки не будуть руйнувати місто. До честі львів'ян, городяни відмовилися видати земляків – своїх сусідів, знайомих, друзів, тільки через те, що ті були іншої віри.

Пізніше побутувала легенда, про те, начебто Хмельницького зупинило видіння у хмарах. Богдан побачив образ монаха, що стояв перед ним на колінах. Монах просив не руйнувати місто. Зрозуміло, легенду придумали самі бернардинці. Легендами в польських літописах були і перебільшені розповіді про нечужані звірства та кровожерливість козаків.

Хмельницький начебто був так вражений, що наказав відступити. Як стверджували бернардинці, Хмельницького просив помилувати місто Ян із Дуклі. Заступництво Святого Яна так сподобалась львів'янам, що поблизу бернардинського монастиря згодом поставили колону із зображенням нагорі святого Яна із Дуклі Він начебто в такому вигляді, в якому з'явився на небесах, щоб врятувати Львів.

Але місто було в небезпеці. Хмельницький міг будь якої хвилини розпочати штурм. Треба було негайно щось робити. Тоді міські старійшини вирішили спалити передмістя. Це позбавить ворога притулку. Складніше буде вести облогу міста і штурмувати фортечні стіни.

Знайшли і добровольців. Їх випустили таємним підземним ходом. Але довго і даремно чекали у Львові пожежі в передмісті.

Вирішили, що паліїв схопили козаки. Згодом послали нових диверсантів. Що ж насправді трапилось?

Серед охочих спалити львівське передмістя був і наш Втікач. Чоловік не знав, що буде робити. Але відчував – то його шанс.

Уже під землею, пробираючись вузьким лазом, наш герой навмисне ішов останнім. Один за одним, ті хто збирався підсмажити козаків, залишалися навіть під землею. Кожен отримав точний, сильний, швидкий удар ножем у серце.

Так Втікач знову опинився серед своїх. В хвилини відпочинку січовики любили послухати розповідь про те, як побратим тікав з турецького полону.

Як довго добирався в Україну. Як безліч раз був на межі життя і смерті. І дали козаки Івану Бойку нове прізвище, назвавши Турчином.

Холод

Холод: козак

1

Надвечір на вигоні, на колодках зібралась добра половина чоловічої громади. Від підлітків до древніх дідів.

– Лежить як дровиняка! Хоч би пискнула! Аж зло бере!

– А моя так кричить, що на вулицю чути

– От колись, коли я бурлакував, трапилась мені ногайка.

Пелехатий, гривастий, схожий на п'яного попа, довгобородий як біблейський Мойсей, білий неначе сніг дідок облизує губи. Так облизується кіт якому сниться ковбаса.

– Я б і зараз її не проти. Даремно смієтесь. Думаєте кожен з вас жеребець? Вам далеко до того, що ми в молодості витворяли. Ох і гаряча ж була дикунка! Обличчя весь час закриває, немов соромиться. А там таке витворює, таке витворює! Що бог ти мій, куди нашим дівчатам.

– Кажуть, що у ногайських дівчат, щілина впоперек, а не вздовж, то правда діду?

– Звідки ти знаєш? Ти голої бабської литки ще не бачив, а про таке питаєш. Мовчи вже.

Ги-ги-ги! Та ги-ги-ги. Про що можуть ще говорити чоловіки як не про це?

Всі сміються. Молоді хлопці що вперше прийшли на колодки, в долоню хихикають. Чоловіки зуби шкрять. Діди чорні беззубі роти відкривають. Підстаркуваті жигуни, згадуючи колишні пригоди мрійливо зітхають.

Да – а – а, було на віку, погуляли колись....

А один – завжди мовчить. Ніхто не бачив як Холодний посміхається.

Мучить чоловіка якась гризота. Вічно німий та похмурий. Ніколи не пристане до чоловічої розмови. Іноді, коли набридне слухати, встає і мовчки йде. Ніхто не знає, що на душі в Холодного. Прийшов кажуть з Запорожжя, збудував бурдей. Живе і мовчки особливо ні з ким не товаришуючи.

Іноді, виринається в того душевна мука назовні. Якось зібралось кілька чоловік на пасовищі. Прийшли скрасити самотність пастуха. Посидіти біля вогнища, поговорити. Знову зайшла мова про чоловічі походеньки. Було там багато сміху. Було багато пікантних подробиць. Коли всі почали хапатись від реготу за животи, коли валялись по землі, як собаки котрих заїли блохи, коли

регіт чутно було на другому кінці села, сміх враз стих. Знову з Холодним щось творилося. Взяв і руку у вогонь встромив. Запахло смаленою шкірою. Чоловіки почали розходитися. Якось не по собі стало, коли таке бачиш.

Що гризло чоловіка? Яка трагедія спіткала Холодного? Не хоче нічого розказувати. Мовчить як води в рот набрав.

Різне думали. Може від нещасного кохання? Як можна через якусь хвойду, так побиватися? Багато хто в душі Холодного поважав, адже про таке кохання можна тільки мріяти. А може зовсім не дівчина винна? Бог його знає.

Коли вчорашній тихоня напивався, зустрітись з ним на вулиці було небезпечно. П'яний мовчун жорстоко бив усякого, хто потрапляв під руку, кого на своєму шляху зустрічав. Для того, щоб привести ворохобника до тями, збиралися п'ять – сім чоловік. Холодного жорстоко били, зв'язували і кидали в холодну. Саме через це колишній запорозький козак Микита Холод отримав вуличне прізвисько Холодний.

Дівчата за Холодним умлівали! Але підійти до того боялись. Не старий чоловік був дуже показним. Високий поставний, смуглявий, кучерявий, з чорними як вуглини очима. Жінки від таких з розуму сходять. Але ж який вовкулак! Як гляне на дівчину, в неї аж коліна тремтять. Не підходить, уб'ю!

Одного Холодний так віддухопелив, що сердешний мало душу не віддав богу, і за що? Тільки за те, що необережно спитав Холодного: «Микито, коли ти вже женешся?»

2

Лютою видалась зима 1646 року.

Не встигли ляхи зустріти ворога, татар, яких ішли причесати, як уже понесли неймовірні втрати. Вдарили страшні морози. Загинули більше 200 тисяч чоловік. Солдати загинули без жодного спротиву, без куль і без стріл. Загинули в неймовірних муках. А той хто не загинув, повернувся додому калікою

Морози не щадили ні своїх ні чужих. Замерзали і, поляки і, татари і козаки – українці Холод не милував навіть коней, тоді їх загинуло більше 1000. Неймовірні втрати!

Свідком тих подій був мандрівник, історик Гійом де Боплан:

«Щасливий, хто врятувався від смерті, відморозивши пальці, вуха, ніс, щоки чи інші частини тіла. В цих частинах тіла природне тепло іноді зникає миттєво, зароджується антонів вогонь і вони відпадають. Людина теплокровна, хоча і не може враз відморозити частини тіла, але від холоду з'являються на них вереди, які спричиняють біль, таку ж неймовірну, як хвороба вене-

рична. Це доводить, що морози в Україні погубельні не менше вогню. Вереди бувають спочатку в горошину, але через кілька днів, а іноді навіть через кілька годин збільшуються і викривають весь член, який потім відпадає. Двоє з моїх знайомих таким чином втратили найбільш чутливий орган.

За звичай холод охоплює людину несподівано, і з такою силою, що без застереження неможливо уникнути смерті. Люди замерзають швидко, – смерть їх можна назвати навіть спокійною, тому що вони помирають під час сну, без довгих мук. Біда тому хто вирушить в дорогу на коні чи на возі, але не потурбується наперед про безпеку. Горе, тому хто легко одягнеться, хто погано переносить жорстокий холод. Така людина спочатку відморозить кінцівки рук і ніг, а потім непомітно і член. Людина непомітно приходить у забуття, схоже на заціпеніння. В цей час підступна дрімота схиляє в сон. Якщо дадуть вам заснути і ви заснете, то ніколи вже не прокинесь. Якщо ж зберете всі свої сили і прогоните сон, чи супутники розбудять вас, то життя ваше врятоване. Траплялось і мені стояти на порозі смерті. Я засипав від холоду, але слуги мої, міцні тілом і звичні до холоду, не раз будили мене сонного.

Інші помирають не так скоро, але смерть їх більш важка і болісна. Природа людини не в змозі навіть перенести страждання, що випадають на долю нещасного, доводять людину до безумства. Такої смерті не уникають люди навіть міцної тіло будови.

Холод проникає до нирок і охоплює поперек. Вершник під панцирем відморозує живіт, особливо кишки і шлунок. Через це страждаєць відчуває неймовірний голод. Приймавши їжу навіть легку, наприклад бульон, обморожений негайно його відригне зі страшними болями і кольками нестерпними, стогне безперестанку і скаржиться, що нутрощі його роздирає.

Надаю вченим лікарям дослідити причину таких жахливих страждань. Сам же відзначу тільки, що деякі допитливі українці, бажаючи дізнатися, чому хвороба ця наскільки болісна, розтинали трупи і знаходили більшу частину кишок почорнілими, опеченими, наче були вони склеєними. Це переконує, що подібні хвороби невиліковні і що хворий стогне і кричить день і ніч безперестанку по мірі того, як у відморожених нутрощах з'являється Антонів вогонь. Тривала, болісна смерть неминуча.

В Україні захищають себе від холоду тільки тим, що укутуються в теплий одяг і запасуються різними речами, що рятують від холоду.

Що стосується мене, то я, подорожуючи в кареті чи у візку, клав на ноги для тепла собаку. Укутував їх суконною ковдрою чи вовчою шубою. Обличчя ж, руки і ноги натирав винним спиртом, яким змочував також панчохи, залишаючи їх висихати на ногах. Цими засобами, з божою допомогою, я

уникнув описаних мною нещасть. Холод буває особливо небезпечним для того, хто не вживає гарячої їжі і напоїв. За прикладом українців, які тричі в день їдять юшку з гарячого пива з маслом перцем і хлібом, і тим охороняють свої нутрощі від холоду».

Часто в залежності від того, з якої смертельної халепи дивом пощастило вийти козакові, йому давали прізвисько. Тому хто повідморозував собі все що тільки можна було відморозити і залишився живим називали Холодом.

Людина залишалася живою. Але для чоловіка, таке життя було гірше смерті...

Був чоловік, і нема чоловіка. Наче і живе людина, і працює, навіть до старості дожила. Але дивись – щось не те! Гризе щось чоловіка. Немає для нього радості в житті. Чогось не вистачає. Мороз, проклятий мороз!

Холод: священик

Священик Василенко ганявся за дяком Холодницьким з палицею. Дяка рідко бачили тверезим. Було припреться в церкву п'яний в дим і вічно щось утне. То кадилом над головою розмахує немов пращею. А то підсвічник перекине, переполоху наробить, парафіяни вибігають з церкви з криком: «Пожежа» Церква горить!»

І бив уже Василенко дяка, і совістив, і слово з того брав, що візьметься за розум. Нічого не допомагало.

Нап'ється було і плаче, про життя своє нещасне патякає. Шмарклі під носом витирає, хлипає як дитина, очі кулаком ялозить,

Нічого крім побоїв не бачив, каже, – я в житті. Батько нап'ється, б'є чим попало. Кадилом бив, підсвічником по спині бив по голові «Євангелієм в залізній оправі стукав.

Нап'ється і кричить: «Що я бачив в житті? Що я бачив крім церковної служби? Чого я досяг в житті? І що в мене попереду?

Хоч ти стань людиною!»

Приходив син у школу, а там п'яний «дядя». Так діти називали дяка церковно – приходської школи. Як і батько дячок вічно був п'яним.

П'яний дяк постійно лупцював учнів.

Одного карав за те, що провинився. Іншого лупцював авансом на майбутнє. Бив, різками, бив лінійкою, бив ребром книжки. Бив по лобі, бив по голові, по сидницях.

Бив і змушував дякувати за науку. Учні ставили на коліна, змушували просити вибачення цілуєчи дякові чоботи.

Особливим днем була субота. Суботу дяк називав «днем очищення». Бити дітей було давньою традицією. «Суботники» згадуються ще 1624

року. В Луцькій братській школі, то було звичне явище: «По суботах дидаскал дає дітям з чаші шкільної випити».

Про настання суботи, коли школярі повинні були віддати звіт за цілий тиждень, дячок попереджував напередодні «Завтра день святий, потрібно кожному очиститися, – говорив він. Настає субота. Дячок читає проступки кожного із учнів своїх: «Лягай!»

Лягали на лаву і отримували удари не різками, а лінійками. Бували випадки, що не жаліли і хорошого учня. Підійде «дядя» і каже «ти учився добре, не балувався, а все ж щось негарне зробив, або думав погане, значить згрішив – потрібно очиститися покаранням, – Лягай! Відбувши покарання, потрібно було поцілувати дядю і сказати: «спасибі за науку», на що дядя відповідав: «Бог тобі та поможе, з Богом пройдеш всяку науку»

Дяк Холодницький був великим п'яницею і помер не маючи родини.

Ще б пак, не пити, при такому вихованні.

Але нас більше цікавить не доля дяка – п'янички Холодницького, а його прізвисьце.

Священик Василенко успадкував ім'я від батька, а ось прізвисьце Холодницький – штучне.

То була данина моді. Після закінчення семінарії священик змінював прізвисьце на більш красиве «благоліпне» Тому син Левченка ставав Левицьким, син Іваненка – Іваницьким, а син Холода – Холодовським.

Далі, знову ж таки по традиції, син кожного священика теж ставав «особою духовного звання». Але діти не завжди виправдовували батьківські сподівання. Син Холодницького навіть до семінарії не потрапив. Далі дячка не пішов. Історик І. Ф. Павловський писав: «Дяком в той час міг бути всякий. Не було необхідності належати до духовного звання. Так було до 1786 року. Отож, про священицьку династію, про високі сподівання батька нагадувало лише прізвисьце Холодницький.

Чамбул

Проїжджаючи Вереміївку, звернув увагу на мальовничу річечку, що протікає селом. Річка – так собі, скоріше не річка, а струмок. Зацікавила незвична назва – Свинотоп.

– Що то за свиня втопилася в річці, – питаю жартома місцевих обивателів?

– Свиня? Та що, ви! Яка там свиня. Пів сотні так і кавкнули одночасно на дно!

Неймовірну історію багато років у Вереміївці передавали з покоління в покоління. Може навіть і до цього часу старі люди внукам розповідають.

Першим на початку ХІХ століття спогади діда Чамбула записав київський етнограф Порфирій Мартинович. Той Чамбул не раз чув її від свого батька. А трапилось усе не за нашої пам'яті, в часи розквіту Запорозької Січі

Свинотоп

...Не було в мене ні батька ні матері. Тільки жив я при братові, та при сестрі. Дві сестри було в мене.

Сталось все після Всеїдної. Пішли брат і сестри на весілля. Пішли, а мене вдома покинули. А в нас на току пшениці багато було. І намолоченої, і недомолоченої стіг стояв. В сусіда Пістуна сорок свиней було. Тоді вільні луги були і все ходило по общому. Так мене ото, покинули пшеницю стерегти. Щоб Пістунів свині шкоди не наробили.

Коли це, приходять до мене товариш, такий же як і я хлопець, гратися. Почали ми гратися. Забулась та пшениця. Зима була великою, а перед Всеїдною потепліло. У нас з Тимченком річка текла з гороваї води, Ровіцьке звалась.

Граємось ми з тим хлопцем. Аж згадав я, що мене залишили пшеницю стерегти. Побіг на тік, аж пшениця розбита. І молочена і немолочена, по всім току. Як зайняв я ті свині з собаками, так загнав проклятих аж на Ровіцьке. Вода на Ровіцькому замерзла, але зосталась тільки крига, як з чоловіка заввишки від дна, бо вода збігла у річище. Як нагнали ми свині на той лід, як завалили свині лід, то так, і геть до однієї і пропали.

Радимось ми з тим хлопцем, що ж його робити? А мені ще тільки сім літ. Кажу, давай тікати за Дніпро у Польщу, бо з того боку Дніпра в той час була Польща. Хоч так хоч так брат тепер точно мене уб'є навіки. Буду тікати.

А то був час, коли багато людей тікало з одного берега на інший.

Весь мир тікав відтіля сюди у Гетьманщину. Оце Гетьманщина була – наш край, та її й понині Гетьманщиною джарнять.

Добігаємо з цим хлопцем до Дніпра, аж коло Дніпра багато людей тогобіцьких з возами і різним домашнім скарбом, з чим тікали, вертаються на той бік. Так я нишком, так що мене ніхто й не бачив, заліз у те лахміття їхнє, а той хлопець вернувся назад – йому мабуть не страшно було. Так мене перевезли на той бік, аж у Боровицю. Там кілька років наймитував, а потім підмовив один товариш податися на Запоріжжя. Каже, там таких хлопців як ми приймають у джурі.

Капуста

– Ну, мо, покажіть, що воно за горобеня цвірінкає? Козаки з подивом розглядали худого як скіпка, брудного, найжаченого пущьверінка.

– Так, кажеш, хочеш вивчитися на козака? А чим же ти битися будеш? Оцим костуром?

– Ого, яка здоровенна палиця! Такою і вбити можна! Як же ти такого друна зміг підняти?

Раз по раз, серед козаків вибухав нестримний регіт. Кожен хотів вставити дотепне слівце. По – гарному, не злостиво козаки сміялися з прибульця. Кожен жартував, але в кожного на серці було ой – як гірко!. Скільки вони бачили на Січі таких хлопчаків. Дітей, яких напівмертвими приводили, а той приносили запорозькі дозорці. Багато з них, так і не змогли добратися на Січ, падали в дорозі від голоду і спраги, утонули в болотах, заблукали в безкрайніх очеретах. А цей бач, дійшов. Значить буде козаком. Спочатку джурою, як усі підлітки, а по часі, через кілька років і відважним рубакою.

Козаки сміялися, але нашому горопасі було не до сміху. З усіх боків юнака обступили не люди, а жадливі примари. Там були вояки – одчайдухи з обличчями посіченими шаблями. Там були засуджені на кару з відрізанними вухами і відтятими носами. З усіх сторін його оточили голі до пояса тіла, в страшних рубцях. З незагойними ранами – свищами на тілі, з темно – синіми синцями, з відрубаними пальцями. Одні були з опухлими від перепитої горілки обличчями, інші нагадували черепи обтягнуті шкірою, до того схожі були на скелетів, немов мерці, які щойно встали з могил. Раптом сміх урвався

– Капуста! Капуста іде! Козаки розступилися. То був серйозний і дуже поважний на Січі чоловік. Незважаючи на простацьке ім'я Капуста, на плечах у того таки була голова, а не капуста! Так він і прізвиське серед козаків отримав, коли хтось з козацької старшини у відповідь на блискучу ідею Лавріна вигукнув:

– У Лавріна ж, голова, а не капуста! Варто було одно лише слова, аби прізвисько приклеїлось до людини на все життя.

Ще й яка голова! Зовсім не капуста. Такі голови на Січі цінувались як повітря. Серед козаків не бракувало сильних рук, відчайдушних сердець, самовідданих душ. Серед козаків бракувало світлич голів. Ні, розумних і головатих було багато. Розум теж буває різним. Є розум ситуативний, коли людина у критичній ситуації діє правильно. Є розум геніальний, – коли у критичній ситуації людина діє несподівано, нестандартно. Це «нестандартно і несподівано» народжує талановитих

вчених, поетів, і полководців. Такі люди як Лаврін Капуста завжди, вносять в життя щось нове. Те, що залишається не замінним потім ще довгі і довгі роки. Фактично, цей Капуста створив першу вітчизняну службу державної безпеки. Не було в той час такої держави – України. Україна була. Держави Україна не було. Держави не було, зате служба, що захищала державу, вже існувала. І першим керівником Служби Безпеки був Лаврін Капуста. Таких як Лаврін Капуста в XX столітті називали «бійцями невидимого фронту». Капусти створив і керував справжньою армією козацьких розвідників, дезінформаторів, провідників – смертників.

Вже на той далекий час використовували безліч методів роботи сучасних спецслужб. У ворожий тил засилали дезінформаторів, які під тортурами видавали «секретніші таємниці». Для чого, до речі, їх і засилали. Там були розвідники, які передавали сповіщали про кількість та дислокацію ворога, укріплення, систему забезпечення. Були там і ті, яких в наші часи називають провокаторами, люди, що навмисно розповсюджували панічні чутки. Були «політінформатори», що доносили у ворожий стан повстанські ідеї. Були там контррозвідники. Агенти розвідки діяли в найбільших містах сусідніх країн – у Варшаві, Стамбулі, Москві, Литві. Були там свої «Штірліци».

Розвідник Василь Верещага працював у Варшаві, за просто спілкуючись з королем і сенаторами. Остаточо Лаврін Капуста зайнявся створенням таємної служби гетьмана Богдана Хмельницького коли став суботівським городовим отаманом.

Ось з такою людиною в перший же день перебування на Січі зустрівся наш вереміївський втікач.

– Ну, що хлопче, хочеш послужити Запорозькій Січі? – спитав Капуста?

Пройдеш випробовування, – залишишся на Запорозжі. Але завдання не з простих.

Самокиш, відведи його в курінь та добре нагодуйте, а то до вечора не доживе.

Сліпець

Постригли мені волосся, – розказував дід. Сказати постригли, значить образити останнього цирульника. На голові волосся повиривали клоччями. Там стирчить, там, а там взагалі вибрили по саме тімя. А потім вбрали вбрали у таке лахміття, в таке таке скверне, та гидке, та ще такі торби старцівські понавішували, що таких останній злидень не захоче одягти.

І приставили до мене якогось діда з кобзою. Страшний такий дід – за-

мість очей страшні більма, аж мороз поза шкірою!

Вийшли ми з тим дідом на дорогу. А там треба було річечку перейти. Замість місточка через потічок старе дерево береги єднає. Думаю, як же мені перевести сліпого на той бік? Став я перед тим імпровізованим переходом і замислився. Ні, не пройдемо ми вдвох! Ніяк не пройдемо.

— Ат, бісова дитина, — почув за спиною роздратований голос сліпого, — став як пеня, дорогу загородив! Відшовхнув мене сліпець і швидко побіг вузенькою імпровізованою кладкою на той бік річки. Я оторопів. Оце тобі і сліпий! А кобзар уже махає рукою з того берега. Давай, мовляв, швиденько, нам ще до темряви до міста дійти і нічліг знайти. Більма кудись пропали в дядька, як наче їх і не було ніколи. А їх таки дійсно не було. Ох, і сліпець!. Ох, і розіграв же мене Лаврін Капуста! Весь час, що ішли ми кобзарем, я навіть не підозрював, що той грає роль незрячого. А якщо вже я цього не помітив, значить не помітить ніхто. Хто може собі навіть подумати, що сліпий і малий — професійні шпигуни?

Лаврін капуста залюбки користувався послугами кобзарів. Адже ті вільно ходили Україною, сліпців не чіпали навіть вороги. Кобзарі приносили потрібну інформацію з Криму, Валахії, Трансільванії, Польщі, Литви, Московщини.

Першим завданням для нашого веремієвця стала подорож на Галичину. Саме в той час козаки воювали з поляками.

Наступного разу, — розповідає далі дід, — відрядили мене в Перекоп до турків. На цей раз одного. Знову з мене старця зробили, юродивого, дурника.

Глузують турки, зі старця в лахманах. А він упав у рів, та й став кричати. Рятуйте! Рятуйте! Поки падав. Та поки витягли турки, все дурник встиг роздивитися. Все встиг запам'ятати. Ще три дні турки потішалися над старцем. Ще три дні він запам'ятовував, скільки і якої зброї в турка, скільки коней, якої глиби рови та якої товщини фортечні стіни в Перекопській фортеці.

А потім, непомітно для всіх старець кудись зник. А він уже серед козаків. Вже розказує «начальству», скільки чого треба на той рів. Стільки драбинок, та стільки тарасу. Все він роздивився, той дурник.

З того часу прозвали його Чамбулом. Це значить дозорець, розвідник. То був Іваненко, а то став Чамбулом. Так і до смерті залишався Чамбулом.

...До Вереміївки наближалася чумацька валка. Коли вже виїхали на Порублівський узвіз. Коли вже на обрії можна було побачити Дніпро. Коли вже до першої хати під горою можна було шапкою докинути. Тоді старий, що сидів на передній мажі, підняв руку. Незвично легко для свого віку скочив з воза, пройшов кілька кроків вперед і впав на коліна. Ставши на коліна, припав устами до землі. Поцілував землю і гірко заплакав. Так плачуть тільки

сильні чоловіки і слабкі діти. Дід не міг більше стримати сліз, Вереміївка! Божественною музикою звучать для старого назви козацьких кутків. : Гнидівка, Матня, Куряча Лапа. Серед солом'яних стріх розгледів навіть рідну Миклашенківку. Як не плакати старому, адже мало не дев'яносто років не був він в рідному селі. Мало хто доживає до такого віку. А він не тільки дожив, а ще й додому повернувся. Та ще й як повернувся! За спиною в діда чумацька валка. Багацько возів з різним добром. Було тих чумацьких маж куди більше. Та поки їхали з Чорноморії, по дорозі все роздавали.

Чепіга

Захар потрапив у рай. Рай здивував. Здивував і порадував. Рай виявився зовсім не таким, яким його зображували. Яким його уявляли. Яким малювали в церковних книжках.

Отож, ліг спати Чепіга на цьому світі, а прокинувся на тому.

Перше, що його здивувало — світло. Світло і білий колір. Все неначе було зіткано з самого світла.

Захар прокинувся на сніжно — білих простирадлах. Прокинувся під первозданно — чистим покривалом.

В кімнаті не було нічого, крім ложе, на якому лежав новоприставлений і стола. На столі стояла склянка молока і лежав кусень білого пшеничного хліба.

Стіни, підлога, все в кімнаті було світлого чистого кольору. Через відчинені вікна вривався вітер. Свіжий вітер, немов прапорами, грав біло-сніжними гардинами. З вулиці долинав запах квітучого яблуневого саду. У відчинені настіж вікна поривами вітру заносило пелюстки квітучого садка. Так вітер жбурляє у відчинене вікно пригорщі снігу або приносить запах дощу. В кімнаті вже намело кучугури яблуневого цвіту.

— Райські сади, — подумав про себе Чепіга.

Сад виявився великим. Безкінечним, як очікування дива в житті. Здається, йому не було кінця. Чепіга навіть злякався. А раптом йому взагалі немає кінця, цьому райському саду?

Сад зовсім не був схожим на земні сади. Райський сад без упину, постійно, нескінченно плодоносив. Поряд з квітами, висіли достиглі яблука. А поряд — бруньки, що ось — ось мали розпуститися.

Звернув увагу Чепіга що і небо тут не таке. Сонця на цьому світі не було. Все заповнювало молочно — біле світло. Воно не мало джерела. Воно йшло ні зірочки. Так на землі світло заповнює простір в час густого туману, або ж

раннього ранку, коли сонце ще не зійшло, але на вулиці вже світло як удень.

Нарешті сад закінчився. Внизу, в долині по схилах пагорбів, за горизонт простягалися зелені оксамитові долини. Там бродили стада корів. Все як на землі, подумав Чепіга. Але де ж люди? Так хотілося поговорити, розпитати. Нарешті набачив в далині фігурку людини. І кинувся. Кинувся до людини, як до спасіння. Чомусь з жахом подумав – а що як він тут один?

Чоловік доїв корову. Якось дивно доїв корову. Націдив з пів – літра молока і тут же випив. А потім розлігся на траві, закинувши голову за руки і спостерігав як в небі хмари обганяють одне одну.

– А як же інші корови, – спитав Захар? Їх же теж треба доїти!

– А для чого?

– Як для чого, – здивувався Чепіга, – це ж молоко! Його можна продати. З нього можна зробити сир, масло та мало чого! Це ж гроші!

Дивний чоловік миттю скочив на ноги

– Ха, так ти бачу, новачок? Мабуть на землі тіло не встигло охолонути.

– Братушка, невже досі не зрозумів, що потрапив на інший світ? Які гроші, про що ти кажеш!? Дивись, скільки корів! Їх дав Бог. Усе що є на землі – від Бога. І все що є на землі – боже. Все спільне. Все належить всім. Тому що все, що є на землі, від Бога.

– Значить я в раю? Не може такого бути. Я вбивав людей. Я любив гроші. Любив славу. Та на мені гріхів, як на собаці бліх! Я перед смертю сповідувався. Я все під покривалом згадав. Я там нічого не втаїв. Який для мене рай?

– А ти брате, поменше читав би. Та менше проповіді слухав. Слухати треба не проповіді, а прислухатися до власної душі. Душа ніколи не обдуристь. Бо вона на те і душа. Тому що вона, твоя душа – безсмертна. Тому твоя душа тут.

– Зовсім заплутав ти мене, пастух! Поясни толком, що до чого? Чому я, грішник, повинен бути в раю?. Невже не маю спокутувати гріхи в пеклі? Невже не відповідати мені за несправедні вчинки?

Незнайомець знову сміявся. Довго з насолодою від душі сміявся.

– Всі ви, прибульці такі дивні! Хоча, колись і сам таким був. Налякали вас на землі, так що готові в смолу киплячу готові лізти. Більше того, я бачив таких, що самі просилися до уявного міфічного пекла. Пекла, якого насправді немає! Все це біблейські вигадки і нічого більше.

Всі люди, всі без винятку, потрапляють в рай! Після смерті кожен отримує те, про що в душі, підсвідомо мріяв за життя.

Ну подумай сам, інакше чому б і раєм називали рай. ! Але кожен потрапляє до свого раю! Я наприклад, філософ, романтик. В тому, земному житті мене називали ледацюгою. А мені просто нічого не треба! Мені дійсно

нічого не треба! Я ось тисячу років спостерігаю за примхливою формою хмар у небі і жодного разу не бачив щоб вони повторили одна одну. Хіба це не щастя? Хіба це не рай?

– А де ж моє місце – спитав Чепіга?

Скоро дізнаєшся братику! Оно, вже по тебе йдуть. До заповітного щастя відведуть!

Супровідник мовчки, не кажучи слова ішов попереду, а за ним Захарко – вчора ще, кошовий отаман Запорізького Війська

Лиш повернули за ріг, під ноги кинувся здоровенний собацюра. Господар зупинив того окриком. Кинув кістку. Той хто зупинив собаку, сидів на старому обдертому стільці. Час від часу чоловік і собака обходили шматок землі. Обходили, лякаючи ворон і людей, що проходили мимо. Той чоловік був власником землі і весь час її охороняв. З відчуттям виконаного обов'язку знову задоволено всівся на свого стільця.

– Нічого, тут ходити стороннім! Тільки й думають як щось поцупити! Він їм не дозволить такого щастя! Він тут хазяїн!

Наступний, кого зустріли, сидів уже на високому ганку солідного будинку. Сидів в дорогому шкіряному фотелі.

Внизу, у дворі, побіля сходів тупцювали люди в засмальцьованих робах. З надією, острахом і благоговінням поглядаючи вгору.

Той що на ганку, довго, не поспішаючи, з насолодою обідав.

Довго і ретельно мив руки.

Ці, внизу, видно довго чекали, бо деякі навіть спали сидячи.

Нарешті, той кого всі так довго чекали, вийшов на ганок. Ті, хто був внизу, схилили голови. Всі стояли як побиті. Неначе в чомусь були винними.

Той, кого чекали, спустився з ганку.

– Ну, як ти сам вважаєш, заробив на обід? Спитав довгоочікуваний першого, що стояв з краю?

Той, до кого звертались зіщулився, затремтів.

Інші кинулись на коліна.

Чепіга бачив, як згодом, ті, що були в робочому одязі, вибігали з воріт.

– До чого ж добрий наш господар!

Видно, люди ці, були безмежно щасливими.

А один взагалі вип'ятив груди колесом

– Хазяїн похвалив мене! Він з такою гордістю подивився на товаришів, що Чепізі чомусь стало соромно. На тому, залишеному світі, на Захарка працювали такі ж батраки. Вони точно так як і ці, чекали від нього грошей. Мізерні копійки. У Захара Чепіги було кілька власних сіл. На нього працювало багато батраків. Серед яких були навіть козаки. Він обіцяв відпустити нещасних на волю Але якось все справи та справи, одне слово, так і не

встиг за життя дати людям свободу.

А ось, далі, взагалі побачили золоте крісло. Крісло стояло на високому постаменті. Так ставлять на постаменти пам'ятники. Там, високо на горі, щось чавкало, давилось, вливало самому собі в горло питво. Вливало силою, бо ж лізло через край. Все вихлюпувалось назад. Бо не може людський організм скільки прийняти їжі і питва! Але той, в кріслі на постаменті, все запихав і запихав. Там сидів пихатий марнославець.

Поряд стояли ті, кому той, що сидів у кріслі, віддавав надкушені шматки. А ці вже, кидали обгризені кістки тим, хто був внизу. Для того, щоб перехватити кістку, що впала, потрібна була неабияка проворність. Кістку потрібно було ще перехватити, відбити, вирвати. Кожний, хто впіймав крашу кістку був безмежно гордим і щасливим.

Знизу чулося: «Що ж, ми люди маленькі...»

Чим більше вони з супровідником обходили цей дивний потойбічний світ, тим більше і більше Захар Чепіга переконувався – так, тут дійсно всі були щасливими. Раби були щасливими тому що були рабами. Рабовласники були щасливими тому, що були рабовласниками. Раби були щасливими, що вдало пристосувалися в житті. Хто тебе ще так годуватиме? Рабовласників не мучили докори сумління.

А за що? Адже вони «годують» тисячі, десятки тисяч, мільйони людей. ! Вони називали себе благодійниками і самі ставили собі пам'ятники.

І ось нарешті Чепіга побачив царський трон! Той хто був на троні, не чавкав. Він не захлинався дорогим питвом. То була пристойна людина.

– Величний!

Мабуть це було найбільш точним словом, яке прийшло на думку Чепізі.

В душі Чепіги прокинулась безмежна повага до того хто був на троні! Неначе саме той, хто гордо сидів на троні, особисто допоміг Чепізі потрапити до раю. Приблизно так, іноді відчуваєш себе, коли якийсь дуже великий начальник підпише такого потрібного тобі папірця! І ти вже готовий йому ноги цілувати, За те що той черкнув на папірці власне прізвище. Блаоговіння! Ось що відчув Захар Чепіга.

Тут твоє місце – сказав супровідник.

Хотів ще щось порадити. Але Захарко його вже не чув. Він добре знав, що в таких випадках треба робити. Душа йому підказувала. Кинувся перед вседержителем на коліна і гаряче став цілувати ноги. Ох, як йому пощастило! Чепіга буде тут, поряд з тронном! Побіля правиці намісника бога на землі. Але не встиг насолодитися щастям, як прокинувся.

Солодкий був сон. Солодким стало для Чепіги пробудження. Його чекав неймовірний день. Сьогодні він побачить царицю. Сьогодні він побачить саму Катерину II. Потьомкін представить імператриці козацьких старшин.

Серед козацьких старшин і він – Захарій Чепіга.

І ось, нарешті, довгоочікувана мить. Мить, про яку він навіть не мріяв. І перше враження. Перше думка. Перше, головне слово, що промайнуло в голові: «Вона велична!» Вона Велична, як може бути величною тільки королева!

На мить подумалось: «Все точнісінько так, як недавно наснилося» Він поряд з царицею.

Запорожці гримнули колінами об підлогу: Всі впали на коліна, всі до одного! «Дозволь, Царице, служити тобі вірою і правдою!». Бухнули коліна об підлогу. Гримнуло, так що луна пішла Україною.

Здається, то не луна пішла, то не коліна козацькі об підлогу вдарились. То перевернулись і заgrimіли потрухлими кістками скелети вбитих запорожців.

Чепіга гнав від себе нав'язливі думки. А вони все лізли і лізли в голову. Але думки були кволими, слабенькими. Ну куди їм! А він перед цим добре поїв. Де вже там тій душі, тим сумнівам побороти розніжене тіло? Ні, він був воїном, він не боявся ні смерті, ні воєнних випробувань. Але як відмовитися. коли сама цариця власними руками дарує тобі, простому полковнику шаблю обсіпану діамантами? Хіба проти тієї шаблі могли встояти кволі сумління? Або ж, хіба міг він відмовити цариці, коли та пригощала його виноградом? Де ви бачили когось іншого, хоч одну людину на сіті, яку цариця годувала з власних рук?

Здається, так, поступово, вони підгодовували козацьку шляхту. Підгодовували, як рибу, перш ніж підсікти на гачок.

Захарій знав про те, що готується розгром Запорозької Січі. Знав, тому завбачливо в той час покинув Січ.

Ні він, ні підлеглі полковнику козаки навіть не намагалися завадити тому, що колись було гордістю України.

Ні, то не шум з Запорожжя долинав, коли царські сатрапи руйнували Січ. Ні, то з під – землі стогнали забиті москалями козацькі душі. Там були стенання гетьманів, вбитих козаками, за одну тільки думку про союз з москалями. Там були зойки дітей з Батурина, яких прислужники князя Меншикова рубали шаблями на шматки. Невже за це, за оту шаблю з діамантами, за поблажливість російської цариці в Батурині віддали життя 20 тисяч українців?

Але душа вже ледве – ледве подавала якісь вже не зрозумілі, конаючі слова. Уже у самого у Захара в батраках два десятки козаків працюють! Уже в нього свої хутори на Кубані. Ну як від цього усього відмовитись? За якусь там Україну, якої вже давно немає? А він не там, внизу під тронном, хватає на льоту обгризки, а знаходиться біля правої руки князя Потьомкіна!

Потьомкін фаворит цариці, а Чепіга фаворит Потьомкіна!

Якби його прадід, селянин побачив його зараз, щоб він сказав?

Але Чепіга пильно оберігав таємницю свого походження. Ніхто не повинен знати, що його предки були звичайними селянами!

Прізвище Чепіга Захарків прадід отримав від самого Богдана Хмельницького.

Богдан Хмельницький, який під Білою Церквою набирив військо, селян приймав не охоче. Радив селянам, які до нього просилися, братися за чепіги, ставати до плуга. Займатися своєю справою, а не воювати.

– Тримайся, краще за чепіги, – сказав Богдан Захарковому прадіду.

– Чепіга! Чепіга! Закричали всі хто там був. Після цього прадіда почали називати Чепігою.

Видно, Богдан Хмельницький добре знав психологію селянина. Поки селянин – селянин, він щиро любить Україну, готовий ради неї віддати життя. Лиш виб'ється вчорашній гречкосій в старшину, психологія його починає змінюватися. Дивись, козацький ватажок, який вчора ще готовий був віддати життя за Україну, котрий однаково ненавидів і царя російського, і короля польського, і султана турецького, вже шукає прихильності у вчорашнього ворога. Так загинула Україна. Так гине Україна до цього часу.

Чепіга пишався тим, що він російський дворянин, тим, що його ім'я внесене в Золоту книгу російського дворянства. В Росії навіть прізвище Чепіги на російський лад змінили. В російській історії він уже не Чепіга, а Чепега.

Недаремно снівся кошовому отаману Війська Запорізького, полковнику Чепізі пророчий сон, де йому визначили місце поряд з царським тронном. Навіть після смерті навечно залишився поряд з Катериною II. Захара Чепігу зображено на пам'ятнику Катерині II в Катеринодарі.

Всі ми, українці – селяни. Всі ми любимо Україну. До того часу, поки не вибиваємось в пани. Стаємо панами, а в душі, по суті залишаючись підпанками.

Чурай

З вироку Полтавського суду:

«Лета от рождения Сина Божого тысяча шестьсот пятьдесят другого месяца июня восемнадцать дня. За ведомом его милости пана Павла Семёновича полковника Полтавского, пред нас Кости Кублицкого, судьи полку полтавского Андрея Нещинского, атамана городского Федора Суховия, войта, Петра Юревича бурмистра, и при многих общих зацних (знатных)

персонах постановившиися пред нас девица Марина, покойного урядника полтавского охочекомонного полку Гордея Чурая з Полтавы, року теперешнего загубила страх Божий, смертельный грех учинила. На лугах збирала коренья отруйного зелья цикуты, с помиччю злого духа отруила Григория, сына Хорунжого полтавского полку Петра Бобренка.

Водле того добровольного признания, той сваволи (произвола) не допускаячи шириться, винайшли декрет з порядку прав Махдебургских части четвертой, на листу 129-му к концу: «злодейка по квесту (по результатам следствия) мает бити отдана кату на отсечение головы ея». Той же карности и сие речение зрайцы (в семнадцатом столетии советники суда, присяжные) подлеглим zostали справу сию в книги меские полтавские вписати, что есть писано року и дня вышеположенного.

На покаяние перед Богом и краткой молитве дано время злодейке».

Ординарна, чесно кажучи, кримінальна справа про вбивство від нерозділеного кохання.

З того часу пройшло кілька століть. Десятки, скоріш за все, сотні подібних випадків. Там де кохання – там нерідко зрада. Там часто-густо не розділені почуття. Там відчай, там бажання помсти, там смерть.

Відтоді багато часу пройшло, дуже багато. Але тільки цей випадок назавжди ввійшов в історію. Злодійку, котра вбила коханого, конкретну людину перетворили в легенду. Злодійку опоектизували. Їй поставили пам'ятники. Про неї написали поеми. Їй присвятили музичні твори. Мало хто не чув про Марусю Чурай, легендарну авторку багатьох відомих пісень.

Але нас цікавить не сама Марина Чурай, а її батько Гордій Чурай. Добре відомо якими були його останні дні. Нічого невідомо про його молоді роки. А це надзвичайно важливо для того, аби зрозуміти походження прізвища Чурай. Зрозумівши походження прізвища – відкриємо маловідому сторінку його біографії.

Достеменно відомо, як Гордій потрапив на Січ. Історія звична – багато хто приставав до запорозького товариства саме так. Посварившись з якимось шляхтичем, юнак вихопив шаблю і зарубав кривдника. Ліна Костенка писала: «Він гордий був, Гордієм він і звався» Тобто, вже його запальний характер, підтверджений іменем. Хоча ім'я – то не прізвище, яке давали за якісь конкретні ознаки характеру. Ім'я давали при народженні, за святцями, і в той час ніхто не міг знати, чи буде воно відповідати характеру та талану людини.

Коли новачок приходив на Січ, відразу отримував нове прізвище.

Найбільш розторопні юнаки потрапляли під праву руку до гетьмана чи кошового. Помічника кошового отамана називали джура, чура

Дмитро Яворницький писав, про те, що чури не були простими поміч-

никами у кошових, це було з тих обов'язків, які на них покладалися: «молодці повинні були Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблею одбиваться, списом добре колоти і з рушниці зірко стріляти»

Але ні відвага, ні гострий розум, ні відданість Україні та козацькій справі не допомогли Гордію Чураю уникнути трагічного фіналу. Ті часи, точнісінько як і нинішні – нескінченна війна за владу, постійні суперечки за булаву.

Як пізніше писав Михайло Грушевський, в боротьбі за булаву, гетьмани «копали гибельну прірву» Україні. Потрапив в такі розбірки і Гордій Чурай.

Згідно тодішніх звичаїв, голову Чурая, разом з головами інших козацьких старшин, виставили на батьківщині страченого.

В поемі Ліни Костенко це найбільш трагічна сцена

Мати Марусі лежить безпам'ятно біля палі з настромленою головою Гордія:

*А смерть кружляє, кружляє,
кружляє навколо палі.
Наносить білого снігу
у очі його запалі*

Богдан Хмельницький, все ж таки, відчував власну провину за смерть Гордія Чурая.

Під час виконання смертного вироку, коли Марину вже вели на дощаний поміст, з'явився вершник: «Зупинити страту!».

Універсалом гетьмана Богдана Хмельницького звинувачену амністовано: «В розумі ніхто не губить, кого щиро любить. Отже і карати без розуму не доводиться, а тому наказую: зарахувати голову полтавського урядника Гордія Чурая, відрубану ворогами нашими, за голову його дочки Марусі Чурай, в пам'ять героїчної загибелі батька і заради чудових пісень, що вона їх складала. Надалі ж без мого наказу смертних вироків не здійснювати. Марусю Чурай з – під варті звільнити».

Шах

Король принизили тричі. Тричі програв король. А треба вам сказати, що королі ніколи не програють. Вони в цьому переконані. Нехай хтось тільки спробує виграти у короля. Дуже швидко за це розплатиться.

Кого принизили, короля!? І хто принизив? Якись запорожці. Якись голодранці.

Звичайно ж, король помстився. Помстився так підступно, як можуть мстити тільки королі. Вдарив в найболючіше місце. Тому, кого запорожці найбільше любили – Івану Підкові відрубали голову.

Яків Шах вважав себе винним у смерті вірного друга, товариша в численних походах, побратима по крові, соратника по духу Івана Підкови.

Винним, тому, що не зупинив Івана, коли той їхав до короля. Навпаки, сам радив йому їхати.

Винним, тому що не врятував товариша, не визволив з в'язниці.

Винним, тому що досі не вбив короля.

Винним, в тому, що напередодні запорожці вчинили необачно, принизили короля. Не треба було цього робити. Ну похизувалися, посміялися, а що далі? Чим все скінчилося?

Король помстився.

Яків був впевнений, що стративши Івана Підкову, король помстився запорожцям за власне приниження.

А було все так.

Відправили запорожці делегацію до короля. Вибрали найкращих з найкращих. Щоб і з себе статні та красиві, щоб і язик добре підвішений мали. Щоб кмітливі, вигадливі та винахідливі, аби в будь якій ситуації вихід швидко знайти могли. Запорожці знали, що там, в королівському палаці, на них дивитимуться як на чернь. Обов'язково зроблять все, щоб козаків принизити, покепкувати над січовиками. Мовляв, який у голодранців розум? То тільки багаті та знатні розумні, а всі простолюдини дурні – дурнями.

Ото ляхи бачать, що у кожного з козаків довжелезні вуса і пропонують: – А чи не хочете панове запорожці сметанки поїсти?

Мабуть думають, прекумедна ситуація буде, коли запорожці вуса у сметану вмочать.

А запорожці, ж, не задньою ногою роблені, здогадалися до чого воно ведеться, та й кажуть: «У нас не дають сметани наперед. У нас наперед дають меду»

Дали їм меду. А вони як поїли меду та позакручували вуса:

– Тепер, давайте нам сметани!

А серед тих запорозьких послів був один по імені Яків. Ото він дивиться, а на столику з червоного дерева шахи стоять. Дорога річ. Талановитий художник дереворіз над тими шахами працював. Кожна шахова фігура – справжній витвір мистецтва. Не витримав Яків підійшов. Розглядає захоплено шахи. А король йому й каже:

– Це гра така, шахами називається.

– А як же в неї грати, ваша королівська величносте?

Так і так. Почав король розповідати. Показує як фігура яка ходить. Що

то таке «шах» і що таке «мат»

А Яків дурником прикидається. Охкає та ахкає. Начебто дуже йому подобаються ті шахи.

– А давайте, каже, зіграємо, ваша королівська величносте.

Тут всі придворні сміятися почали. Бо ж король на всю Європу славився як неперевершений гравець в шахи. Зараз би сказали, був король гротескером.

Ну що зробиш з цим запорожцем? Якщо він хоче, щоб його навчив грати в шахи сам король, що ж він дасть йому урок.

Дивляться запорожці, обличчя короля з кожним ходом, все сумнішає і сумнішає. Що робилося на лиці в монарха! Чого та тільки не було! І розгубленість, і здивування, і відчай, і злість, і досада. Королівський вид то наливався кров'ю, то лице білим як стіна ставало, то сіріло від горя.

Король програв тричі.

Звідки ж йому було знати, що Яків навчився грати в шахи від полонених турок, а ті отримали уроки від полонених персів. А перси, як відомо були великими майстрами гри в шахи.

На якусь мить в палаці запанувала мертва тиша. Ця тиша не обіцяла нічого хорошого. Тільки що короля опустили. І хто? Нікому невідомий запорожець.

Ситуацію врятував посланець від турецького султана. У подарунок королю султан передав лук. Зрадів король. Взяв лук, хотів тятину натягти. Не може! Видно султан вирішив над королем посміятися. Такі дипломатичні витівки в той час були звичним явищем. Якщо один король посміявся над іншим, це теж була перемога! Посміятися з короля – хіба це було не гірше, ніж розбити військо? З точки зору королівського самолюбства, це було куди образливіше, ніж потерпіти поразку в бою. Якщо згадаємо лист, котрий написали запорожці турецькому султану, його дошкульні, образливі, слова на адресу султана, стає зрозумілим, для того часу, такі речі були звичним явищем.

Коли не зміг король натягнути тятину лука, прийшла йому думка вбити відразу двох зайців. І султану за образу відплатити і над козаками посміятися.

– Як не натягнете, – каже, – цього лука, то ставайте на баталію з турецьким султаном. Він же думав, що то турки такий лук прислали, в якому тятину взагалі не натягується. А один запорожець і каже:

А ну, дайте, лишень сюди!

Взяв і натягнув той лук.

– А тепер, каже, дайте мені штибу заліза. Взяв той штиб заліза та кругом ший одному з наближених до короля і обгорнув навколо ший. Так як ото перевесло на снопу зав'язують.

Доки не одвернете, каже, цю штибу, доки ми з вами ворогувати будемо! Який же його чорт одверне? Хіба що голову відкрутиш!

А невдовзі ляхи підло заманили до Львова і стратили Івана Підкову. З того часу, кажуть, почалася вічна ворожнеча запорожців з ляхами.

А запорожці прозвали Якова Шахом. Часто було кепкують з нього: «Розкажи Якове, як ти самому королю шах і мат поставив!»

Шкворень

Процик убив жінку! Новина миттю рознеслася селом.

Вранці Процик вийшов на ганок в одних трусах. Таким щасливим чоловіка в селі зроду ніхто не бачив.

Процик підняв руки до неба: Боже, вільний, нарешті вільний! Асса – асса – асса! Кавказьким джигітом Процик пустився витинати лезгінку – Асса – асса – асса!

– Процик, ти що жінку убив? З – за паркану перешіптувались здивовані перелякані сусіди.

– Миколо, що з Проциком? Ти коли – небудь бачив його таким ?

– Зроду не бачив!

– Може він того – покрутив пальцем біля скроні?

– Точно жінку вбив! Хіба може так радіти людина ще від чогось? Тільки коли уб'є жінку.

Процик убив жінку!

Ще ніхто не бачив мертвої Процикової жінки.

Не знав ще про вбивство дільничний міліціонер. Ще не проводили розслідування. Ще не складали, як пазли, частини розрубаного на дрібні шматки тіла процикової жінки. Але в селі всі точно знали – Процик убив жінку!

Процикову жінку Маньку в селі не бачили другий тиждень. Точно Процик жінку убив!

Нарешті чутки дійшли до дільничного.

Вранці у двір до Процика зайшов дільничний. За спиною в того – мало не половина села. Всім цікаво. Що ж іще може бути цікавішим, ніж відкопати на городі розрубане на шматки тіло ?

– Процик, ти що жінку вбив? Признавайся, де Марія?

Процик мовчки вийшов з хати і пішов до повітки.

– Сам хоче показати! Вирішив признатися, щоб пом'якшити вирок.

– Ясна річ, вбивство з особливою жорстокістю!

– Звідки ви знаєте, що з особливою ?

– А її по іншому вбити було не можливо.
 Процик віддав дільничному ключ від повітки
 – Тут.
 – Бідний, нещасний Процю! Жінки почали голосити.
 – От дурило, невже не можна було сховати труп?
 – Попросив би мене, я б допоміг!
 – Треба було відвезти на Глухе озеро, там точно не знайшли б, – заявив дід Митро. Там глибина така, що навіть водолази дна не дістануть!

Треба було спалити Маньку в бочці з під солярки, – авторитетно заявив Зальотний Паця

А директор школи до чогось приплів, що в них у школі у дворі в туалеті така глибока яма, що навіть дна не видно.

Те що Процика посадять за вбивство, для жителів села стало справжньою трагедією.

– Треба всім селом взяти Процика на поруки, – запропонував голова сільради. Зберемо підписи. За Процика всі підпишуться.

Процика в селі любили. Всі Процика жаліли. Про вбиту «по звірячому з особливою жорстокістю» Марію ніхто не згадував.

Зупинимось на порозі повітки. Зупинимось і перенесемось на кілька тижнів назад.

З особливим нетерпінням Процик чекав вихідного дня. Сказати що чоловік рахував кожен день, який залишався до суботи – значить не сказати нічого. Процик рахував кожную хвилину. В суботу Процик з друзями їздили на Глухе озеро. Два дні на далекому лісовому озері. Два дні щастя. Крім цих двох днів, іншого щастя у Процика не було.

Процик дістав гумового човна і почав накачувати повітря. Спочатку почулося шипіння, а потім свист. Процик перевернув човна. Той нагадував решето. Манька з насолодою довго і ретельно штрикала його вилами. Можна було повертатися додому. Рибалка закінчилась.

Свист проколотого гумового човна нагадав Процику – скоро повертатися додому. Точнісінько так, як свистів продірявлений човен, свистіла його жінка коли спала. Іноді свист переривався хропінням, моторошним завиванням, бурмотінням, хрюканням. Перше, що відчув Процик першої шлюбної ночі – хропіння жінки. До цього він вважав, що хроплять тільки чоловіки.

А ще першим враженням сімейного життя став запах Маньчиного поту під пахвами. Марія була огрядною. Ще в молодості страждала від ожиріння.

Манька мала якісь чоловічі, а не жіночі манери. Любила завалити миршавого Процика на ліжко. Однією рукою притискувала за горло, іншою розстібала ширінку. Процик задихався під величезною тушею і не міг на-

віть поворухнути пальцем.

Як він ускочив в халепу і потрапив в жіночі лабеті – вже і сам не пам'ятав.

Процику здавалось, що Манька затиснула в своїй величезній п'ятірні все – його двір з хатою, коровами, козами, свинарником, погрібником, садом і городом. Здавалось, що він Прокіп, десь там, на самому дні величезної лапи задихається, і тільки кволо пищить.

Іноді Процику здавалось, що жінка ласкаво тримає його за горло. Посміхається ехидно і стискає кадик кривими покрюченими пальцями з потовщенням на сугубах. Такі пальці як у Маньки Процик бачив у скелета в шкільному кабінеті біології.

Уже коли сиділи біля вогнища, снідали, бо ж виїжджали на Глухе озеро ще вдосвіта, Процик не зміг навіть перехилити склянку горілки. Підніс до рота та так і відставив. Горілка не пилялася.

– Слухай, Прокоша, а може вона така злюча, через те, що ти мало з нею спиш? Баби звіряють від цього.

– А ти морду її бачив?

– Точно, я б теж не зміг...

Я б точно її вбив! Я б не витримав, – сказав хтось із хлопців.

Про незавидне життя Процика в селі добре знали. Знали, Процика жаліли. Йому співчували.

Напередодні прийшов Процик додому, зайшов у повітку. Як глянув, а Манька всі вудки поламала. Те що не могла зламати, порубала сокирою.

Було у Процика захоплення. Будував з сірників палаци, замки, відомі історичні споруди. Над макетом Кремля працював більше року. Залишалося припасувати останнього сірника. І саме в цей момент Марія «ненавмисне» зачепила ліктем його роботу. Все впало на підлогу. Впало, але не розламалося, бо зроблено було на совість. І тоді ця фурія, цей диявол в людській подобі, знову таки «ненавмисно» наступила ногами на Спаську вежу Кремля

– Ой, ой, ой, – яка біда!

– Манька світилася від щастя

Такою Марію пам'ятали в селі з дитинства. Учитель музики в школі був – Петро Махтеювич. Старенький, давно на пенсії, голова – мов більярдна куля блищить. Кожного ранку по дорозі до школи заходив учитель до однієї жіночки свіженького молочка купити. Зайде в клас – поставить бідончик в куточку, а сам на баяні грає. Так оця Манька візьме та наплює в молоко.

Навіть в магазин Манька заходила не стільки для того, щоб скупитися, скільки в пошуках чергової жертви.

Оце не так давно заходить в крамницю. З покупців – жодної душі. Добре знаючи Марію, продавщиця намагається зайвого не говорити. Хотіла

вже Манька виходити з магазину і останньої хвилини їй таки пощастило. Зайшла якась жіночка, попросила пляшку мінеральної води

– О, мені теж, повернулась Манька. Десять пляшок мінеральної води!

– Навіщо тобі скільки Маріє? Ти ж мінеральну воду ніколи не купувала?

– А я її у дворі в туалет у вигрібну яму виливаю. Добре допомагає. Краще від хлорки. А хтось же її п'є!

Манька переможно глянула на жінку, що тримала в руках пляшку мінералки.

Через кілька днів все село зібралося в Будинку культури. Судили Процика.

Видно суддя співчував нещасному.

Звертався до підсудного ласкаво співчутливо і з повагою

– Прокопе Прокоповичу, як же так можна? Таким жорстоким способом?

Може чоловік в мантії, що стояв на сторожі закону, і сам не раз в думках виношував думки розрізати вірну подругу на дрібні шматки? Чого тільки не трапляється в нашому житті.

– Нічого поганого я не зробив, пане суддя! Я хотів тільки провчити жінку.

– А ви знаєте, що за такі речі можна потрапити до в'язниці?

– Боже, та за що ж? Я нічого поганого не зробив. Там куди я її відправив, можливо не зовсім комфортно. Лежить собі. Мовчить. Зараз У неї ніяких претензій немає.

– До речі, заяви жертви злочину немає, – піднявся адвокат. А якщо немає заяви від потерпілого, значить немає і складу злочину! За що ми судимо чоловіка? Де позовна заява?

– До того ж, хочу передати пану судді колективний лист від жителів села. Село згодне взяти підсудного на поруки.

– А як же потерпіла?

– А що їй? Лежить собі, мовчить. Що вона може сказати? Тут і так усе ясно.

– Через півтори години Процика звільнили з під варті. Присудили до умовної міри покарання з відбуванням громадських робіт за місцем проживання.

– Коли Процик вийшов з клубу, односельці вітали його щасливими вигуками.

Процик жінку не вбивав.

Коли дільничний зайшов до повітки, то перше, що почув – розкотисте могутнє хропіння. Манька спала в кутку, на соломі. Хропіла собі, навіть не здогадуючись, що відбувається в селі. За ногу вона була прикута товстезним цепом до вбитого в землю шквореня, за який припинають корову. Шкворень входив в землю на два метри. Витягти з землі його було не мож-

ливо. Той шкворень колись забив в землю, ще Проциків прадід.

Як вдалося Процику прикувати Маньку, в селі ніхто ніколи так і не дізнався. Спочатку Манька пробувала кричати, кликала на допомогу. Але садиба Процика ген – ген, аж в кінці села, стоїть окремо, ще й за гайком. Тому почути крики не можливо. Спочатку жінка лаялася, проклинала чоловіка, погрожувала. Але згодом заспокоїлася. Стала ласкавою і сумірною

З того часу Маньку немов підмінили. Як шовкова стала Марія. Виховав таки Процик жінку!

З того часу отримав серед односельців Процик ім'я Шкворень. Часто, було питають Процика:

– Шкворень, – розкажи, як ти свою корову до стійла припинаєш?

Шпак

Минулого року не прийшла весна. В кінці квітня випав сніг. А уже в травні стояло сухе спекотне літо. Не видно було і провісників весни – шпаків. В місті їх взагалі чомусь немає. Як немає в міських садах і парках шпаківень. Не модно серед сучасних дітей майструвати шпаківні.

Шпаківня завжди нагадує мені весну. Весна запам'яталась смоляним духом нових соснових дощок з яких ми в школі майстрували шпаківні. І запахом мокрої землі, що показала з під – снігу. Земля ранньої весни парувє на сонці як тепле тільце щойно народженої дитини.

А ще весна починається для мене з діда Шпака. Жив у нас в селі дивакуватий старий на прізвисько Шпак.

Здавалося, чоловік народився уже шпаком. Маленький, чорнявий, го-строносий. Він навіть сивіти почав якось не так як усі – по чорній голові пішли сиві плями, точнісінько як у шпака.

Можливо почалося все з того далекого часу, коли Шпаченко був молодим. Коли ще не нагадував однойменного птаха. А якого ж то, скажіть, Шпаченка у нас на вулиці не називають Шпаком?

Куток, де жив Шпак, в селі називали Шпаківня. Чи то через те, що там жив Шпак. Чи може через те, що дідова хата нагадувала шпаківню. Хата стояла на горі, з – за дерев виглядав лише дерев'яний ганок, – ну точнісінько як шпаківня!

З весни до осені на Шпаківні стояв неймовірний гармидер. Кругом свистіло, булькало, клацало, тріщало, пищало, гарчало, скавчало, тьохкало, ахкало, співало і переливалось неймовірними звуками. Здавалось, в густих гаях навколо Шпаченкової хати зібрались на віче птахи з усієї України.

Старий Шпак мабуть вирішив довести село до екологічної катастрофи. Влітку хмари шпаків нападали на вишневі садки і нищили весь урожай.

Шпаченко мав до цього пряме відношення. Всю зиму відлюдник майстрував шпаківні та різноманітні годівнички для птахів. Шпаківні він робив вигадливі. Прикрашав візерунками, вирізав на шпаківнях ошатні ганочки. Позаяк зима була довгою, а дід був терплячим, то шпаківні висіли на кожному дереві виноградними гронами.

Дід говорив, що дотягнув до глибокої старості тільки через те, що кожного року ставив собі мету – будь що дожити до весни! А якщо, – каже, – переживу зиму, то влітку помирати справжня дурість. Хіба ж можна літом помирати?

В селі діда вже не раз поховали. А він все оживав і оживав. Бувало так, що зимою Шпак не міг вийти з хати. Хату замітало снігом і він не міг відкрити двері. Відкопати діда було не можливо. Тому що в селі залишилися тільки старі німечні люди. Траплялося, що Шпак по кілька тижнів не міг вийти з дому. Але з голоду не помер жодного разу. Каже було, – я дав собі слово. Будь що дожити до весни. Почепити свої шпаківні!. А коли доживаєш до весни, вмирати тим більше не можна! Який же дурень вмирає влітку? Так дід Шпак дурив, і водив за ніс власну смерть.

В мене виникло неймовірне бажання побачити весну! Весна була для мене в образі діда Шпака. Здавалось десь там, в селі, як завжди той розвішує на деревах свої шпаківні. Я якось не думав про те, скільки років пройшло. А дід ще тоді був в такому віці, що дай боже кожному скільки прожити. Хоч і немає діда, але ж, шпаки нікуди не подінуться! Мабуть як і раніше Шпаківська гора наповнена пташиним гамором.

І я вирішив поїхати на батьківщину послухати як співають шпаки. Ще раз почути, як витьохкують вони на ганочках своїх дерев'яних будинків прославляючи весну. Як мені захотілося побачити весну!

Весну, яка не прийшла.

Село зустріло мертвою тишею. В селі давно ніхто не жив. Не було села. Крізь густі зарості терену, який чомусь так густо росте на печинах, де не – де можна було побачити стіни колишніх хат.

На деревах висіли старі, почорнілі, потрухлі від часу шпаківні. Вони були незнищенні – дідові шпаківні. ! Вони пережили навіть людські оселі. Але птахів не було. Птахи не селяться там де немає людей. В покинутих селах не живуть ні шпаки, ні горобці, ні ластівки. Там не чути навіть воронячого каркання.

Вуличні і козацькі прізвища

А

- Алілуйко** – в деяких українських діалектах – глузливе прізвище попа.
Бабак – неповоротка, незграбна людина.
Баглай – ледар.
Базалій – вайло, тюхтій.
Байда – гультьай, ледар.
Балака – базікало, балакайло.
Бабій – любитель до жінок, а також тюхтій, чоловік, більше схожий на бабу. Глузливе прізвисько.

Б

- Балан** – білявий (Білян–Білан–Балан).
Барабаш – неспокійна людина, ворохобник.
Барило – про низеньку, огрядну людину, по аналогії з барилом, низенькою широкою бочкою.
Батала – незграба, бовдур, очевидно від копистки, якою мішали сир, яка називалась «батала».
Бахмат – про неповоротку, незграбну людину. Очевидно по аналогії з конем бахмутом, татарської породи.
Бацман – велика незграбна вайлувата людина, якщо згадати що бецманом називали опецькувату дитину, то складається цілком закінчена картина – неповороткий телепень, як дитина...
Безбородько – людина, яка не має бороди.
Безверхий – той хто не має верху, даху.
Безносий,
Безнос – спочатку так називали будь кого з вадами носу.
Безпальий – без пальця чи кількох пальців.
Бец – телепень.
Бибик – заїка (Франко).
Бобиль – одинока людина, а також бідняк.
Бовдир – телепень, бовдур.
Бовкун – дурень.
Бородай – бородань.
Бохон,
Бохоник – округла, огрядна людина, болонкою називали повну жінку і круглий хліб.
Бреус – незграбна, нетактовна, велика на зріст людина.
Бугун – людина що невиразно, мляво говорить. Так могли прозивати жартома також гравця на бубні (бугун – бубон).
Бурдун – жартівник, людина веселої вдачі.
Бурдюг – черевань, за схожість з бурдюгом – мішком у пастухів.
Бігун – втікач, гонець, посланець, віровідступник і т.п.

В

- Валигора** – від «валити гора». Тобто, дужий, сильний
Варивода – вередлива людина.

- Верхола — верховод, заводіяка.
 Верещака — крикун, також є страва з свинячої грудинки, яка називається верещакою. Можливо, від цієї страви комусь і прізвисько втелющили.
 Вереха — в наддністрянських діалектах так називають крикливу людину.
 Вертейко — вертій, крутій.
 Воропай — первісно воропай — епітет чоловіка або молодого в народній поезії.
 Ворвуть — ворвіль — в деяких діалектах — пухир на шкірі. Людину з таким пухирем відповідно могли так прозвати.

Т

- Гавадза — неохайна людина, нечупара.
 Гайдак — спритний.
 Гакало — той хто часто повторює «га».
 Галабурда — бешкетник, сварлива людина, той хто постійно вчиняє сварки.
 Гамленко — про того, хто повільно або мало їсть.
 Гамула,
 Гамоля,
 Гамулка — дурень, бовдур, телепень.
 Гаркуша,
 Горькавий — гарькавий, той хто погано вимовляє «р».
 Гиря,
 Гирявець — з коротко стриженою головою, голомозий.
 Гмиря — похмура людина.
 Гнида — прізвисько худой, блідой німичної людини.
 Говура,
 Кгавур, — неохайна людина, в якій від цього заїди.
 Гойда — прізвище високої незграбної людини.
 Головка — про того, хто невеликого росту, але з великою головою.
 Головня — про недопалений шмат дерева або який ще палає а також про запальну людину.
 Голодник — голодний.
 Гонивовк — глузливе прізвище мисливця..
 Горлач — різні варіанти, зокрема «горлань», горлач- півень.
 Горячко,
 Гарячка — про нестриману людину: «Та то так гарячка, що йому лиш слово скажи, а він вже злосний на тебе» «З ним разом не можна мурувати, він гарячка, все до роботи підганяє».
 Гриза — сум, скорбота, про вічно сумну людину.
 Грякало — неспокійна людина, яка постійно спричиняє шум. Від слова «грякати».
 Губка,
 Губа — губатий.
 Гук — гомін, галас, про неспокійну людину.
 Гулай,
 Гулий,
 Гуласно — бродяга, нероба.
 Гулик — голуб
 Гулак,
 Гуленко — прізвище людини, в якій на виду були гулі. Друге значення Гулий — «безногий, безрукий», Гулавий — з відмороженими пальцями. Гулатий — надутий.
 Гумен — ігумен.
 Гупало — вид чаплі.

Д

- Двузон — той хто має дві жінки, двоженець.
 Девятка — дев'ята дитина в сім'ї.
 Дерага,
 Деряга, — грабіжник.
 Дереза — про настирливу людину.
 Деркач — прізвисько Деркач В. Ястребов на етнографічному матеріалі Херсонщини XIX ст. пояснював як прізвисько людини низького росту, а М. Сумцов на матеріалі Харківщини наводив дві версії походження: його носили селяни або тому, що в дитинстві ловили деркачів, або тому що специфічно вимовляли слова. — «деркавий», «заїка» (Примітки до словника «Рєєстру війська Запорозького»).

- Джеджеря,
 Джеджеристий,
 Джеджула — той, хто любить чепуритися.
 Джула — джулий, безвухий.
 Джуса — джура, хлопець.
 Добиш,
 Довбиш — той хто бив в литаври.
 Драпіка — лихвар, хабарник.
 Драч — у В. Ірклієвського — глузливе прізвисько драпіжника — фінагента. В поясненні до прізвищ «Рєєстру Війська Запорозького» — драч — задерика, іще — гибель, живодер, іще — хабарник, іще — діалектне робітник, який розпилує колоди на дошки, трач.

- Дрига,
 Дрикта — той хто дригає ногами.
 Дрища,
 Дрищ — дристун, слаба, нікчемна людина.
 Дробот — дроботило, дріботун, про того, хто швидко і дрібно говорить.
 Душка — приємна людина
 Дибек — від «дибати», ходити повільно і незграбно, «дріботити, чимчикувати». Можливо прізвисько високої людини з довгими ногами, аби характерною ходою.
 Динда — швендя.
 Ено — могло вживатися до людини, яка часто вживала діал. «ено», тобто «лише».
 Жадан — довго очікувана дитина в сім'ї.
 Жила — прізвище людини крутого, суворого характеру.
 Журба — від прізвища мовчазної людини. Із спогадів старого Запорожця, батька якого звали Сидор Пересунько: при вступі до козаків (Нова Січ) назвали його Журбою, «бо все мовчки працював, а після того, як на чатах проглядав, як поляки нашу здобич відібрали, назвали мене Іваном Присліпою».
 Жигун — баламут, п'яниця, бабник.

З

- Завада — перешкода.
 Завала,
 Завалій — незграбний, неповороткий
 Завод,
 Заводко — заводило

Загніт — про людину низького зросту.
 Загриборщ — глузливе прізвище кухаря.
 Затинайло — недоріка, заїка.
 Здоровко — здоровило.
 Залепуха — про молоду, недозрілу, а також худу людину (порівнюючи з недозрілою ягодою).
 Зима — можливо прізвище вказує на час, коли дитина народилася.
 Зікрач — зизоокий

К
 Кандиба — кандиба — шкапа, кандибистий — високий і худий, ще — кульгавий, іще скупердай, слово має дуже багато значень, що лягли в основу прізвиська Кандиба.
 Каплоухий — з відстовбурченими вухами.
 Карака — людина з вигнутими назовні ногами.
 Кардаш — товариш, побратим.
 Кашка — якщо хтось всупереч звичаю запорозького не любить мамалигу або тетерю.
 Квак — мужик, мурло.
 Кикоть — людина в якій немає ноги, руки чи просто пальців.
 Кирдан — повнолиця людина.
 Кисляк,
 Кисляченко — про хмуру, непривітну людину (кирпатий — кирпатий).
 Ковтун — про збите в купу волосся, буває хвороба шкіри від якої волосся сплутується. Г— де Боплан писав про те, що ковтуном називали начинений м'ясом пиріжок, зварений і потім облитий маслом.
 Кокоша — про надто чванливу людину діал. Полтавщина.
 Колодка — ймовірно прізвище чоботаря. Колодкою могли прозвати старого холостяка, через те, що колодка — шматок дерева, який дівчата вішали на ворота хлопцям, які давно мали б женитися.
 Копоть — закопчений, в сажі.
 Корд,
 Кордик — вид мечя. Про того, хто вправно володів такою зброєю
 Корзун — слово має кілька значень. На Полтавщині — корзати невміло і повільно виконувати роботу, іще корзати — брехати.
 Коркач — той хто носив корки — високі підбори.
 Корсак — в поясненні «Ресстру...» корсак — людина, що ходить зігнувшись і кульгає.
 Корноух,
 Карнаух — про людину з маленькими вухами, обрізаними як покарання за рішенням суду, чи про того, хто взагалі без вух
 Коротун — людина низького зросту.
 Костира — гравець у кості.
 Кошуля — кошулями називали виразки на голові, струпи
 Коштура,
 Каштур — нахабна, безцеремонна людина.
 Кривоуст — за версією М. Худаша, жартівлива назва лікаря, тому що часто в той час лікували кровопусканням.
 Кривуля — про кривого.
 Кубарь — дзига, про людину, яка схожа на дитину, непосидюча мі займається дурницями.
 Кубрак — бідолаха.
 Кудряй — кучерявий.
 Кукса — людина, яка не має частини руки і носить куксу, обрубок, культю.
 Кулга — людина з укороченою кінцівкою, яка через це кульгає.
 Кужіль — можливо так прозвали ткача (Кужіль — частина прядки, на який намотують пряжу.

Курдюк — ймовірно так прозвали вислогубого чоловіка, в якого сідниці висять як овечий курдюк.
 Куча — так називале дуже мале житло схоже на кубло, чи гніздо, також гніздо квочки, очевидно так могли прозвати дуже бідну людину.
 Куювда — про кудлату людину.
 Куць — є два варіанти походження прізвища. Від імені Куць (Микуць, Микита) і від прозвища «коротун», — низькоросла людина.

Л
 Лагода — сумирний, ласкавий.
 Лагутва — той хто видає себе за дурника, хитра і нешира людина.
 Лазун — той хто добре лазить по деревах.
 Лапай — людина з великими незграбними руками. В російських діалектах так говорять про повільну незграбну людину
 Лапіра — людина, яка повільно, незграбно ходить. Ненача лапас ногами землю, або ходить на гусячх лапках.
 Лейба — ледар.
 Лепеха,
 Лепешко — лепехуватий, безхарактерний, млявий.
 Летяга — нетяга.
 Лихолат — М. Худаш припускає, що це могло бути прізвищем кравця — хаптурника.
 Лихота — лиходій, від слова лиходійство.
 Лобась — лобуряка.
 Лобко — про людину з великим лобом.
 Ломака — про високу, незграбну людину.
 Ломонос — прізвисько людини з викривленим носом, або забіяки, хоча за звичай ці речі поєднуються.
 Ляпун — базікало, той хто любить ляпати язиком.

М
 Мазепа — є кілька різновидів цього слова — замазура, іще грубувата, проста людина, дурень іще слово мазепа означає «маска, машкара». Мазепами, також називали чумаків, які мали звичку в дальній дорозі мазатися дьогтем.
 Мазниця — прізвисько селянина.
 Макуха — вайло, млява людина, іще тиха, боязка — макушко.
 Малишко — людина невисокого зросту.
 Мамай — камяна баба в степу. Мамай тюркське ім'я.
 Мамчин — мамин синочок.
 Мацак — потужний, міцний, дужий здоровань.
 Мачула — вайлувата, незграбна неотесана людина.
 Милодан — коханець, милий.
 Момот — заїка, чи взагалі про людину, що говорить невиразно.
 Мотора — діяльна, жвава людина. Моторити — робити, діяти.
 Мовчан — мовчазна людина.
 Маслак — про кістляву людину, в якій «маслаки випирають».
 Мукотрас — глузливе прізвисько мірошника.
 Мурза — замурзане обличчя.
 Мурзак — татарин.
 Паликола,
 Палій — за давніми віруваннями українців у день святого Пантелеймона (27 липня) не

можна було жати, косити і возити снопи з поля, бо інакше святий спалив копи. Тому святого Пантелеймона називали ще Паликопа, або Палій. Можливо так прозвали козака, що з необережності спалив курінь або зимівник. Також прізвище могло походити від імені Пантелеймон – нар. варіант – Палій.

Панібрат – товариш, друг, приятель.

Пелех – людина з довгим, густим, скуйовдженим волоссям.

Первак,

Перваченко – Первик, Первушка і тому под. про першу, наймолодшу дитину в сім'ї.

Мізін – про наймолодшу дитину в сім'ї.

Мякомеля – глузливе прізвисько мельника.

Мяло – неспілива, нерішуча людина.

Н

Найда,
Найдащенко

Найдаш. – підкидьок

Нетяга – горопах, бідняк, злидень В деяких діалектах так називають ледаря.

Нехайко,

Нехай, – прізвище говорить само за себе. Людина, яка відмовляється від чогось, наприклад з лінощів, перекладає щось на іншого, або відкладає на потім, часто говорить «нехай» Також, могло бути прізвиськом нечупари, неохайної людини.

Носач – носатий.

О

Одинець,
Одениця,

Одениченко – одна дитина в сім'ї.

Оксамитний – таке прізвисько могли дати за те, що чоловік носив оксамитову шапку чи одяг з оксамиту.

Осьмак,

Осьмко – восьма дитина в сім'ї.

Перебийніс – забіяка.

Перегида – слово перегида означає, пересуди, поговор. Можливо так могли прозвати людину, що любила розпускати про інших плітки. Такі трапляються не тільки серед жінок але й серед чоловіків.

Перепади́стий – непостійний, мінливий.

Перистий – плямистий, в плямах.

Р

Рябуха,
Рябко

та ін. под. – рябий – плямистий, строкатий. Плями могли бути пігментні, родові, наслідком хвороби, наприклад плями віспи, ластовиння і т. п.

Рева – плаксій.

Рогуля – палиця з розвилкою. Прізвище могло піти від матері, яку в селі прозивали Рогуля. Жінку так могли прозвати за очіпок з «рогами», зав'язаною на голові хусткою.

Рокитний – рокита – верба. Рокитний, той хто жив в урочищі, де росло багато рокит. До речі, таким способом, в залежності від місця проживання, а ще точніше – від місця пер-

шого поселення, винокло багато прізвищ – Луговий, Лісовий, Пустовгар (випалене пусте місце, «гар»), Вільховик та інші. Якщо першим поселенцем був Рокитний, то Рокитянець – виходець з Рокитного населеного пункту, засновником якого був Рокитний, той хто поселився серед рокит.

Рокош – ворохобник, заколотник. Рокош – заколот.

Росоха – вила. Таке прізвисько могли дати під час народного повстання, коли багато селян, не маючи зброї, брали в руки, що траплялося на очі – косу, вила, ціп і т. п. Такий повстанець, чи втікач міг зявитися в Запорожжі з власними вилами, якими ще кілька днів тому, вбив пана.

С

Сагайдачний – сагайдак – сумка для стріл. Сагайдаком могли прозвати козака, що серед іншої зброї більш за все полубляв лук. Ще один варіант – сагайдачний, той хто відповідав за таку зброю. Так як наприклад кульбачний – відповідав за сідла, чи обозний за вози та інші транспортні засоби (такий собі, запорозький «міністр транспорту»).

Самар – Самара – козаки з таким прізвиськом служили в Самарській паланці. В тих місцях і річка Самара, адміністративним центром була Самара – Самарка. Навіть навколишні ліси називалися Самарською товщею.

Самокиш – Самокиша – самокиш – простокваша. Численні українські прізвища, які носять назви страв – тема окремої книжки. В даному випадку прізвисько могли дати козакові, який не пив горілки. Явище рідкісне, але навіть такі серед козаків зустрічались: «А він п'є простоквашу...». Уявляєте, який простір для насмішок над непитушим?

Свиц – рана, що не загоюється, з отвором з якого іде гній. Скоріше за все прізвисько людини з такою болячкою.

Сворень,

Шкворень – за шкворень прив'язували худобу.

Святець – варіантів кілька. Це міг бути невинуватий грішник. «святоша» прозваний святим іронічно. Також, людину могли прозвати за те, що вона часто повторювала «свят – свят. В поясненні до «Реєстру...» Святець могло бути іронічним прізвиськом повільних, неповоротких».

Севрук – Сиврук, Сіверук, Сиверук, Сиверин, Сіверин – севруки – нащадки сіверян, які довгий час переховувались по лісах від монголо – татарських набігів. Сіверяни зуміли вижити і отримали величезний досвід, того, що через багато років назвуть «партизанською війною. Саме тому севрюків охоче приймали на Запоріжжі, де вони стояли в авангарді, охороняли підступи до Запоріжжя.

Скороздра – скороздра – скороспілка. Молодий та ранній – так могли прозвати юного козака, який намагався довести, що він не гірший за інших. Те що ми сьогодні називаємо «важким віком», «підліткова хвороба» очевидно була і за тих часів.

Струць – дурень.

Стукало – глузливе прізвисько нічного сторожа. В ті часи нічний сторож обходив село стукаючи в стукалку.

Стулень – нерішуча людина, «зіщулений».

Субтельний – витончений, делікатний, сумлінний

Сікач – дорослий самець кабана. Можливо про мисливця на кабанів, або про людину манери якої нагадували поведінку кабана.

Т

Талалай – балакун.

Тарабан – барабан, скоріше за все прізвисько базікала, того, хто весь час тарабанить так що годі зупинити.

Тетеря – нерозумнв, вайлувата, неповоротка людина.

Третяк — третя дитина в сім'ї.
 Тригуб — про людину з заячою губою.
 Тума,
 Тумага — похмура, неговірка людина.
 Туруса — велика, плетена з лози корзина, наповнена землею, поставлена на колеса. Так могли прозвати козака, який приймав участь при штурмі і штовхав туруси.

Х

Харпак,
 Харпаченко — бідняк, бідолаха.
 Хижняк — про жорстоку людину.
 Хирний — кволий, немічний
 Хлуярний — той, хто серед музик грав на флюярі. Так як Басистий — той хто грав на басі, Цимбалистий на цимбалах, Сопільник, — на сопілці, Скрипник на скрипці і т. д.

Ц

Цапко — цапкий, чіпкий. В «Реєстрі...» говориться, що це міг бути той, хто хапав те, що погано лежало. Але здається, все набагато простіше — Цапко — найменший віприск, внук Цапа.

Ч

Чеберак — від слова чеберяти — їти, швидко і дрібно перебираючи ногами «чеберяти». В поясненні до «Реєстру...» згадується давній звичай «чуба рачки», «чубе — рачки». Під час пиятики сідали на килимі на підлозі навколо чаші з варенухою і ставши по черзі на коліна і заклавши руки за спину, брали зубами кубок, зачерпували горілку, і потім, взявши рукою випивали
 Чечуга — свиня.
 Чикало — можливо, про рибалку, тому що чикало- вид риболовної снасті.
 Човпиленко —розумний (човпати — про того, хто швидко човпає — метикує).
 Чуня,
 Чунька — чуні — личаки, очевидно про бідняка, який носив чуні.

Ш

Шамшура — про того, хто шамкає, шамотить, невиразно говорить.
 Шарко,
 Шарій, — найвірогідніша версія — так називали того, хто ходив шаркаючи ногами Іше діал. шарий — сірий.
 Шекерявий — шепелявий.
 Шелепа — недотепа.
 Шемет — неспокійна людина, той, хто шеметить, метушиться, вовтузиться.
 Шепель — шепелявий.
 Шепетій — той хто дуже тихо говорить, шепетить, шепотить.
 Шеремет — від слова «швидко» — людина запального характеру, нестримна, із швидкою ходою».
 Шерепа — потвора.
 Шостак — шоста дитина в родині.

Шкиль — той, хто має звичку насміхатися з інших.
 Шовкун — Шовкуненко — той, хто нерозбірливо говорить.
 Шульга — лівша.

Щ

Щербак — у цього слова багато значень, але щодо прізвища, то найбільш вірогідна — людина з щербиною на зубах.

Використана література

- Актовые книги Полтавского городского уряда XVII-го века.** Чернигов : Типография Губернского Земства, 1912.
- Апанович О.** Козацька енциклопедія для юнацтва К : Веселка, 2009.
- Від Бокаччо до Аполінера.** / [Переклади Миколи Лукаша]. – К : Дніпро, 1990.
- Гамсун Кнут.** Собрание сочинений. Т. 1. – Москва: Художественная литература, 1991.
- Гребенка Е.** Полтавские вечера : твори. – К, 1957.
- Джерела з історії Полтавського Полку. Середина XVII – XVIII.** / [упор. Мокляк В.]. – Полтава: АСМІ, 2007–2013.
- Ірклієвський В.** Етимологічний словник українських прізвищ. – Мюнхен, 1987.
- Киевская старина.** 1882–1906.
- Костомаров М.** Богдан Хмельницький. – Дніпропетровськ : Січ, 2004.
- Коротенко В. Стеблин-Каменские** (Стеблинские, Стеблин – Каминские); Опыт историко – генеалогического исследования. – СПб : ВИРД, 2005.
- Куліш П.** Записки о Южной Руси. – Киев : Дніпро, 1994.
- Літопис Самійла Величка.** Збірник козацьких літописів К : – Дніпро, 2006.
- Майн Рід.** Морське вовчєня. – К : Веселка, 1989.
- Марков Д.** Венгрия. – М : Мысль, 1990.
- Мищанин В.** Храмы земли нашей. Церква Різдва Пресвятої Богородиці у Малих Будищечках. – Полтава: РІК, 2006.
- Модзалевський В.** Малороссийский родословник. – 1911.
- Недабний А.** История большого предательства // Труд. – 16 марта 2001.
- Недабний А.** Дьявольская щепоть // Труд – 27 марта 2002.
- Недабний А.** Так начинался ГУЛАГ // Труд – 24 января 2001.
- Недабний А.** Гибель линкора «Новороссийск» / Труд–Украина. – 6 апреля 2000 г.
- Недабний А.** Украинская хатынь / Труд. – 16 апреля 2003.
- Недабний А.** Четырежды умерший / Труд. – 18 июня 2003.
- Недабний А.** Два года без памяти / Труд. – 3 марта 2006.
- Недабний А.** Прадід прадіда мого прадіда / Молода громада. – № 48, 49, 50, 51. 1994.
- Недабний А.** А я люблю дорогу / Злагода. – 17 жовтня 1996.
- Рєєстр Війська Запорозького.** – К : Наукова думка, 1995.
- Ревегук В.** Отамани Полтавського краю – борці за волю України. – Полтава : Дивосвіт. – 2011.
- Пойдьом І.** І стала Маруся перед судом... / Молода громада. – №52,53, 54 1992.

- Соловьева И.** Немирович-Данченко. – М : Искусство, 1979.
- Страны и народы.** – М : Мысль, 1980.
- Сенкевич Г.** Огнем и мечем. – М : Ёй-Ди-Лтд, 1994.
- Сушинський Б.** Козацькі вожді України – Одеса : ЯВФ, 2006.
- Тулуб З.** Людолови Сімферополь. – Таврія, 1980.
- Франко І.** Повне зібрання творів Т. 50. – К : Наукова думка, 1982.
- Цендровський О.** Чума в средние века. Чумные доктора (cult – and – art/net).
- Яворницький Д.** Історія Запорозьких козаків. – К: Наукова думка, 1990.

Зміст

Народження прізвища 3

Абиборщ	6
Алілуйко	8
Бабак	10
Бандера	13
Баранчик	16
Бас	17
Безименний	21
Бурдй	25
Варибрус	26
Верхолаз	29
Вечірко	31
Вирвихвіст	35
Дейнека	39
Діликваша	42
Довгосрун	45
Дорогообід	46
Головня	51
Завийборода	54
Задубілий	57

Запорожці

Безкоровайний	61
Тототоля	63
Гакало	64
Шинкарук	65
Дід Пердун	66
Рогуля	67
Сява	69
Галілей	70
Невідомий	71
Осьмак	72
Барило	73
Макуха	74
Колодка	76
Гарькавий	76
Биця	77

Лялька	78
Значко	80
Кандиба	82
Журман	84
Стеблина	86
Коли раби стають рабовласниками	86
Непутящий син начальника полтавської поліції	87
Потрапив до психіатричної лікарні і написав біографію Івана Котляревського	88
Залишитися, щоб померти. Померти, щоб залишитися	89
Блакитна і червона кров	90
Карнаух	93
Кашка	94
Кисломедка	99
Колногуз	99
Коломієць	102
Кубрак	106
Понеділок	107
Вівторок	108
Середа	109
Четвер	111
Пятниця	112
Малохатка	113
Мандик	117
Машкара	122
Машкарад	122
Син комуніста	123
Син чекіста	125
Син ворога народу	127
Син більшовика	127
З пролетарською безпощадністю!	128
Страх серед натовпу	130
Мороховець	132
«В морі ховець...»	132
«Від мору ховець...»	134
Наливайко	137
Образок перший Коли чужі – свої. Коли свої – чужі	137
Образок другий Коли свої – свої. Коли чужі – чужі	138

Образок третій	
Коли свої – чужі. Коли чужі – чужі	139
Небаба	141
Нечуй	144
Нечуй	146
Не чуй	147
Не чуй	148
Не чуй	149
Не чуй	150
Недоля	151
Повернення	151
Любов	154
Американська мрія	156
Папуця	157
Перевернигарба	160
Підкова	163
Покинйбатько	167
Покотило	170
Полуденний	172
Прудиус	173
Рубець	174
Савченко	178
Скарби України: Надія	178
Скарби України: Павло	180
Скарби України: Іван	183
Сагайдак	183
Між двох вогнів	184
Три королі	186
Самокиш	188
Святун	191
Семикоз	193
Страшко	195
Сягайло	198

Турчин

Бойко	199
Волох	204
Липован	206
Маджар	210
Гуцул	216

Знову Бойко	219
Турчин	223
Холод	224
Холод: козак	224
Холод: священник	227
Чамбул	228
Свинотоп	229
Капуста	230
Сліпець	231
Чепіга	233
Чурай	238
Шах	240
Шкворень	243
Шпак	247
Вуличні і козацькі прізвища (словничок)	249
Використана література	258

Анатолій Недавній

Народження прізвища

Вуличні і козацькі прізвища

Технічний редактор – Кононов І.О.

Підписано до друку 20.04.2017 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBook. Друк трафаретний.
Ум.друк.арк. 15,2. Обл.вид.арк 15. Тираж 300. Зам. №352.

Видавництво «Полтавський літератор»
36014, м. Полтава, вул. Пушкіна, 115, оф. 7,
тел./факс (0532) 562983, тел. (0532) 562958

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 1319 від 2.04.2003 р.

Страшко Тетяна Василівна.
1906–1968 рр.
с. Страшки Горові.

*Приймайся за своїх
Приймайся за своє
Приймайся свою*

Недавній
Анатолій Володимирович.
Народився 1960 р.
с.Руновщина Полтавської обл.
Журналіст.

